

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

2012

Jules Laurens'in Şark tipleri

Hazırlayan: Edhem Eldem

1916 büyük Ankara yangını

Taylan Esin, 1916 yılında
gayrimüslim mahallelerini yok eden
Ankara Yangını'nu konu ediyor. **Sayfa 22**

Türkiye’de 1990’larda kaldırılışına dek

Ayı oynaticılığı

Pelin Tünaydın

Giritli Şevki ve İzmir suikastı

Ahmet Mehmetefendioğlu

Cemal Necip Gürel

Sokağa terk edilen bebekler ve Pera'nın hayırsever kadınları

Dilek Özkan

20. yüzyılın son büyük tarihçisi

Eric Hobsbawm'i kaybettik

Zafer Toprak ve Ferdan Ergut'un yazılarıyla.

Bilkent Kültür Girişimi'nden kültüre katkı

3 kitap, 3 ayrı dünya

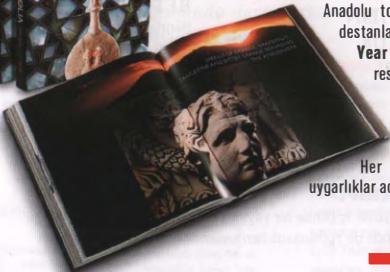
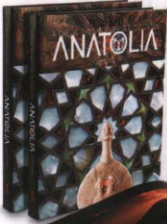
Bilkent Kültür Girişimi, Kültür ve Turizm Bakanlığı işbirliği ile 2009 yılından beri süregelen Müze ve Ören yeri mağazalarının çağdaş bir anlayışla, yeniden yapılanmaları paralelinde oluşturduğu prestij niteliğindeki 3 kitabını, kamuoyuna kıvançla sunmaktan onur duyar.

16 yıllık bilimsel bir araştırmanın ürünü olan bu kitapta Gül İrepolu, mimari ve sanat tarihi bilgi birikimi ile yazarlık deneyimini buluşturuyor. Kitapta, 600 yıl sürmüş bir imparatorluğun göz kamaştıran mücevher eşyaları ve mücevher takıları, kendilerine özgü tarihleri, ayrıntıları, anlamları ve kullanımları aktarılıyor. Diğer taraftan mücevherin yüzyıllar içindeki gelişim ve değişimine paralel olarak imparatorluğun tarih sahnesindeki yeri de bu kitapta gözler önüne seriliyor. 31 x 22,5 cm boyutunda 360 sayfalık "OSMANLI SARAY MÜCEVHERİ-mücevher üzerinden tarihi okumak" kitabı gerek içerik ve gerekse özgün fotoğrafları ve tasarımı ile ilk kez farklı bir anlayışla okura sunulmuştur.

Müze'nin en yetkin uzmanları tarafından ayrıntıları ile kaleme alınıp yayına hazırlanan 31 x 26 cm boyutunda 321 sayfadan oluşan "TOPKAPI SARAYI MÜZESİ" kitabı.

Anadolu topraklarının 12 bin yıllık büyük serüveni...Şiirleri, destanları, öyküleri ve belgeleri ile "A Twelve Thousand Year Old Civilization ANATOLIA" kitabı. Sanat tarihçi, ressam ve yazar Gürol Sözen, tüm birikimini görsel bir şölen ve tasarım eşliğinde yorumladığı "Anadolu Toprakları'nın kültürel mirası olan ANATOLIA" kitabı 31 x 26 cm boyutunda, 251 sayfa...

Her bir kitap, bu topraklarda hüküm sürmüş büyük uygarlıklar adına, topluma bir armağan..

3KG

www.bkg.com.tr

Tel: 0212 451 62 50
satis@bkg.com.tr

227. SAYIMIZLA MERHABA,

Bu yazıya başlamadan Mustafa Armağan'ın Koray Durak'a, Tarih Vakfı'na ve *Toplumsal Tarih*'e yönelik *Derin Tarih*'in Eylül sayısında kullandığı uygunsuz üslubuyla ilgili bir şeyler söylemem gerektiğini biliyordum; bu nedenle konuyla ilgili metinleri bir daha okudum. Koray Durak tarihe, İstanbul'un tarihi yapılarının nasıl korunması gerektiği gibi konulara Mustafa Armağan'dan oldukça farklı bakıyor. Bu bakışın doğal sonucu olarak *Derin Tarih*'in Ayasofya'nın tekrar cami yapılması gerektiği yolundaki dosyasını eleştirdi (bkz. TT 224 s. 8-10). Eleştiri hakaret veya aşığılama niyetiyle yazılmadıysa "ben senin görüşlerine şöyle şöyle karşıyım gel bunları tartışalım" demektir esasında, Durak'ın yazısı da böyle bir yazıydı. Armağan'ın cevabı ise kendisinin de belirttiği gibi Durak'ın eleştirisinin içeriğiyle ilgili değil, esas olarak saygısızlık etmek için kaleme alınmış. İnsan neden böyle bir dile ihtiyaç duyar diye düşünüyorum. Armağan belki doğruyu sadece kendisinin bildiğini düşünüyor, belki de son zamanlarda kimi kesimlerde gitgide daha sık görülmeye başlandığı gibi lafının üstüne laf söylesinin istemiyor.

Türkiye'de çok sağlıklı olmasa da tarihe yönelik artan bir ilgi var. Bunu televizyonlardaki tarih programlarından, sayıları gittikçe artan popüler tarih dergilerinden anlayabiliyoruz. Artan bu ilgiye paralel olarak resmi tarih görüşü her gün daha çok aşınıyor. İnsanlar şimdiki kadar edindikleri bilgileri gitgide daha az inandırıcı buluyor; bu ilginin belki böyle bir sebebi de var. Türkiye'de yakın gelecekte eski resmi tarih görüşü yerine yeni bir görüş konma ihtimali önümüzde duruyor ya da iyi bir ihtimal ile Türkiye artık resmi görüş inşa etmek çabasından vazgeçebilir. Resmi görüşün topluma dayatılmasının önündeki engellerden biri farklı kesimlerden tarihçilerin tartışabiliyor olmalarıdır. *Tarih ve Toplum* dergisinin yarattığı geleneğin takipçisi olan *Toplumsal Tarih* resmi görüşlere karşı olmuş geleneğin bağımsız ve saygın bir taşıyıcısı oldu. Bu tutumun en temel şartı farklı görüşlere, tartışmaya ve eleştiriyi açık olmaktadır, doğruyu sadece ben bilirim havasında olmamaktır. Bunu *Derin Tarih*'te yer alan, yazı veren değerli tarihçiler takdir eder sanıyorum, hatta Mustafa Armağan'ın kendisi de. Ama işte niyetiniz Türkiye'nin yeni konjonktüründe yeni bir resmi görüş inşa etmek peşinde koşmaksa, tartışmak yerine hakaret etmeyi tercih edersiniz.

Ahmet Akışt

04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER

Hazırlayan: Edhem Ektem

08 OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY

Hazırlayan: Emel Seyhan

10 BİR ZAMANLAR İZMİR

Cansu Kılınçarslan

12 KALUST GÜLBENKİYAN VAKFI, GOMİDAS ENSTİTÜSÜ, MÜNİH ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYE ÇALIŞMALARI YENİ BİR KONFERANS SERİSİ BAŞLATIYOR

Talin Sucuyan

21 EFSUNLU ŞEHİRDEN TARİHİ YARIMADAYA: İSTANBUL NEDİR, NERESİDİR, NEYE YARAR?

Berkay Küçükbaşlar

22 YUNANCA KAYNAKLARA GÖRE 1916 ANKARA YANGINI

Taylan Esin

36 TÜRKİYE'DE ÇAĞDAŞ TARİHÇİLİK VE ERIC HOBSBAWM FAKTÖRÜ

Zafer Toprak

50 HOBSBAWM: 20. YÜZYILIN SON BÜYÜK TARİHÇİSİ

Ferdan Ergut

56 GİRİTLİ ŞEVKİ VE İZMİR SUİKASTI

Ahmet Mehmetefendioğlu
Cemal Necip Gürel

64 1990'LARIN BAŞINDA TÜRKİYE'DE KALDIRILISHINA DEK AYI OYNATICILIĞI TENCERELERİ KAYNAR, AYILARI OYNAR İKEN

Pelin Tüneydin

72 ERKEN MODERN DÖNEMDE DÂMÂD-I ŞEHİRİYÂRÎ

Juliette Dumas

80 ÜNİVERSİTE DÜZEYİNDEKİ İNKILÂP TARİHİ DERSLERİNE FARKLI BİR MODEL İLE BAKMAK

Yücel Kabapınar

88 SOKAĞA TERK EDİLEN BEBEKLER VE PERA'NIN HAYİRSEVER KADINLARI

Dilek Özkan

94 GEÇ DÖNEM GOTİK USTALARINDAN DUCCIO'NUN MÜJDE

BETİMLEMESİ

Hazırlayan:
Zerrin İren Boynudelik

FİKR-İ TAKİP:

94.9 Açık Radyo'da 15 günde bir yayınlanan Fikr-i Takip programı yeni yayın döneminde de *Toplumsal Tarih* yazarlarını ağırlamaya devam ediyor.

Peri Efe-Ahmet Akışt

04 JULES LAURENS'IN ŞARK TİPLERİ

Edhem Eldem, L'illustration dergisinin 25 Ekim 1856 tarihli 713. sayısında yer alan Voyage en Turquie et en Perse (Türkiye ve İran Seyahati) kitabından Jules Laurens'in çizimini sunuyor.

10 BİR ZAMANLAR İZMİR

Cansu Kılınçarslan, büyük İzmir Yangını'nın 90. yıldönümü vesilesiyle Birzamanlar Yayıncılık'ın düzenlediği sergi ve sunumları dergiye yansıtıyor.

72 ERKEN MODERN DÖNEMDE DÂMÂD-I ŞEHİRİYÂRÎ

Juliette Dumas, dâmâd-ı şehriyârî unvanının getirdiği; Osmanlı topraklarında geçerli İslami âdetlerin ötesinde; hatta bazen bunlarla ters düşebilen yükümlülükleri inceliyor.

80 İNKILÂP TARİHİ DERSLERİNE FARKLI BİR BAKIŞ

Yücel Kabapınar, üniversite düzeyindeki 'İnkılâp Tarihi' dersleri kaldırılmalı-kaldırılmamalı tartışmaları başlamlında dersi farklı bir modelle ele alıyor.

94 DUCCIO'NUN MÜJDE BETİMLEMESİ

Zerrin İren Boynudelik, dört İncil yazarından sadece Luka tarafından anlatılan, hemen hemen her sanatçı tarafından işlenen Müjde sahnesinin Duccio betimlemesini sunuyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 227, Kasım 2012

TARİH VAKFI
ADINA SAHİBİ
Halim Bulutoğlu

TARİH VAKFI

Zindankapı Değirmen
Sokak No: 15
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02

www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Adil Bakıraya, Murat Belge, Fatmaoğlu Berkay, Bülent Bımeze, Aydın Çelik, Doğan Çetinkaya, Esra Danacıoğlu, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Nürşen Gürboğa, Murat Güvenc, Mehmet Hacısalihoğlu, Vangelis Kechriotis, Murat Koraltürk, Elçin Macar, Mustafa H. Sayar, İrvin Cemil Schick, Canay Şahin, Oğuz Tekin, Taner Timur, Zafer Toprak, Mete Tunçay, Nuran Yıldırım

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Rauf Kösemen
S. YAZIŞLARI MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Ahmet Akşit
YAYIN YÖNETMENİ YARDIMCISI
Cansu Kılınçarslan
REDAKSİYON VE DÜZELTİ
Eyüp Yıldırım
DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen
KAPAK UYGULAMA
Aysel Kazıcı Özalp

SAYFA TASARIM/ UYGULAMA
Aysel Kazıcı Özalp
İLETİŞİM
(0212) 513 52 35
(Dahili 14)
(0212) 513 54 00 (Faks)
aaksit@tarihvakfi.org.tr
cansu@tarihvakfi.org.tr
BASKI
G. M. Matbaacılık ve Ticaret A.Ş.
100. Yıl Mah. MAS-SİT 1.
Cadde No: 34204
İSTANBUL
Tel: +90 (212) 629 00 24

BASKI TARİHİ
Kasım 2012
DAĞITIM
Dünya Süper Dağıtım
(0216) 681 18 00
YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın
ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50
ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (14)
(0212) 513 54 00 (14x)

BİR YILLIK AÇONE BEDELİ
75,00 TL.

© Toplumsal Tarih Yayıncılık ve dağıtım izni alınmaksızın alıntı yapılmaz. İzni yapılmaksızın Toplumsal Tarih'te ilgili yayının ve yazarının belirlenmek zorundadır.

JULES LAURENS'IN ŞARK TİPLERİ

Kapağında Moskova'daki Fransa sefiri Comte de Morny'nin vermiş olduğu balodan bir görüntünün yer aldığı L'illustration dergisinin 25 Ekim 1856 tarihli 713. sayısında Paris'teki meşhur Père-Lachaise Mezarlığı'nda yeni bir Müslüman defin alanının açılmasıyla ilgili olan haber ve görüntüyü Temmuz 2011 tarihli 211. sayımızda işlemiştik. Bu ay ise, aynı sayıda yer alan ve derginin ortasındaki çift sayfaya yayılmış olan büyük resim ile onun yorumuna yer vereceğiz.

Bahsedilen büyük resim, 1854 yılından itibaren üç cilt halinde yayımlanmış olan *Voyage en Turquie et en Perse* (Türkiye ve İran Seyahati) isimli eserden alınmıştır.¹ Kitabın tam başlığına bakıldığında, söz konusu seyahatin Fransız hükümetinin emriyle 1846, 1847 ve 1848 yıllarında Xavier Hommaire de Hell adındaki bir kişi tarafından gerçekleştirildiği anlaşılıyordu. Biraz daha yakından bakıldığında ise kitapta yer alan çok sayıda çizimin Jules Laurens adındaki bir sanatçının elinden çıktığı görülüyordu.² Xavier Hommaire de Hell, 1812 yılında Alsace'in Altkirch kasabasında dünyaya gelmiş, Saint-Étienne'de maden mühendisi

olarak yetişmişti. 1835'te Osmanlı hükümetinin hizmetine girmek üzere İstanbul'a gelmiş, Boğaz köprüsü, Karadeniz'de fener ve İzmit Körfezi ile Karadeniz arasında bir kanal gibi projeler geliştirmiştir. 1838'de Rusya'ya geçmiş, hükümetin hizmetinde madencilik yapmış, ardından da 1841'de Bogdan Beyi Mihail Sturdza için mühendis ve coğrafyacı olarak çalışmıştır. 1845'te Hommaire de Hell, Karadeniz, Hazar Denizi ve Aral Gölü'nün bir zamanlar tek bir deniz oluşturdukları teorisini araştırmak için bir yolculuk planlamış, buna Kral Louis-Philippe'in İran ile ilişkileri geliştirme arzusu eklenince bu seyahat diplomatik bir nitelik de kazanmıştır. Mayıs 1846'da Fransa'dan ayrılarak İtalya, Moldavya, Anadolu, Karadeniz, Ermenistan, Kürdistan ve Mezopotamya üzerinden Kasım 1847'de İran'a ulaşır. İran'ın çeşitli bölgelerini gezdikten sonra 16 Ağustos 1848'de İsfahan'a varır fakat iki hafta sonra 29 Ağustos günü hummadan ölür. Seyahatnamesi ölümünden sonra karısı Adèle Hommaire de Hell (Hériot) tarafından yayımlanır. Hommaire de Hell'e bu uzun seyahati boyunca eşlik etmiş olan Jules Laurens, 1825 yılında Fransa'nın güneydoğusundaki Saint-

Didier köyünde doğmuştur. Marsilya Güzel Sanatlar Okulu'ndan sonra Paris'teki aynı okula kaydolmuş ve Paul Delaroche'un atölyesinde eğitim görmüştür. Fransız ressamları için önemli bir merhale olan Roma Ödülü'nü 1845'te kazanamayınca 1846-1849 yılları arasında Hommaire de Hell'in yanında ressam olarak çalışır. Hommaire de Hell'in ölümünden sonra Fransa'ya dönmüş ve gezilerinde yaptığı olduğu çok sayıda çizim ve resmi yanında getirmiştir. Bunların sayesinde de Hommaire de Hell'in dul eşinin yayınına önemli katkılarda bulunmuştur. Burada verdiğimiz "Karadeniz tipleri" resmi, Jules Laurens'in bu yayın için hazırlamış olduğu büyük resimli planlardan birini oluşturuyordu. Rum denizcilerin, Laz'ın, Tatar kahvecinin, piskopos ve süslü kadınların oluşturduğu ve bazı aktörlerin iki kere bile resmedildiği bu hayali sahne, Laurens ile Hommaire de Hell'in Karadeniz'deki yolculukları esnasında rastladıkları, tanıştıkları, beraber yiyip içtikleri insanlardı. Laurens'in hafızasına dayanarak oluşturduğu bu temsil, 19. yüzyıl seyahat edebiyatının antropolojiden maceraya, ırkçılıktan sanata uzanan geniş yelpazesinin canlı bir örneğini teşkil etmektedir.

**KARADENİZ'İN TÜRK SAHİLLERİN-
DEN MUHTELİF PORTRÉ, TİP VE
KIYAFETLER (TÜRKİYE VE İRAN
SEYAHATİ'NİN ALBÜMÜNDE YER
ALAN LEVHA VIII)**

Bu kompozisyonda yer alan bütün şahısların, bu kadar iddialı kelimelere izin veriseniz, antropolojik ve coğrafi kıymetlerinin ötesinde, bizde resmen takdim edilmelerini gerektirecek türden özel ve şahsi bir manaları bulunuyor. İlk olarak ön planda, soldan sağa doğru ilk kişi, eski topçu, şimdi Karaburun Limanı'nda bekçi ve kahveci Ali Çavuş var: Kendisi yarı Tatar, gayet önemli bir Osmanlı tipi. İyilik timsali bu adam, bir tür "yerel cin" (genius loci), Şark'ın saf onurunun ve misafirperverliğinin mükemmel bir temsilcisi olarak korkunç Karaburun'un neredeyse ıssız kayalıklarında kahve ve nargile ikram edilen gayet basit bir dükkân

işletiyordu. Ramazanda top atacak kadar barutu bile bulunmayan yakındaki bir karakolun garnizonunu oluşturan perişan ve hastalıklı birkaç asker, sığındıkları hatta zevk aldıkları bu kahvede 1828 Rus Harbi'nin yıkıntıları arasında kahramanlıklarını ve Moskoflara olan nefretlerini anlatıyorlardı. Ardından antik Kalkhis bölgesinin³ yarı efsanevi sakinlerinin ahfadından bir Laz'ın başı geliyor. Bay Alfred de Musset'in bir kahramanı gibi onun da adı Hasan'dır⁴ ve gayet ahmakça poz verip mümkün olduğunca çok evlenmek için para toplamaya çalışacağını söylüyordu. Bu yaptığın karnını doyuruyor mu? diye sorup duruyordu.⁵ Ondan sonra gelen ise tekneimizin kaptanı, Boğaziçili bir Rum olan Yanko'dur; birçok Rum gibi o da gayet iyilik taslayan, pek tembel, böbürlenlen, korkak, hırslı, sonuna kadar ahlakçı ve her şeyin ötesinde Panaya'ya (Meryem Ana'ya) müthiş

bağlı; kısacası Bizans halklarının son ifadesi. Bazen bu Rum ezik hayatının zorluklarıyla mücadele etmek yerine uzlaşmak için gereken kurnazlık ve iradeyi bulabiliyor. Morali Rum'un palıkarya, Ege adalarınınkinin ise korsan olması gibi o da gerektiğinde serserinin teki olabiliyor. Siyasi milliyetini muhafaza edemeyen ya da muhafaza etmesini bilmeyen bütün milletler böyle bir düşüşe mahkûm değil midirler? Sadece bu son durumda ise küçük görülmeyi hak ederler. Yanko'nun arkasında duran, yardımcısı Stavri: Deniz kurdundan çok bir tür kıyı sıcağı, deniz havasının büzüştürüp, sertleştirip esmerleştirdiği bir bostan hırsızı, kayalık kuşu avcısı, bulanık su balıkçısı. Zaten kötü bir durumdan kendini yeni kurtarmıştı. Onun üzerinde görünen kişiyi de hemen burada zikredeyim, o da gene bizim tekne tayfasından, bir Newfoundland köpeği kadar iyi ve dev

Portraits, Types et costumes divers des côtes turques de la mer Noire, d'après la planche VIII de l'album du Voyage en Turquie et en Perse de M. Brumoy de St. Pierre.

cüsseli Stamaki. Seve seve teknenin yanında kalır, mütemadi arzularını tamir eder, gündüzleri mutfak ateşini, akşamları ise aynı derecede Homeros'un kaleminde çıkmış kamp ateşini hazırlardı. Dördüncü arkadaşları Apostoli ile birlikte bu zavallı insanlar kâh Karadeniz'in (Axenos, yabancısıya düşman)⁶ korkunc dalgaları-

dis hareketi yapıyor. Yakındaki Ayios Anastasios Manastırı'nın Dionysios adındaki başrahibinin eşliğinde bize eksik olmayan çubuk ile kahvenin yanında tam da ruhani bir incelik olarak gerçek bir peri gıdası olan gül reçeli ikram etmişti. Ardından, İsmail Ağa'daki bir yemekte birlikte bulunduğumuz şık ve şen arkadaşımız, me-

sustur. Fettanlığın ve bilinmezliğin etkisi altında seve seve güzellik ve cazibe harikaları hayalinin kurulduğu bu kumaş ve örtü kalabalığının altından burnun üst kısmıyla gözden çok bakış dışında hiçbir şey görünmüyor. Bu şekilde güzel olduğu zannedilen kadın, güzel görülen kadına nispetle daha fazla cazibe kazanmıyor mu?

Bu kompozisyonda yer alan bütün şahısların, bu kadar iddialı kelimelere izin vererseniz, antropolojik ve coğrafi kıymetlerinin ötesinde, bizde resmen takdim edilmelerini gerektirecek türden özel ve şahsi bir manaları bulunuyor. İlk olarak ön planda, soldan sağa doğru ilk kişi, eski topçu, şimdi Karaburun Limanı'nda bekçi ve kahveci Ali Çavuş var: Kendisi yarı Tatar, gayet önemli bir Osmanlı tipi.

na karşı ümitsizce mücadele ederken kâh birimiz tam teçhizatlı bir şekilde aptal hayvanlara ve kötü insanlara karşı nöbet tutarken titrek bir ateş kalıntısının ancak aydınlatıldığı sahile vurmuş kazazede gemicilerin cesetleri gibi yatmış bir şekilde her zaman gözümün önüne geleceklerdir. İki ay boyunca tek erzakları birkaç kuru balıkla siyah zeytin ezmesinden ibaretti. Tencerenin dolması, bir kaplumbağaya rastlanmasına, onun üzerine de birkaç চালıntı üzümlü (Yenancada üzümde *stafilis* gibi hoş bir ad verilir) ya da kazaya uğramış gemilerde bulunmuş yarı çürümüş yumurta ve peynirin eklenmesine bakıyordu. Varna'daki büyük maaş gününde olağanüstü bir şekilde bir korda pişirdikleri bir koyun kellesiyle ziyafet çekmişlerdi. Ali Çavuş'u resmin ucunda tekrar görüyoruz; bu defa görevinin günlük kıyafetiyle hem sakin hem kararlı yüzünü gösteriyor. Tekrar soldan sağa doğru ikinci plana geçerse, Rus papazlarıyla aynı renkte olmasa da aynı kesimdeki kıyafetiyle Akyalı'nın Rum piskoposu Sofronisiyos'u görüyoruz. Eliyle tak-

şaleler ışığındaki bir balık avıyla at sırtındaki bir gezintideki yoldaşımız, aynı yerin (Akyalı) karantina kâtibi geliyor. Ardından çok önemli ihracatın yer aldığı Balıklı iki buğday tüccarı görülüyor. Ardında da takımı taşıtırmış olup-oradaki Rus konsolos yardımcısının zor bela utanç ve göz yaşları içinde poz verdirtebildiği Maritza adında bir Rum kadın. Kıyafeti zengin olduğu kadar da ilginç: Pahalı kumaşlarla maddi değerinden çok arkeolojik nadirliği olan fazlaca sayıda altınlar, bilezikler, iğneler, kemerler vs. Özellikle gerdanlığı bir maddalya sergisi gibi duruyor. Karşısında alelade kıyafet giymiş diğer Rum kadın ile aralarında belli belirsiz bir şekilde İstanbul'a has bir başlık olan yaşmak giymiş küçük bir Türk kadın başı görülüyor. Stamaki'den sonra ise, teokrasinin beyaz sarığını ve imamların yanı peygamber soyundan gelenlerin giydikleri yeşil cübbeyi giymiş çilekeş bir molla profili ve karşısında yaşmakla birlikte bir tür pelerin olan ferace giymiş bir Türk kadını geliyor. Bu kıyafet tamamen Boğazıcı ve Haliç sahillerinde yaşayan kadınlara mah-

Nihayet, bu tasvire son vermek üzere Tuna Nehri'ne yakın Maçına beyinin oğluna gelelim. Şark kıyafeti içinde ve mağrur duruşuyla, Rus harbinin yıkımı içinde *Orientalis*'in "mavi gözlü güzel çocuğu"nu hatırlatıyordu. Fakat burada, başka yerde de söylediğim gibi, tarihi tarih yapan çelişkilerin birinin neticesinde, çocuk Müslüman, "oradan geçmiş olanlar" ise Hristiyanlardı.⁸ Türk çocuklarında yüzün şirinliği her zaman kıyafetin renkliliği ve hoşluğu ile daha da vurgulanmakta. Zaten çok az sayıdaki çocuklara ebeveynin duydukları aşkın almayacağı kumaş çeşidi, rengi ve şekli, süse harcamayacağı servet yoktur. Bu yüzden de yabancılarının ne yazık ki sıkça etkisini gördükleri erken zekâ gelişmesi bu çocuklarda bile korkunç bir şekilde hissediliyor. Bir de Yanko'nun ayağının dibinde görülen lüle denen pipo ocağıyla ibrik denen içme testisini unutmayalım, zira bu alelade eşyanın üslubu bir ülkenin sanatı hakkında çok şey söyler.

Jules Laurens

DİPNOTLAR

- 1 Voyage en Turquie et en Perse, exécuté par ordre du gouvernement français pendant les années 1826, 1827 et 1828 par Xavier Hommaire de Hell, Paris, P. Bertand, 1854-1860.
- 2 Cet ouvrage est accompagné de Cartes, d'inscriptions, etc. et d'un Album de 100 planches par Jules Laurens. (Bu eserle haritalar, kitabelerle Jules Laurens tarafından yapılmış 100 levhalkı bir albüm yer almaktadır.)

- 3 Gürcistan'ı oluşturan ve Anadolu'da Trabzon ve Artvin'de içeren tarih bölgelerinin bin olan Kolkhis, mitolojide Amazonların yaşadığı yer olarak da bilinmektedir.
- 4 Alfred de Musset'in (1800-1857) 1832 yılında yazmış olduğu *Namouna* şiirindeki Şark kahramanının adı Hassan idi.
- 5 Yazar Fransızca metinde bu soruyu "Karnoun do ourouymé" diye aktarmaya çalışmıştır.
- 6 Yunanlar, İskitlerin Axiaina (çivit) dedikleri

- 7 Karadeniz'in adını ilk önce Pontos Axiainos (yabancısevmeyen deniz)olarak kullanmışlar, ardından da Pontos Euxiainos'almissalırperver (çivit) demişlerdir.
- 8 Aslında inumı değil, şivit yada seyyidimesi gerekirdi.
- 8 Burada kentliken, Viktor Hugo'nun *Les Orientales* şiir kitabında Sakız katliamından kurtulmuş ve intikam almak isteyen bir Rum (çocuk)ı konu alan "L'Enfant" (Çocuk) şiiridir.

NEZAHAT GÜNDOĞAN / KAZIM GÜNDOĞAN

Dersim'in Kayıp Kızları

“TERTELE ÇENEQU”

“Tunceli Harekâtı”ndan sonra çok sayıda kız çocuk ailelerinden alındı. Yatılı okullara verildiler, bazıları da subaylara veya bürokratlara evlatlık olarak teslim edildi. Dersim'in Kayıp Kızları onların izini sürüyor...

İstanbul Mekteb-i Sultanisi

1 KASIM 1912

TANIN

İstanbul Mekteb-i Sultanisi binası Maarif Nezareti'nin emriyle hastahaneye tahvil edilmiş olduğu cihetle dünden itibaren muvakkaten tedrisata fasla verilmiş ve leyli efendilerden İstanbul'da ailesi bulunmayanlar ticaret mektebinde ikametlerine tahsis edilen daireye naklolunmuşlardır.

Galatasaray Mekteb-i Sultanisi binası da hastahane haline ifrağ edilecektir. Sair mekâtib-i idadiye talebesi de bir haftadan beri münavebeten haftada birer işçer gün Gülhane Hastahanesi'ne giderek sargı ameliyatı görmektedirler.

Gönüllü Darülfünûnlular

1 KASIM 1912

TANIN

Harbiye Nezareti'nin her gün bir levha-i şân arz eden meydanı dört beş gündür Darülfünûn gönüllü alayına talimgâh oldu. Koca meydan mahmûl-i ırfan ve ceng gençlerin muttarid lüzûgûn, muntazam yürüyüşleri karşısında sanki vüs'atını kaybederek ufalıyor. Her yer, her taraf İstanbul'un bu nazik efradının talimlerini seyretmek için daha erkeklerden gelen binlerce halk ile doluyor. Darülfünûnluların bir hafta devam eden kısa bir müddet talim esnasında ki müktesebat-ı askeriyesi birçok erkân-ı harp zabitlerin ve bilhassa Alman muallim zabitlerin mazhar-ı takdiri olmuştur. Biz, Darülfünûn gönüllülerinin sahne-i harpteki yararlıklarına buradaki muvaffakiyetin askeriyelerini büyük bir samimiyet ile tebrik etmeyi en kıymetli bir vazife addediyoruz.

EkmeK Fiyatı Şehremaneti'nden

1 KASIM 1912

TANIN

İcra edilecek tetkikata göre tadel olunabilmek şartıyla bugünden itibaren ekmeK narhına muvakkaten beş para zam olunduğu ilan olunur.

Sosyalistler ve Harp

2 KASIM 1912

İKDAM

Brüksel'den Paris gazetelerine işâr edildiğine göre Balkan vakay-ı ahiresi dolayısıyla geçen gün Beynelmilel Sosyalist Cemiyeti tarafından şehir-i mezkûrda bir ictima akdedilmiştir.

Bulgar sosyalist rüesasının kısm-ı azamı silah altında bulunmakta idiler. Avusturya (Rayştæg) Meclisi azasından Doktor Adler Avrupa-ı şarkiyedeki hâl ve vaziyet hakkında uzun bir nutuk irad etmiştir.

Uzun müddet teâtî-i efkâr edildikten sonra gelecek sene Viyana'da akdedilecek kongrenin 1912 senesine talikine dört rey muhalife karşı müttehiden karar verilmiştir. Umumi bir harp zuhuru ihtimaline karşı tedabir ittihazı zımında da bu sene harp aleyhine bir konferans akdi kabul olunmuştur.

Geçen gün yine sosyalistler tarafından Brüksel'de beynelmilel bir miting akdedilmiş ve iki bin beş yüzü mütevaciz sosyalist bunda hazır bulunmuştur. İctima-ı vaki esnasında müteaddit nutuklar irad edilmiştir. [...]

Matbuata Zeyl

3 KASIM 1912

TANIN

Dün mevsûkan istihbar ettiğimize göre Dâhiliye Vekâleti'nce Matbuat Kanunu'na zeyl olmak [eklenmek] üzere bir lâyiha-i kanuniye kaleme alınmış ve Meclis-i Vükelâ'da hemen müzakeresiyle kesb-i katiyet etmesi takarrür etmiştir.

İş bu lâyiha-i kanuniye tatil edilen gazetelerin nam-ı diğerle bir daha intişar edememeleri esası üzerine kaleme alınmıştır.

EkmeK Meselesi Hakkında

5 KASIM 1912

İKDAM

Bugünden itibaren bilumum simitçi ve börekçi fırınlarının ekmeK çıkarmaları taht-ı karara alındığı cihetle devairce de takibat ve takayyüdat-ı mütemadiyede

bulunularak cihet-i askeriye için lüzumu olan nânın tedariki yüzünden şehrin ihtiyacat-ı yevmiyesinin tazyikine mahal bırakılmaması Şehremaneti'nden devair-i belediyyeye tamamen teblig olunmuştur.

Muhacirin ve Muhtekirler

10 KASIM 1912

İKDAM

Zaten hağrı yanık olarak yurtlarından alabildikleri bir iki pılı pırtı ve birkaç hayvanı ile İstanbul'a gelmiş olan biçare muhacirlerin Yedikule Surları'na yaklaşımlarını müteakip birtakım muhtekir ve merhametsiz kasaplar tarafından ihata edildikleri görülmüyor. Bu muhtekirler muhacirine "İstanbul'da ot, araba bulamayacaksınız, hayvanlarınızı satın, zira aklıktan öleceklerdir." Diye muğfilâne laldatıcıl nasihatler veriyor, bu biçarelerin yegâne sermayelerini pek dün fiyatlarla satın alarak olanca hayvanları hemen zebb ile [kesip] pazar-ı fûrûhta sevk ediyorlar.

Muhacirin şehre girdikten sonra pişmanlıkla iğfal edildiklerini söyleyerek telehüf ediyorlarsüzlüyorlar.

Bu biçarelerin böyle ihtikâr tuzaklarına tutulmamaları için devair-i iadesinin ibraz-ı faaliyet ve dikkat eylemeleri lazım geldiği şüphesizdir. Kemâl-i ehemmiyetle nazar-ı dikkati celb ederiz.

Pierre Loti'nin Makalesi

14 KASIM 1912

SABAH

Paris 12 Teşrinisani Pierre Loti Figaro gazetesi ile neşrettiği bir makalede cesaret ve besaleti [kahramanlığı] hükümsüz bırakan muharebat-ı haziranın alçaklığına, adiliğine karşı isyan ediyor. Mümâileyh Bulgarların topraklarına rağmen Caltalca'yı müdafaa için şitâb eden çocuk, ihtiyar, beyaz sakallı ve saireyi tezkâr eyleyerek [hatırlatarak] Türklerin şecâatinden [kahramanlığından] bahsetmektedir. Pierre Loti devletlerin muâhedat-ı mümziyye ve tahriri mükâlemata rağmen Türkiye'yi taksim ile

uğraştıklarını beyan ediyor ve makalesine şu suretle hitam veriyor: "Avrupa da utansın !, Avrupa'nın Hristiyanlığı da utansın !, Muharebat-ı hazıra da utansın !"

Sırpların ve Yunanlıların Vahşeti

18 KASIM 1912

SABAH

Düşmanlarımızın ecnebi matbuatı vasıtasıyla Osmanlılara birtakım isnadatta bulunmaya yeltenmelerine rağmen hakikat-ı hâl tamamiyle tezahür etmeye başladı.

Bulgarların, Sırpların, Yunanlıların, Karadağlıların her gittikleri yerde ahaliye günâgün mezalimde bulunmuş — pek çok vahşetler irtikab etmiş — oldukları kumandanlarımızdan varid olan rivayetlerden başka, bu kere bazı hakikat-perver ecnebi muhabirlerinin işâratından da anlaşılmaktadır.

Selanik'e giden Yunan askerlerinin geçtiği kasabaların ekserinde katl, gasp, ıka-i harik, hetk-i ırz gibi fecâyî'e cüret etmiş olduğu görenlerin şahadetiyle mertebeye-i sübûta vasil olmaktadır.

Nasliç'in yeniden işğali üzerine orada görülen ahval de Sırpların vahşetini ispat ediyor. Bâb-ı Âli bu bâbda aldığı raporları süfere-yi Osmaniye vasıtasıyla ecnebi kabinelerine tebliğ etmektedir. Dün dahi Nasliç ahvalı işâr olunmuştur. Ümit eyeriz ki hükümetimiz bu yerlere Avrupa cerâid-i mühimmesi muhabirlerini davet ederek hakikati âlem-i medeniyete bildirmelerini insaniyet ve adalet namına kendilerinden talep ederiz.

Tevkiş Edilenler Etrafında

19 KASIM 1912

İKDAM

Birkaç günden beri gazetelerde Divan-ı Harb-i Örfi tarafından birçok kimselerin tevkif edilmekte olduğunu okuyor ve görüyorduk. Biz şimdiye kadar sükûn ettik. Zira esbab-ı tevkifi araştırıyor ve bu tevkiflerin neden ileri geldiğini tahkik ediyorduk. Çünkü efkâr-ı ımmümiyeye bunu haber verip de

sebeplerini gösterememek muvafık olamazdı. Divan-ı Harp tarafından vukua gelen tevkifler birçoklarının dedikleri gibi İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenlerini toplamak fikriyle yapılmamıştır. Biz hükümetimizi bu gibi küçüklüklerden külliye berî addederiz.

Tahminen bir ay evvel Bâb-ı Âli ve ekinde bir nümayiş icra edildi. Bu nümayiş sözde Darülfünun talebesi tarafından icra edilmiş. Halbuki birtakım efkâr-ı hasise peşinde koşan kimseler bu nümayiş tertip etmişler, buna Darülfünun nümayiş süsü vermişler, halifenin, milletin itimadına mahzar olmuş bir kabineyi hıyanetle, denâetle [alçaklıkla] itham ederek adeta hükümete karşı livâ-yı isyanı [ışyan bayrağını] kaldırmışlar, Bâb-ı Âli'nin camılarını kırmışlar, en nazik bir zamanda payitahtta bir şûriş [karışıklık] çıkarmaya çalışmışlardır. Elbette hükümet idare-i örfiye ilan eder, tahkikat yapar, mürettepleri, müsebbibleri tevkif eder ve cezalandırır. En medeni memleketlerde bile bu suretle hareket olunur, buna bütün Osmanlılar müttefiktir.

Âtide listesini derç ettiğimiz zevat hiçbir fikr-i husumete binaen taht-ı tevkife alınmamışlardır. Eger öyle bir hissin sevkile hareket edilse idi tahkikat yapılmadan, bir ay kadar bir müddet mürûr etmeden hapsedilirler, karakuşu bir hüküm ile mahkûm edilerek zindanlara atılırlardı. Divan-ı Harp Heyet-i Tahkikiyesi vazifesini ikmal etti. Divan-ı Harp lüzum gördüklerini muvakkaten tevkif eyledi. Muhakemeleri icra edilecek mücrimler cezalanacak, bi günahlar beraat edecektir. Buna eminiz, adalet hakkaniyet bunu icap ettirir. Hak ve adle müstenit olmayan bir idare asla payidar olamaz. Tevkif edilenler şunlardır:

Tanın gazetesi heyet-i tahririye müdürü Muhtittin Bey bin Ömer, Edirne Mebus-ı sabıkı Faik Bey bin Ahmet, Trabzon Vali-i esbakı Süleyman Nazif Bey bin Sait, muharririn-i Osmaniye'den Salah Cimcoz Bey bin Asım, Tercüman-ı Hakikat gazetesi muharriri Hüseyin Kazım Bey, Tanin muharrirlerinden

Cemil Bey bin Kâmil, Doktor Abdullah Cevdet Bey bin Ömer, Karahisar Mebus-ı sabıkı Rıza Paşa bin İbrahim, muharririnden Suat Bey bin Ali Rıza, Abdülkadir Efendi, Kemâl Efendi bin Bekir Sıtkı, Cemal Efendi bin Abdüllatif, Şevki Bey bin Mehmet, Kamil Bey, İbrahim Vasfi Efendi bin Sait, Ahmet Paşazade Çanakkaleli Ekrem Bey, sabık Mülkiye kaymakamlarından Balızcadelerden Kemâl Bey ve katil Canbolad.

Selanik'te Yunanlıların Mezalimi Jön Türk'ten

23 KASIM 1912

SABAH

Mevsuk menâbiden [sağlam kaynaklardan] alınan malumata göre Yunan ordusu Selanik'te gerek İslamlara, gerek Musevilere karşı pek şiddetli taarruzlarda bulunmaktadı. Esir olan 250 neferin hepsi katledilmiş ve birçok kadın ve çocuklar da bu akibete uğramıştır. Mağazaların ekserisi yağma edilmektedir. Selanik Valisi Nazım Paşa bu husus hakkında Bâb-ı Âli'ye bir rapor takdim etmiştir.

Sosyalistlerin Nümayişi

27 KASIM 1912

İKDAM

Muharebe aleyhine ictima eden Sosyalist Kongresi Kanunuevvel'in 16'sında yirmi dört saat müddetle ve umum cihana şamil olmak üzere grev ilanına iki rey-i muhalife karşı mütebaki azanın ittihadi-ı ârasyıla karar vermiştir.

Amerika'dan Gelen Gönüllüler

30 KASIM 1912

İKDAM

Amerika'da bulunan muhtelif mezhebe mensup gönüllülerden iki yüze karib vatandaşımız dün İstanbul'a muvasalatla doğruca Harbiye Nezaretine azimet etmişlerdir. Merkez Kumandanı Mirliva Hasan Tahsin Paşa tarafından istiharatlarının temini ve esbab-ı işâlerinin ihzârı için lüzum gelenlere emir verilmiştir.

BİR ZAMANLAR İZMİR

İzmir'in geçmişte sahip olduğu kültürel çeşitlilik, büyük İzmir Yangını'nın 90. yıldönümü vesilesiyle Birzamanlar Yayıncılık'ın düzenlediği bir sergi ve sunumlarla gündeme getirildi.

"Gâvur İzmir'in genel görünümü. Soldaki çan kulesi Aya Fotini Rum Kilisesi'ne ait. Sağdaki iki çan kulesi bina, Aya Yorgi Rum Kilisesi. Kartın ortasında arka planda görünen kubbe, Sürp İstepannos Ermeni Kilisesi'ne ait.

İzmir'in özellikle işlenmiş meyve ticaretinin yapıldığı Yemiş Pazarı'ndan bir görünüm.

İzmir'de incir ve üzüm gibi meyvelerin kurutulup ihracı işleri Ermeni ve Rum firmalarının elindeydi. Kartpostal Canik Elmasyan'ın tesisini tanıtıyor.

CANSU KILIÇÇARSLAN

12-29 Ekim 2012 tarihleri arasında İstanbul'da Cezayir Toplantı Salonu'nda gerçekleştirilen sergiye paralel olarak düzenlenen sunumlarda şehrin yangınla birlikte yok olmuş olan Rum ve Ermeni cemaatleri hakkında bilgi verildi.

Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonu'ndan 1890-1914 yıllarına ait 60 kadar İzmir kartpostalının yer aldığı "Bir Zamanlar İzmir'de" adlı sergi 12 Ekim'de Ari Çökona'nın yaptığı "İyonya'nın İncisi İzmir" başlıklı sunumla açıldı. Çökona'dan önce bir konuşma yapan serginin küratörü ve Birzamanlar Yayıncılık'ın yayın yönetmeni Osman Köker, İzmir

şehrinin 20. yüzyıl başında başkent İstanbul'dan sonra Osmanlı'nın en büyük ve en gelişmiş şehri olduğunu; Batı Anadolu'nun iktisadi merkezi olan şehrin, Avrupa'yla ticari ilişkiler açısından da çok önemli bir konumda bulunduğunu belirtti. Köker sözlerine şöyle devam etti: "Şehrin 230.000 civarındaki nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olmayan cemaatlere mensuptu. Rumlar, Yahudiler, Ermeniler ve Latin Katolikler bu grupların en büyüklerydi. Osmanlı vatandaşları olmamasına rağmen bu şehirde yerleşik olarak Alman, Amerikalı, İngiliz, Avusturya-Macaristanlı, İspanyol, Fransız, Hollandalı, İtalyan, İranlı ve Ruslardan oluşan 10.000'i aşkın yabancı

da vardı. Şehre sadece bir kültürel zenginlik değil, Asya Türkiye'si ile Avrupa arasında köprü oluşturduğu için ekonomik bir zenginlik de katan bu kozmopolit yapı, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yok oldu. İttihad ve Terakki'nin I. Dünya Savaşı öncesi başlattığı, kıyıları Rumlardan arındırma ve savaş sırasında uyguladığı Ermeni tehciri politikalarının fazla etkilenmeden varlığını sürdürdün "Gâvur İzmir", 1919 Yunan işgali, 1921 den itibaren Türk ordusunun Batı Anadolu'da sadece Yunan ordusunu değil, bölgedeki Hristiyan nüfusu da süpürerek ilerlemesi ve 13 Eylül 1922'de başlayan yangın sonrasında bir daha geri gelmemek üzere yok oldu."

İZMİRLİ RUMLAR

Şehrin tarihi ve farklı cemaatlerin yerleşimleri hakkında bilgi vererek konuşmasına başlayan Ari Çökona, Rum mahalleleri üzerinde özellikle durdu. Çökona'nın verdiği bilgiye göre, Rumlar şehir merkezinde Basmane Garı'ndan limana uzanan hattın kuzeyinde, sahile dik inen sokaklarda yoğunlaşmıştı. Merkezin dışında Göztepe, Bornova, Kordelo (bugün Karşıyaka), Buca gibi banliyölerde de kalabalık Rum toplulukları vardı. Çökona'nın konuşmasından şu bilgileri aklamak mümkün:

İzmir'de 20. yüzyıl başlarında 26 Ortodoks kilisesi faaliyet gösteriyordu. Bu kiliselerin en eskisi Yukarı Mahalle'de (bg. Kafalı Mahallesi) bulunan Ayios Ioannis o Theologos'u. 5. ya da 6. yüzyılda İzmir'in yerel azizleri Ayios Vukolos ve Ayios Polykarpos'un adlarına vakfedilen tarihi kilisenin kalıntıları üzerinde inşa edilmişti. En büyük ve aynı zamanda metropoliteni merkezi olduğu için en önemli kilise ise Aya Fotini idi. Özellikle şehrin en yüksek kulesi olan, minarelerden bile yüksek olan çan kulesi ile ünlüydü.

Rumlar İzmir ekonomisine büyük ölçüde hakimdi. 1888 yılı verilerine göre İzmir'in en büyük 368 tüccarından 208'i, 78 ticari mümessilinden

Ecole italienne

Souvenir de Smyrne

İtalyan Lisesi

Rahmetli
İzmir Tiyatrosu
Binanın adı
Tiyatro ve
Rumca yazılmış.

7'i, 65 avukatından 37'si, 44 bankerinden 30'u, 40 kuyumcusundan 27'si, 31 alkollü içki üreticisinden 27'si Rum'du. Aynı şekilde 1922'de şehirde çalışan 125 doktordan 103'ü ve 50 eczacıdan 35'i de Rum'du. Belirli bir eğitim gerektiren mesleklerde, yöneticilik, memurluk gibi alanlarda ve hizmet sektöründe belirgin bir üstünlükleri vardı. Halit Ziya Uşaklıgil, otobiyografik öykü kitabı 'İzmir Hikâyesi'nde, gençliğinde İzmir'in ilk ve tek Müslüman banka memuru olduğunu yazar.

Zeytin yetiştiriciliği ve zeytinyağı üretimi, incir ve üzüm yetiştiriciliği olarak bunların kurutulup ihracı Rumların ağırlıklı olduğu işlerdendi. Başta şarap olmak üzere alköl ve alkollü içki üretiminin yanı sıra gazoz üreten Rum firmaları da vardı. Dönerlik geleneksel olarak Müslümanların çalıştığı bir sektör olmasına rağmen İzmir'in büyük tabakhaneleri Rumlara aitti. Dış pazarlarda ulla satılan şekerlemenin yanı sıra reçel üretimi de tamamıyla Rumların tikelendeydi. Zira alet üretimi ve iğne üretimiyle uğraşan

Rum fabrikaları da vardı. İzmirli Rumlar eğitime büyük önem verirdi ve kız çocuklarının da okullaşma oranları oldukça yüksekti. İzmir'in en gelişmiş hastanesi 400 yataklı Ayios Haralambos Hastanesi'ydı. İlk kız okulu da zaten 1830'da bu hastane bünyesinde açılmıştı. Hastane tamamen cemaatin bağışlarıyla faaliyet gösteriyordu, yoksullar da sobalarının küllerini vererek katkıda bulunuyorlardı. Bu küller çamaşhane temizlik maddesi olarak kullanılıyordu.

İzmir Rum basınının Osmanlı Rum basınında önemi çok büyüktü. Anadolu'daki ilk Rum gazetesi İstanbul'dan önce İzmir'de yayınlanmıştı.

Tiyatro ve müzik faaliyetleri açısından öne çıkan İzmir Rumları, sportif faaliyet açısından da ileriye. Atina'da düzenlenen ve Olimpiyat ruhunu canlandıran ilk oyunlara İzmirli sporcular da katılarak madalyalar kazandılar. İzmirli Rum gençleri arasında küllüpleşme 1890'larda başladı ve birçok kulüp kurularak bunlar Panionios oyunlarında birbiriyle karşılaştılar.

Apollon Kulübü futbolda, Panionios Kulübü atletizmde öndeydi. Apollon futbol takımı 1910'da Avusturya bandıralı Birindis ve İngiltere bandıralı Messenger gemilerinin mürettebatlarını yenmiş, yıllarca İzmir Futbol Şampiyonası'nın değişmez birincisi olmuştu.

İZMİRLİ ERMENİLER

Ermeni mimar ve araştırmacı Zakarya Mıldıanoğlu da 18 Ekim akşamı "İzmir Yangını'nın 90. Yılı, İzmir ve Ermeniler" başlıklı bir sunum yaptı.

İzmir'in geleneksel bir Ermeni şehri olmadığını, Ermenilerin buraya sonradan yerleştiklerini hatırlatan Mıldıanoğlu, Ermenilerin kente özellikle doğuda yaşanan baskılar nedeniyle, Celali İşyanları gibi olaylardan ve katliamlardan kaçarak geldiklerini, daha sonra ticari olarak da bu şehrin bir çekim merkezi olduğunu belirtti. Mıldıanoğlu'na göre Ermeniler ilk olarak Kadifekale civarına yerleşmişti, daha sonra daha aşağılarda Ermeni mahallesi Haynots kuruldu. Haynots bugünkü Kültür Parkı'nın, Fuar alanının bulunduğu yeri. Bu

mahallede Ermenilerin dini merkezi olan Surp İstebanos Kilisesi yer alıyordu. Kilise etrafında erkekler için Mesropan ve kızlar için Hırpsımyan mektepleri vardı. Mesropan ileri eğitim seviyesiyle dünya çapında Ermenilerin en önemli okullarından biriydi. Sadece İzmir'den değil, Osmanlı'nın bütün topraklarından, hatta Tiflis'ten bile en yetenekli öğrenciler burayı tercih ederdi. Yine aynı mahallede büyük bir Ermeni kütüphanesi, hastanesi ve Surp Krikor Lusavoriç adlı bir diğer kilisesi bulunuyordu.

Merkezin dışında Bornova, Bayraklı, Kordelyo (Karşıyaka) gibi banliyölerde de kilise ve okulları olan Ermeni cemaatleri vardı.

Dokümacılık, özellikle basmacılık İzmir Ermenilerinin ileri olduğu iktisadi faaliyetti.

Ermeni basını ve kitap yayıncılığı da İzmir'de çok ileriye. Dini ve Ermeni edebiyatı yayınlarının yanı sıra "Sefiller" gibi 1900'ler klasiği eser de ilk kez Ermeniceye İzmir'de çevrilerek buradaki mabaitlarla basılmıştı.

KALUST GÜLBENKYAN VAKFI, GOMIDAS ENSTİTÜSÜ, MÜNİH ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYE ÇALIŞMALARI YENİ BİR KONFERANS SERİSİ BAŞLATIYOR

Münih Ludwig Maximilian Üniversitesi (LMU) Yakın ve Ortadoğu Çalışmaları Enstitüsü'nün Türkiye Çalışmaları Kürsüsü, merkezi Lizbon'daki Kalust Gülbendyan Vakfı (Fundação Calouste Gulbenkian) ve Londra'daki Gomidas Enstitüsü'nün desteği ile yeni bir konferans serisine ev sahipliği yapacak. Kış dönemindeki başlığı "Osmanlı İmparatorluğu ve Doğu Vilayetleri" olan konferans serisi kapsamında her ay Münih'te bir konuk konuşma yapacak. Bu dönemin konukları Stokholm'deki Södertörn Üniversitesi'nden Prof. David Gaunt, Ohio'daki Akron Üniversitesi'nden Dr. Janet Klein, Zürih Üniversitesi'nden Prof. Hans-Lukas Kieser ve Boğaziçi Üniversitesi'nden Dr. Seda Altuğ.

TALİN SUCİYAN

Konferans serisinin amacı Osmanlı ve Türkiye tarihçiliği alanına farklı noktalardan yaklaşmak, özellikle farklı dillerde yazılmış tarih kaynaklarının tarihyazıcılığına getirdiği katkıların önemini vurgulamak ve alternatif bir tarihyazımının gelişmesine katkı sağlamak.

Gülbendyan Vakfı, Gomidas Enstitüsü ve LMU Ortadoğu Çalışmaları Konferans Serisi'nin ilk konuğu Doğu vilayetlerindeki şiddet tarihi üzerine önemli çalışmalar yayımlamış, *Massacres, Resistance, Protectors: Muslim-Christian Relations in Eastern Anatolia during World War I* (Katliamlar, Direniş, Koruyucular: I. Dünya Savaşı Sırasında Anadolu'nun Doğusunda Müslüman-Hristiyan ilişkileri) kitabının yazarı Prof. David Gaunt olacak. Konuşmasının başlığı "Komşuların Şiddeti: Geç Osmanlı Diyarbakır'ında Dinler Arası Şiddet" (The Violence of Neighbors: Inter-Religious Violence in Late Ottoman Diyarbakır). Gaunt konuşmasında, 19. yüzyıl sonunda Doğu vilayetlerinde, özellikle Diyarbakır'da birbirleriyle yaşayan, çatışan, gerektiğinde kendini

koruyabilen grupların, değişen dengeler nedeniyle güçlü olanlar karşısında korumasız kalması sonucu oluşan konjonktürün, I. Dünya Savaşı ile birlikte bölgenin nasıl bir soykırım coğrafyasına dönüştüğü üzerine bir sunum yapacak.

Konferansın Aralık ayı konuğu Dr. Janet Klein olacak. 1890'larda kurulan Hamidiye Alayları bağlamında aşiret reisi Hüseyin Paşa ve "arkadaşlarının" tarihi üzerine bir konuşma yapacak olan Dr. Janet Klein *The Margins of Empire: Kurdish Militia in the Ottoman Tribal Zone (İmparatorluğun Sınırları: Osmanlı Aşiret Bölgesinde Kürt Milisleri)* isimli, 2011 yılında çıkan kitabın yazarı.

Geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemine ilişkin çalışmalarıyla tanınan, Türkçeye de çevrilmiş *İskâlat-ı Barış* isimli kitabının yanı sıra, Dominik J. Schaller ile birlikte karşılaştırmalı soykırım çalışmaları alanında da *The Armenian Genocide and the Shoah (Ermeni Soykırımı ve Shoah)* yazarı Prof. Hans Lukas Kieser, "Tamamen Farklı Bir Bakış Açısı: Osmanlı Doğu Vilayetleri Reform Projesi 1913-1914, (A Wholly Different Perspective: The Reform

Project for the Ottoman Eastern Provinces in 1913-1914) başlıklı konuşmasıyla, Doğu vilayetleri reform projesinin, Temmuz 1914'ten sonra Jön Türk hükümetinin aldığı kararlar nasıl bir çelişki içinde olduğunu tartışacak.

Dr. Seda Altuğ, "Osmanlı Kürdistan'ında Devlet ve Toplum İlişkilerine Osmanlı Sonrası Suriye'sinden Bakmak" başlıklı konuşmasıyla 20. yüzyılın başında bölgenin sosyal, ekonomik, kültürel dengelerini değiştiren olayların ışığında, 1930'lara kadar Fransa egemenliğindeki Suriye'den, Kemalist Türkiye üzerine bir bakış sunacak.

Münih Üniversitesi Yakın ve Ortadoğu Çalışmaları Enstitüsü 2010 yılından bu yana üç yıl arka arkaya "Armenian Days in Munich" başlığı altında bir dizi konferansa Raymond H. Kevorkian, Marc Nicheanian, Kevork Bardakjian, Vahe Tachjian, Ara Sarafian gibi tarihçilerle, antropolog Alice von Biberstein'i, sanatçı Silvana Der Meguerditchian'ı ağırlamıştı. Aynı faaliyet kapsamında, 2010 yılında Kevork Bardakjian ile birlikte tamgün süren bir atölye çalışması düzenlenerek Ermenice harflı Türkçe bir Patrikhane beratının çevirisi üzerinde bir çalışma yapılmıştı.

Ayrıca, üniversitenin Türkiye Çalışmaları Kürsüsü öğrencileri Kars, Yerevan ve Gümrü'de, sınırın iki yanındakilerin birbirlerini nasıl hatırladıklarıyla ilgili düzenledikleri sözlü tarih çalışmalarından edindikleri izlenimleri bu çerçevede sunma fırsatı bulmuşlardı. Son olarak da geçtiğimiz Şubat ayında Hülya Bozkurt ve Yeliz Soytemel, Hagop Mntsurin'in, *İstanbul Anıları* kitabından bir metin ile Mntsurin'in otobiyografik metinlerinden oluşan bir kolajı Almanca'ya çevirerek bir okuma etkinliği düzenlemişlerdi. Üç senenin ardından, Kalust Gülbendyan Vakfı'nın ve Gomidas Enstitüsü'nden Ara Sarafian'ın katkılarıyla bu konferans serisi, bir döneme yayılan ve her ay bir konuşun katılacağı daha geniş kapsamlı bir faaliyete dönüştü. Bu konferans serisinin Almanya'daki ve genel olarak Avrupa'daki Türkiye çalışmalarına da yeni bir soluk getirmek adına katkıda bulunacağını umuyoruz.

TALİN SUCİYAN

LMU YAKIN VE ORTADOĞU
ÇALIŞMALARI BÖLÜMÜ
TÜRKİYE ÇALIŞMALARI KÜRSÜSÜ
ÖĞRETİM GÖREVLİSİ VE DOKTORA
ÖĞRENCİSİ

Ah, Doğu Doğu'dur ve Batı da Batı ve ikisi asla gelemezler bir araya...

Çağlar boyunca esen değişim rüzgârları tarihin gelişim seyrini nasıl etkiledi?

Batı'nın toplumsal gelişmesi diğer toplumlara göre neden bu kadar yükseğe tırmandı?

100 yılı aşkın bir süredir neden Batılılar Asya'ya ordularını gönderdi de tersi vaki olmadı?

Maxim makineli tüfeği neden Batı'da vardı da diğerlerinde yoktu?

Avrupa'nın büyük deniz keşifleri çağının henüz başlamakta olduğu dönemde Çin denizciliği çok daha gelişmiş ve

Çinli denizciler Hindistan, Arabistan, Doğu Afrika ve Avustralya'yı çoktan bildikleri halde okyanuslara neden Batı hakim oldu?

Ian Morris en az 250 yıllık bir geçmişi olan "Neden Batı hüküm sürüyor?" sorusuna yanıt arıyor.

"...son 10 bin yılda, bilinen tüm halkların başına gelmiş her türden önemli olayın heyecanı dolu sıradışı bir anlatışı; üstüne bir de gelecekte neler olabileceğine dair bilgi ve deneyime dayanan bir öngörü. Okuyun, öğrenin ve tadını çıkarın!"

• Jared Diamond, *Tüfek, Mikrop ve Çelik*'in yazarı

Yazar: IAN MORRIS
Birinci baskı, Ekim 2012
828 sayfa

ALFA®

Ticarethane Sokak, No: 53 Cağaloğlu 34110 Fatih / İstanbul Tel: 0212 513 34 20 (nxb) Faks: 0212 519 93 90 www.alfakitap.com

"MODERNİN İCRASI: ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ, 1946-1977"

"Modernin İcrası: Atatürk Kültür Merkezi, 1946-1977" sergisi. Hayati Tabanlıoğlu Mimarlık Arşivi'nden belgeleri de içeren bir çalışmayla binanın zorlu ve incelikli tasarım ve yapım süreçlerini ortaya çıkarıyor.

Lütfi Kırdar, İstanbul Operası temel atma töreninde, 1946.

Atatürk Kültür Merkezi (AKM), mimarlar, kamu, idari gruplar ve kültürel oluşumların modern kültürün gidişatını denetlemek üzere birbiriyle yarıştığı günümüzde, süregelen tartışmaları alevlendiren kritik bir konuma sahip. Bu önemli mirası ideolojik doğrultularda biçimlendirmeye çalışan farklı taraflar, AKM'nin mimarisi, kentselliği ve programlarını kendi vizyonlarına göre yönetmeyi deniyor. Bu durum, ülkedeki kültür işleyişini merkeze alan ve kurumun geçmişteki farklı rollerine bağlanan bir dizi soruyu beraberinde getirmekte. "Modernin İcrası: ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ, 1946-1977" sergisi, öncelikle bu tarihsel geçmişe bakmayı amaçlıyor. Türkiye'nin modern kültüründeki mühenk taşlarından olan AKM, Lütfi Kırdar'ın İstanbul valisi ve belediye başkanı olduğu 1946 yılında, bir opera binası olarak projelendirildi. Bina, birçok mimari müellifin çeşitli tasarımlar yaptığı uzun ve

zorlu bir sürecin sonunda, 1969 yılında mimar Hayati Tabanlıoğlu tarafından tamamlandı ve "İstanbul Kültür Sarayı" adıyla faaliyete başladı. Ancak bir yıl sonra çıkan bir yangın nedeniyle yedi yıllık bir inşaa dönemine girerek 1977 yılında "Atatürk Kültür Merkezi" adıyla yeniden kullanıma açıldı. 20. yüzyılın ikinci yarısı boyunca AKM'nin planlama, yapım ve işleyişinde meydana gelen bu iniş çıkışlar, modern devlet ve toplum kurumları oluşturmaya çalışan Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme çabalarının arka planındaki dinamiklere işaret eder.

Hayati Tabanlıoğlu önderliğindeki mimar ve tasarımcılar, AKM için geliştirdikleri planlarda güçlü bir modernizm öngörmekteydi. Alman ekolünden gelen Tabanlıoğlu'nun opera ve tiyatro binalarına dair ileri düzeydeki bilgisinin yanı sıra, mimar Aydın Boysan, mühendis Willi Ehle, aydınlatma tasarımcısı

Johannes Dinnebler ile seramik sanatçıları Sadi ve Belma Diren'in teknik ve tasarım becerileri dikkat çekiciydi. Oluşumunda İstanbul'daki belediyeçilik ve kentsel yapıdan öte Ankara'daki merkezi hükümetin politikalarının etkili olduğu AKM, Türkiye'de daha önce var olmamış bir ölçekte üretildi.

Ülkenin en büyük kentinin merkezinde modern kültürü temsil eden kurum, gerek mimarisi ve kentsel tasarımı gerekse iç mekanları ve opera, tiyatro gibi özel işlevleriyle Türkiye'deki kültür üretimini sergileme görevini üstlendi. II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'sinin belirgin siyasi atmosferinde, bina ve işleyiş kadar modernliğin kapsamı ve etkinliklerin içeriği de önem kazanmaya başladı. Avustralya'daki Sydney Opera House, ABD'deki Metropolitan Opera House ve Almanya'daki kimi tiyatrolar gibi aynı dönemde dünyanın başka yerlerinde kurulan kültür kurumlarına paralel şekilde

AKM, ülkede önemi giderek artmakta olan sanatın kamuya açılması çabasının güçlü bir temsilcisi oldu.

Pelin Derviş ve Gökhan Karakuş'un küratörlüğünü üstlendiği sergi kapsamında özel olarak üretilen AKM maketi, binanın mimarisini -izleyicinin erişemediği yapılanmayı- okumayı sağlıyor. Tabanlıoğlu Mimarlık'ın katkısıyla SALT Araştırma bünyesine dâhil edilen Hayati Tabanlıoğlu Mimarlık Arşivi de, serginin başlangıcından itibaren araştırmacı ve ilgililerin erişimine açık olacak. Mimari, toplum ve yapı çevre arasındaki ilişkileri inceleyen sergi, Türkiye, bölge ve dünyadaki daha geniş temalara ışık tutan bir zaman çizelgesi çerçevesinde AKM özelindeki aktörler ile tasarımlarını ortaya çıkarıyor.

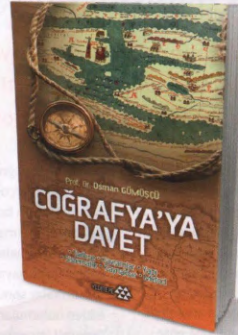
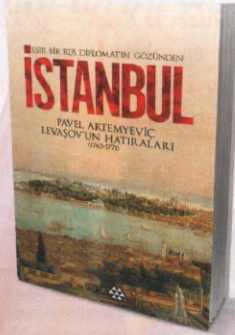
Sergi, 21 Eylül 2012- 6 Ocak 2013 tarihleri arasında SALT Galata'da ziyaret edilebilecek.

Yeditepe'den yeni kitaplar...

YEDİTEPE

**ESİR BİR RUS
DİPLOMATIN
GÖZÜNDEN
İSTANBUL**

PAVEL ARTEMYEVİÇ
LEVAŞOV'UN
HATIRALARI
(1763-1771)

**COĞRAFYA'YA
DAVET**

- TARİHÇE
 - KAVRAMLAR
 - YAPI
 - SİSTEMATİK
 - KAYNAKLAR
 - METOD
- OSMAN GÜMÜŞÇÜ

**KIYAMET
ALÂMETİ
TÜRKLER**

LEYLA COŞAN

YAKINDA!

**HİLÂLİN
GÖLGESİ**

RÖNESANS'DA
TÜRK İMAJI
(1453-1517)

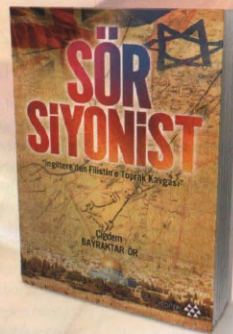
ROBERT SCHÖBEL
ÇEVİREN:
EŞREF BENGİ ÖZBİLEN

YAKINDA!

**DOĞU'NUN
KALBİNE
SEYAHAT**

ÇİN VE HİND
ÜLKELERİ HATIRALARI
VE İLÂVELERİ
SÜLEYMAN EL-TÂCİR
ÇEVİREN: RAMAZAN ŞEŞEN

**SÖR
SİYONİST**
İNGİLTERE'DEN
FİLİSTİN'E TOPRAK
KAVGASI
ÇİĞDEM
BAYRAKTAR ÖR

YAKINDA!

BİR KAZININ FOTOROMANI

Yapı Kredi Kültür Merkezi'nin Galatasaray'daki binası 12 Ekim — 30 Kasım 2012 tarihleri arasında Hitit kazılarının 100 yılı aşkın öyküsüne ev sahipliği yapıyor. Hattuşa'da 106 Yıl sergisinde, 1906 yılından günümüze, Hititler'in Başkenti Hattuşa'da yapılan arkeolojik kazıların şu ana kadar yayımlanmamış fotoğrafları sunuluyor.

Yaklaşık bir yıl önce Alman Arkeoloji Enstitüsü arkeologlarının ve kazı başkanlarının tüm dünyadaki arşiv taramasıyla başlayan sergi, 1906'dan 2012 yılına kadar Hititler'in başkenti Hattuşa'da yapılan arkeolojik kazıların dönemlerine göre adeta tarihsel, etnografik ve sosyolojik bir fotoromanını ortaya koyuyor.

MÖ 2. bin yıllarında Orta Anadolu'da büyük bir imparatorluk kuran Hititler'in adı ilk defa 1834 yılında Anadolu'ya gelen Fransız Charles Texier'in 1839 yılında yayımladığı araştırma ve

gravürlerden öğrenilmişti. Daha sonra birçok gezgin ve bilim insanı bu bölgeye gelerek araştırmalar yapmış ve bu araştırmalar çeşitli kaynaklarda yayımlanmıştı. Bu araştırmalar sonucunda elde edilen buluntular, o dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da yeni kurulan "Müze-i Hümayun"a getiriliyordu. 1906 yılında Osman Hamdi Bey, Theodora Makridi Bey ve Hugo Winckler tarafından gerçekleştirilen kazılarda bulunan Akkadca çivi yazılı belgeler sayesinde Hattuşa'nın Hitit İmparatorluğu'nun

başkenti olduğu anlaşılmıştı. O dönemde Hattuşa yani Boğazköy veya şimdiki adıyla Boğazkale'de yapılan kazılarda ele geçirilen tabletler sayesinde bölgede daha sonra yapılacak olan uzun soluklu kazıların temelleri atılmıştı. *Hattuşa'da 106 Yıl* sergisi, 1906-2012 yılları arasında çekilmiş, bütün dünyadaki Alman Arkeoloji Enstitüsü ve üniversite arşivlerinden toplanan 1500 adet fotoğraf ve filmin içinden seçilmiş 300 kadar orijinal fotoğraftan oluşuyor. Sergi fotoğrafları genelde daha önce kazı raporlarında yayımlanmamış,

köyün ve kazı ekibinin ilişkilerini gösteren, sosyal hayatlarını belgeleyenler arasından seçildi. Bu fotoğraflarda Boğazköy'ün ve köylülerin tarihsel değişiminin yanında, kazı alanının gelişimi ve buluntuların çıkış evreleri de izlenebilmektedir. Serginin bilimsel ve görsel danışmanlığı, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden eski Boğazköy kazı başkanı Jürgen Seeher ile Ayşe Baykal Seeher ve Hattuşa'nın şimdiki kazı başkanı Andreas Schachner tarafından yapıldı.

Fotoğraflar
Hattuşa'da 106
Yıl sergisinden.

BALKAN SAVAŞLARI 1912-13 SEMPOZYUMU 11-13 EKİM TARİHLERİNDE GERÇEKLEŞTİRİLDİ

BALKAR, Regensburg Doğu ve Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Enstitüsü ve Regensburg Üniversitesi tarafından düzenlenen, Volks Wagen Vakfı tarafından finanse edilen ve Utah Üniversitesi tarafından desteklenen uluslararası Balkan Savaşları sempozyumu 11-13 Ekim 2012 tarihinde Yıldız Teknik Üniversitesi Oditoryum Salonu'nda gerçekleştirildi.

Rektör Prof. Dr. İsmail Yüksek'in açılış konuşmasıyla başlayan sempozyumda başta Almanya olmak üzere diğer Batı ülkelerinden ve Balkan ülkelerinden gelen araştırmacılar birer bildiri sundu. Oturum başkanlıklarını ise İstanbul'daki üniversitelerde çalışan önemli tarih ve siyaset bilimi uzmanları ilişkililer uzmanları yaptı. Bildirilerde Balkan

Savaşlarında asker ve ordu konuları, propaganda, salgın hastalıklar ve yardım kuruluşları, savaşların farklı ülkelerde nasıl algılandığı, katliamlar ve sürgünler gibi konular ele alınarak tartışıldı. Sempozyuma ayrıca basın kuruluşları ve gazeteciler de büyük ilgi gösterdi. TRT ve belgesel yapımcıları sempozyum boyunca konuşmacılarla görüşmeler yaparak çekimler yaptı.

Özellikle Amerikalı profesör Richard Hall belgesecilerin ilgi odağı oldu.

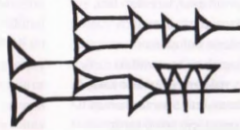
Toplantıda sunulan bildiriler geliştirilerek makale derlemesi halinde İngilizce olarak 2013 yılı sonlarına doğru yayınlanacaktır.

Tarih yazı ile başlar.

Kalemin tarihi yazının tarihinden eskidir.

*Mağara adamlarının avlanmak için bildikleri taşlar,
mağara duvarlarını süslemek için kalem vazifesi görürdü.*

*Yazı Anadolu'ya Asurlular tarafından Tunç Devrinde getirilmiştir.
Türk tarihinin ilk yazılı eserleri Göktürk yazıdır.*

Türkiye'de ilk dolmakalemi 1966 yılında Srikss üretti.

Srikss

Yazmak Eylemdir!

TAHAYYÜL VE KARŞILAŞMALAR ARASINDA:

DİYARBAKIRLI VE MUĞLALI GENÇLER ANLATIYOR

Sabancı Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Leyla Neyzi yönetiminde disiplinlerarası bir ekip tarafından hazırlanan 'Tahayyül ve Karşılaşmalar Arasında: Diyarbakırlı ve Muğlalı Gençler Anlatıyor' web sitesi açılıyor. Bu web sitesinde doğuda ve batıda iki ilden 22 gencin geçmişe dair anıları, yaşam deneyimleri, gelecek hayalleri ve Türkiye'nin gündemine dair algı ve yorumlarından kesitler sunuluyor.

Türkiyeli Gençler Anlatıyor: Sözlü Tarih'in Geçmişle Yüzleşme, Toplumsal Ulaşma ve Demokratikleşmeye Katkısı' isimli proje, 2011-2012'de Stiftung Mercator, İstanbul Politikalar Merkezi, Açık Toplum Vakfı, Global Dialogue ve Heinrich Böll Stiftung tarafından desteklendi. Projenin konusu Türkiyeli gençler. Türkiye toplumunun çoğunluğunu oluşturan, seslerini yeterince duyuramayan, yetişkin toplumu tarafından kısıtlanıp alınmış ama geleceğimizi yönlendirecek olan kesim. Genellikle yaşlılara ve tarihi olaylara ilişkin tanıklıklara odaklanan sözlü tarih, bu

projede farklı olarak merceğini gençlere çeviriyor. Bunun nedeni son yıllarda post-bellek kavramının, yani bizzat yaşanan deneyimler kadar önceki kuşaklardan ve medya gibi farklı kaynaklardan aktarımın geçmesi ve yaşamöyküsünü kurgulamadaki rolünün vurgulanması. Projenin amaçlarından biri, Türkiye'de sözlü tarihin kitlelerle buluşmasını sağlamak ve toplumdaki çatışmaların çözümüne katkıda bulunmaktır. Sivil toplumun gelişmesi için sözlü tarih önemli bir araçtır. Sözlü tarih, sıradan insanların tarihin öznesi olduğu

ve geçmişe dair algı ve anlatılarının ciddiye alınması gerektiği varsayımından yola çıkar. Türkiyeli gençlere yönelik karşılaştırmalı bir bakış açısı için ve son yıllarda ülke gündemine oturan doğu ve batı arasında yükselen algısal duvar ve çatışmalar göz önüne alınarak proje kapsamında doğudan bir il (Diyarbakır) ve batıdan bir il (Muğla) seçilerek bu iki ilde çoğunluğu yirmili yaşlarında farklı ekonomik sınıflardan, farklı kimliklerden, kent ve kırsal kesimden kadın ve erkeklerle sözlü tarih görüşmeleri yapılmıştır. Ek olarak uluslararası bir metropolde de (Berlin)

Diyarbakır ve Muğla kökenli gençlerle görüşülmüştür. Görüşülen kişi sayısı 100, toplam görüşme sayısı 200'dür. Proje kapsamında web sitesine ek olarak 'Tahayyül ve Karşılaşmalar Arasında: Diyarbakırlı ve Muğlalı Gençler Anlatıyor' isimli sergi 30 Kasım - 29 Aralık 2012 tarihleri arasında Galata'daki Hamursuz Fırın'nda izlenebilir. Sergi etkinlikleri arasında projeye dahil olan gençlerin de katılacağı bir panel ve proje kitabının tanıtımı var. Web sitesine www.gencleraniyor.org adresinden ulaşabilirsiniz.

'UZUN, İNCE BİR YOL' KARİKATÜRLERLE TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ PANEL VE SERGİSİ BRÜKSEL'DE

Tarih Vakfı'nın Kasım 2011'den bu yana Cartooning for Peace'le işbirliği içinde yürüttüğü 'Karikatürlerle Türkiye-AB İlişkileri Projesi' kapsamında hazırlanan 'Uzun, İnce Bir Yol' sergisi, Brüksel Yunus Emre Türk Kültür Merkezi'nin ev sahipliğinde Brüksel'de açıldı. Sergi, 17 Ekim-9 Kasım tarihleri arasında Brüksel Yunus Emre Türk Kültür Merkezi'nde gezilebilir. Türkiye-AB ilişkileri sürecine farklı bir gözle bakılmasını amaçlayan serginin temelinde, Türkiye-AB ilişkilerinde farklı anlayışlardan kaynaklanan diyalog eksikliğinin ortaya konulmasının bu konudaki dirençlerin kırılmasında yararlı ve etkili olacağı düşüncesi yatıyor.

Sergide birçok ülkeden karikatürcülerin de konuyla ilgili çalışmaları yer alıyor. Brüksel'deki sergi açılış resepsiyonu öncesinde, geçmişte elli yılı aşan Türkiye-AB ilişkilerinin bir türlü mutlu sona eremeyen yolculuğunun, karikatürler yoluyla anlatılması teması üzerine bir panel gerçekleştirildi. Panelde, Afsane Bassir-Pour (Birleşmiş Milletler Bölgesel Enformasyon Merkezi Direktörü), Hélène Flaute (Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu Eş Başkanı), Plantu (Karikatürist ve Cartooning for Peace'in kurucusu), Izel Rozental (Karikatürist), Emine Bozkurt (Avrupa Parlamentosu ve 'Türkiye'nin Dostları Grubu'

üyüsü), Selim Yenel (Büyükelçi, AB Nezdinde Türkiye Daimi Temsilcisi) konuşmacı olarak söz aldı. Karikatürlerin çok söze gerek duymadan, vermek istenilen mesajın etkili ve çarpıcı bir şekilde verilebilmesi bakımından etkili bir yol olduğu konusunda hemfikir olunan söyleşide Le Monde çizeri, dünyaca ünlü Plantu, konuyla ilgili çizimler yaparken, farklı toplumların belleğinde yer alan kişilerden beslenmeyi sevdiğini; çünkü bu tip kişilerin doğru olarak kullanıldığında daha çok dikkat çektiğini belirtti. Plantu aynı zamanda, projeye ilk başladıkları süreçte Türkiye'de günlük gazetelerde konuyla ilgili, kendisinin Le Monde'da çizmeye cesaret edemeyeceği karikatürleri gördüğü zaman, Türkiye'deki çizilerin bu konudaki özgürlüğüne ve cesaretine hayranlık duyduğunu dile

getirdi. Avrupa Parlamentosu üyesi Emine Bozkurt, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik yolunun açıldığını 2004 yılından günümüze sürecin çok farklılık gösterdiğini, özellikle ekonomik kriz sürecinde ilişkilerin zora girdiğini, ancak ne olursa olsun iki tarafın da diyalog halinde kalmasının önemini vurguladı. Büyükelçi Selim Yenel panelin kapanış konuşmasında, bu uzun sürecin güncelliğini hâlâ yitirmediğini, ancak karşılıklı kızgınlıklar yerine karikatürlere biraz da neşenin katılması gerektiğine inandığını belirtti. Panel, projeye katılan 55 sanatçının 150 karikatüründen oluşan serginin açılış kokteyli ile sona erdi. Sergi, 17 Ekim-09 Kasım tarihleri arasında Brüksel Yunus Emre Türk Kültür Merkezi'nde gezilebilir. Proje'nin Brüksel'den sonra Paris'te yapılacak kapanış töreniyle sona ermesi planlanıyor.

"İTRÎ VE DÖNEMİNE DİSİPLİNLERARASI BAKİŞLAR" SEMPOZYUMU

Büyük Türk bestekârı 'Buhürîzâde Mustafa Efendi'nin (İtrî) ölümünün 300. yılında UNESCO'nun 2012'yi 'İtrî Yılı' ilan etmesi vesilesiyle 3 Aralık Pazartesi günü İstanbul Üniversitesi Rektörlük Binası'nda bulunan Doktora Salonu'nda İtrî üzerine uluslararası bir sempozyum düzenlenecek.

Gönül Paçacı'nın küratörlüğünde yürütülen proje kapsamında "İtrî ve Dönemine Disiplinlerarası Bakışlar" başlıklı bu sempozyumda İtrî'den yola çıkılarak edebiyat, tarih ve diğer disiplinler açısından 17. yüzyıl döneminin ele alınması planlanıyor. Sempozyumun ilk bölümünde, Prof. Dr. Mehmet Genç, Osmanlı'da 17. yüzyılın sosyal ve siyasal yapısı üzerine değerlendirmeler yapacak. Klasik Türk müziğiyle ilgili araştırmalar yapan Türkolog Prof. Dr. Walter Feldman; Ali Üfkî, Evliya Çelebi ve Kantemir gibi önemli isimlerin de yaşadığı bu dönemdeki müzik formlarının özellikleri ve değişimi üzerinde duracak. Aynı zamanda UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yönetim Kurulu Üyesi olan Dr. Mehmet Kalpaklı'nın döneminedebiyatı ile ilgili değerlendirmelerinin ardından, müzikolog Ersu Pekin, İtrî ve dönemini tezkiireler ışığında anlatacak. Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç'ın dönemin Şark-İslam kültürünü ele alacağı konuşması yaklaşık 40 yıldır Fransa'da yaşayan ve Türk müziğini Batı'ya tanıtan, müzikolojik çalışmaları da

bulunan ünlü sanatçı ve neyzen Kudsi Ergüner'in İtrî ve döneminden günümüze Osmanlı musikisinde yorum farklılıklarını incelemesiyle devam edecek.

Sempozyumda ayrıca, İtrî'nin Klâsik Türk Musikisi repertuarının en yetkin eseri olarak kabul edilen "Neva Kâr"ına ait ses kayıtlarının izleyicilerle paylaşılacağı özel bir bölümde yer verilecek. Neva Kâr'ın farklı ses kayıtları ışığında eskiden yeniyen doğru icraları, Prof. Dr. Süleyman Seyfi Öğün tarafından aleniyet-mahremiyet sorunu açısından incelenecek. Necil Kazım Akses'in "İtrî'nin Neva Kârı Üzerine Büyük Orkestra İçin Scherzo" isimli eseri de yine bu kapsamda Hacettepe Üniversitesi Öğretim Görevlisi Önder Özkoç tarafından değerlendirilecek.

Sempozyum programı, İstanbul Üniversitesi'nin İtrî Rektörlük Binası'nın Orta Avlusu'nda gerçekleştirilecek bir konserle sona erecek. Türkiye'nin mevcut en eski Türk müziği topluluğu olan ve günümüzde İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuarı'nın bünyesinde çalışan Türk Müziği İcra Heyeti'ne konserde alanında usta üç solist, Ahmet Özhan, Münip Utandı ve Leonidas Asteris eşlik edecek. 17. yüzyıla ait farklı bestekârların değişik formlardaki, bazıları çok nadir icra edilen eserlerinden örnekleri içerecek bu dönem konseri, sempozyumun kapanış etkinliği olacak.

ALTIN ÇOCUKLAR 16.-19. YÜZYIL AVRUPA'SINDAN PORTRERLER

Suna ve İnan Kırâç Vakfı Pera Müzesi, 13 Ekim 2012 – 6 Ocak 2013 tarihleri arasında içeriği açısından dünyadaki tek örnek olan Yannick ve Ben Jakober Vakfı Çocuk Portreleri Koleksiyonu'ndan bir seçki sunuyor. Altın Çocuklar 16.-19. Yüzyıl Avrupa'sından Portreler.

Sergilenen elli yedi çocuk portresi, çeşitli ülkelerden soylu ve aristokrat çocukları betimleyen, Avrupa'nın siyasi tarihine, aristokrasi geleneklerine, inançlarına ve moda akımlarına ışık tutuyor ve bu portreler aracılığıyla bir anlamda Avrupa portre geleneğine de bir bakış sunuyor. Seçilde yer alan, Jakober Vakfı Koleksiyonu'ndan *İmparator Süleyman'ın Kızı Mhrimah Sultan'ın Portresi*'ne sergiyi konuk eden Suna ve İnan Kırâç Vakfı Oryantalist Resim Koleksiyonu'ndan *Şehzade Abdürrahim Efendi* portresi

eşlik ederek, Osmanlı Hanedanlığı'nın iki önemli figürünü izleyicilerle paylaşıyor. Sergide yer alan daha kırsal ve naif eserlerle birlikte, tüm portreler geçmiş olgusuna dair derin gözlemler sunuyor. İster İngiliz ya da İtalyan, Danimarkalı ya da İspanyol, Alman, Polonyalı, Flaman, Hollandalı ya da Fransız olsunlar, zengin kıyafetleri, ihtişamlı dantelleri, dizi dizi mücevherleri ya da koruyucu muskalarının, bütün bu bolluğun ardında, küçük çocuklar betimleniyor.

RUM YAYINCI VE GAZETECİLER SERGİSİ

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC) ve Rum Vakıfları Destekleme Derneği'nin düzenlediği Baharlı Günleri'nin 5'inci kapsamında İstanbul Basın Tarihinde (1830-1914) Rum Yayıncı ve Gazeteciler Sergisi'ni geçtiğimiz günlerde

TGC Basın Müzesi'nde gerçekleşti. Serginin eski sansür binasında açılması vesilesiyle, açılış konuşmalarında Türkiye'de davaları devam eden ve cezaevindeki gazetecilere dikkat çekilmesi önemliydi.

MUSTAFA ARMAĞAN'A CEVAP

Sayın Mustafa Armağan, Yayın yönetmeni olduğunuz *Derin Tarih* adlı popüler tarih dergisinin 7. sayısının okur hattı köşesinde "Ayasofya'yı Rockefeller Tarihçilerinden Kim Kurtaracak?" başlıklı yazınızda Tarih Vakfı'na, vakfın 20 yıla yakın bir süredir yayımladığı aylık dergisi *Toplumsal Tarih*'e ve dergimize yazı ve çalışmaları ile katkıda bulunan tarihçilere karşı yakışıkless ithamlarda bulundunuz. Ciddi bir eğitim, yönetsel kavrayış ve donanım sahibi olmayı gerektiren tarihçeye, nasıl tarihçilik yapması gerektiğini öğretmeye kalkan, bu arada

Bizans tarihçiliği örneğinde "diğer" tarihçilikleri öteleyen ve ötekileştirenler kategorisine bu tutumunuzla maalesef siz de katıldınız. Daha üzücü olanı ise, bunu yaparken çok kolayca ihanet cümlelerine, kaba ve içeriksiz şiddet kişilerine başvurdunuz.

Bu yakışıkless itham ve karalama girişiminizi esefle kınıyoruz.

Tarih Vakfı ve *Toplumsal Tarih* dergisi, kendilerine yönelik karalamamızın içeriğini ciddiye almak bir yana, böyle bir tartışmaya girmekten teeddüp eder. Zira vakfımız tam da Türkiye'de hâkim akademik ve popüler tarih algısının demokratikleşmesi, milliyetçi, saldırgan ve düşman üretici dilden arındırılması yönündeki faaliyetleri ve duruşuyla bilinip tanınmaktadır. Resmi tarih söylemlerine karşı eleştirel tarihçiliğin en etkin ve içerikli ürünlerini ortaya

kıymış bu sivil toplum kurumu, siyasi meşrep farklılıklarına bakmaksızın ülkenin ve dünyanın en saygın tarihçilerini içinde barındıran, her şeyiyle şeffaf, öncü bir meslek örgütüdür.

Yönettığınız derginin 3. sayısında Ayasofya Müzesi'nin statü ve kullanımına dair hazırladığınız dosyaya egemen olan tarihsel/politik yaklaşımı eleştiren bir yazıya yer verdiğiniz için *Toplumsal Tarih* dergisini ve o vesileyle Tarih Vakfı'nı bu şekilde karalamakla akademik ve entelektüel tartışmanın en temel kurallarını ihlal ediyor, sağlıklı tartışma zemininin imkânlarını ortadan kaldırıyorsunuz. Dahası, sayfalarından bizlere bu ithamları yönelttiğiniz derginizin yayını ve danışma kurullarında isimlerine yer verdiğiniz çok sayıda saygın bilim insanı ve tarihçiyle, zaman zaman derginizde yazan kimi yazarların Tarih Vakfı'nın mütevellileri

arasında bulunduğunu dahi unutmuş görünüyorsunuz. Kontrolsüz tepkiniz ve kullandığınız yaftalayıcı dille bu bilim insanlarını da bir kalemde "Rockefeller tarihçisi" haline getirmiş oldunuz.

Tarih Vakfı olarak, mesleki birikimimizi temsil eden mütevellilerimizin ve meslektaşlarımızın Türkiye'de bilimsel ve eleştirel tarihçiliğin gelişimindeki katkılarına her zaman ve koşula sahip çıkacağımızı belirtmek isteriz.

Yayın yönetmeni olduğunuz *Derin Tarih* dergisinin sayılarından kurumumuza, üyelerimize ve yazarlarımıza yolladığınız bu karalama ve şiddet dilinin, popüler tarih alanına yeni konu ve boyutlarla katkıda bulunmasını beklediğimiz yayıncılığınızın alâmetifarıkası haline gelmemesi dileriz.

**Tarih Vakfı
Yönetim Kurulu**

PERŞEMBE KONUŞMALARI

PERŞEMBE KONUŞMALARI

OSMANLI VE TÜRK ARKEOLOJİSİNE BİR TARİHÇİ BAKIŞI

Edhem Eldem
Boğaziçi Üniversitesi
Tarih Bölümü

Tarih 20 Kasım 2012 Perşembe
Saat: 18.00-19.00
Oran: Akademiye Katılımlı
Bilet: 10 TL (Ücretsiz)
Biletin Satış Yeri: Akademiye Katılımlı

www.tarih.org.tr

PERŞEMBE KONUŞMALARI

OSMANLI DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE OSMANLI NOSTALJİSİ: GÖRSEL KÜLTÜR VE TARİHİN TAHAYYÜLÜ

Ahmet Ersoy
Boğaziçi Üniversitesi
Tarih Bölümü

Tarih 20 Kasım 2012 Perşembe
Saat: 18.00-19.00
Oran: Akademiye Katılımlı
Bilet: 10 TL (Ücretsiz)
Biletin Satış Yeri: Akademiye Katılımlı

www.tarih.org.tr

**Perşembe Konuşmaları 4
"Osmanlı ve Türk Arkeolojisine Bir Tarihçi Bakışı"**

**Konuşmacı: Edhem Eldem
(Boğaziçi Üniversitesi,
Tarih Bölümü)**

8 Kasım 2012

Arkeolojinin, kazıların, müzelerin, kayıp ve geri gelen eserlerin sıkça konuşulduğu bir dönemde, 18. yüzyıldan beri bu coğrafyada arkeolojinin değişen dinamiklerine

bakmak, başlı başına tarihi bir araştırma konusudur. Lord Elgin'in meşhur frizlerinden Bergama Sanağına, Müze-i Hümayun'dan Evkaf-ı İslamiye Müzesi'ne, 1869 nizamnamesinden günümüzdeki iade taleplerine uzanan bu süreci anlamak, Osmanlı ve Türk ideolojik çalkalanmalarıyla Batı siyaseti ve kültürüyle olan ikircikli ilişkilerin yanında nispeten yeni gelişmiş olan bir disiplinin de oluşumunu takip etmeyi gerektirmektedir. Konuşma, bu sürecin bazı noktalarına bir tarihçi gözüyle değinerek bu karmaşık meseleyi tartışmaya açmayı amaçlamaktadır.

**Perşembe Konuşmaları 5
"Osmanlı Döneminden Günümüze Osmanlı Nostaljisi: Görsel Kültür ve Tarihî Tahayyülü"**

Konuşmacı: Ahmet Ersoy

**(Boğaziçi Üniversitesi,
Tarih Bölümü)**

22 Kasım 2012

Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Ahmet Ersoy bu konuşmada modern tarih algısının geç Osmanlı döneminde ortaya çıkışını ele alıyor ve bu dönemden itibaren geçmişle kurulan yeni, öncülü olmayan ilişki türleri ve temsil şekilleri üzerinde duruyor. Özellikle Tanzimat döneminden itibaren ortaya çıkan hızlı siyasal ve kültürel değişimler ve aynı zamanda değişimin varlığına dair oluşan kuvvetli algının da etkisiyle geç Osmanlı toplumu kendini geçmişten ve onun devamlılıklarından hiçbir zaman olmadığa kadar kopuk hissetmeye başladı. Bu zamansal 'yırılma'nın telafisi amacıyla ise tarihsel roman, tiyatro, resim, sergi, müze veya akademik tarih yazımı gibi modern temsil

şekilleri devreye girdi. Osmanlı okuryazarları için bu yeni temsil formları geçmişle kopan bağların tahkim edildiği, birleştirici kimliklerin perçinlendiği, Osmanlı ve İslam geçmişinin egzotik bir iştah nesnesi olarak yeniden şekillendirildiği, duygusal olarak şaşırtıcı alanlardı. Bu konuşma özellikle görsel kültür üzerine yoğunlaşarak modern Osmanlı toplumunun yitip geçmişini ve kültürünü nasıl yeniden canlandırıp üretmeye çalıştığını inceliyor, yani Osmanlı nostaljisinin Osmanlı kökenlerine ışık tutmayı hedefliyor. Konuşmada ayrıca bahsi geçen romantik 'köklere dönüş' temayülünün günümüzdeki uzantıları da mercek altına alınıyor ve 'yeni-Osmanlı' estetiğinin modernleşme, muhafazakarlık, egzotizm ve popülizm ile ilişkileri sorgulanıyor.

PERŞEMBE KONUŞMALARI'NDA CEMAL KAFADAR EFSUNLU ŞEHİRDEN TARİHİ YARIMADAYA: İSTANBUL NEDİR, NERESİDİR, NEYE YARAR?

Tarih Vakfı tarafından düzenlenen Perşembe Konuşmaları, 2012-2013 akademik döneminin ilk buluşmasında Harvard Üniversitesi Tarih Bölümü'nden Cemal Kafadar'ı ağırladı. "Efsunlu Şehirden Tarihi Yarımada: İstanbul Nedir, Neresidir, Neye Yarar?" başlıklı konuşmasında Kafadar, İstanbul'un ifade ettiği anlam ve çağlar boyunca insanlar tarafından algılanış şekline dair tarihsel bir açılım sunmanın yanı sıra, bugün sürüp giden silüet tartışmalarının ne bağlamda anlaşılması gerektiğine dair görüşlerini dinleyicilerle paylaştı.

BERKAY KÜÇÜKBAŞLAR

Kafadar konuşmasına 19. yüzyıl başlarından bir meddah hikâyesiyle başladı. Ereğli'den sandalla boğazı geçerek Tophane'ye gelmiş bir Türk'ün, Eminönü tarafına doğru bakışı ve İstanbul'la bu ilk karşılaşmasını aktararak başlayan hikâye, Kafadar'a göre İstanbul'un görülmeye ve deneyimlenmeye pratiklerini tarihsel olarak anlatması açısından önemlidir ve bugün İstanbul üzerine düşünüp tartışırken bu pratiklerdeki sürekliliğin de göz önüne alınması gereklidir. Bu süreklilik, İstanbul'un silüeti ve farklı açılardan insanlara sunduğu perspektiflerle doğrudan bağlantılıdır. 16. yüzyıldan itibaren Melchior Lorichs, Matrakçı Nasuh gibi sanatçılar tarafından yapılmış İstanbul gravürlerinden örnekler gösteren Kafadar, silüetin oluşumunun bu tarihlere götürülebileceğini ifade etti. Yalnızca Pera'dan Eminönü'ne değil, örneğin Etiler'den Kızkulesi'ne kadar da görülebilecek bir perspektifin ve bunun gibi nicelerinin de söz konusu olduğunu ve bunları içine alacak şekilde şehir estetiğinin, bu yüzlerce yıllık oluşum çerçevesinde anlaşılması gerektiğini vurgulayan Kafadar, günümüzde bu konunun adeta bir zevk seçkinliği veya "entel-dantel" bir laf kalınlığı olarak algılanmasını eleştirdi. Kafadar'a göre Etiler Çelebi'nin Süleymaniye külliyesi hakkındaki anlatısı,

Süleymaniye'nin sunduğu göz zevkinin, onun cami işlevinin yanındaki doğal bir parçası olduğunu bize göstermektedir. Mimarideki bu estetiğin, yalnızca sanatsal kaygılarla anlaşılamayacağını savunan Kafadar, işlev ve hizmetin birlikte ele alınması gerektiğini, estetiğin ise şehir hizmetinin bir parçası olduğunu öne sürdü. Sırasıyla "İstanbul nedir?", "neresidir?" ve "ne işe yarar?" sorularının cevaplarıyla konuşmasına devam eden Kafadar, bunların kendince aldığı ve konuyu anlamlandırmasına yardımcı olan notlar olduğunu hatırlatarak kesinlikle katı bir tanımlama peşinde olmadığını altını çizdi. İstanbul'u içinde çok sayıda kişinin yaşadığı, bu kişilerin kimliğinin oluşumunda rol oynayan, "yapan" bir mekân olarak tanımlayan Kafadar, teşehhür kavramının üzerinde çokça durdu. Kafadar'a göre İstanbul, "beşerin teşehhür ettiği yerdir" ve bu kavramın gelişimi ve dönüşümünün anlaşılması, göç konusuna bakış anlamında önem taşımaktadır. Bu noktada Surur'den bir beyit ve Elia Kazan'ın *On The Waterfront* filminden bir bölüm alıntılaman Kafadar, şehirli olmak ve şöretlenmek, isim kazanmak anlamına gelen teşehhür kelimesinin, 16. yüzyıldan itibaren tüm dünyada geniş anlamıyla burjuvazinin ortaya çıkmaya başlaması ve yerleşmiş ile

göç etmiş arasındaki gerilimin oluşmasını anlamakta yardımcı olabileceğini belirtti. Kafadar bunun dışındaki tanımlamalarında; giderek büyüyen bir rant alanı, az bulunur nitelikteki coğrafyasının yanı sıra kendi hinterlandı ve kendine özgü tarımsal ürünleri bulunan bir doğa harikası, sanatsal yapılar için bulunmaz bir tema ve kuşaklar boyu işlev görmüş bir estetik okul olarak tanımladığı İstanbul'un sermaye eyleli ontolojik bir dönüşüme tabi tutulmasının üzücü olduğunu ifade etti.

Kafadar, şu an inşaat halindeki Haliç metro köprüsünün, Azapkapı Sokollu Camii ile Süleymaniye'nin tam ortasına yapılmakta olduğunu belirtti. Yüzyıllardır birbiriyle iletişim halindeki bu cami

Cemal Kafadar.

ve külliyelerin iletişiminin bu şekilde koparılmasının ve çok uzun zaman içinde oluşmuş perspektiflerin bu şekilde kapanmasının yalnızca bir cami estetiği konusu olmadığını dile getiren Kafadar, estetiğin, kamu hizmetinin ayrılmaz bir parçası olduğunu tekrar vurguladı.

Haliç metro köprüsü, Azapkapı Sokollu Camii ile Süleymaniye Camii'nin tam ortasına yapılıyor.

YUNANCA KAYNAKLARA GÖRE

1916 ANKARA YANGINI

TAYLAN ESİN

Falih Rıfkı Atay: "Ankara'nın zengin semtleri ve bakımlı yazlıkları Ermenilerin malı idi. Ermeni lokantasında yiyor ve Ermeni otelinde kalıyorduk. Müslüman çarşısı en eski alaturka idi. Yerden yüksek dükkânlarda bağdaş oturulduğunu hatırlıyorum. Ankara'da kaldığımız otelin adı Santral. Lokantası iyi, yatakları temiz ve rahattı. Teheir' zamanı yıkılmış olmalı idi. Ankara başkent olduğu vakit Santral otelini aramıştım. Altındaki ahıra at bağlanan Taşhan'dan başka kalınabilecek yer yoktu. Benim ilk gördüğüm Ankara'nın medenilik adına nesi varsa hepsini yakıp kül etmiştik."

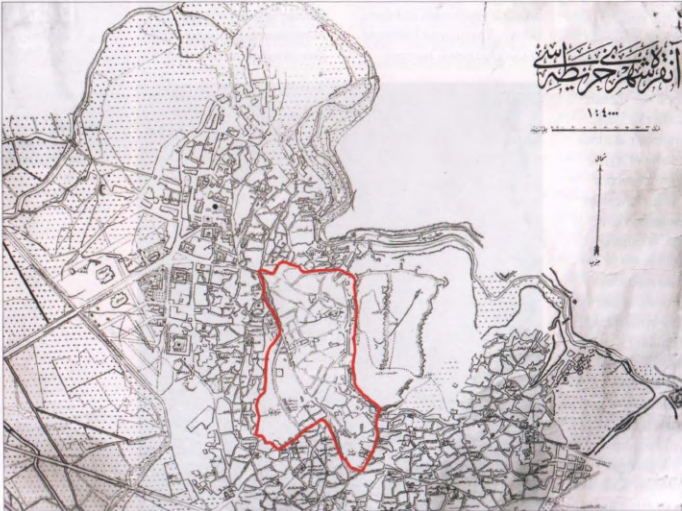
Sn. Epeoğlu, Karasuli ve Kasparian'in anısına...

1916 Ankara Yangını'yla ilgili arşiv belgeleri, bildiği kadariyle, ilk kez Sn. Ali Birinci tarafından, o dönem Ankara'ya sürgün olan Refik Halid'in anıları ve önemli bazı fotoğraflarla beraber yayınlanmıştır.¹ Yangın 13-14 Eylül 1916 günü başlamış, Karay'a

göre iki gece/gün,² Kasparian'a³ göre üç gece/iki gün, aşağıda tanıtılacak olan Epeoğlu'na göre üç gece/gün⁴ sürmüş; 21 Eylül tarihli rapora göre, "1030 hane ... 935 dükkân, iki cami, altı mescit, yedi kilise ve üç hastahane ile iki tevkifhane ve bir polis karakolu, ahziasker, emval-i metruke Reji ve İTT kulüp binaları"⁵ ile ceman şehrin yarısı yanmış, beş kişi ölmüştür.

Altında "Müdafaa-ı Milliye Vekâleti" ibaresi bulunan 1340 tarihli bir haritada, yangının şehre verdiği hasar görülmektedir.⁶ Birinci, raporlara göre yanan, Ruşen Keleş ise bu haritaya göre geride kalan mahallelerin dökümünü verir.⁷ Haritadaki boş alan, 1916 ile Sovyet elçiliği çevresindeki çapını bilmediğimiz 1922'deki yangının⁸ bileşimidir. Yangın yeri uzun süre boş kalmış, ancak 1950'lerde imar edilebilmişti.

Yangın yerinin doğu sınırı Hisar'dır. (1924 tarihli Ankara haritası).

Yangında Ermeni ve Rum mahalleleri⁹ neredeyse tümüyle yanmış; Müslüman mahalleleri görece az zarar görmüştü. Mukayese için, yanan kilise ve cami/mescit sayıları açıklayıcı olabilir. 1914 sayımına göre, Ankara merkez kazasında 69.066 Müslüman'la beraber, 3.327 Rum-Ortodoks, 915 Protestan, 3.341 Gregoryen ve 6.990 Katolik olmak üzere ceman 14.500, yani Müslüman nüfusun %21'i kadar Hristiyan yaşıyordu.¹⁰ Oysa resmi raporlara göre, yangında 7 kiliseye karşılık, 2 cami ve 6 mescit yanmıştı.¹¹

Bu yazının amacı, yangından bahsedilen iki Yunanca kaynağı tanıtmaktır. İlki Evdokya Epeoğlu-Bakalaki'nin¹²

'Ankara'daki Hayatımdan Hatıralar',¹³ ikincisi, Androniki Karasuli-Mastoridu'nun 'Kayıp Vatanımdan Hatıralar: Ankara'daki Hayatım'¹⁴ başlıklı anı kitabıdır.

BIYOGRAFI

Kızı Aleksandra Bakalaki'nin kitaba yazdığı biyografik nottan anlaşıldığı kadarıyla, Evdokya Epeoğlu, Ankara kitabı için sağlık koşulları nedeniyle en az iki yıl süreyle çalışmış ve kitabı 1991'de, ölümünden iki yıl önce tamamlayabilmiştir. Kitap, "Kayıp Vatanımdan Hatıralar"ın aksine, bir sözlü tarih çalışmasının ürünü değildir. Epeoğlu, kızına göre, çektiği onca zahmete değecek kadar değerli olup olmadığı konusunda tereddütler yaşadığı kitabını kendi inisiyatifile yazmıştır. 1913 Ankara doğumludur.¹⁵ Küçükesat'taki bağlarıyla ilgili hatırladığı ayrıntılar ve yangın sırasında hafızasına kazınan, Ankara semalarında gördüğü kararlık duman sütunu haricinde, Ankara Yangını ve cemaati ile ilgili bilgileri, aile ve çevresinden öğrenmiştir. Bayan Epeoğlu, yangından sonra ailesiyle beraber Amasya'ya göç etmek zorunda kalmış,¹⁶ oradan da 1922 yılında muhtemelen Yunanistan'a göçmüştür. Kitaptaki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla mütevazı bir aileye mensuptu.¹⁷

Diğer kaynağın yazarı Bayan Karasuli, 15.5.1902 Ankara doğumludur. Önsözünde yer alan ifadesiyle, "bizat yaşadığı ve görgü tanıdığı olduğu" olayları içermesinden de öte, "ruhundan asla silinmeyen maziye dair" diye tanımladığı kitabı, "Küçük Asya Araştırmaları Merkezi"¹⁸ tarafından, hayatıma, yaşadığım olaylara ve vatanımdan tehric edilmeme ilişkin yöneltilen sorulara cevaben" ama bir taraftan da, yine kendi ifadesiyle, "... anımsama ve acı anlarında gayri ihtiyari" yazmıştır. El yazması, Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'nde¹⁹ 296 no.'da kayıtlıdır. 1922'ye kadar Ankara'da yaşayan ve Ankara'nın önde gelen bir ailesine mensup olan Bayan Karasuli, anılarını 1966 yılında, anlaşıldığı kadarıyla kendi imkânlarıyla yayınlamıştır.

Yangın yeri çevresi (1924 tarihli Ankara haritası), 2 no.lu harita lejanti.

"Y" Harik mahallî (Yangın yeri)

- 1 Ahi Evlan Camii
- 2 Rum Mektebi
- 3 Şengül Hamamı
- 4 Gazi Mustafa Kemal Paşa ve
- 5 Lanfe Mustafa Kemal Mektepleri (yangın yerine inşa edilmiştir.)
- 6 Gavur Ali Mahallesi
- 7 At Pazarı
- 8 Hacı Doğan Mahallesi
- 9 Kızılbeş Mahallesi
- 10 Hacı Doğan Mesjid
- 11 Haski Camii
- 12 Kavaklı Mahallesi (İsmâ Baha, gümrük ile ilişkilendirilmiştir.)
- 13 İtlik Pazarı (Anıtların) Çıkmış
- 14 İtlik Mahallesi
- 15 İtlik Camii
- 16 İtlik Paşa Camii
- 17 İtlik Paşa Camii
- 18 İtlik Paşa Camii
- 19 Balaban Camii
- 20 Debbaghane (Tabakhane) Camii
- 21 Debbaghane (Tabakhane) Mahallesi

Hisarönü Mahallesi.

Hamid Zübeyr Koşay, Ankara Budun Bilgisi, 935, s.34.

Karasuli'lerin Haymana civarında, Ankara'ya dokuz saatlik mesafede,²⁰ 62.000 dönümlük, içinde 40'a yakın ev, iki konak, üç binden fazla koyun, inek, manda ve at sürüleri olan bir çiftlikleri vardı.²¹ Karasuli'nin babası, Heybeliada Ticaret Okulu mezunu olmasına rağmen babasının ısrarıyla bir Ankara'ya gelir, bir ay kalır ve dönerdi.

Toplamda 300'e yakın mülkleri vardı. Baba Karasulos oğluna 52 anahtar miras bırakmıştır. Yunanistan'a iltica ederken, bu anahtarları, bir gün vatana dönecekleri umuduyla yanlarında götürmüşlerdir. Bu anahtarlardan biri, Ulus Acı Çeşme Sokak'taki Şengül Hamamı'na aittir. Karasulos'lar burayı uzun süre işletmişlerdir.²² Ailenin babaevi, bugünkü Anafartalar ile Çıkırıklar yokuşunun bittiği noktadaki, Bizans dönemine ait olduğu düşünülen²³ Aziz Klementos Kilisesi'nin uzantısı idi. Tapınak kısmı evin içinde kalı-

Rum mahallesi.

(Anafartalar, Işıklar Sokak?), KAAM Arşivi.

Sismanoğlu Bahçesi.

KAAM Arşivi.

yordu. Bazılarına göre Ayasofya'dan daha eski²⁴ olan bu kilise, Müslüman mahallesindeydi. 15. yüzyılda camiye çevrilmiş,²⁵ yangın ve mübadele sonrasında yıkıntısı kalmış, şu anda geriye kalan yegâne duvarını çökmek üzere, harabe ve çöplük halindedir. Bitişik işhanında çalışan

meraklı iki kişinin tümüyle amatörce ilgi ve desteğiyle ziyaretçilere gösterilmektedir.²⁶

Karasulü'nün anılarından, ailenin, Altıntoplar, Sismanoğulları,²⁷ Küpeciler gibi Ankara'nın tanınan Rum aileleriyle akrabalığı olduğunu anlıyoruz.

RUM-ORTODOKS²⁸ CEMAATİ

Bu bölümde, en çok, bu konudaki bilinen en kapsamlı çalışma olan Sn. Yordanoğlu'nun "Ankara'nın Rum-Ortodoks Cemaati"²⁹ başlıklı makalesinden yararlanılacaktır.

1914 sayımına göre, tüm vilayette 20.229, Ankara merkezde ise 3.327 Rum-Ortodoks yaşıyordu. "Ankara vilayetinde ... 4 cemaat, 11 kilise, 16 tapınak, 9 okul vardı.³⁰ Ankara'nın çevresinde Yabanhamamı³¹ haricinde Rum köyü yoktu. Burada 50 Rum aile, bir okul ve papazı hiç Rumca bilmeyen bir kilise vardı."³² Geçim kaynakları, çiftçilik (Karasulos ailesi gibi), bağcılık, halıcılık ve ticaretti.³³ Altıntopoğlu veya Sismanbodos gibi sermaye sahipleri, büyük ölçekli ticaret yapar, özellikle tiftiği hasat zamanı ihtiyaç içinde olan köylüden doğrudan alıp pazara sunar.³⁴ Karasulü'nün babası ise, arazisindeki köylülerle yarıcılık esasına göre çalışırdı.³⁵

"Rum cemaatinin üç ... kilisesi bulunmaktaydı. Metropolit kilisesi 1794'te inşa edilmiş ve onarım görmüştür."³⁶ Şehirde "... 2 Rum kilisesi, ... bir de Rum Ortodoks manastırı vardı."³⁷ "1916 yılında Ankara Rum Metropolithanesi³⁸ arşivleri bir yangın neticesinde mahvolmuştur... Nicolas Agayos namı altında... bir katedral vardı. Yeri şimdiki Park Palas'ın bulunduğu yeri. Bu katedral Jannikos zamanında (1860) yanmış ve Gerannikos zamanında (1877) tamir edilmiştir."³⁹ 1949 yılında Ankara'ya gelen Evliyagil, "Ulus'ta Karpıcı'nın karşısındaki Park Palas'ta" kalır.⁴⁰ Yordanoğlu merkezde üç kilise olduğunu yazar: Aziz Georgios, Aziz Klementos ve Aziz Nikolaos.⁴¹ Aziz Georgios, Kale içinde, Hisar'daydı, Atpazarına yakındı.⁴² 1916 Yangını'ndan sadece bu kilise kurtulmuştu.⁴³

Toparlarsak, şehirde, Hisar içindeki Aziz Georgios kilisesi, Çıkrıkçıların başında Aziz Klementos ve şimdiki Atatürk Heykeli'nin yanındaki Ulus Çarşısı'nda, Aziz Nikolaos kilisesi vardı.

Ayrıca bağlarda da bazı Ortodoks şapel/kiliselere vardı: "Bu kiliselerden

Rum Kız
Okulu'ndaki
öğrenciler.

KAAM Arşivi

Keçiören'de bulunan Aya Yani adlı kilise, yıkık durumda olduğundan 1888 yılında yapımına hükümetçe izin verilmiştir.⁴⁴ "Dikmen... yerli Rumların oturduğu bağlık bir semtti. ... [burada] Dikmen gazinosu olarak bilinen Kilise" vardı.⁴⁵ Keçiören'deki Aziz Yoannis ve Dikmen'deki Meryem Ana'ya adanmıştı. Rebiülevvel 1859 tarihli bir belgeye göre, Dikmen sakinleri, Horozlu Çeşme olarak bilinen mevkide, 35 (boy), 18 (en) ve 12 (yükseklik) arşın ebadında bir kilise inşası için izin istemişti.⁴⁶

Yordanoğlu'na göre, ilkokulun yanı sıra bir ortaokul ve cemaatin 1879-82'de 600 lira harcayarak yaptırdığı bir kız okulu vardı.⁴⁷ Karasulü'nin devam ettiği kız okulu, erkek okulu ve 1889'da Küpecioğlu tarafından yaptırılan anaokulu ile birlikte 1924 haritasına göre (bkz. lejand), Şengül Hamamı'nın hemen arkasında idi.⁴⁸ Bu üç okulu, Sismanoğlu, Küpecioğlu ve Karasulos gibi zengin aileler yaptırmıştı.⁴⁹ Bu okullar 1914'e kadar kullanılmış, sonrasında askeri hastahane yapılmak üzere el konulmuştur.⁵⁰ 1920'lerde burası muhtemelen İstiklal Mahkemesi'nin tevkifhanesi olarak kullanılmıştır: "Hükümet Dairesi'nin arkasında ki sokaktan ve Ankara'nın en işlek mahallî olan kuyulu kahve [şimdiki Suluhan ile Hal arasında] önünde-

ki meydanlığı geçtikten sonra Çarşı Sokağı'na girdik. Bu sokağın birçok kıvrımlarını dahi geçerek bir yangın harabesi önüne geldik. Rum Mektebi, bu harabenin sonunda bir mahalleye giden sokağın içerisinde idi." Okulun bir konferans salonu vardı.⁵¹

Türk Yurdu'nun ("?Ocağı) olduğu yerde de muhtemelen bir okul binası vardı. Burada Halid Ziya'nın oğulları, Latife Hanım'ın piyanosuyla bir konser vermiştir: "Türk Yurdu Rumlardan kalma eski bir binada ve pek ibtidai bir şekilde idi, hatta bir piyanosu bile yoktu. ... Concert için Latife kendi piyanosunu bir otomobile yükleterek pek bozuk yollardan Türk Yurduna kadar gönder[di]..."⁵² Burası, "Hükümet konağının arkasında" mı⁵³ yoksa, şimdiki Devlet Resim Heykel Müzesi'nin olduğu yerde miydi?

Karasulos, Sismanoğlu varlıklarının desteği ile 1871'de inşa edilen, Ankara'nın en görkemli binası olan, beş yıllık ve 200 talebeli müstakil Rum orta okulunun müdürü İstanbullu idi.⁵⁴ Eğitim araç/malzeme ihtiyacı cemaat tarafından sağlanıyordu. Ekonomik şartların ağırlığına rağmen, yedi öğretmen istihdam ediliyordu.⁵⁵ Cemaatin zenginleri, bir taraftan gösterişçi tüketim içinde iken, diğer taraftan tüm çocukların daha iyi bir eğitim alması için ellerin-

den gelen fedakarlığı yapıyorlardı.⁵⁶ Ahmet Şerif'in, eğitim konusunda halka örnek gösterdiği cemaatlerden biri de Rumlardır:

"Ankara'nın İslam halkı...işte, daima beraber çalıştığınız ve yaşadığınız Hristiyan, Musevi vatandaşlarını; ... şehrinizde üç-dört yüz ev Rum var. Her ev, payına düşeni, mesela, bir lirayı vererek, mükemmel okul meydana getirmişler, çocuklarını istedikleri gibi okutuyorlar."⁵⁷

1897'de müfredat ayrılığına son verilerek, okullar Osmanlı eğitim sistemine tabi kılındı. 1897'de muafiyet kaldırılarak okullar Osmanlı eğitim sistemine tabi kılındı. Beş senelik ilkokul ile dört senelik ortaokul birleştirilerek sene sayısı beşe düşürüldü. Onbeş kadar Ortodoks öğrenci ise Fransız Frères⁵⁸ rahiplerinin yönettiği okula devam ediyordu. Bu rahipler, Rum okullarında da haftada altı saat ders veriyordu.

Köken itibarıyla, Ortodoks cemaatinin yarısı yerli, diğer yarısı ise Kayseri, Samsun, Kütahya, Bursa ve İstanbul kökenli göçmenlerdi.⁵⁹ Perrot'a göre, Müslüman istilası sırasında şehirde yaşayan Hristiyan nüfusun ardılları olmayıp, 18. yüzyıl veya 19. yüzyılın başında Kayseri'den gelmişlerdir.⁶⁰

Pontus kökenliler hariç, Ankara Ortodoksları Türkçe konuşuyordu. Aziz Georgios Kilisesi'ndeki ayinler Türkçe yapılırdı. "Ankara Metropolidi ... 19. asrın ibtidasında, Ortodoks dinine ait, Yunan harfleri ve Türkçe diliyle, Venedik'te basılan üç ciltten ibaret bir eser meydana getirmiştir."⁶¹ Ancak muhtemelen Ankara'da yaşadıkları zorluklar ve Yunanistan'ın bağımsızlığı ile başlayan Helenleşme süreci içinde, özellikle geçen yüzyılın başında, cemaatin "ana dil"ine karşı ilgisi artmıştı. Rum okulunda Yunanca temsiller verilmeye başlamıştı; 1920-21'de Karasulı'nın kardeşi Mihalis Karasulos, felçli olduğu için sürgünden muaf tutulup, Ankara'da kalan Yoannis Seferoğlu'ndan gizlice Yunanca öğreniyordu.⁶²

Yazın şehirde yerleşim yoğunluğu gibi sebeplerden oluşan sıtma riski nedeniyle, aileler şehir dışındaki Keçiören, Balgat ve Dikmen gibi banliyölerdeki bağlara göçerdi. Bu özellikle kadın ve çocuklar için eğlenceli bir dönemdi; erkekler ise her gün şehre gitmek zorundaydı: (Ankara'da yazın keyif kediler ile dudulara, cefa ise eşekler ile erkeklerle)⁶³

Akşamları iki-üç aile bir evde toplanır, hikâyeler anlatılır, oyunlar oynanır ve helva yenirdi.⁶⁴ Ermeni mahallesinde düğünler için kullanılan bir balo salonu vardı. Yılda bir ya da iki kez Ermeni ve Rumlar, bu salonda toplanır ve revaça olan Avrupa

danlarını sergilerlerdi.⁶⁵ Cemaat hayır işlerinde de örgütlüyüdü. "Yoksullara Bağış" adlı hayır kuruluşu ihtiyaç sahiplerine her yıl 150-200 lira ile ilaç vs. yardımı yapardı.⁶⁶ Hemşerilik bağı ve dayanışma ruhu, Yunanistan'a hicret sonrasında da sürmüştü: Cemaat, 1960'ta Yiannapulos başkanlığında Ankaralılar Kulübü'nü kurmuş, Bayan Karasulı'nın kızı Mimika Karosuli genel sekreter olarak görev yapmıştı.⁶⁷

Cemaat için kötü günler, Gregoryen tehciri ile başlar. Karasulı'nın babası, o dönemde çiftliğine kaçıp gizlenmişti. Savaş yıllarında, seferberlik gerekçesiyle okul binalarına ve özel mülklerine el konur, ticaretten men edilirler ve mallarına boykot uygulanır;⁶⁸ yangın ise hayatlarını tümden altüst eder. Mütareke'den sonra Ankara'ya gelen İngilizler, cemaatin şikâyetlerini değerlendirmek için bir komisyon kurar ve mallarını iade eder.⁶⁹ İngilizler Hristiyanlarla iyi ilişkiler kurar ve Müslümanlara karşı destekler ancak geldiklerinin ikinci yılında bir gün aniden ve haber vermeksizin şehri terk ederler.⁷⁰ Ankara'da kalan Hristiyanlar bu yıllarda oluşan öfke ve hıncın bedelini ağır öder: Özellikle 1921 Mart'ından itibaren Rum evleri aranmaya başlar; tüm erkekler yakalanır, hapis, mahkeme, sürgün veya infaz edilir;⁷¹ tutuklananların malları müsadere edilir.⁷² Muhtittin Paşa'nın yerine geçen defterdar "Yahya Galip'e ... göre

... laterna gürültüsü Ankara'nın hay-siyeti ile bağdaşmamaktadır. ... [Haymana Kaymakamı iken] Ankara'da Polis Müdürlüğü görevine başlamış olan Ali Cemal Bardakçıl'ya '... beni ve şehri bu laterna gürültüsünden kurtaracak-sın. Ötesini sen kendin bilir-sin' [dedil]. "Mütareke'den bu yana devam eden taşkınlık-ları önlemek için "benimle gelen dört Haymana-lı [ile] Ankara ... sokaklarına daldık. Aradan bir hafta geçmişti ki, ortalıkta ne laternalar ne silah sesleri ve ne de sokaklarda İngiliz ve Fransız komiserlerine güvenerek serkeşlik edenler kalmıştı."⁷³

Cemaatten kalan çocuk çocuk ve yaşlılar, Yunan ordusu Polatlı'ya geldiği zaman umutlanır, hatta orduyu karşılamak üzere bayraklar bile hazırlanır. Ancak ricat haberi ile yine korku ve endişeye düşerler. Bu arada yargılama⁷⁴ ve infazlar başlar: "Her gün 28-30 genç, Yunan esirler, asker kaçakları ve rejim muhalif-i Müslümanlar, Atapazarı'ndaki darağaçlarına gönderilmeye başladı." 1922 Eylül'ünde İzmir'in "düştüğüne" kimse inanmaz. Ankara Hükümeti, bir aylık bir süre için, Hristiyanların Ankara'yı terk etmesine izin vereceğini açıklar. Karasulos ailesi, bu izinden istifade ederek 29.10.1922'de yola çıkar⁷⁵ ve binbir güçlükle İstanbul'a, oradan da Atina'ya varır.

Yordanoğlu, Ankaralı son Rumların mübadelede gittiğini yazar⁷⁶ ama

Gentizon'a göre, 1923'te Ankara'da "hiç Rum bulunmamaktadır, Ermenilere gelince, bunlar 50 Katolik aile kadardı".⁷⁷

YANGIN ÖNCESİ

Yordanoğlu, savaştan önce, cemaatlerin birbirlerinin bayram ve yortularını kutladığını, Ramazan'da aynı sofraya oturduklarını ve şehir çevresindeki Kürt ve Çerkezlerle ilişkilerin iyi olduğunu belirtir. Savaşla beraber işler değişir. Ölümle ceza-

Hi sarıönü,
Çamandı'da
Ankara.

Ankara İhtilâfîyehi
Belediyesi, 2017,
S. 279.

Türk Yurdu'nun olduğu yerde de muhtemelen bir okul binası vardı. Burada Halid Ziya'nın oğulları, Latişe Hanım'ın piyanosuyla bir konser vermişti: "Türk Yurdu Rumlardan kalma eski bir binada ve pek ibtidai bir şekilde idi, hatta bir piyanosu bile yoktu. ... Concert için Latişe kendi piyanosunu bir otomobile yükleterek pek bozuk yollardan Türk Yurduna kadar gönderildi..."

landırılan bir suç olması nedeniyle silah taşımayan gayrimüslimlerden önce Gregoryen, sonra da Katolikler herhangi bir direniş göstermeden toplu halde tehcir edilir.⁷⁸

Epeoğlu'na göre, elbette hemen öncesindeki Ermeni katliamı nedeniyle tedirgin olsalar da, 1916'ya kadar Ankara Rumlarının hayatı ciddi anlamda sarsılmamıştı. Türkler ve Rumlar ihtilafsız olmasa da karşılıklı saygı içinde yaşıyordu. Rumlar Türk köylerine gittiklerinde cömertçe ağırlanıyordu. Hatta ortak kùltleri vardı.⁷⁹

Karasulı ise potansiyel ihtilaf alanlarından bahseder: Daha 1880 yılında, Avrupa'dan gelen amcaları Stavrakis, Ankara'ya bir arkadaşıyla dönmüştü. Pazar yerinden Rumca konuşarak geçerken, Türkler ateş açmış; arkadaşı ölmüş ve amcası ise hayatını güçlükle kurtarmıştı.⁸⁰

Rum okullarında düzenlenen ve cemaatin Yunanistan özlemini dile getiren müsamereleri, Türkler de izliyor ve hatta alkışlıyorlardı.⁸¹ Ancak sürdürülebilir bir durum değildi. Nitekim 1916'ya gelindiğinde, Ermeni ve Katolik Ermenilerden sonra, "Or-

todokslar için katliam emri verilmediyse de, durum fenaydı."⁸² Karasulı, o yıl Haymana'daki çiftliklerine giden amcası Stavros'u yakalayıp işkence eden eşkiyaların ona "{'hınız gâvur, hepinizi temizleyeceğimizi bilmiyor musunuz?}'"⁸³ dediğini aktarır.

YANGIN

Yangın başladığında, Epeoğlu'nun ailesi Esat bağlarındadır. Şafak sökerken, babası İlyas, bağlardan inerken,

Ankara düzlüğünün üzerinde, Katolik mahallesi yakınlarında, kara bir duman sütunu görmüştü. Çok korkunç bile gözükse kendi oturdukları mahalleye çok uzaktı. Küçük Evdokya'yı ağabeyinin gözetimine bıraktı. Şehre yaklaştıkça dumanın kesifleştiğini ve gökyüzünün karardığını gördüler. Evdokya'nın Ankara'dan hatırladığı tek şey yangının bağlardan görüntüsüdür:

"... duman sütununun görüntüsü çok net hafızamda. Annemler bağ-

Yegenbçy
Camii, arkada
Aziz Klementos
Kiliseli,
Osmanlı'da
Ankara, S. 246.

lardan Ankara'ya indikten sonra, kardeşim bana yoğun dumanı gösterdi. ... beni elimden tuttu ve bağdaki komşumuz Halime Kadın'a gittik. Ona dumanı gösterir göstermez, kadın ağlamaya başladı. O zaman ben de gözyaşlarına boğuldum. Kadın beni kucakladı ve pencereden uzaklaştırdı."⁸⁴

mahallesinde başlamış olduğunu öğrendik."⁸⁵

Kızkardeşini bir tanıdığı emanet eder ve oradan anneanesini görmek için Aziz Klementos Kilisesi'ne giderken, yolda dükkânlarını kurtarmak için çarşıya doğru koşan adamlar görür. Yangın tasvirini en az Karay kadar canlıdır:

sesleri, evleri kurtarmak için çabaları, [etrafı] gerçek bir cehennemi andırıyordu."⁸⁶

Karasuli kiliseye ve İlyas Epeoğlu evlerine geldiğinde, başka şeylere de tanık olurlar. Örneğin İlyas Epeoğlu, evinin cümle kapısını açtıktan sonra, civardaki yanan ve yıkılıırken yangını bastıran evleri görünce, yangının hız keseceğini düşünür ve ümitlenir, "ta ki yangını sirayet ettiren 'su' [levreler] püskürtülünceye ve alevler yine her şeyi yutuncaya kadar. İyi de, yangına su yerine gazyağı sıkmakta kimin çıkarılabildi!" Bunun üzerine İlyas yapacağı bir şey olmadığını anlar, evi terk eder. "Akşamakadar evimiz küle dönmüştü."⁸⁷ Karasuli yangının hızlı ilerleyişine tanık olurken,⁸⁸ Karay sokaklardaki eşyaların üzerine sanki "gaz dökülmüş, benzin serpilmiş gibi" alevlendiğini yazar.⁸⁹

Karasuli şöyle anlatır: "... insanların birbiri ardına yangını söndürme çabılarını bıraktığını ve vazgeçmeye başladığını gördüm. Bazıları ne oluyor diye sordu. Başlarındakiler, ateşi söndürmelerini yasaklamış ve evleri yanmaya terk etmişti, soranlara [cevaben] bunu söylediler."⁹⁰

Yangını bulunduğu yerden seyreden Karasuli, Ermeni Katolik mahallelerinin ortadan kalktığını ve yangının diğer bir çarşıya, Kazancılar'a [?] ve "ahşap, işlemeli bir tembolusu"⁹¹ olan meşhur"⁹² Aziz Nikolaos Kilisesi'ne doğru ilerlediğini görür. Ortodokslar, kilisenin yanmasını önlemek için olanca güçleriyle, dış cephesini halılarla örtmeyi ve ıslatmayı başarırlar. "Bir an için kurtulduğunu sandık. İnsanların yüzünde sevinç ve memnuniyet ifadesi belirdi. O anda bir grup Türk köşede peydahlandı. Kiliseye doğru geldiler. ... Bize doğru gelip nasıl gittiğini sordular. Annemin eniştesi, dayım Abraam Pashalidis (Şevketlim kurtarıyoruz) diye cevap verirken, cümlesini bitirmesine fırsat vermeden ... öyle bir tokat attı ki, dayım sarsıldı. (Brakın yangın hınzır gâvurlar daha örnek almadınız mı, dağlın burdan) diye öfkeyle bağırdı ve gitti." Epeoğlu şöyle anlatır: "An-

Cemaat için kötü günler, Gregoryen tehciri ile başlar. Karasuli'nin babası, o dönemde çiftliğine kaçıp gizlenmişti. Savaş yıllarında, seferberlik gerekçesiyle okul binalarına ve özel mülklerine el konur, ticaretten men edilirler ve mallarına boykot uygulanır; yangın ise hayatlarını tümünden altüst eder.

Hisarönü,
Osmanlı'da
Ankara, s. 280.

Hisarönü,
Osmanlı'da
Ankara, s. 281.

Karasuli ise, günü ve tarihi daha hatırlar: "1916, [Rum] yirmidokuz Ağustos pazartesi günü. Sabah yeni kalktığımızda, havada bir bulanklık ve gökyüzünde kırmızı alevler vardı. Ne olup bittiğini herkes birbirine soruyordu. Yangının Ermeni

"Tanrım, o güzelim evleri yangının sardığını görmek, duman, tahtaların çatırtısı, alevlerin pencerelerden daireler çizerek tırmanması, tavanların gürültü ile çökmesi, yangının yanlara ayırdığı duvarların çatırtı ile devrilmesi ne korkunçtu! İnsanların

cak jandarmalar onları görür görmez çatıdan indirdi, papaza bir tokat vurarak, bol miktarda 'su' boce edebileceklerini söylediler. Üzerine gazyağı dökülür dökülmez, kilise çıra gibi alev aldı."⁹³

Bunun üzerine söndürmekten vazgeçen Ortodokslar kiliseye girer ve Aziz

Eve vardığında, annesi sinir krizi geçiriyordu. Yangın, eşinin sürgünde olması, kendi hastalığı ve son aylarda yaşadıkları yüzünden oluşan gerilimi, had safhaya çıkarmıştı; 14 yaşındaki Karasuli, sorumluluk alması gerektiğini hisseder. O sırada, sokakta babasının kuzeni Anastasya Karakas'ı bazı eşyalarla aşağı

önceki gün bağlardan inip geldikleri koca ev artık yoktu."⁹⁶

"Tek felaketzedenin kendileri olmaması yüreklerini biraz hafifletti. Hergele-önü meydanı bir insan kalabalığı ve çerçillerle kaynıyordu. İnsanlar bağırıyor, kavgaya ediyor, kalabalığı tekmeliyor ve kendi denklelerini

"Hisarönü, surlar ve yangın yeri olarak adlandırılan bölge".

(VEKAM'dan alınmıştır. Fotoğraf ve Karpostal Arşivi, no. 063).

Klementos'a nakletmek için başta ikonalar olmak üzere taşıyabilecekleri ne varsa alır. Karasuli, Aziz Nikolaos ile Klementos arasında akşama kadar dokuz kez gider gelir. Yangının parlaklığından karanlığın çıktığını bile anlamazlar. Karasuli, bir süre sonra büyükannesine ait ikonaları Klementos'tan alıp evine döner. Babası sürgündedir; anne ve büyükannesine yardım etmesi gerektiğini düşünür. Büyükannesinin evine iki üç kez gidip özel eşyalarını da kurtarır.

"Son kez gittiğimizde avluya yanmış kiriş parçaları düştü. Söndürmeye koştuk ve nefesimizi kesen korkunç duman, yangının artık çok yakın olduğunu habercisiydi. ... Neyse ki o sırada büyükannemin kuzeni Ioannis Karakas oğlu Lefteris ile geldi. ... büyükannemi aldılar ve bir taraftan da hızlıca eve koştumamı istediler — çünkü Kazancılardan gelen yangın oraya doğru ilerliyordu. ... Büyükannemin yatak ve yorganından hazırladığım son dengini sokağa çıkararak oradan ayırdım."⁹⁴

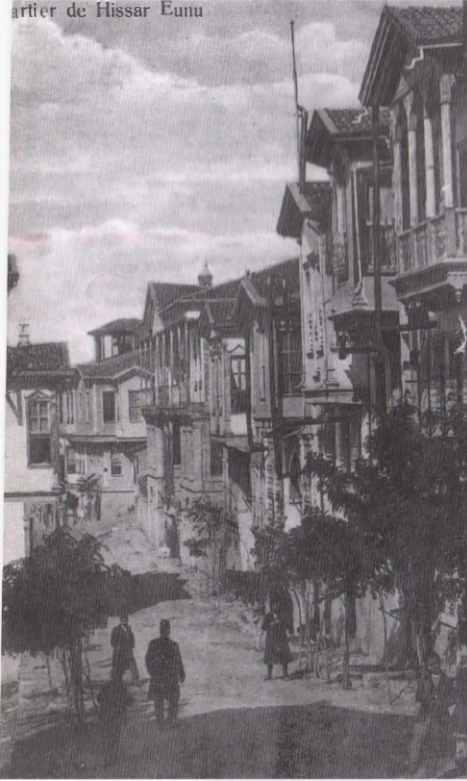
inerken görür, Hergele meydanına gittiklerini öğrenir. "İçeri koştum, annem ve kızkardeşimi aldım; yanımıza, başta yiyecek ve battaniye olmak üzere bulabildiklerimizi aldık ve Anastasya ile beraber, herkesin gittiği meydana indik." Annesinden evin anahtarını gizlice alır, aileyi Hergele Meydanı'na yerleştirdikten sonra, eve iki kez gidip kıymetli eşyaları kurtarmaya ve denkleyerek meydana taşımaya çalışır. Üçüncü gidişinde ise, artık gücü tükenmiştir ve yola yığılıp kalır."⁹⁵

Epeoğlu'nun babası İlyas ve annesi Loksandra, tabaklar, bakırlar, tavuklar dahil yangından kurtarabildikleri her şeyi denkleyip muhtemelen aynı yere, Hergele Meydanı'na götürmüşlerdi. "Denklerin üzerinde konuşmadan oturuyorlardı. Şafak sökerken kaygıları da büyüyordu. Onları birkaç saat boyunca saran felakete mi yoksa kendilerini bekleyen belirsiz geleceğe mi ağlamalıydılar? Amasya'dan ziyaretlerine gelecek büyükanneyi karşılamadan önce hazırlamak için

bulmaya çalışıyordu. İnsanlar evlerini boşaltmaya koyulmuş, özensiz denklelerine her şeyden önce yataklarını, yorganlarını, kıymetli halı ve kilimlerini yerleştirdi. Karanlığın ve endişenin ortasında, hiç kimse, kimi takip edeceğini, kimin ailesinden ve kimin yabancı olduğunu bilmiyordu."⁹⁷

"Hamal bulmak mümkün değildi, herkes yağmaya koşuyordu; ne yapabilirsek sadece biz yapabiliriz. Annem az sonra kendine geldi, çocukları Hergeleönü'ndeki halam Eleini Karakas'a bırakarak birlikte evin yolunu tuttuk. Yolda bir Türk hamal gördük, onu yanımıza aldık, bazı şeyler taşıttırdık ve annem onu yemeğe çağırdığı zaman reddetti: 'Gelemem bayan, yiyecek, ateşin sadece evleri yakıtı olduğunu düşünüyorsun; insanların yaşadığı eziyeti görünce benim de içim yanıyor.' Zavallı iyi bir adamdı."⁹⁸

İnsanlar kargaşadan sonra beklemeye başlayınca, kaybettiklerinin daha çok farkına varmaya başladılar.

Yangından önce Hissarönü'nden sokaklar.

Atilla Cangır-
Uğur Tunali
Nu. 36 ve Nu. 59.

"Kale gibi kalın duvarlı bir evdi. ... İlyas ile Loksandra'nın düğünleri bu evde olmuş, çocuklar bu evde doğmuştu. İlyas'ın buğday tüccarı olan babası iflas ettikten sonra bu evde ölmüştü. On üç yıl o avluya su getirmeye çalışmışlardı. ... Böylece İlyas ve Loksandra'nın sadece evleri ve eşyaları değil, daha kötüsü, kaybettiklerini sarıp sarmalayan hatıraları, özlemleri, acı ve düşüleri de kül olmuştu."⁹⁹

Epeoğlu'nun dediği gibi, "çok şeyi olan çok şey kaybediyordu." Karasulü'nün babasının amcaoğlu Panagiotis Karasulos'un otuz altı ev ve dükkânı yanmıştı.¹⁰⁰ Ankara'da bir tiyatro inşa eden ve işleten¹⁰¹ "Kocamanis bir köşesinde evinin yanmasını bekliyor, 'birkaç saat içinde yandığını görmek için mi 18.000 lira ve on yılımı harcadım' diye kendi kendine konuşuyordu. Siyah-beyaz mermerlerle tefiş edilmiş, devasa bir evdi."¹⁰² ... annemin vaftiz annesi

Altıntop Sofya'nın üzerinde 'Saadet' yazan bir evi ve karşıda aşağıda, Küpeloglu'larının 'İnat'¹⁰³ ismini taşıyan, Ankara'nın en güzel evlerinden biri vardı. Tüm Ankaralıları onu bilirdi. 1916 Yangını'ndan sonra, her iki evin de duvarları, sanki inat eder gibi ayakta kalmıştı. Yangın hâlâ da onları yıkamadı."¹⁰⁴

Karasulü ise, Hristiyanların daha önemli bir kaygısına işaret eder: "Çocuk çocuk tüm Hristiyanlar dışarı atılmıştı, artık felaketimizi görebiliyorduk. Bizi oradan sürgün mü yoksa yok mu edeceklerdi, bilmiyorduk."¹⁰⁵

GÖÇ

Yangın, Karasulü'ye göre 8.000 Hristiyan evini,¹⁰⁶ Epeoğlu'na göre toplam 12.000 evi yakıp kül etmiştir.¹⁰⁷ Karasulü yangının söndürülüşünü şöyle anlatır:

"Yangın Hristiyan mahallelerini tahrip edip Türk evlerine ulaşınca tellal çıkardılar. Herkes söndürme çalışmalarına katılmaya mecbur edildi ve 'iki gün zarfında imkânı olanlar geriye kalan evlere yerleşsinler' diye bir buyruk çıktı. Sürgünden kaçmak için, herkes tek odalı olsa bile ev bulmaya koştu. Türk evleri bile kiralandı. Biz Bay Elmacoğlu'nun aşağı mahalledeki evinin ikinci katındaki iki odasını kiraladık. Alt katta Kütahyalı Hristiyan bir subay, Bay Minas ailesi ile birlikte kalıyordu"¹⁰⁸

Karasulü'ler yangından kurtarabildikleri az sayıda eşya ile¹⁰⁹ buraya yerleşirler. Epeoğlu ailesinin ise, yeniden başlayacak gücü yoktur. Büyükannesinin evine göçmeye karar verirler. "Dünya Savaşının tam ortasında hiçbir şey kolay değildi ve seyahat etmek hepsinden de zordu." Güçlükle bir atlı araba bulur ve Amasya'ya göçerler.¹¹⁰ As-

linda hükümetin kararı da bu yöndeydi. Daha 1 Eylül 1332'de, yangın sürer veya henüz söndürülmüş iken, "Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti"ne gönderilen raporda, tehirci zorunluluğundan bahsedilir: "... ne kadar hane kalacağı malum olmadığından ... bi-kes kalan bazı gayrimüslim aileleri vilayat-ı mütecavereye dağıtmasak burada iskanları mümkün olamayacaktır ... Çünkü kış şiddetli olursa hepsi telef olacaktır."¹⁰¹ İngiliz belgelerine göre, yangından geriye sadece 100 civarında Rum evi ile Ankara çayının kenarında 50 kadar Ermeni evi kalmıştır.¹⁰² Oysa o sırada

zamanlar küçük bir çocuk olan kardeşim Prodomos'un yolu, bir iş için boşalmış mahallelere düşmüştü. Ahr kapılarının arkasında aç, susuz ve sahipsiz bekleyen hayvanların seslerinin bugün 88 yaşında iken bile hâlâ kulaklarından çıkmadığını anlattı."¹⁰³

"... sonra, Türkler, sakinliklerini koruyarak dükkân ve evleri boşaltılar ve Hazine ile olan hesaplarını, bir kerede ve tümden mahsup etme¹⁰⁴ için ateşe verdiler. 'Yangın hiçbir şeyin kurtulmaması içindi.' Bu ana-baba gününde Rum mahal-

lali olan kuyulu kahve", şimdiki Hal-Suluhan'ın batısına uzanmamıştır. Ulus Çarşısı'nın yerinde bulunduğu anlaşılan Aziz Nikolaos Kilisesi'nin, yangın alanı dışında kalmasına rağmen yanması, hem rapordaki çelişkiyi açıklar hem de Epeoğlu'nun tezini güçlendirir. 7. kilise muhtemelen Aziz Nikolaos kilisesiydi ve kundaklanmıştı.

Tuhaf olan, Refik Halid'in anılarında bu durumdan, hatta olasılıktan bile söz etmemesidir. Bilmiyor olamazdı, böylese neden bahsetmemiştii?¹⁰⁵

"... duman sütununun görüntüsü çok net hafızamda. Annemler bağlardan Ankara'ya indikten sonra, kardeşim bana yoğun dumanı gösterdi. ... beni elimden tuttu ve bağdaki komşumuz Halime Kadın'a gittik. Ona dumanı gösterir göstermez, kadın ağlamaya başladı. O zaman ben de gözyaşlarına boğuldum. Kadın beni kucakladı ve pencereden uzaklaştırdı."

Ankara'da 2.000 Katolik Ermeni,¹⁰⁶ 1.500-2.000 civarında Ortodoks vardır. Duruma başka felaketlerdeki gibi iskân çareleri aramak yerine, öyle anlaşıyor ki, hükümet tehirci tercih etmiştir.¹⁰⁴

NEDENLER

Karasulu, Kasparian¹⁰⁵ gibi yangının kundaklama olduğu kanaatinde dir ama nedenleri üzerinde durmaz. Epeoğlu ise soruşturmuştur:

"Kimse yangının kundaklama olabileceğinden şüphelenmiyordu. Hakikat daha sonra öğrenildi. Ankara Ermenileri ve onlardan da ziyade Katolik Ermeniler çok zengin oldu- ru için, şehrin önde gelen Türkleri- nin¹⁰⁶ en büyük arzusu, bu devasa serveti, kendi adlarına 'kurtarmak'tı. Resmi kurumlar oldubittiyi nasıl getirilebilirdi?"¹⁰⁷

Epeoğlu'na göre, önce Gregoryen ve daha sonra Katolik Ermeni erkekleri toplanır ve tehirci edilir. Daha sonra sıra kadın ve çocuklara gelir; Ermeni ve Katolik mahalleleri boşalır.¹⁰⁸ "O

leleri de temizlenmişti. Görüntüyü kurtarmak için, asgari sayıda Türk evinin de yanmasına izin verdiler."¹⁰¹ Epeoğlu aynı tezi Amasya yangını için de ileri sürer: "1915'deki Ermeni tehircinin hemen ertesinde, diğer her yerde olduğu gibi, yapılan yağmayı İstanbul hükümetine karşı meşru göstermek¹⁰² için Ermeni mahallesini kundaklandı. Aksi takdirde, hükümet [tüm] emval-i metrukeyi Hazine'ye aktaracaktı."¹⁰³

Ankara kundaklama sonucu mu yandı? Aslında Osmanlı belgelerinde bu konuda bir ipucu vardır. Yanan binaların, içinde bulundukları mahallelere göre dağılımını gösteren raporda, yanan mahallelerde toplam 6 kilise bulunmasına rağmen, hemen altındaki paragrafta yedi kilisenin yandığı belirtilmektedir.¹⁰⁴ Bu maddi bir hata mıydı yoksa, yanan 7. kilise, yangına maruz kalmayan bir mahallede miydi? Böyle bir kilise var mıydı?

Yangın, 1924 haritasına göre Hallac Mahmud Camii'nin ve Asaf'a göre, 1920'lerde "Ankara'nın en işlek ma-

SONRASI

"Angora, Kemalistler 1920'de oraya yerleştiklerinde, hatta daha sonraları, 1923'de ... ilk kez gördüğümde, ... ağır ağır can çekişerek ölmeye mahkum olmuş gibiydi. Eski semtlerde, Türk kentlerinin o bilinen hoş, çekici havasından eser bile yoktu. ... Zeminin korkunç engebeliyle birleşen nemli sokakçıklar, ayakta durmayan yanar evler, delik deşik, alt üst olmuş kulübeler, boş arsalar, yıkık duvarlar, harap hanlar, çukurlar, su birikintileri, döküntüler, pislik ve bu korkunç yıkıntıda, yırtık pırtık giysiler içinde bir kalabalığın ürktüğü sefaleti. ... 1918'de [1916 kastediliyor] orada iki bin ev alev alev yanmış. Ve şimdi onların kent merkezindeki yerlerinden geriye, mantar ve böğürtlenlerin istilasına uğramış boş bir alan kalmış."¹⁰⁵

Falih Rıfı yitirilenlerin farkındadır: "923'te Ankara'ya geldiğimiz vakıt, bağ evleri müstesna, Hristiyan mahallesinden eser yoktu. Ermeniler ve Rumlarla beraber hayat ve 'um-

Hisarönü'ndeki "İnat" duvarları.

(VEKAM'dan alınmıştır. Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi, no. 0229, 1925).

"Yangın Hristiyan mahallelerini tahrip edip Türk evlerine ulaşınca tellal çıkardılar. Herkes söndürme çalışmalarına katılmaya mecbur edildi ve 'iki gün zarfında imkânı olanlar geriye kalan evlere yerleşsinler' diye bir buyruk çıktı. Sürgünden kaçmak için, herkes tek odalı olsa bile ev bulmaya koştı. Türk evleri bile kiralandı..."

ran' deneyecek ne varsa hepsi sökülüp gitmişti."²⁷ Ama kolektif sorumluluğu da açıkça üstlenir:

"Ankara'nın zengin semtleri ve bakımlı yazlıkları Ermenilerin malı idi. Ermeni lokantasında yiyor ve Ermeni otelinde kalıyorduk. Müslüman çarşısı en eski alaturka idi. Yerden yüksek dükkânlarda bağdaş oturulduğunu hatırlıyorum. Ankara'da kaldığımız otelin adı Santral. Lokantası iyi, yatakları temiz ve rahattı. 'Tehcir' zamanı yıkılmış olmalı idi. Ankara başkent olduğu vakit Santral otelini aramıştım. Altındaki ahıra at bağlanan Taşhan'dan başka kalınabilecek yer yoktu. Benim ilk gördüğüm Ankara'nın medenilik adına nesi varsa hepsini yakıp kül etmiştik."²⁸

Bu harabeden yeni bir "umran" ortaya çıkarılabilir miydi? Cumhuriyet'in ideali buydu. Mustafa Kemal, Nadi'ye moral verir: "Zaten bu büyük işin zevki de işte buradadır. Bu çölden bir hayat çıkarmak, bu inhilalden lparçalanmal bir teşekkül yaratmak lazımdır. Mamefih sen ortadaki boşluğa bakma."

...²⁹ Bu amaçla Cumhuriyet Ankara'sı yeniden inşa edilmeye ve bir şehir hayatı oluşturulmaya çalışılır.

Ancak özellikle çoğu İstanbul kökenli devlet adamları için, bu boşluk asla bir şehir haline gelmez, en fazla suretidir. İmkân buldukça İstanbul'a gidenler, Ankara'nın "özelliklerini" yüceltmeye çalışırlar:

"Fahri Rıfı, İstanbul'un cazibesine dayanmayarak küçük bir kaçamak

yapanların, döndükten sonra yaşadıkları vicdan azabını azaltabilmek için, Mustafa Kemal'e Ankara'nın doğal güzelliklerini övdüklerini anlatır: 'Fakat Paşam, şu guruh yok mu, işte İstanbul'da bunu bulamazsınız.'"³⁰

Şehrin yapmacıklığını, yapmacık duygulanımlarla örtmeye çalışan, Yakup Kadri'nin deyişiyle, "sanki ... orada mevcut olmayan bir başkasının rolünü oynamakla meşgul" bürokratların³¹ çabalarına rağmen (ya da belki bu çabaların etkisiyle) Ankara bir şehir olamıyor; "Ankara'dakil hayat, bir taslak olmaktan da kurtulamıyordu."³²

Tacettin mahallesindeki geleneksel hayatı Cumhuriyet Ankara'sı ile kıyas-

layan Yakup Kadri, şu soruyu sorar: "Yeni Ankara, ... eski Ankara'nın bir mükemmel şekli olmak lazım gelmez miydi? O milli bürkanın [volkan] kızgın ateşinden bu bozdan şehir make-ti nasıl çıkmıştı?"¹⁹ Yukarıdaki veriler ışığında, cevap, aslında sorunun içi-nde gizlidir: Böyle bir "bürkanın kızgın ateşinden", belki de, önce "medenilik adına nesi varsa ... yakılıp kül" edilmiş bir "harabe", sonra içinde "taslak olmaktan kurtulamayan" bir hayatın aktığı bir "maket", daha sonra da olsa olsa bunların "mükemmel bir şekli" olan şimdi içinde yaşadığımız gibi bir Ankara çıkabilir.

**Yanığın Sonrası
Aziz Klementos
Kilisesi,**

(Max Hetherington,
Bilder Aus Anatolien,
1917, s. 17).

DİPNOTLAR

- 1 Refik Halid Karay, Ankara, İz. Ali Birinci, İnkılap, İstanbul, 2009 İbu yazıda RHK.
- 2 RHK, s. 141.
- 3 Alice Odian Kasparian, 'The 1915 Massacres of the Armenians in the State of Ankara, Turkey', *Journal of Armenian Studies*, cilt IV, sayı 1 & 2, 1992, ss. 10-36. Ankara'da günümüze kadar, Ankara ve Erzurum Ermenilerinin Tarihi (The History of the Armenians of Ankara and Erzurum), Donigian Press, Lebanon, 1968 ve gelecekteki işe oysa ve nakış konusunda da bir kitabı (Armenian Needlework and Embroidery: A Preservation of Some of History's Oldest and Finest Needlework, 1983) vardır.
- 4 Εὐδοκία Επογλου-Μπακαλή, Αναμνήσεις από τη Ζωή στην Αγκυρά, Βανός, Selanik, 1997 İbu yazıda EEM, s. 47.
- 5 RHK, s. 76-9.
- 6 Bu harita, VEKAM (Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi) Harita Arşivi'nde o4 envanter no. su ile kayıtlıdır. Merkez, yayın hakkı kendilerinde olduğu için haritanın sayısal kopyasını vermemiş, ancak kâğıt kopya ve görüntüler üzerinde çalışmaya müsaade etmiştir. Aksi takdirde, yer/yapı isimlerini okumak mümkün olmayacaktı. Haritanın bir nüshasını tesadüfen, merhum Raci Bademli'nin arşivinde buldum. Haritayı incelemeye fotoğraflama izin veren Sn. Şule Bademli'ye müteşekkirim. Fotoğraflar, çekmeye yardımcı olan Sn. Lale Esin'e ve bu dâhil, su ana kadarki tüm harita düzeltme/ışaretlemelemleri özenle yapan Sn. İlknur Ateş'e de bu vesileyle teşekkür ederim.
- 7 RHK, s. 77 ve Rüsen Keleş, Çeki Ankara'da Bir Şehir Topoloji, AÖ SBF Yayınları, Ankara, 1971, s. 16. Yargın yerinin açısı fotoğrafları için, bkz. Mehmet Tuncer, Ankara (Ankara) Şehri Merkez Gelismisi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- 8 Kurşunlu Camii'nin önünde kalmış olan Hristiyan evleri yamıştı (AKM, s. 76). Kurşunlu Camii'nin Aziz Stefanos adında eski bir kiliseden çevrilmiş olduğu iddia edilir (AKM, s. 52).
- 9 " ... 19 yy'la 20 yy'ın ilk çeyreğinde ... Ermeniler geçmişteleri Hissaroni bugüne Hissar Parki denilen yerde, 3-4 katlı apartmanlarda oturmuşlardır. 1917 yılındaki yangına kadar burası kentin en lüks, en değerli mahallesi olmuştur. Çıkırıkçılar Yokuşu ile bugün ışıklar diye adlandırılan yerlere Rumlar, Denizciler Caddesi denilen bölüme de Yahudiler yerleşmişlerdir." (Nejat Akşün, Burası Ankara, Ankara Kültürel Derneği Yayınları, Ankara, 1991, s. 82).
- 10 Memalik-i Osmaniye'nin 1330 Sene Nüfus İstatistigi, Dahiliye Nezareti, Sicil-i Nüfus

- 11 Dersaadet, 1336, s. 45-10. Transkripsiyonu için, bkz. Orhan Sakin, Osmanlı'da Cinek Yapı 1914 Nijusu, Ekim, 2010.
- 12 RHK, s. 78. Bu sayfadaki çok önemli bir bilgiye daha sonra değineceğim.
- 13 Özel isimlerin transkripsiyonunda, Herkül Millas, 'Yunanca'nın Türkçe Harflerle Yazılışı', Tarih Araştırmaları, Ankara, www.ankara.edu.tr/turkphane, 1992, s. 189-197 esas alınmıştır. Kaynağı öneren hocam Sn. Ahmet'e teşekkür ederim.
- 14 Kitabı sağlayan hocam Sn. Hacıdimitri'ye teşekkür ederim.
- 15 Ανθρόπων Καρασουλ-Μαστοροίδου, Αναμνήσεις από τη Χωμένη μου Πάτρίδα: Η ζωή μου στην Αγκυρά, Ατina, 1966 İbu yazıda AKM.
- 16 Yangın sırasında üç yaşında olduğunu belirtir (EEM, s. 43).
- 17 Yazarın, Amasya'yı anlatan önemli bir kitabı daha vardır: Εὐδοκία Επογλου-Μπακαλή, Η Αμιασσα, Εκδοτικός Οίκος Αφών Κυριακίδη, Selanik, 1988.
- 18 EEM, s. 19.
- 19 Merkez için bkz. [- 24 Diocletianus dönemindeki Hristiyan karşıt zulüme 303'de Klementis in idam edildiği sanılan yerde, "sonraları üzerine Klementis adına bir kilisenin inşa edildiği ... olabileceği bir ihtimal olarak düşünülebilir. ... Ortodoks kilisesi tarafından 'Aziz' ilan edilmiş ve yortusu için 23 Ocak gününahsis olunmuştur." \(Eyce\). "Eski Adliye Vekâleti'nin yanına yapılan inşaat sırasında tahrip olan Aziz Klementos Kilisesi Ayasofya'dan daha eskidir" \(Hamit Koşay, Ankara Budun Bilgisi, Ankara Halkevi, Ankara, 1935, s. 13; binanın çizimi, s. 15\). Karasuli ise, 8. yüzyıla tarihlenir \(AKM, s. 9\).
 - 25 Aydın ve diğerleri, Küçük Asya'nın Bir Yüzü: Ankara, Dost Yayınları, 2005, Ankara, s. 148.
 - 26 Özgçikler İshan'ında çalışan Sn. Sibel Erol ve Sn. Ahmet Aldere, kendi inisiyatifleriyle kalmışları 2012 Mart ayında görmemi sağladılar ve yapı ile ilgili, tümüyle kendi merakları sonucu topladıkları ve sakladıkları belgeleri \(Eyce'nin makalesi, Sargın'ın kitabı ve gazete sayfası\) paylaştılar. Bu cömert, yalyssever ve kıbar insanlara teşekkür ederim.
 - 27 Karasuli'ye göre Sımanoglu, Abdülhamid'e kâğıt oyunlarından kazandığı parayla İngiltere'de bir banka kurmuş, erken yaşta hastalanınca, yaptığı serveti vakıf etmiştir \(AKM, s. 52\). İstiklal Caddesi'nde adıyla anılan bina için bkz. <http://www.sehrinehberi.com/mekan/jsgg-sismanoglu-megaro-sismanoglu-konagi/> ve Meroji Anastassiadou, Paul Dumont, Une Memoire pour la Ville: la Communaute Grecque d'Istanbul en 2003, Institute Francaise Etudes Anatoliennes, İstanbul, 2003, s. 50. Atina'daki en büyük kamu hastahanelerinden biri onun adınadır \(\[http://en.wikipedia.org/wiki/Sismanoglu_General_Hospital\]\(http://en.wikipedia.org/wiki/Sismanoglu_General_Hospital\)\).
 - 28 Kapadokya'nın Türkçe konuşan Ortodoksları kendilerini, 'Rumiya Ortodoks' olarak adlandırdı \(Evangelos Balta, Beyond The Language Frontier: Studies on the Karamanlis and the Karamanlidika Printing, İss Press, İstanbul, 2010, s. 66\). Tanım, köken ve isimlendirmelerin zaman içinde siyasi bir nitelik kazanması bu eserde bulunabilir.
 - 29 Αναστασιος Ιωβάννου, 'Η ελληνόφωνος κοινωνία της Αγκυρας', Πρακτικά του Β' Πανελληνίου Συνεδρίου για τον Ελληνισμό της Μικράς Ασίας, Selanik 1994, Βάνους, veya στο περιοδικό Καθ' ημάς Ανατολή, τ. 11', Ατina 1994\). Yordanoğlu, bilindiği kadarıyla, Yunanistan'da yıllarca Türkçe ve Türkçe öğitimi üzerinederslet vermiştir. Bu makaleya atıfta Sn. Savvas Tsilens'i teşekkür borçluym.
 - 30 EEM, s. 36-7.
 - 31 Kastettis Yabanahud \(Καστιλιανιστάνα\) gerek: 'Yabanahud'un kuru meşşisi illele yitirdi Demirevran \(İsmet\) den illele yitirdi Demirevran](http://www.kms.org.gr/Gör:Rumların Anadolu'dan Mecburi Ayrılışı (Herkül Millas (der.), Damla Demirozü (çev.), İstanbul, İletişim, 2000, bu merkezini kendi arşivinden yayınladığı iki ciltlik (H ΕΕΒΟς, Κεντρο Μικροασιατικών Σπουδών, Ατina, 1982) eserden hazırlanmış önemli bir derlemedir. Merkez, tarihçesi ve işleyişi hakkında eleştirel bir çalışma için bkz. Penelope Papilas, 'Mülcet Belleği' veya Bir Yunan Kurumu Üzerine Notlar', Türkiye'nin Toplumsal Hafızası, Esra Üyürek (der.), İletişim, İstanbul, 2006 içinde s. 267-297. Hocam Sn. Demirozü'ne bu kaynakları sağladığı ve önerdiği için çok teşekkür ederim.
20 KAAM'ın internetten de erişilebilen, bölgeleere göre tasnif edilmiş kaynaklarının bir kısmı da görsele malzemedir. Yazıda kullanmak üzere AKM'da ulaşılabildiği tüm koleksiyonculara yangın fotoğrafları için basyurdum; maalesef ilçilerinde sadece Sn. Faruk Denizci'de elindeki malzemeyi sorgusuz sualsiz paylaştı. Burada kullanmadığım 1929 tarihli bu fotoğraflar samimiyeti için kendisine teşekkür ederim.
21 AKM, s. 21.
22 AKM, s. 30.
23 EEM, s. 15.
24 Semaviye, 'Ankara'nın Kaybolan Bir Eski Eski: Klementos Kilisesi', Ankara Dergisi, Cilt 1, Sayı 2 (Mayıs), Ankara Büyükşehir Belediyesi, 1991, s. 5-8; 23.10.1997 tarihli Daily News gazetesinde Haluk Sargın, Antik Ankara, kendi yayını, Ankara, 2004.

</div>
<div data-bbox=)

1937'den 1945'ten sonra merkez Kızılcahamam olur." (Ahmet Yılmaz, 9. Yüzyılın İlk Yarısında Yunanabad (Kızılcahamam-Çamlıdere) Kazası, Ankara, 1998, s. 8).

32 Bu köy, Kızılcahamam'da Pazar (Şorba) beldesi veya Güvem beldesi Kise (Kilise) köyü (burada kilise-aymazdan çevrime Sey Cami-Hamam külliyesi vardır) olabilir (Camilerin bkz., Erdoğan, Günel, Kılıç, Osmanlı'da Ankara, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara, 2007, s. 218).

33 Yordanoğlu, s. 125.

34 Georges Perrot, Souvenir d'un Voyage en Asie Mineure, Michel Levy, Paris, 1867, s. 332.

35 AKM, s. 126, 1325 salnamesine göre, Küpeoğlu Yorgaki Efendi, Ziraat Bankası Şubesi Meclis Heyeti ve Ticaret Mahkemesi üyesi, Altıntop Yuvanaki Efendi ise Rezi Nezareti temsilcisidir.

36 Aydın ve diğerleri, s. 215.

37 Pars Tuğlacı, Osmalı, Şehirleri, Milliyet, İstanbul, 1985, s. 23. "Keçiören Sanatoryum'un bulunduğu yerde Kırk Kızlar Kilisesi'nin büyük bağı, havuzu ve mahzenleri vardı" (Gökçe Günel, "Ankara'nın Bağları ve Bağevleri", Ankara'da Bağcılık ve Bağ Kültürü, Toygar ve Toygar, Ankara, 2005, s. 56).

38 Burada 10-11. yy'dan kalma el yazmaları saklanıyordu (Yordanoğlu, s. 134).

39 Avram Galanti, Ankara Tarihi I-II, Çağlar, Ankara, 2005, s. 244.

40 Necdet Evliyagil, "Atatürk'ün Ankara'sından İzlenimler", Başkent Söylüyorleri, Kent-Koop, Ankara, 1989 içinde, s. 162.

41 Age, s. 128.

42 Galanti, s. 244.

43 1820'lerde ayınlar burada yapıyordu (AKM, s. 80). Ankara çevresindeki amele taburlarında tutulan Hristiyanlar, Aziz Georgios'taki pazar ayinine katılan kadınların yanına geliyor ve yardım görüyorlardı. (AKM, 35-6, 82).

44 Tuğlacı, s. 23.

45 Seyfi Taştan, "Dikmen Bağları ve Zaman Makinesi", Toygar ve Toygar içinde, ss. 81-83.

46 Yordanoğlu, s. 131.

47 "Rum erkek okulu 1871'de, Rum kız okulu 1885'te açılmıştır." (Aydın ve diğerleri, s. 215).

48 Yordanoğlu, s. 133.

49 Despina Kupeçioğlu kız kres/okulunu yaptırmıştır. (EEM, s. 16). Karusulu'de, kendi ailesinin (Şengül) Hamam Sokag'ında yaptırdığı kız okulundan bahsedir (AKM, s. 19).

50 AKM, s. 20.

51 Mehmed Asaf, Volga Kuyularında ve Muhtıra, Hz. M. Cebeoğlu, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994, s. 204-5.

52 Okulun pıyanosu, belki de Refik Halid'in yanarken gördüklerinden biri idi. Halid Ziya Uşaklıgil, Bir Aci Hikaye, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1942, s. 97.

53 8kz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Turk_Ocaklari.

54 Yordanoğlu, s. 131. Perrot, çok daha önce, henüz 1861'de, Bell-Lancaster yöntemiyle işleyen bir kız-erkek okulunu, başa, müdürünün İstanbul'dan gelmesini, cemaatin eğitime verdiği önem ve desteğin bir kanıt olarak gördüğü bir ortaokuldan söz eder (s. 133). 1892'de 2 erkek 2 kız Rum okulunda toplam 313 öğrenci okuyordu (Aydın ve diğerleri, s. 212).

55 Yordanoğlu, s. 131.

56 Perrot, s. 333.

57 Ahmet Şerif, Anadolu'da Tanın I. Cilt, TTK Basımevi, Ankara, 1999, s. 73.

58 Paul Gentizon "... Frères assumptionist'lerinin etrafındaki iki bin ev yaşamıştır" ifadesini kullanır (Mustapha Kemal ou l'Orient en Marche, Editions Bossard, Paris, 1929, s. 313-4). tercümesi için bkz. Mustafa Kemal ve Yunan Doğu, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1994, s. 241.

59 FrerOkulu, muhtemelen Uslu, Kardeşler Sokak'ta idi.

60 Yordanoğlu, s. 123.

61 Perrot, s. 331; Galanti, s. 204.

62 Galanti, s. 245.

63 AKM, s. 20-2.

64 Yunan harfleriyle Türkçe yazılmıştır (Yordanoğlu,

s. 126). Karamanlca denilen bu dil/alfebe için Balta'nın yanısıra bkz. Gazanfer İbar, Anadolu Hemşehrilerimiz: Karamanlılar ve Yunan Harşlı Türkçe, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012. Karamanlca ifadeler, bu yazıda ayrılarak altına alınmıştır.

64 AKM, s. 22-24.

65 Kasparian (1968), s. 28.

66 Yordanoğlu, s. 134.

67 EEM, s. 17; AKM, s. 160.

68 AKM, s. 68.

69 AKM, s. 62. "Ankara valisi Muhiddin Paşa, ... 19gal kuvvetlerine yardım ettikten sonra ... onu çeşitler yakalamışlar ve Mustafa Kemal Paşa'nın yanına götürmüşlerdir." (Galanti, s. 178).

70 "22 Mayıs 1919'da İngilizler, yalnız müessels ve şimendifer kontrolü yapan iki kişiyi bırakarak Ankara'dan ayrıldılar" (Aydın ve diğerleri, s. 342).

71 "... Ekim 1336/1920'de ... Efrad Hapishanesinden idama mahkum iki Rum kaçtı..." (Asaf, s. 20).

72 AKM, s. 68-71.

73 İhan Bardakçı, Taştan'dan Kadiköyle'ye, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 1975, s. 60-2.

74 Yargılananlar arasında Ortodoks ruhban da vardır. (Mehmet Kemal, Türkiye'nin Kızı Ankara, Çağdaş, İstanbul, 1983, s. 181).

75 AKM, s. 86.

76 Yordanoğlu, s. 137.

77 Gentizon (1994), s. 250.

78 Yordanoğlu, s. 134-5.

79 EEM, s. 36-7. Türkler Meryem ve Aziz Klementos'un deva verdiğine inanıyorlardı. Karaoğlu'dan? eğerleminin yun plik arı, dokuz diğüm atılır, Meryem ve Aziz Klementos ziyaret edilir, her diğümü ağrıyan yere dokundurularak geçerdi. İnancınla ki, Karaoğlu Aziz Klementos Kilisesi'nde defn edilmiş, azizin kılıfına mazhar olmuştu. Rumlar kuraklık zamanında Aziz Georgios Kilisesi'nde bir geçit töreni düzenlemişlerdi. Ayine semsiyeleriyle birlikte Türkler de koşmuştu. Aynı, Haymana'daki bir tepede yapılır ve panayır/şenlikteki (Tavayır) adı geçirdi Türkler de ellerinde semsiyeleriyle katılırlardı. Bazı Türk beyleri duanın Türkçe okunduğu Aziz Georgios Kilisesi'nde aynı düzenli olarak izlerdi (bkz. ayrıca AKM, s. 49).

80 AKM, s. 21.

81 AKM, s. 20.

82 AKM, s. 42.

83 AKM, s. 43.

84 EEM, s. 39.

85 Epeoğlu da aynı günü verir: "Ama 29 Ağustos günü geldi çıktı, günlerden Pazartesi idi ve Hristiyanların etrafını ocakların alevleri sardı." (EEM, s. 37). Karusulu'nun kitabını okuması muhtemeldir.

86 AKM, s. 42.

87 EEM, s. 39.

88 "Dışardan bakan biri, görünmez ellerin alevleri, çatıdan çatıya aktardığını söyleyebilirdi." (AKM, s. 44).

89 "Yangının esarengiz bir sirayeti vardı. ... Bir saate varmadan ateş dört, beşoka ayrılmıştı ... rüzgar yoktu ... Ateş artıkça havada mevzi bir rüzgar hasil oldu. ... Birden ... bir yanık kutük ... pıyanolar tutuşturdu. Hem nasıl tutuşturmak? Gaz dökümü, benzin serpmiş gibi ..." RHK, s. 18-9.

90 "Ο αρχηγός της αναρχικής οργάνωσης, να τ' αφήσουν να καούν, αυτό τους έτανα." (AKM, s. 44).

91 Mıhrabı minberden ayrılarak ikonali perde.

92 EEM, s. 41.

93 EEM, s. 41-2.

94 AKM, s. 45-6.

95 AKM, s. 45-6.

96 EEM, s. 38.

97 EEM, s. 41.

98 AKM, s. 47.

99 EEM, s. 40.

100 AKM, s. 16.

101 EEM, s. 16. "Tiyatro Balık Pazarı'nın isimdeki Anafartalar Caddesi sağaltı başında idi. İlk temsil gecesi Vali Abidin Paşa da tefir'letmişti" (Ahmet

Fehim Bey'in Hatıraları, Hz. H.K. Alpan, Tercüman, İstanbul, 1977, s. 69). Vali, 1886-94'te görev yapmıştı. Yordanoğlu, 1895 civarına tarihliler (s. 134). Ermeniler salonu bazen, Türkçe Şekspere ve Ermeniyonun sahneleme için kiralardı (Kasparian (1968), s. 28).

102 EEM, s. 41.

103 "vavt".

104 AKM, s. 147.

105 AKM, s. 47.

106 AKM, s. 42.

107 EEM, s. 42.

108 AKM, s. 47-8. Koçların ortaklarından Elmacıoğlu LigorAğa mıdır?

109 AKM, s. 71.

110 EEM, s. 43.

111 RHK, s. 71.

112 Foreign Office 37/3400 no. 100453, 6.6.1918.

113 Der Volkermord an den Armeniern 1915/16: Dokumente aus dem Politischen Archiv des Deutschen Auswärtigen Amtes, Wolfgang Gust (der.), zu Klampen, Springe, 2005, s. 452-3.

114 Ankara'da elaketede iskânna başvurulmaması ve dönem yangınlarının muhtemelen nedenleri hakkında bkz. Zehra Elioğlu-Taylan Esin, "Osmanlı Şehir Yangınları 1914-1918", Tarih ve Toplum: Yeni Yaklaşımlar, Sayı 14, Yaz 2012, s. 9-52.

115 Yangının ardından birkaç yerde birden başladığını yazırlar (s. 130).

116 "1995 Ermeni tehcirinin sorumlu tutulan Kınazcızade Şakir, Attar Sadullah, Bulgar Mehmet, Hacı Bayram Şeyh Şemsettin, Hanifler Mehmet, Divan-ı Harp'te yargılanmak üzere İstanbul Akademi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin çekirdeğini oluşturur: 'Heyet-i merkeziye başkanı Müftü Rifat Efendi, üyeler 20 Kolordu temsilcisi Binbaş Fuat Bey, defterdar ... Yahya Galip Bey, ... Hanifzade Mehmet, Bulgarzade Mehmet, ... Kınazcızade Mehmet ...' Kınacılardan Şakir ve Şemsettin, 1. Dönem milletvekili olur (Aydın ve diğerleri, s. 340, 347, 350).

117 EEM, s. 42.

118 Aynı İngiliz belgesinde, bir Ermeni rahibin anlatıklarına dayanarak, önce Ankara piskopos, 18 rahip ve 83 den gelen Katolik'in, ardından 2 konvoyda 9.000 Katolik'in Ankara'dan çıkartıldığını belirtir. Geride birkaç kadın ve asker kırıksızdır. Ardından tüm kiliseler, manastırlar, okullar, evler ve dükkânlar önce yağma edilir ve arkasından yakılıp yıkılır.

119 EEM, s. 43.

120 Aynı zamanda kuşkuyla gidermek anlamında. EEM, s. 43. Kasparian'a göre, tehcir sonrasında, 1916 baharında Ermeni mahallelerin atlı arabalar doldurmuş, evler yağma edilmiş, taşınabilir eşyalar arabalara yüklenip götürülmüş, bunların bir kısmı da İstanbul'a nakledilmiştir.

121 Αυστολογογιο- haklı çıkarmak, mazur göstermek anlamında.

122 EEM (1988), s. 21.

123 RHK, s. 78 ("7. sayı, s. 74'te de yer alır).

124 Refik Halid'in metninin en ilginç yanı, Ankara'da ait hiçbir mahalle/meclis isminin belirtilmemesidir.

125 Αυστολογογιο- haklı çıkarmak, mazur göstermek anlamında.

126 Gentizon (1994), s. 241; François Georgeon, "Keçi Kılından Kalpaça, Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri", ed. P. Dumont, F. Georgeon içinde, s. 199-115, TTYV, İstanbul, 1999, s. 113'deki alıntıyı tercih ettim.

127 Falih Rıfkı Atay, Çankaya, Sena Matbaası, İstanbul, 1980, s. 351.

128 Falih Rıfkı Atay, Batı Yılları, Ekin Basımevi, İstanbul, 1963, s. 46.

129 Funda Canteke, Yabancılar ve Yerliler, İletişim, İstanbul, 2003, s. 83. Nadir Nadi, Ankara'nın İlk Günleri'nden alıntı.

130 Canteke, s. 89.

131 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ankara, Hakimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, 1934, s. 116.

132 Atay (1980), s. 415.

133 Karaosmanoğlu, s. 129-30.

www.tuyap.com.tr

Plast Eurasia istanbul 2012

22. ULUSLARARASI İSTANBUL PLASTİK ENDÜSTRİSİ FUARI

online davetiye için

www.plasteurasia.com

29 Kasım - 2 Aralık 2012

Avrasya Ülkeleri Plastik Teknolojisi için İstanbul'da Buluşuyor

**9 Salonda
80.000 m²**

ufi Küresel Fuar
Endüstrisi Birliği
Olimpi Fuar

Destekleyen Kuruluş

Uye Kuruluş
Uluslararası Kongreler Birliği

Uye Kuruluş
Mediterranean Trade Fair Areas Union
Kahramanmaraş Sanayi-Organizasyon Birliği

Uye Kuruluş
TÜRKİYE FUAR YAPIMCILARI DERNEĞİ

K. O. 10

10 000 000 000 000 000 000

TÜYAP TÜM FUARCILIK YAPIM A.Ş. FUAR ALANI VE MERKEZ OFİS

Tüyap Fuar ve Kongre Merkezi E5 Karayolu Üzeri, Gürpınar Kavşağı 34500, Büyüçekmece / İstanbul Tel: 0212 867 11 00 - 867 12 00 Faks: 0212 886 60 90
E-posta : Yurtiçi Satış: yurticisatis@tuyap.com.tr Yurtdışı Satış: sales@tuyap.com.tr Reklam Satış: reklamatis@tuyap.com.tr Yurtdışı Fuarlar: tuyapoverseas@tuyap.com.tr
Proje Pazarlama: tanitim@tuyap.com.tr Fuar Alanı: fairarea@tuyap.com.tr

TÜYAP İSTANBUL

TÜYAP FUAR VE KONGRE MERKEZİ
Büyüçekmece, İstanbul / Türkiye

FUAR 5174 SAYILI KANUN GEREĞİNCE TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ (TOBB) İZNİ İLE DÜZENLENMEKTEDİR.

TÜRKİYE'DE ÇAĞDAŞ TARİHÇİLİK VE ERIC HOBSBAWM FAKTÖRÜ

ZAFER TOPRAK

Hobsbawm, siyasal gerekçelerle tarihi sürekli çarpıtanlara ve bunların yanı sıra rölativist ve post-modernistlere karşı, rasyonelliği ön plana çıkaracak bir cephenin oluşturulmasından yanaydı. İşin tuhafı rölativistlerin ve post-modernistlerin bir kısmı kendilerini solda görüyorlardı. Bu duruş, tarihçileri politik bağlamda beklenmedik şekilde bölebilirdi. Söz konusu olan yeni yapılanmada cephenin oluşumunda Marksist yaklaşım yine önemli bir rol oynayabilirdi. Tıpkı 1950'lerde ve 1960'larda olduğu gibi...

Eric John Ernest Hobsbawm
1917-2012.

Türkiye'de çağdaş anlamda tarihçiliğin kökeni 19. yüzyılın ikinci yarısına uzanır. O tarihlere kadar tarih denildiği vakit vakanüvislerin tuttuğu kayıtlarla yetinilirdi. Türkiye'de ya da Türklerde tarih yazıcılığın ön evresi İslami tarih ananesiyle başlamıştı. İslami edebiyatta tarihin önemli bir yeri vardı. İslamiyet kabul edildiğinde, diğer sanat dallarında olduğu gibi, tarihte de usul, kaide ve ananeler konmuştu. Önceki destan ve rivayetleri bu kapsama oturtmak gereği duyulmuş, İslami tarih ananesi, başta savaşlar olmak üzere olayları tarih sırasına göre düzenlemeyle, büyük

adamların azil, tayin ve ölümleriyle sınırlı kalmıştı.

Tarih bir edebi türdü. Eski edebiyatımızda nazım ve tarih en belli başlı türleri oluşturuyordu. Tarih vurgu alan bir nesir alanıydı. Okumuş zümrenin, devlet adamlarının, yönetimlerinde yararlandıkları bir kaynaktı. Tarih yönetici için tarihin iyi ya da kötü yönlerini anlatan ya da herhangi bir durum karşısında izlenecek yolu telkin eden didaktik nitelikte bir uğraştı. Çoğu tarihçi için tarih bir nesir sanatının ötesine geçmiyordu. Tarihi gerçek, çok kez, kaygı ya da

çıkar karşısında boyun eğiyordu. Tarihçi için bir olayı tevیل etmek, nüfuz ve kudret sahibi adamların icraatlarını olduğundan büyük göstermek ya da aksine, göz ardı etmek doğaldı. Cesaret çoğu kez dolaylı ya da kinayeli yazmanın ötesine geçemiyordu. Devlete kapılanmış tarihçiler ya da onların dışında tarih yazarlar savaşlar, zaferler, bozgun öyküleri, hükümdar ve vezir menkıbeleri, müsâlahanâmeler (barış antlaşmaları), isyan ya da ihtilal vakaları, büyük adamların katledilmesi gibi olaylarla yetiniyorlardı. Tüm bu olayların geri planında yer alan nedenler, toplumsal sorunlarla ilgili bilgiler gündemde yoktu. Ülkeyle ilgili bilgiler ancak bu anlatım sürecinde satır aralarında izlenebiliyordu. Olayların hemen hemen tümü din gerekleri ile izah ve tevیل olunuyordu. Özellikle bozgun, hastalık, isyan ve öldürmeler için doğal açıklama din kaynaklıydı.

OSMANLI'DA MODERN TARİH

Uzun yıllar Osmanlı tarih serüveninin izi büyük ölçüde bu kaynaklardan sürdürüldü. Ancak Tanzimat'la birlikte bu anlayış köklü bir biçimde dönüşüme uğradı. 19. yüzyılın ikinci

yarısında Batı'da yayımlanmış tarih eserlerinin basitleştirilmiş çevirileri Mülkiye, Harbiye, Tıbbiye gibi Batı'dan öykünerek kurulan yük-sekokullarda okutulmaya başlandı. Böylece Osmanlı seçkin kesimi dünya tarihi ile ünsiyet peydı etti. Bu tarih, tıpkı Batı'da olduğu gibi, büyük ölçüde siyasal ve diplomatik tarih niteliğindedir. Tarihçilik 1908 Jön Türk Devrimi'yle birlikte bir kez daha dönüşüm geçirdi. Ulusal tarihçiliğe geçiş II. Meşrutiyet yıllarında gerçekleşti. Bu evrede özellikle dört tarihçi ön plana çıkıyordu. Bunlar Ali Reşad, Diran Kelekyan, Ahmet

Refik [Altınay] ve Fuat Köprülü idi. Pozitivist tarihyazıcılığın Osmanlı'da ilk temsilcisi Ali Reşad idi. Charles Seignobos'u, Ernest Lavisse'i, Alfred Rambaud'yu hatmetmiş; eserlerini Türkçeye çevirmişti. Fransız tarihçiliğini bu denli yakından izleyen bir tarihçinin Fransız Devrimi'ne odaklanması kaçınılmazdı. Ancak onun da temel yaklaşımı siyasal tarihti. Ahmet Refik ise yine siyasal tarih eksenli geniş halk kitlelerine yönelik popüler bir tarih anlayışını benimsemişti. Fuat Köprülü o tarihlerde bir adım ötede edebiyat tarihinde kalıcı eserler veriyordu.

Siyasal tarih dersleri 19. yüzyılın ikinci yarısında geleceğin bürokrasiyi yetiştiren Mülkiye'de önem kazanmıştı. Nitekim Ali Reşad Mülkiyeli idi ve eserleri Mülkiye'de ders kitabı olarak okutulmuştu. II. Meşrutiyet yıllarında tarih büyük ölçüde Fransız Devrimi'ne odaklıydı. 1908 yılındaki ders programı düzenlemeleriyle Mülkiye ders programında Fransız Devrimi üç ayrı döneme ayrılarak üç yıl arka arkaya okutulmuştu. Keza ortaöğretimde, idadi ve sultanilerde öğrenciler Fransız Devrimi'ni Ali Reşad'dan öğreniyorlardı.

Eric Hobsbawm'ın Yaşamöyküsü

Eric John Ernest Hobsbawm (9 Haziran 1917 – 1 Ekim 2012) Marksist düşünceye mensup 20. yüzyılın en önde gelen İngiliz ve dünya tarihçilerinden biriydi. Yaşamı boyunca Büyük Britanya Komünist Partisi'ne bağlı kaldı. En ünlü eserleri "Uzun 19. Yüzyıl", "İrdeleyen Devrim Çağı: 1789-1848", "Sermaye Çağı: 1848-1878", "İmparatorluk Çağı: 1875-1914", ve kısa 20. yüzyıl üzerine "Aşırıtlıklar Çağı" adlı dörtlemesiyle "geleneğin icadı"nı içeren derlemesiydi.

Yahudi bir ailenin çocuğu olan Hobsbawm Mısır'da, İskenderiye'de doğdu. İki yaşındayken ailesi önce Viyana'ya, ardından Berlin'e göç etti. Ana-babasını Berlin'de kaybetti. Hitler'in iktidara gelmesiyle kendisini evlat edinene teyzesiyle birlikte Londra'ya göç etti. Cambridge Üniversitesi'nden Fabian Society üzerine yazdığı tezle doktoraşını aldı. 1947'de, Londra'da Birkbeck College'da hocaliğa başladı. Ancak, siyasi görüşleri nedeniyle 1970'e kadar mesleğinde yükseltilmedi.

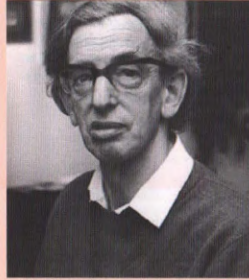
1943'te Muriel Seaman ile evlendi. Bu evlilik 1951'de son buldu. Marlene Schwarz ile ikinci evliliğinden Julia ve Andy adlı iki çocuğu oldu. Hobsbawm ölümüne değin, 2002-2012 arası Birkbeck College'in fahri başkanlığını yaptı. 1998'de sanat, edebiyat, müzik, bilim, siyaset, sanayi ve dinde olağanüstü başarıya verilen Order of the Companions of Honour payesi ile ödüllendirildi. 2003 yılında "Sorunlu 20. yüzyıl Avrupa tarihini derin tarihsel araştırma ve edebi üslupla ele alışı" nedeniyle Balzan Prize'ı layık görüldü. Hobsbawm tarihçiliğin geniş alanında seçkin eserler ortaya koydu. "Çifte devrim" diye nitelendirilmiş Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi'ne odaklanarak

Avrupa'nın liberal kapitalizme yönelik sürecini ele alan 19. yüzyıl üçlemesi ona ün kazandırdı. Akademik çalışmaları dışında, Hobsbawm düzenli bir biçimde Frankie Newton müstear adıyla New Statesman'da caz ve zaman zaman popüler müzik eleştirileri yazdı. Frankie Newton adını, Billie Holiday'ın komünist trompetçisi Frankie Newton'dan esinlenerek almıştı.

Hobsbawm, İngiltere'de hüküm süren ılımlı McCarthyism nedeniyle on yıl yükseltilmedi; ancak üniversitedeki işinden de atılmadı. 1970 yılında Birkbeck'te profesör oldu. 1982'de emeritus olarak görevini sürdürdü. 1949-55 arası Cambride King's College'da "fellow" oldu. Ancak, King's College'da da aforozu uğradı.

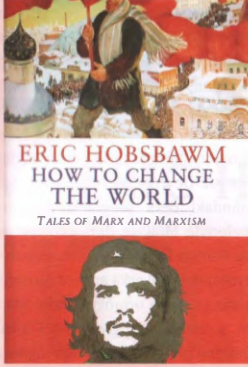
Hobsbawm 1952'de *Past & Present* adlı ünlü akademik derginin kurucuları arasında yer aldı. 1960'ta Stanford Üniversitesi'nde misafir profesör olarak bulundu. 1971'de Amerikan Sanat ve Bilim Akademisi'ne yabancı onur üyesi, 1978'de Britanya Akademisi'ne üye seçildi. 1982'de emekliliğinin ardından New York'ta, The New School for Social Research'de 1984-97 arası misafir profesör olarak ders vermeye devam etti. Hobsbawm dil konusunda büyük bir yetenektir. Almanca, İngilizce, Fransızca, İspanyolca, İtalyancayı akıcı bir şekilde konuşuyor, Portekizce ve Katalancayı okuyordu.

Hobsbawm Berlin'deyken 1931 yılında, 14 yaşında Alman Genç Komünistler Ligi'nin uzantısı olan Sosyalist Öğrenciler Derneği'ne, *Sozialistischer Schülerbund*'a, beş yıl sonra İngiltere'de Büyük Britanya Komünist Partisi'ne üye oldu. 1946-1956 arası Komünist Parti Tarihçiler Grubu'nun üyesi olarak kaldı. 1956'da Sovyetler'in Macaristan'ı işgali sonucu grubun birçok üyesi Komünist Parti'yi terk etti. Hobsbawm ise 1991 yılına kadar parti üyesi kaldı.

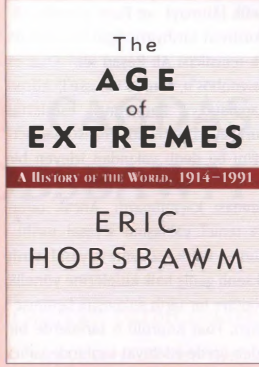

Amma Sovyet rejimini eleştirmekten geri kalmadı. Polonya ve Macaristan ayaklanmalarını "bürokrasiye ve sözde-komünist siyasal sisteme karşı işçilerin ve entelektüellerin ayaklanması" olarak nitelendi. Macar ayaklanmasında Sovyetler'i protesto eden tarihçiler bildirisini imzaladı. 1968'de Prag Baharı'nı destekledi. Büyük Britanya Komünist Partisi içinde bölünme olduğunda Avro-Komünizm'i başı çekenler arasında yer aldı. Parti içinde Prag Baharı'nın Sovyetler'ce bastırılışını ve 1968 Paris öğrenci ayaklanmasını Fransız Komünist Partisi'nin öğrencilerini arkasında durmayışını eleştiriler arasında yadı. Hobsbawm İşçi Partisi'nde 1983'te Neil Kinnock öncülüğünde gerçekleştiren yeni yapılanmayı destekledi. Görüşleri, Tony Blair'ın Üçüncü Yol ve Yeni Emek hareketinin oluşumunda önemli rol oynadı. 1991'de yayını durdurana kadar, *Marxism Today*'de yazdı.

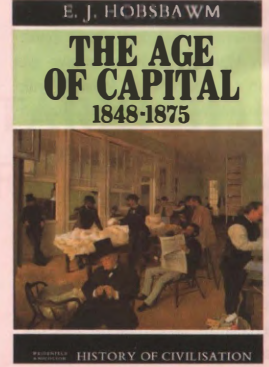
Ünlü tarihçi Niall Ferguson, Hobsbawm'ın *Devrim Çağı* ile başlayan ve *Aşırıtlıklar Çağı* ile sonlanan dört temel eserini çağdaş tarihe eğilecek insanın ilk okuması gereken kitaplar olarak nitelendi. James Joli, *The New York Review of Books*'ta Eric Hobsbawm'ın trilojisinin son on yıllarda tarih yazımının en saygın ürünleri olarak yorumladı.

How to Change The World — Tales of Marx and Marxism (Dünyayı Değiştirme Yolu: Marx ve Marksizm Söylemleri) adlı eserde Marksizm son 130 yılın entelektüel yaşamının ana temalarından ve Marx toplumsal güçlere devinim sağlayarak 20. yüzyıl tarihinin ana aktörlerinden biri olarak yorumlanıyordu.

Günümüzün ünlü tarihçilerinden Niall Ferguson *The Age of Extremes: A History of the World, 1914-1991*'i [Asırlıklar Çağı: Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991, çev: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınları, 1998] adlı kitabı yorumlarken Hobsbawm için hangi siyasi görüşte olursa olsun yaşayan tarihçiler arasında, bilgi birikimi ve derinliği yanı sıra analitik yetenek dahil, bu denli entelektüel güce sahip başka bir tarihçinin olmadığını kaydediyordu.

The Age of Capital 1848-1875 [Sermaye Çağı, 1848-1875, çev: Bahadır Sina Şener, Dost Yayınları, 1998]. "Kapitalizm" sözcüğü dünya siyaset ve iktisat literatürüne 1860'lı yıllarda girmişti. Kapitalizmin küresel yengisi 1848 sonrası on yıllarda tarihin ana temasıydı. Ekonomik büyümenin rekabete dayalı özel teşebbüse, emek dahil herhangi bir "mal"ı en ucuz fiyata alıp en pahalı fiyata satış başarısına inanan toplumun zaferiydi.

Sosyal içerikli ilk tarih anlayışı Mülkiye'de gündeme geldi. Osmanlı diplomasisine meslek memuru yetiştirmeyi amaçlayan okulun Siyaset Şubesi öğrencileri siyasi tarih ile toplumsal olaylar arasındaki bağı Diran Keleşyan'dan öğrendiler. Diran Keleşyan'ın *On Dokuzuncu Asırda İktimai ve Siyasi*

Ondokuzuncu Asırda İktimai ve Siyasi Avrupa üç kesimden oluşuyordu: Fransa İhtilâl-i Kebiri, Napoléon ve Viyana Kongresi. 656 sayfalık bu dev eser okurlara Batı'nın birçok düşünürünü ve fikir hareketlerini tanıtıyordu. Keleşyan'a göre 20. yüzyılın kaderi 18. yüzyıl sonu - 19. yüzyıl başında çizilmişti: "Avrupa'nın

maiiyesinde hürriyet-i siyasiye (liberté politique) ve hürriyet-i ictimaiye (liberté sociale) ve memâlikin teşkilat-i siyasiyesinde 'milliyet' (nationalité) esası namına vuku' bulan mücahedâtın bais ve âmilidir" deniyordu. Cumhuriyet'i hazırlayan fikir dağırıcısı için Diran Keleşyan'ın eserleri ayrı bir önem

Mülkiye'de Meşrutiyet yıllarında kurulan ve Osmanlı diplomasisine meslek memuru yetiştirmeyi amaçlayan Siyaset Şubesi öğrencileri siyasi tarih ile toplumsal olaylar arasındaki bağı Diran Keleşyan'dan öğrenmişlerdi. On Dokuzuncu Asırda İktimai ve Siyasi Avrupa adlı eser toplumsal sorunlara eğiliyor, o güne kadar yazılan siyasi tarihlere yeni bir boyut katıyordu.

Avrupa (Dersaadet; Sabah Matbaası, 1330) adlı eseri o güne kadar yazılan siyasi tarihe yeni bir boyut katıyordu. Bu eser Ali Reşid'in *Muhasasal, Musavver Fransa İhtilal-i Kebiri Tarihi*'nden (Dersaadet; Kanaat Matbaası, 1331) bir yıl önce yayınlanmıştı. O güne değin Fransız Devrimi üzerine ayrıntılı eser olarak yazınımıza geçmişti.

İktimai ve siyasi hâl-i hâzırının mukaddemâtı milâdın on sekizinci asrının sonlarında ve on dokuzuncu asrının evâilinde tezahür etmişti... Ona göre, Fransız Devrimi yepyeni bir çağ açmıştı. Siyasi ve ictimai hürriyet fikirleri ve milliyet anlayışı Fransız Devrimi'nin yeni doğan ulus-devletlere ortam hazırlamıştı: Kitapta "Bu yeni vakia-i mühimme-i siyasiye milletlerin hayat-ı içti-

taşıyordu. Hürriyet ve milliyet fikirleri 19. yüzyıl Avrupa'sının yönünesini çizmişti. Keleşyan'ın değişiyile "On dokuzuncu asırda Avrupa'nın ictimai ve siyasi tarihi hürriyet ve milliyet fikirlerini hayat-ı umumiyyede tecelli ettirmek maksadıyla vuku' bulan mücahedât ve teşebbüsâtın tezahürâtından ve bunların husule getirdiği netâicten müteşekkıl" dı.

E. J. HOBSBAWM

The Age of Revolution

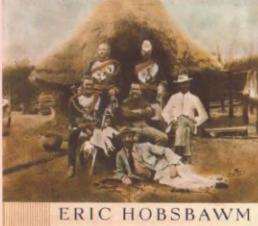

HISTORY OF CIVILISATION

The Age of Revolution [Devrim Çağı 1789-1848, çev: Bahadır Sina Şener, Dost Yayınları, 1998]. Hobsbawm bu kitabında "Çifte Devrim" diye nitelendiği Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi'nin dünyayı ne denli değiştirdiğini ele alıyor. Bu altmış yıl sanayi kapitalizminin Batı Avrupa'yı kuşattığı ve Avrupa'nın tüm dünyaya hükümrân olduğu bir evreyi kapsıyordu.

THE AGE OF EMPIRE

1875 - 1914

ERIC HOBSBAWM

The Age of Empire [İmparatorluk Çağı, 1875-1914, çev: Vedat Aslan, Dost Yayınları, 1999] adlı eserinde Hobsbawm geleneğe karşı ilerleme ve aydınlanmayı simgeleyen Türk Devrimi'ni Üçüncü Dünya çağıdaştırıcı rejimlerinin ilki olarak görüyordu. Tarımsal toplumsal yapıyı değiştiremediğini ise devrimin zaafı olarak yorumluyordu.

George Rudé ile birlikte yazdığı *Captain Swing* yosul İngiltere'nin öyküsüydü. Kapitalizmin kırsal bölgelerine girişiyle ortaya çıkan gerilimi ele alıyordu. "Swing" adı verilen bir dizi ayaklanma sonucu makineler kırılıp, çiftlikler ateşe verilmişti.

Dıran Keleşyan tam bir Aydınlanma insanıydı. Kitabında Aydınlanma Çağı düşünürlerine ve eserlerine geniş yer vermişti. Birçoğu belki de ilk kez bu kitapta Osmanlı aydınlarıyla tanışıyor. Kitapta Montesquieu'nün *Ruh-ı Kavânin'i* (*Esprit des Lois*), Romalıların *Esbâb-ı Şevket ve İnhitâtı*, (*Considerations sur la grandeur des Romains et de leur décadence*), Voltaire'in *Mekâtib-i Felsefiyye'si* (*Lettres Philosophiques*), Diderot'nun *Amâlar Hak-kında Mektuplar'ı* (*Lettres sur les Aveugles*), Meziyet ve Fazilet Hakkında *Tecrübe-i Kalemîyye'si* (*Essai sur le mérite et la vertu*), *Teşekkürât-ı Felsefiyye'si* (*Pensées philosophiques*), Rousseau'nun *Emile'i*, *İnsanlar Arasında Adem-i Musavatın Menşei ve Esasları* (*Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité*), *Muahede-i İctimaiyye'si* (*Contrat social*) Fransız Devrimi'ni hazırlayan fikir ortamı olarak işlenmişti.

Batı'nın birçok düşünür ve yazarını Osmanlı okuru Dıran Keleşyan sayesinde tanıdı. Batı'da bile uzun yıllar önemi idrak edilemeyen Alexis

de Tocqueville bu kitapta yer almıştı. Hatta kitap Tocqueville'den bir alıntıyla başlıyordu: "Mesâil-i ictimaiyye ile de işgal etmiş olan bir Fransız siyâsisi ihtilallerin suret-i zuhurundan bahsettiği sırada diyor ki: "İhtilaller ilcaat-ı umumiyyeden tevellüd ve esbâb-ı sathîyye tesiriyle zuhur eder. Binaenaleyh onları bütün bütün ilcaat-ı umumiyyeye atf etmek haiz olamayacağı gibi, esbâb-ı sathîyyenin husul-i yegânesi addetmek de doğru olmaz". Bu sözlerin kaili Müttehide-i Amerika'da *Hükümet-i İbad* (*La démocratie en Amérique*) ve *İdare-i Sabika ve İhtilal* (*L'Ancien Régime et la Révolution*) unvanlı eserleri ve diğer bazı müellifât-ı müfidesiyle müştahir olan ve Encümen-i Danış azalığı, hariciye nazırlığı gibi mühim memuriyetler ifa etmiş bulunan Mösyö A. de Tocqueville'dir. (tevellüd 1805; vefat 1859)."

Colbert'in liberal düşünürünce simgesi olan ünlü deyişi "Hazret! Hiçbir şeye mani olmayınız" (*Monseigneur! laissez faire, laissez passer*); Masonların kardeşlik simgesi "Cümlesi bir kişi için, ve bir kişi cümlesi için" (*Tous pour un, un pour tous*) kaidesi;

Fransız halkının oluşturduğu ulusal muhafızların üç renkli bayraklarının üzerinde yazılı "Fransız Ahalisi, Hürriyet yahut Ölüm" (*Le peuple français, la liberté ou la mort*) cümlesi bu kitapta yer alıyordu. 1688'in "Berat-ı hukuk"u (*Bill of Rights*), "İnsanın ve Vatandaşın Hukuku" (*Droits de l'Homme et du Citoyen*); Montesquieu'nün "tefrik-i kuvva" nazariyesi (*séparation des pouvoirs*), Fransa'nın toplumsal katmanları, ruhban sınıfı (*clergé*), zâdegân sınıfı (*noblesse*), avam ya da üçüncü sınıf (*Tiers Etat*), Keleşyan'ın kitabında Türkçe karşılıklarını buluyordu. "Hukuk-ı Beşer Beyannamesi" ya da "Beşer ve Vatandaşın Hukuku" (*Les droits de l'Homme et du Citoyen*) dibace ve on yedi madde birlikte bu kitapta Türkçeye kazandırılmıştı.

Dıran Keleşyan'ın eseriyle tarihçilik yeni bir boyut kazanıyordu. Geleneksel siyasi-diplomatik tarihin dar kalıpları aşıyor, "tarih-i ictimaiyye" bugünkü karşılığıyla "toplumsal tarih" ile geçmiş olayların ardında yatan gerçek nedenlere eğiliyordu. Nitekim eserinin önsözünde "siyasetin inkişafı diplomatların tertibatına

münhasır kalmayıp çok kere, ahali onlara doğrudan doğruya iştirak etmiştir" diyerek toplumsal olayların dış politikadaki etkilerine dikkat çekiyordu. Mülkiye'de diploması mesleğini seçecek olan Siyasiyyat Şubesi öğrencilerine diplomatik tarihin yanı sıra "tarih-i içtimai ve siyasi"yi (histoire politique et sociale) de öğretmek gerektiğini vurgulayan Diran Kelekyan, tarihlilikte son yıllarda iç ve dış politikanın bütünlüğünü vurgulayan görüşlerin ilk habercisi olmuştu. Ona göre "ahvâl-i dahiliyye ile 'münâsebât-ı hariciyye' yakından bağlantılıydı: "Mektebi- aliyeyye mahsus tarih-i siyasi tedrisâtında

ictimaiyyat, hayat-ı siyasiyye ve ahvâl-i diplomatikiyye inkişafâtı enzâr-ı talebeyne yekdiğerine merbuten takdim olunmalıdır. Ancak bu suretle icra kılınan tedrisat gaye-i matlubeyi temin edebilir" diyordu.

Böylece toplumsal olaylarla iç ve dış politika arasındaki bağlantıyı ilk kuran tarihçimiz Diran Kelekyan oluyordu. Bu nedenle Diran Kelekyan ders kitabı olarak hazırladığı eserine "İctimai ve Siyasî Avrupa" başlığını koymuştu. Ona göre Türk ulusçuluğu dâhil, Osmanlı topraklarındaki tüm ulusal fikirler kaynağını Fransız Devrimi'ydi. Diran Kelekyan'ın Fransız Devrimi'ne tutkusu onu kendi "millet"ine bağlaması da doğaldı. Kimilerine göre O, "Ermeni vatanperveri"ydi. Ama, O aynı zamanda bir Osmanlı'ydı; Meşrutiyetçi bir Jön Türk'tü. Nitekim Diran Kelekyan, Milli Mücadele evresinde kurulan Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin temelini oluşturan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almıştı.

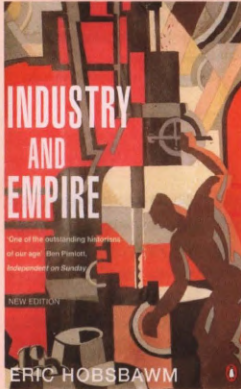
CUMHURİYET VE ULUSAL TARİH

Meşrutiyet'in siyasi ve diplomatik tarih yazıcılık anlayışı Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam etti. 1930'lu yıllar ise tarih anlayışında köklü dönüşümlere sahne oldu. Yeni bir kimlik arayışı ve Dünya Buhranı Türk Tarih Tetkik Cemiyeti ile birlikte yeni bir evreyi başlattı. Öte yandan, müze, kütüphane, bilimsel kurumlar, metinler, arşivler türü çağdaş tarih anlayışının altyapısına yönelik çabalar yoğunlaştı. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ile birlikte "medeniyet" ekseninden "kültür" eksenine kayan bir tarih anlayışı hâkim kılındı. "Kültür" eksenli tarih bir yandan antropoloji, öte yandan arkeoloji ile bütünleşerek tarihe "bilimsel" bir görünüm kazandırıyordu.

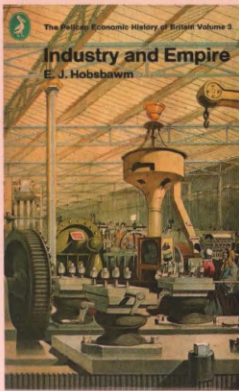
Rejimin giderek içine kapanmasına karşın bu on yıl tarihçiliğimizde çoğulcu bir dönem görünümündeydi. Bir tür romantik sayılabilecek resmi tarih tezi Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti / Türk Tarih Kurumu çevrelerin-

de ve ortaöğretimde kullanılan tek tip tarih kitaplarında yer almışsa da, yükseköğretim ve yayın dünyasında pek etkin olamamış, çoğu kez eleştirilere uğramıştı. Ankara-İstanbul ikileminde farklı tarih anlayışları yeşerdi. Direnebildiği kadar Türk Tarih Tezi'nden uzak kalmayı deneyen İstanbul Edebiyat Fakültesi, Köprülü'nün şahsında Türk Tarih Tezi'ni daha geniş bir eksene oturtmayı deniyordu. Osmanlı tarihinin yörüngesini Batı'dan Doğu'ya çeken bu açılım Bizans örneğinde olduğu gibi iç dinamikleri öne çekiyor ve "ulusal" tarihe yeni bir veché kazandırıyordu.

30'lu yıllarda soyut tarih anlayışı ötesinde Türkiye'de akademik anlamda tarihliliğe damgasını vuracak iki önemli eser Fuat Köprülü tarafından yazılmıştı. O tarihlere kadar edebiyat tarihinde özgün çalışmalarıyla tanınan Köprülü, 1931'de kendi yönetiminde yayına giren *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*'nda Batı'da büyük yankı uyandıran ve "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri" başlığını taşıyan uzun bir makale yayınlamıştı. O güne kadar Osmanlı kurumlarının Bizans'tan ve İstanbul'un fethinin ardından alındığı savını sorgulayan Köprülü, bu kurumların kendi tarihsel geleneği, ananesi içinde geliştiğini göstermişti. Eser daha sonra İtalyancaya çevrilmiş (1953) ve geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştı. Köprülü'nün ikinci önemli katkısı, 1934'te Paris Üniversitesi'ne bağlı olarak açılan Türk İncelemeleri Merkezi'nde Fransızca olarak verdiği üç konferansı. Bu konferanslar 1935 yılında *Les Origines de l'Empire ottoman* başlığı altında yine Paris'te yayımlanmıştı. Eser kısa sürede Rusçaya ve ardından Sırpçaya çevrilmişti. Türkçesi ancak çeyrek yüzyıla varan bir gecikmenin ardından 1959 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından basılmıştı. Hacim itibarıyla küçük bu kitap, Gibbons'ın *The Foundation of the Ottoman Empire* adlı eserinde ileri sürmüş olduğu ve o güne değin hemen tüm yabancı tarihçilerce kabul görmüş olan savları büyük ölçüde çürütmüştü.

Industry and Empire : From 1970 to the Present Day [Sanayi ve İmparatorluk, çev: Abdullah Ercsy, Dost Yayınları, 1998] adlı eser The Pelican Economic History of Britain adlı dizinin üçüncü cildi. Eserin revize edilmiş ve güncelleştirilmiş yeni baskısı Chris Wrigley tarafından hazırlandı ve 1999 yılında basıldı.

Kimi çevrelerin "resmi tarih" diye adlandırdığı anlayıştan farklı olarak, Köprülü'nün başlattığı tarih açılımı zamanla İstanbul'da güçlenecekti. Ankara'da ise Türk Tarih Kurumu dışında *Kadro* diye bilinen dergi çevresinde farklı bir tarih kurgusu gündeme gelecekti. Kadrocular Yusuf Akçura'nın Hukuk Mektebi'ndeki maddeci ve pozitivist tarih yöntemiyle uyum içerisinde, farklı bir tarih yorumu getirmişlerdi. 1930'lu yıllarda ideolojik yelpazenin daralmasına karşın geçmişin yorumunda değişik yöntemlerin ele alınabilmesi, öte yandan Türk Tarih Kurumu'nun idari ve mali açıdan görece özerk bir araştırma birimine dönüşmesi, tarihçiliğin ve bu arada antropolojinin ve arkeolojinin, diğer disiplinlere oranla önemli bir atılım gerçekleştirilmesine neden olmuştu. Nitekim Türk Tarih Kurumu yayın organı *Belleten*, resmi Türk Tarih Tezi'nden arınmış bir biçimde, 1937 başında yayımlanmaya başlamış, *Tarih-i Osmanî* ve *Türk Tarih Encümeni* mecmualarının başlattıkları "akademik" çizgiyi sürdürmüştü.

Kadro ile tarihçilik soyut alanlara yöneliyordu. Olgusal verilerle yetinilmiyor, gelişmişlik-azgelişmişlik sorunsalı "makro" ölçekte Türkiye'ye uyarlanıyordu. Kadrocu tarih görüşü, Marx ve Sombart'ın kapitalizme ilgili gözlemlerinden esinlenmiş, emperyalizm kuramından yola çıkarak "mazlum milletler" in geri kalmışlığını ya da geri bırakılmışlığını irdeleyen bir tarihsel çözümlemeye gitmişti. Bu yaklaşım, Yusuf Akçura'nın *Üç Tarz-ı Siyaset*'te ilk belirtileri görülen, sonraları *Türk Yurdu*'nda Parvus'un da katkılarıyla geliştirilen tarihsel perspektifin devamını oluştuyordu. Böylece kıyısından, köşesinden Marksist tarih anlayışı da Türkiye sınırlarını aşmış oluyordu.

Kadrocu tarih görüşleri İsmail Hüsrev Tökin'in *Türkiye Köy İktisadiyatı* adlı eserinde kapsamlı bir biçimde ele alınıyordu. Bugün bile güncelliğini koruyan bu kitap, çizdiği kavramsal modellerle 1960'lı ve 1970'li yıllarda geri kalmışlık tartışmalarına kaynaklık etmişti. Köylülüğün farklılaşması,

Anadolu'da mülkiyet biçimleri, ekonominin parasallaşması, uzmanlaşma ve iç pazarın gelişimi, kapitalizm ve Osmanlı ekonomisi Türk tarihçiliğinde kavramsal bir düzeyde bu denli ayrıntılı olarak ilk kez işleniyordu. 1934'te yayımlanan *Türkiye Köy İktisadiyatı* 1970'li yıllarda soyut tarihçiliğimizin geliştirdiği dünya ekono-

de kurulan sekiz kürsüde altı Alman hoca görev almıştı. Bunlar Umumi İktisat ve Maliye Teorisi Kürsüsü'nde, Röpke ve Dobretsberger, Maliye ve Mali Kanunlar Kürsüsü'nde Neumark, İşletme İktisadı Kürsüsü'nde Isaac, Sosyoloji ve Sosyal Siyaset Kürsüsü'nde Kessler. İktisat Tarihi ve İktisadi Coğrafya Kürsüsü'nde

Hukuk formasyonu olan Barkan sayesinde Türkiye tarihçiliği Braudel'le tanışmış, tarih, ekonomi ile aynı potada yer almıştı. II. Dünya Savaşı sonrası Fransa'da Amerika'nın da desteğiyle güçlenen Annales Okulu ve Braudel'in Akdeniz'i bütünleyen derin soluklu çalışmaları Barkan kanalıyla Türkiye'de saygın bir konum elde etmişti.

mis ve Osmanlı Devleti tartışmalarına bir ön-modellik etmişti. Hüseyin Avni Şanda'nın *Bir Yarım Müstemleke Olup Tarihi* (1932), 1908'de *Ecnebi Sermayesine Karşı İlk Kalkınmalar* (1935), *Türkiye'de Sanayi'in İnkişafı* (1936) ve *Reqa ve Köylü* (1941) adlı eserleri aynı kavramsal yönelimlerden ve Marksist tarih anlayışından esinlenmişti.

ÖMER LÜTFİ BARKAN VE İKTİSAT TARİHİ

1936'da iki önemli fakültenin Ankara ve İstanbul'da kurulmaları Türkiye'de tarih çalışmalarına yeni boyutlar katacaktı. Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi akademik tarihçilik için güçlü bir altyapı oluştuyordu. Böylece daha 1923 yılında Ankara'da toplanan Hars Heyeti'nin önerdiği İctimaiyyat Fakültesi projesi on yılı aşkın bir gecikmeyle gerçekleşmiş oluyordu. İstanbul'da ise İktisat Fakültesi'nin kuruluşu ve Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti aracılığıyla Alman göçmen öğretmen üyelerinin Türkiye'ye gelişti iktisat bilimine, bu arada tarihçiliğimize, yeni bir soluk kazandırmıştı. Hukuk Fakültesi bünyesinde yer alan İktisat ve Sosyoloji Enstitüsü'nün İktisat Fakültesi'ne dönüştürülmesi, iktisat biliminin sosyoloji ile bağlantısının sürmesine neden olmuştu. Fakülte-

UNCOMMON PEOPLE

RESISTANCE, REBELLION AND JAZZ
Unrivalled Source

Uncommon People: Resistance, Rebellion and Jazz [Sıradışı İnsanlar: Direniş, İsyan ve Caz, çev: İltan Gündüz, Bulut Yayınları, 2002] idi. Akademik çalışmalar dışında, Hobsbawm düzenli bir biçimde Frankie Newton müstear adıyla *New Statesman*'de caz ve zaman zaman popüler müzik eleştirileri yazdı. Frankie Newton adını, Billie Holiday'ın komünist trompetçisi Frankie Newton'dan esinlenerek almıştı.

Rüstow idi. İktisat Fakültesi'nde klasik ve neoklasik iktisat aşılıp ve tarihsel içerikli "cemiyet ekonomisi" ya da "milli iktisat" ders programlarının omurgasını oluşturmıştı. Bu nedenlerle fakültenin ilk yıllarında yayımlanan kitapların birçoğu içerik açısından tarihsel bir boyut içeri-

yor, bir anlamda iktisat tarihi işlevi görüyordu. Bu evrede ders kitaplarında sık sık Marx'a rastlanması bir tesadüf olamazdı. İktisat tarihinin ne olsa Marksist tarih anlayışıyla dirsek teması vardı. Alman hocalar Almany'a'dan kaçmalarına karşın Alman iktisadi düşüncesini Türkiye'ye getirmişlerdi. Bu fakültede hâkim olan tarihsel eksenli "içtimai iktisat" anlayışı tarihle iktisadi bir kez daha buluşturmuştu. Dünya Buhranı'nın da etkisiyle İktisat Fakültesi'nin birçok yayını sosyal sorunlara değinirken tarihsel bağlamda kapitalizm tartışmalarına ışık tutmuştu. Sombart'ın 1943 yılında ölümü üzeri-

ne *İktisat Fakültesi Mecmuası* özel bir sayı çıkarmıştı. Ve nihayet Ömer Lütfi Barkan'ın bu fakültede görevli olması Türkiye'de iktisat tarihinin çok erken dönemlerde kimlik kazanmasına vesile olmuştu.

Osmanlı ekonomik ve toplumsal düzeni ve Osmanlı'nın geri kalmışlığı Kadro çevrelerinde tartışılırken aynı yıllarda, Cumhuriyet'in yönetici kadroları Türkiye'nin toprak düzeninin geleneksel yapısını gerçekleştirilen reformlarla uzlaştırmada güçlük çekmişti. Doğu'daki isyanlar ve bu isyanların geri planında yer alan toprak ağaları yönetimi zor durumda

birakıyordu. Cumhuriyetçi kadrolar için Balkan ülkelerinde gözlenen toprak reformu Türkiye için de bir çözüm alabilirdi. Balkanlar'daki toprak reformu girişimleri, modernist bir anlayışla toplumu inşa etme girişiminde olan Ankara'ya cazip gelmişti. Toprak reformu sorununa eğilme görevi Ömer Lütfi Barkan'a verilmişti. Bundan böyle Ömer Lütfi Barkan aracılığıyla Türkiye'nin toprak düzeni tarihsel derinlikleriyle irdelenmeye başlanacaktı.

Ömer Lütfi Barkan Balkan ülkelerinde gerçekleştirilen toprak reformlarını inceleme gereği duymuş, bu

Eric Hobsbawm ve Türk Devrimi

Hobsbawm'ı 1970 yılından beri tanıyordum. Londra'da öğrenciliğim sırasında onun Birkbeck College'daki derslerini izlemiştim. Ayrıca Marx Memorial Library'de verdiği konferansların müdavimi idim. Tarih birikimim üzerinde derin izleri olan bir yazar oldu. Uzun süre eserlerini derslerinde temel başvuru kitabı olarak kullandım. *Türk Devrimi* üzerine en özgün yorumu onun *İmparatorluk Çağı* adlı kitabında yer alan aşağıdaki paragrafında buldum. Çeyrek asır önce yazdığım bu tanıtım yazısı benim için bugün de geçerliliğini koruyor. Eric Hobsbawm 20. yüzyıla damgasını vuran, 21. yüzyıla eleştirel açılım sağlayan bir tarihçi oldu.

Zafer Toprak, "Hobsbawm ve Türk Devrimi," *Cumhuriyet*, 18 Mayıs 1989, s. 5.

"Türk Devrimi belki de günümüz Üçüncü Dünya çağdaşlaştıncı rejimlerinin ilkiydi. Geleneğe karşı ilerleme ve aydınlanmaya, 'gelişme' ve liberal tartışmalardan uzak bir tür popülizme gönülden bağlıydı. Devrimci bir orta sınıfın ya da devrimi yönlendirecek herhangi bir sınıfın yokluğunda aydınlar ve özellikle, savaş ertesi, askerler yükü omuluyorlardı. Liderleri, sert ve başanlı General Kemal Atatürk, Genç Türklerin çağdaşlaştıncı programını ödünsüzce uygulamaya soktu: Cumhuriyet ilan edildi; İslam devlet dini olaktan çıktı; Arap alfabesi yerine Latin alfabesi kabul edildi; kadınlar peçeyi attılar ve okula gönderildiler; Türk insanı, gerektiğinde zor gücüne, sanki (ve fesi) terk ederek fôr ve diğer Batı şapkalarını giydiler. Ekonomide belirsiz bir nitelik kazanan Türk Devrimi'nin zaafı kırsal kesimdeki büyük kitleye kendini kabul ettiremeyeşinde ya da tarımsal ve toplumsal yapıyı değiştirememesinde yatar. Ancak, 1914 öncesine, Türk Devrimi'nin ertesi uluslararası sonuçlara -İmparatorluğun çöküşü ve bunun I. Dünya Savaşı'na katkıları- ve 1917 ertesi daha geniş ölçekteki Rus Devrimi'ne gözleri takılan tarihçilerce yeterince tanınmasında da, Türk Devrimi'nin tarihsel sonuçları büyük oldu. Bu açık nedenlerle olaylar çağdaş Türkiye'nin gelişmelerini gölgeledi." Bu satırlar çağdaş tarihçiliğin

ünlü isimlerinden Eric Hobsbawm'a ait. Uzun yıllardan yayınlamakta olduğu ve kendisinin en önemli eseri olarak bilinen bu trilojisinin son cildine yazar *İmparatorluk Çağı* (1875-1914) adını koymuş.

Hobsbawm'ın bu üç cildi 1789-1914 arası dünya tarihini son derece yetkin bir biçimde ele alan popüler bir çalışma. Bilim dünyasına olduğu kadar genel okuyucuya da seslenen bu üç cilt çağımıza ışık tutan ana yapıtlardan biri. Hobsbawm ilk iki cildine *Devrim Çağı* (1789-1848) ve *Sermaye Çağı* (1848-1875) başlıklarını vermiş. Üç cilt bir arada çağdaş dünyanın oluşumunun en belirleyici yıllarını kapsıyor. Üçüncü cilt liberal orta sınıfın evrensel ilerleme ve uygarlık adına kurduğu dünyanın, on dokuzuncu yüzyılın tuhaf çöküşünü anlatıyor. Umutlar korkuya dönüşmüş, benzersiz baş dönemi yine benzeri o güne değin rastlanmayan savaş dönemine yol açıyor. Gelişen ve istikrarlı Batı dünyasının eteklerinde kaçınılmaz başkaldırı ve devrimler boy atıyor. Kapitalizmi reddeden yeni ve ani kitleleşen işçi hareketleri; liberalizme başkaldıran yeni orta sınıf. Avrupa'nın imparatorluklarıyla dünya egemenliğini kurduğu, kendine en çok güvendiği bir anda yok olan bir dünya. Zafinden trajediye uzun bir yolun öyküsü *İmparatorluk Çağı*. İşte bu dönüşüm sürecinde Türk Devrimi'ni irdeliyor

ünlü yazar. 1908'e başlayan, 1919'la yeni bir ivme kazanan ve Cumhuriyet'e taç giyen bir devrimin ana durakları Hobsbawm derin tarih birimiyle özgün bir biçimde ele almış.

Hobsbawm çağdaş dünyanın geçirdiği deneyimlerin Türkiye örneğinde de izlenebileceği kanısındadır. İlk Jön Türk hareketinin klasik anayasal düzenden esinlenen liberal ozlemleri ve parlamentarizme, çoğulculuğa olan güveni bir süre sonra yenisi seküler ulusal temele oturan bir modernleşmeçi jakobenizme bırakıyor. 1908'de liberal tonu ağır basan Türk Devrimi 1918 ertesi popülist ulusal hareketle dönüşüyor.

Hobsbawm dünya ölçeğinde Türk Devrimi'nin önemi iradik etmiş ender tarihçilerden biri. Yukarıda alıntı da belirtildiği gibi Sovyet Devrimi ile eş zamanlı oluşu ironik bir anlamda Türk Devrimi'nin talihsizliği. Sovyet Devrimi'nin dünyayı baştan başa sarsan boyutları Türk Devrimi'nin yeterince yankılanmasından ötürü. Oysa Türk Devrimi mazlum milletler için ilk başkaldırı, ilk devrim örneği.

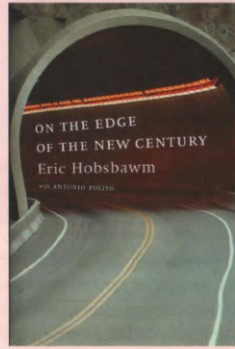
Bu kitap tanıtımı bundan 23 yıl önce Hobsbawm'ın *The Age of Empire* (İmparatorluk Çağı) (1875-1914) adlı eserinin yayımlanmasından iki yıl sonra, daha Türkçe çevirisizlikmadan, o zamanlar *Cumhuriyet* gazetesi yazarlarından olan Şahin Alpay'ın kitap köşesinde yayınlandı.

ülkelerin Osmanlı'dan devraldıkları toprak düzenini araştırmıştı. 30'lu yıllarda yayın hayatına giren *Siyasal Bilgiler* dergisinde çıkan yazılarda "Harp Sonu Tarımsal Reform Hareketleri"ni ele almış, yine aynı dergide "Osmanlı İmparatorluğu'nda İskân ve Kolonizasyon Metotları - Sürgün" başlıklı yazısıyla Osmanlı toprak düzenine eğilmişti. Kısaca Barkan'ın toprakla ve bu vesileyle geçmişle ilgilenmesi güncel bir kaygıdan kaynaklanmıştı. Arşivlerin önemi de yine bu vesile ile gündeme gelmiş, birincil malzemeye ulaşma olanağı bulunmuştu.

Ömer Lütfi Barkan'ın *Annales*'le ilgileniş tarihelsel bir rastlantıydı. Lucien Febvre ve Marc Bloch'un Strasbourg'da *Annales*'i çıkardıkları sırada Barkan aynı kentte hukuk eğitimi görüyordu. *Annales* Barkan'ı da cezp etmiş, Türkiye'ye döndükten sonra arşiv malzemelerini değerlendiren, *Annales* geleneği doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin demografik, toplumsal ve ekonomik tarihine eğilmişti. Bu alanlarda *Siyasal Bilgiler*, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, *Hukuk Fakültesi Mecmuası* gibi dergilerde, sonraları sürekli olarak *İktisat Fakültesi Mecmuası*'nda birçok makale yayımlanmıştı. Fernand Braudel'in 1949 yılında ilk baskısını yapan ve Osmanlı Devleti'ni Akdeniz havzasının ayrılmaz parçası olarak gören *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* adlı eseri birçok ülkeden önce Barkan tarafından *İktisat Fakültesi Mecmuası*'nda tanıtılmıştı. Böylece Braudel Osmanlı toplumunun klasik dönemine yönelik birçok tarihçinin temel referans noktasını oluşturacaktı.

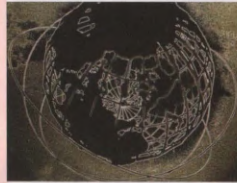
Türkiye iktisat tarihinin akademik bir düzeye yükselmesinde İktisat Fakültesi'nin ayrı bir yeri olmuştu. 1939 yılından itibaren yayımlanmaya başlayan *İktisat Fakültesi Mecmuası*, özellikle Barkan'ın yazı işleri kurulu başkanlığı döneminde, Osmanlı iktisat ve sosyal tarihiyle ilgili değerli makalelere yer vermişti. Kimi zaman, özel sayı görünümünde derginin tamamı tarihe hasredilmişti.

Barkan'la birlikte, dergide Abdülbaki Gölpınarlı, Mustafa Akdağ, Sabri F. Ülgener, Faruk Sümer, Halil İnalıcık, Zeki Velidi Togan, Halil Sahillioğlu, Necdet Tunçdilek gibi isimler yer almıştı. Gölpınarlı'nın fütüvvetle ilgili yazıları, Ülgener'in zihniyet sorunu-

On the Edge of the New Century başlığıyla (sonraki baskılar *The New Century: In Conversation with Antonio Polito*) Yeni Yüzyılın Eşiğinde, çev: İbrahim Yıldız, Yordam Kitap, 2008/ yayımlanıyordu. Soru-cevaptan oluşan kitap, 21. yüzyıla girerken çatışmacı 20. yüzyıldan devralınan mirası irdeliyor ve bunun yeni bir yüzyılda ne anlama gelebileceğini yorumluyordu.

THE NEW CENTURY

ERIC HOBSBAWM

In conversation with Antonio Polito

'Excellent' Guardian

Uncommon People: Resistance, Rebellion and Jazz (Direnis, İsyan ve Caz, çev: İyhan Gündüz, Bulut Yayınları, 2002) idi. Akademik çalışmaları dışında, Hobsbawm düzenli bir biçimde Frankie Newton müstear adıyla New Statesman'de caz ve zaman zaman popüler müzik eleştirileri yazdı. Frankie Newton adını, Billie Holiday'ın komünist trompetçisi Frankie Newton'dan esinlenerek almıştı.

na eğilen çalışmaları, Lütfi Güçer'in İstanbul'uniaşesi ve tuz inhisi üzerine katkıları, Sahillioğlu'nun para tarihine yönelik incelemeleri dergide dikkati çekmişti. Aynı fakültede 1955 yılında kurulan Türk İktisat Tarihi Enstitüsü müdürlüğünü de üstlenen Barkan, Osmanlı nüfusbilimi, maliyesi ve kurumlarıyla ilgili yazılırları dergiyi farklı bir görünüm kazanırdırmıştı. Hukukçu formasyonu görmüş olan Barkan sayesinde Türkiye tarihçiliği Braudel'le tanışmış, tarih, ekonomi ile aynı potada yer almıştı. II. Dünya Savaşı sonrası Fransa'da Amerika'nın da desteğiyle güçlenen Annales Okulu ve Braudel'in Akdeniz'i bütünleyen derin soluklu çalışmaları Barkan kanalıyla Türkiye'de saygın bir konum elde etmişti.

Aynı yıllarda Barkan'la birlikte, yine İktisat Fakültesi'nden tarihçiliğimize diğer önemli bir katkı Sabri Ülgener'den gelmişti. 1951'de yayımlanan *İktisadi İnhitah Tarihimizin Ahlak ve Zihniyet Meseleleri* (Başlangıcından 18 inci asır sonlarına kadar fikir ve sanat tarihi boyunca akisleri ile umumî bir tahlil denemesi) Weber'den esinlenen, ancak Osmanlı birikimini özümleyen bir "mantalite" çalışmasıydı. Bu önemli zihniyet araştırmasının ikinci bölümü, ancak otuz yıl aradan sonra 1981'de, *Zihniyet ve Din: İslâm, Tasavvuf ve Çözümle Devri İktisat Ahlakı* başlığı altında yayımlanabilmişti. Yine aynı yazarın *Tarihte Darlık Buhranları ve İktisadi Muvazenesizlik Meselesi* 1951 yılında İktisat Fakültesi yayınları arasında çıkmıştı. İktisat tarihinde, rasyonalite, zihniyet, ahlak, tasavvuf ve fütüvvet sorunlarına eğilen Ülgener'in tarihsel perspektifli kitap ve yazıları 1980'li yıllarda dört kitapta toplanmıştı.

SAVAŞ SONRASI SOSYAL TARİH

II. Dünya Savaşı sonrası toplumsal ve ekonomik tarih tüm dünyada tarih yazımına damgasını vurmuştu. İstanbul'da İktisat Fakültesi binyesinde yeşeren bu anlayış Dil ve Tarih-Coğrafya ve İstanbul Edebiyat Fakültesi'ne de ilham kaynağı olmuştu. Ankara'da Mustafa Akdağ ve Halil

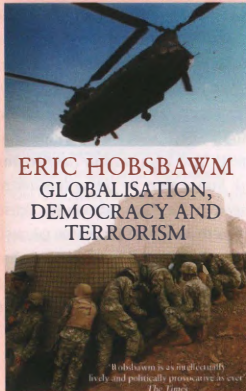
İlancık, Hacettepe Üniversitesi'nde Ercüment Kuran, İstanbul'da Cengiz Orhonlu, Münir Aktepe ve Tayyip Gökbilgin 40'li, 50'li ve 60'lı yıllarda ekonomik ve toplumsal tarihe yönelik çalışmalarda bulunmuşlardı. Akdağ'ın *Belleten*'de çıkan "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti" (1949) adlı makalesi, 1243-1559 dönemini kapsayan Türkiye'nin iktisadi ve içtimai Tarihi, önce Celâli İsyanları (1500-1603), ölümden sonra genişletilmiş Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası (1975), İnalıcık'ın Türkçe ve yabancı dilde yayımlanmış çok sayıda kitap ve makalesi, bu arada *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600* (1973) adı eseri; Orhonlu'nun *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskân Teşebbüsü* (1963), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı* (1967) ve son olarak Salih Özbaran'ın makalelerinden derlediği *Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar* (1984); Aktepe'nin *Patrona İsyanı - 1730*. (1958), Gökbilgin'in *Osmanlı Müesseseleri Teşkilât ve*

Medeniyeti Tarihine Genel Bakış (1977) bu dönemde önde gelen ekonomik, toplumsal ve kurumsal tarihsel çalışmaları arasında yer almıştı.

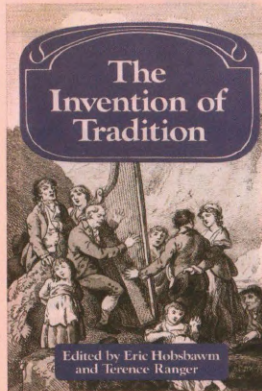
Ekonomik ve toplumsal tarihin 1960'lı yıllarda geniş bir kesimin ilgi odağı olması o tarihlerde yoğun tartışılan geri kalmışlık sorunsalı ile yakından ilgiliydi. Birçok yazar, tarihçi olmasa da, tarihsel verileri kullanarak Türkiye'nin içinde bulunduğu kısır döngüyü çözümlemeye koyuldu. Başta iktisatçılar ve sosyologlar olmak üzere farklı disiplinlerden gelen araştırmacılar tarihe eğilme gereği duymuşlardı. 1961 Anayasası'nın özgürlük ortamı ve planlı döneme girişle birlikte geri kalmışlığa tarihsel neden arama kaygısı 1930'ların soyut, kavramsal tarih çalışmalarını bir kez daha gündeme getirmişti. Osmanlı'nın durağan yapısına ya da bu ülkede merkantil ilişkilerin gelişmemesine Feodale-ATÜT paradigması ışığında çözüm aranıyordu. Yazarlar Barkan, Akdağ, İnalıcık gibi tarihçilere gönderme yaparak soyut, kavramsal Osmanlı modelleri çiziyorlardı. Tüm dünyada olduğu gibi

Türkiye'de de Marksizm gündeme oturmuştu. Geri kalmışlığın nedeni belli iki farklı Marksist doğrultuda gelişecekti. Marx'ın olgunluk evresindeki yazılarına gönderme yapanlar ve bu arada Lenin'den esinlenenler, dış faktörü vurgulayacak, Osmanlı'nın "feodal" yapısını çözemediğinin faturasını Batı "emperyalizm"ine yükleyeceklerdi. Bu anlayışın tipik örneği Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni* adlı eseri idi. Bu yaklaşıma göre kapitalizmin Osmanlı topraklarında gelişmemesi sömürüle, serbest-ticaret emperyalizmi ve finansal emperyalizmle bağlantılıydı. 1960'ların kitlelere yansıyan yönüyle tarihsel gerçekler 19. yüzyılda aranır olmuştur. 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesi ve 1881 Düyun-ı Umumiye Osmanlı çöküş öyküsünün iki temel günah keçisiydi. Hobson - Hilferding - Lenin çizgisinde emperyalizm kuramı Türkiye'ye uyarlanmıştı.

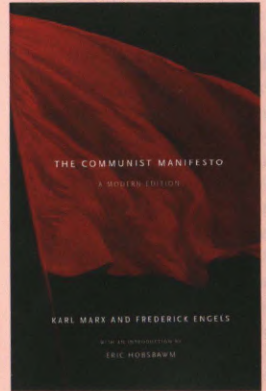
Marx'ın gençlik döneminden yola çıkanlar ise iç faktöre, "devlet"e ağırlık veriyor, "devlet feodalizmi" ya da "Asya Üretim Tarzı'nın durağanlığına dikkat çekiyorlardı. 1960'ların

Globalisation, Democracy and Terrorism, [Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm, çev: Osman Akinhay, Agora Kitaplığı, 2008.] küreselleşmenin etkileri, demokrasinin çöküşü ve terörizmin tehdidi sonucu günlük yaşamın etkileniş biçimlerini irdeliyor. Savaş ve barış, kamu düzeni sorunlarını, anarşi ve terörizmi, milliyetçiliği ve ulus-devletlerin değişen yapısını ele alıyor, demokrasinin geleceğini sorguluyordu.

Terence Ranger ile birlikte *The Invention of Tradition* [Geleniğin İnşası, çev: Mehmet Murat Şahin, Agora Kitaplığı, 2006.] Tarih'in derinliklerine uzanan birçok gelenek altında yakın bir dönemde kurgulanmış. Tarihçileri ve antropologları birikimini bir araya getirerek geçmiş ile bugünün ritüel ve sembolizmini ele alıyordu.

1998'de Verso'nun prestij yayını *The Communist Manifesto*'ya Eric Hobsbawm 29 sayfalık bir önsöz yazmış ve bugün için anlamını ele almıştı. Finansal yapının son yıllardaki kuşatması konusunda kötümserler, ve gelir bölüşümündeki çarpıklıkları vurgulayanlar, çevresel yakını ve toplumun parçalanmasını eleştirirler için Manifesto olağanüstü bir ön-bilim [pre-science] kaynağıydı.

başında Fransa'da canlanan ATÜT (Asya Üretim Tarzı) tartışmaları kısa sürede Selahattin Hilav, Sen- cer Divitçioğlu, İdris Küçükömer ve Kemal Tahir aracılığıyla Türkiye'ye ulaşmıştı. Osmanlı kendini sürekli yeniden üretmiş, yeni bir toplumsal evreye geçememişti; sürgit bir yapı oluşmuştu. Bunda "sivil toplum"un oluşmamasının da önemli katkısı vardı. Bu yaklaşımın tipik örneği ise İdris Küçükömer'in *Düzenin Yabancılaşması* adlı eseri idi.

Tarihçiliğin alanını genişleten bu tartışmalar özünde güncel siyasal kaygılardan kaynaklanıyordu. Bu nedenle dönemin siyasal kimlikleri de kendilerini bu tartışmanın içinde buldular. ATÜT ve Feodalizm Türkiye solunun ve Türkiye İşçi Partisi'nin gündemini oluşturmuş, çatışmacı bir toplum anlayışında işçi sınıfının ittifaklarını ya da sınıf düşmanlarını belirlemiştir. Türkiye'de orta katmanların "komp-rador" ya da "milli burjuvazi" olması cephe anlayışını belirliyor, "sosyalist devrim", "Türk solu" ve benzeri çizgi- gilerin tarihin derinliklerinden kanıt arıyordu.

Cumhuriyet Türkiye'sinde tarihe karşı en geniş ilgi 1960'lı yıllarda uyanmıştı. 1960'larda Türkiye hızlı bir biçimde kentleşiyor ve kentlile- şiyordu. Durağan toprak düzeninin aşılması gerektiği inancı kimi çevre- lerde giderek güç kazanıyordu. Her ne kadar toprak reformu gündemden düşmüyorsa da, son kertede ATÜT ya da iç nedensellik geri planda kalmış, Osmanlı tarih yazınında emperyalizm çözümlemesi egemen bir konum elde etmişti. Artık orta mektep kitapla- rında bile Türkiye geri bırakılmış bir ülke olarak tanımlanıyordu.

1970'li yıllarda bağımlılık daha geniş bir çerçeveye oturtuldu. Wallerstein'in merkez-çevre ağırlıklı dünya sistemi birçok sosyal bilimci- ye esin kaynağı oldu. Bu arada kimi yazarlar "sivil toplum"u sorgulama- ya koyuldular. Weber'e açılan Şerif Mardin'e Gramsci'den esinlenen İdris Küçükömer Osmanlı'nın sivil toplumdan yoksun oluşu nedeniyle "devlet"in hegemonik yapısını ele al-

dılar. Osmanlı ile Cumhuriyet Türki- yesi arasında devamlılığı vurgulayan bu yazarlar günün açmazını bir tür "burjuvazi"den ve "sivil toplum"dan yoksun oluşu açıklıyorlardı.

1960'lı yıllarda Türkiye'de tarih bili- mi artık soyut düşünmeyi öğrenmiş- ti. Tarih, ekonomik-toplumsal tarih, kavramsal tarih yazım girişimleri zamandizini açısından genellikle iki odakta yoğunlaşmıştı. Toprak dü- zenini, mülkiyet ilişkilerinin ve Batı fiyat devriminin etkilerinin tartışıl- dığı Klasik Osmanlı Dönemi ilk odağı oluşturuyordu. Bu dönem 1600'lerin başlarında, genellikle Celali ayaklan- malarıyla sona erdiriliyordu. İkinci odak ise çağdaş Osmanlı tarihini, III. Selim'den itibaren "çağdaşlaş- ma" sürecini de kapsayan dönemdi: Batı'nın Sanayi Devrimi'nin Osmanlı üzerinde etkilerini ve Batı finans ka- pitaliyle ilişkileri vurguluyordu.

ERIC HOBSBAWM VE "TOTAL" TARİH

80'li yıllarda tarihçilikte dünyada gözlenen paradigma değişikliği ve Marksizmin aldığı darbeler yapısal tarihçiliğin de soluğunu keser ol- muştur. Dünyada neo-liberalizm ve post-modernite tarihçiliğe damgası- nı vurmuştu ve Türkiye de bundan giderek nasibini alıyordu. Moder- nitenin toplumsal sorunsallarından post-modernitenin kültürel alanına kayılıyordu. Bir tür "kültürizm"

sosyal bilimlere hâkim oluyordu. Sınıf analizleri yerini kültürel kimli- ğe bırakıyordu. Toplumdan çok bi- rey önemseniyordu. Sayılar, nicelik yerini normatif unsurlara, niteliğe bırakıyordu. Artık zaman serileri ile tarih yazma modası geçmişte kal- mıştı. Sayısal tarih aşırı "rasyonel" bulunuyordu, pozitivism ile özdeş kı- lınıyordu. Kısaca post-modernitenin rasyonelle arası pek iyi değildi.

Bu bağlamda başka bir dönüşüm "makro"dan "mikro"ya geçişte gö- rüldü. Makro analizlerden, "grand theory" den uzak duruluyor, tekile bakmak, "mikro" ölçeklerle yetinmek yeğleniyor. Ve nihayet, yapısaldan "menkibevi" anlatımın inarratival bir üsluba geçiliyordu. Tarih bundan böyle hayal ile gerçek arasında bir yerdedi. "Fiction" "non-fiction" ayır- mı giderek yok oluyordu. Romansı bir üslupla, "bol kepeç" tarih yazma modası giderek rağbet gördü. Bu bir anlamda kuramdan, teoriden de kopuşu simgeliyor, her yazar kendi "gerçek"inin peşine düşüyordu.

İşte bu mesleki deformasyon evre- sinde Türkiye'de uyarılarıyla tarihçi- liğe yeni bir soluk katan Marksist bir tarihçi, Eric Hobsbawm oldu. Hobs- bawm, kısa sürede Türkçeye en çok eseri çeviren yabancı tarihçi unvanı- nı kazandı. Eserlerinin büyük çoğun- luğu Türkçeye kazandırıldı. Özellikle 1980'lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye'de okur Hobsbawm'a ulaş- ta-

**Brasilia 1995
- Brezilya'da
1995-2002
arası başkanlık
yapmış ünlü
entelektüel ve profesör
Fernando
Henrique
Cardoso ile
birlikte.**

birildi. Tarih yazımının kriz geçirdiği bir evrede "total" tarih diye bilinen, "makro" boyutları olan, Aydınlanmacı bir tarih anlayışı Türkiye tarihçiliği için bir can simidiydi. Eserlerinin bu denli rağbet görmesi Türkiye'de tarihçiliğin bir arayış içerisinde olduğunu kanıtlıyordu. Emek tarihi dâhil, sosyal tarihin birçok vechesi için Hobsbawm'ın eserleri esin kaynağıydı. Bunda küreselleşmenin de önemli rolü vardı. Türkiye'de artık okura, kendini okumaktan gına gelmişti. Dünyayı algılamak gerekiyordu. Bunu en iyi kâğıda döken ise Hobsbawm idi.

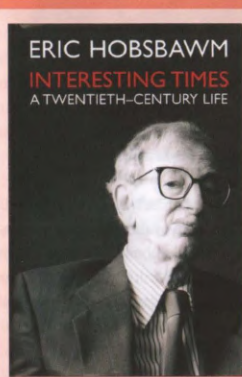
Hobsbawm, 80'li yılların ikinci yarısına kadar, İngiltere hariç, büyük ölçüde "uzun 19. yüzyıl"[1789-1914] üzerine yazdı. 1789-1914 arası "Uzun 19. Yüzyıl" Hobsbawm'ın tarih literatürüne getirdiği bir katkıydı. Bunu 1914-1991 arası "Kısa 20. Yüzyıl" izleyecekti. Hobsbawm 1789-1914 evresini içeren üç ciltlik dizinin ilk kitabını Habsre Devrimi ve onu izleyen on yıllara hasredecekti. 1962'de yayımlanan eserin başlığı *The Age of Revolution*[Devrim Çağı 1789-1848, çev: Bahadır Sina Şener, Dost Yayınları, 1998] idi. Aslında tarih camiası Hobsbawm'ı 1959'da yayımladığı *Primitive Rebels*[Etkiyalar, çev: Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, 2001], adlı eseriyi tanımıştı. 19. Yüzyıl üçlemesinin ikinci kitabı *The Age of Capital 1848-1875*[Sermaye Çağı 1848-1875, çev: Bahadır Sina Şener, Dost Yayınları, 1998] ilkinden on üç yıl sonra, 1975'te yayımlandı. Bu arada 1964'te *Labouring Men*, 1969'da George Rudé ile birlikte *Captain Swing*, yine aynı yıl *Bandits*[Sosyal İsyancılar, çev: Necati Doğru, Sarmal Yayınları, 1995], dört yıl sonra *Revolutionaries: Contemporary Essays*[Devrimciler, çev: Hatice Pınar Şenoğuz, Agora Kitaplığı, 2006] adlı eserleri çıktı. Dizinin üçüncü kitabı *The Age of Empire*[İmparatorluk Çağı 1875-1914, çev: Vedat Aslan, Dost Yayınları, 1999] ise ikincisinden on iki yıl sonra, 1987'de okuyucu-ya ulaştı. Bu arada yine 1977'de *The Italian Road to Socialism*, 1983'te Terence Ranger ile birlikte *The Invention of Tradition*[Geleneğin İca-

di, çev: Mehmet Murat Şahin, Agora Kitaplığı, 2006], 1984'te *Worlds of Labour* adlı eserleri basıldı. *Nations and Nationalism Since 178 – Program, Myth, Reality*[Günümüzde Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik, çev: Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 1995], kendi dönemlendirmesiyle kısa 20. yüzyıl (1914-1991) biterken, bloklü dünyanın sona erdiği evrede çıktı. 90'lı yıllar Hobsbawm için artık 21. yüzyıldı. 90'lı yıllarda küreselleşme süreci Hobsbawm'ı 20. yüzyıla taşımış, kendi yaşam deneyimlerini de kapsayacak biçimde 1994'te *The Age of*

Extremes: A History of the World, 1914-1991[Ayrıntılar Çağı: Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991, çev: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınları, 1996] kaleme almıştı. Günümüzün ünlü tarihçilerinden Niall Ferguson bu kitabın yazarı için hangi siyasi görüşte olursa olsun yaşayan tarihçiler arasında, bilgi birikimi ve derinliği yanı sıra analitik yetenek dâhil, bu denli entelektüel güce sahip başka bir tarihçinin olmadığını kaydediyordu. Kitabın özellikle ilk bölümünü oluşturan ve 1914-1945 dönemini kapsayan *The Age of Catastrophe*[Katastrofe Çağı] tarih yazıcılığının bir şaheseriydi.

Aslında Eric Hobsbawm uzun 19. yüzyıl, en azından İngiltere bağlamında 60'lı yılların sonunda aşmış ve 1969'da *Industry and Empire: From 1970 to the Present Day*[Sanayi ve İmparatorluk, çev: Abdullah Ersoy, Dost Yayınları, 1998] adlı eserini yayımlamıştı. Bu kitap *The Pelican Economic History of Britain* adlı dizinin üçüncü cildi. İlk kitap ünlü ortaçağ tarihçisi M. M. Postan'ın *The Medieval Economy and Society: An Economic History of Britain in the Middle Ages* idi. İkinci kitap, kendisi gibi Marksist bir tarihçi olan Christopher Hill'in *The Reformation to Industrial Revolution: 1530-1780* adlı eseriydi. *Industry and Empire* adlı eserin revize edilmiş ve güncelleştirilmiş yeni baskısı Chris Wrigley tarafından hazırlandı ve 1999 yılında basıldı. Aynı yıl okuyucular Hobsbawm'ın bir başka boyutunu keşfediyorlardı. Eserin adı *Uncommon People: Resistance, Rebellion and Jazz*[Direniş, İsyan ve Caz, çev: İştihan Gündüz, Bulut Yayınları, 2002] idi. Hobsbawm bir caz tutkunuydu ve müstear adla caz kritikleri yazıyordu.

21. yüzyıla girildiğinde Eric Hobsbawm artık 80'lerindeydi. Ama yazarın yaşam sevinci ve tarih tutku-ya hiçbir zaman sönmedi. 1999'da İtalyancası çıkan Anotio Polito ile yapmış olduğu söyleşi bir yıl sonra *On The Edge of The New Century* başlığıyla (sonraki baskılar *The New Century: In Conversation with Antonio Polito*)[Yeni Yüzyılın Eşi-

Otobiyografik bir eser olan *Interesting Times: A Twentieth-Century Life*[Tuhaf Zamanlar — Bir 20. Yüzyıl Hayatı, çev: Saliha Nülüfer, İletişim Yayınları, 2006] adlı eserde Hobsbawm, Viyana'dan Berlin'e, Londra'dan Sao Paulo'ya, Moskova'dan Kuba'ya, Manhattan'dan Brezilya'ya geniş bir coğrafyayı günlük yaşam öyküleriyle bezeyerek tarihselleştiriyordu.

şinde, çev: İbrahim Yıldız, Yordam Kitap, 2008) yayımlanıyordu. Soru- cevaptan oluşan kitap, 21. yüzyıla girerken çatışmacı 20. yüzyıldan devralınan mirası irdeliyor ve bunun yeni bir yüzyılda ne anlama gelebileceğini yorumluyordu. Artık ülkelerin iç çatışmalarıyla dış çatışmalarının ayrımı yok olmuştü; keza barışla savaş iç içe girmişti. Kitap etnik çoğulcu ülkelerin kriz-lerini ve tarihin mitlerinin yarattığı çarpıklıkları ele alıyor, 20. yüzyılı bir kez daha masaya yatırıyor. Hobsbawm bu söyleşide, siyasetle

20. yüzyıla çekiyordu. Otobiyografik bir eser olan *Interesting Times: A Twentieth-Century Life* (Tuhaf Zamanlar—Bir 20. Yüzyıl Hayatı, çev: Saliha Nilüfer, İletişim Yayınları, 2006) Viyana'dan Berlin'e, Londra'dan Sao Paulo'ya, Moskova'dan Küba'ya, Manhattan'dan Brezilya'ya geniş bir coğrafyayı günlük yaşamöyküleriyle bezeyerek tarihselleştiriyordu. Uzun süre İngiliz Komünist Partisi üyeliği (1991'e kadar) ve siyasetle olan iç içeliği onun tarih bilimine olan tutkusunu köreltmedi. Eric Hobsbawm'ın bir şansı da yetmişli dönemde dünya

yarattığı artan bölüşüm eşitsizliği bağlamında çözümsüzlüklere işaret ediyor, dünyada çoğulcu güç düzeyinin sona ermesiyle uluslararası ilişkilerde, savaş yasaları dâhil, toplum düzenini belirleyen genel kurallardan uzaklaştığını vurguluyordu. Amerika'nın özellikle terörizm tehdidini bir gerekçe göstererek tek taraflı küresel güç gösterisine girişmesini eleştiriyor ve nihayet güncel Amerikan hegemonyasının geçmişin Britanya İmparatorluğu'nunkinden başlangıcı ideolojisi ile uluslar ve bireyler üzerindeki etkisi bağlamında

Mesleki deformasyon evresinde Türkiye'de uyarıları ile tarihçiliğe yeni bir soluk katan Eric Hobsbawm oldu. Hobsbawm, Türkçeye en çok eseri çevrilen yabancı tarihçiydi. Eserlerinin büyük çoğunluğu Türkçeye kazandırıldı. Özellikle 1980'lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye'de okur Hobsbawm'a ulaşabilir oldu. Tarihçiliğin kriz geçirdiği bir evrede "total" tarih diye bilinen ve "makro" boyutları olan, Aydınlanmacı bir tarih anlayışı Türkiye tarihçiliği için bir can simidiydi. Hobsbawm'ın eserleri işte bu işlevi gördü.

de yetinmiyor, popüler küresel kültürün yaşamın her alanını kuşatıyor, mutluluk ve toplumsal hiyerarşiden beslenme ve çevreye kadar geniş bir spektrumu gündeme getiriyordu.

Bu söyleşiden bir yıl önce Hobsbawm kuramsal yönü ağır basan *On History* (Tarih Üzerine, çev: Osman Akinhay, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999) kitabını yayımlıyacaktı. Bir-çoğu o güne kadar yayınlanmamış makalelerden oluşan bu kitap tarih teorisi ve pratiği, tarihçiliğin evrimi ve bunun çağdaş dünya için anlamını tartışıyordu. Tarih yazımının kötüye kullanılışı, tarihçinin sorumluluğu, "tabandan tarih" ve sosyal tarih yazımı, Marx ve güncel tarih trendleri ve modaları, 18. yüzyıl Aydınlanması'ndan devralınan uygarlığı tehdit eden çağdaş barbarizm kitapta yer alan makale konularından bazılarıydı.

Hobsbawm, 85 yaşında, 2002'de bu kez kendi yaşamöyküsünü metafor olarak kullanarak bizi bir kez daha

çapında tarihçilerin hâlâ hayatta olmalarıydı. Fernand Braudel, Edward Thompson, Lawrence Stone gibi tarihçiler onun yaşattı olmasa da eserleriyle Hobsbawm'ın tarih anlayışına yeni boyutlar getirdiler.

Hobsbawm 2007 yılında *Globalisation, Democracy and Terrorism*, (Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm, çev: Osman Akinhay, Agora Kitaplığı, 2008) adlı eserini yayımladı. Küreselleşmenin etkileri, demokrasinin çöküşü ve terörizmin tehdidi sonucu günlük yaşamın etkileniş biçimlerini irdelleyen yazar, savaş ve barışı, kamu düzeni sorunlarını, anarşi ve terörizmi, milliyetçiliği ve ulus-devletlerin değişen yapısını ele alıyor, demokrasinin geleceğini sorguluyordu. Bir yıl sonra *On Empire: America, War and Global Supremacy* (2008) adlı eseryle Hobsbawm üçüncü binyılın başlangıç evresinde dünyanın karşılaştığı belli başlı siyasal sorunlara eğiliyor ve Amerikan hegemonyasını eleştiriyordu. Giderek yükselen serbest piyasa küreselleşmesinin

ne denli farklı olduğunu kayda geçiriyordu.

Ve nihayet Hobsbawm, ölümünden iki yıl önce, 94 yaşında Marx ve Marksizm bir kez daha geri dönüyor ve *How to Change The World – Tales of Marx and Marxism*'i yayımlıyordu. Marksizm son 130 yılın entelektüel yaşamının ana temalarından biriydi ve Marx toplumsal güçlere devrimin sağlayarak 20. yüzyıl tarihinin ana aktörlerinden biri olmuştu,

Eric Hobsbawm tüm yaşamı boyunca tarih bilimine tutkuyla bağlanmıştı.

Hobsbawm
İtalyan
sol yaygın organı
Il Manifesto'yu
okurken.
İtalya 2000.

Eserleri kısa sürede klasikleşmişti. Daha uzun yıllar tarihçilikte yerini koruyacaktı. 2013 yılında, post-mortem, 20. yüzyıla bir kez daha dönme gereği duyacaktı. 28 Mart 2013'te yayımlanacak olan *Fractured Times: Culture and Society in the Twentieth Century* adlı kitabıyla tarihçilere seslenme olanağı bulacaktı.

Yukarıda tamamını veremediğimiz çevirileriyle Eric Hobsbawm son yıllarda Türkçede en fazla okunan tarihçi oldu. Aydınlanmacı görüşle-

ğu gibi beşeri coğrafyadan, Durkheim sosyolojisinden ya da istatistikten esinlenmiş olabilirlerdi. Federal Almanya'da Weberyen sosyoloji esintisi Historische Sozialwissenschaft da aynı çizginin bir parçasıydı. Nihayet İngiltere'de Marksizmden yola çıkan Komünist Parti tarihçileri de bu kervanın bir parçasıydı. Tümü "çağdaş modernleşme'nin, [historical modernisation] taşıyıcılarıydı. Farklı noktalardan yola çıkılsa ve zaman zaman siyasal ve ideolojik bağlamda hasım konumunda olsalar da tüm bu küme mensupları tarihsel

Yöntemsel açıdan olumsuz gelişme tarihte olan ile onu gözlemleme ve anlama arasında bir Çin seddinin çekilişiydi. Artık geçmişte anksel olan bir gerçeklik yadsınıyordu. Farklı ve değişen amaçlarla gözlemci tarafından inşa edilen bir geçmişten söz edilir olmuştur. Bundan böyle anksel kullanımların dilin sınırları dâhilinde düne ulaşabilecekti. Geçmiş dâhil, yeryüzü ancak belirli kavramların sınırları dâhilinde algılanabilecekti. Bu anlayış tarihinin belirli paternler ve tekrarlar gözlemleyerek geçmiş için anlamlı yorumlar yapmasını engelliyordu. Teoride gö-

Hobsbawm'ın, Britanya Akademisi'nin Marksist tarih anlayışı üzerine düzenlediği kolokyumda dile getirdiği görüşler Le Monde Diplomatique'te "Le pari de la raison: Manièste pour l'histoire" başlığıyla yayımlanmıştı. Ardından kısaltılmış olarak Guardian'ın 15 Ocak 2005 tarihli nüshasında yer aldı. Metin Marx'tan bir alıntıyla başlıyordu: "Filozoğlar bugüne değin dünyayı yorumladılar; asıl sorun onu değıştirmektir."

muhafazakârlığa karşı tavrı almışlardı. Bunun somut örneği Michael Postan ve onun Marksist öğrencileriydi. Bu ilerlemeden yana ittifakın, tarihsel kümeleşmenin sonuçlarından biri 1952'de çıkmayı başlayan ve tarih dünyasını derinden etkileyen *Past & Present* dergisiydi. Marksist tarihçilerin kurduğu ve başarı örneği olan bu dergi kapılarını diğer ideolojik çizgiden olanlara açık tutmuş ve ideolojik ve siyasal farklar bu kesimlerin işbirliğiyle önlenmemiştir. Bu ileri cephe [the front of progress] II. Dünya Savaşı'nın sonlanmasından itibaren 1970'lere kadar, Lawrence Stone'un deyişle "tarihsel söylemde geniş bir dönüşüm mozaığı"ni oluşturmuştu. 1985 krizine kadar bu böyle devam etti. 80'lerin ortalarında niceliksel çalışmalardan niteliksel çalışmalara, makro tarihten mikro tarihe, yapısal analizden anlatımsal, menkıbevi söyleve, toplumsaldan kültürel geçiş gözlemlenmiş, o tarihten itibaren "tarihsel modernleştirici"ler, hatta Marksist çizgi dışında yer alan ekonomik ve toplumsal tarihçiler, savunma hatlarına çekilmişlerdi.

rece uzak birçok tarihçi geçmiş için genellemelere gidilemeyeceğini ya da nedensel ilişki kurulamayacağını, seçeneklerin sınırsız olduğunu iddia ediyordu. Geçmişte her şey olabildi ya da olmuş olabildi. Bu tür bir anlayış bilimin özüne aykırıydı.

Hobsbawm'a göre tarih yazıcılığı için en ivedi tehdit unsuru "anti-üniversalizm" idi: "Kanit ne olursa olsun benim doğrum senin doğrum kadar geçerlidir" anlayışı birçok tarihçiye cazip gelmişti. Bu özellikle "kimlik" grubu tarihçiliğinin beklentilerini karşılıyordu. Önemli olan tarihte ne olduğu değil, ama grup üyelerin nasıl etkilendiği. Bu tarz bir tarih için "rasyonel" olan değil, "anlam" önemliydi; geçmişte ne olduğu değil, dinsel, etnik, ulusal, toplumsal cinsiyet, hayat tarzı ya da herhangi bir fark sonucu kolektif bir grubun "öteki"lere karşı kendilerini tanımlamaları önemliydi. Özünde "kimlik-grubu tarihçiliği"nin göreceğe, rölantivizme olan yakınlığını simgeliyordu. Son otuz yılda tarihçilik sorunu bir evre yaşamıştı. Duygusal bağlamda çarpıtılmış tarihsel gerçek-

riyle her zaman "total" tarihten yana tavrı koydu. Hobsbawm siyasal çizgisinde her zaman "cephe"den yana oldu. Bu tarihçilik için de geçerliydi. Hobsbawm'ın tarihte temel itici güç olarak "tarihsel modernleştiriciler"i, İngilizce terimiyle "historical modernisers"ları görüyordu. II. Dünya Savaşı ertesi bu "cephe"de yer alan kişiler aynı soruyu sormuş ve benzer bir entelektüel savaşa soyunmuşlardı. Fransa'da Annales Okulu'nda ya da Labrousse'da oldu-

Moskova
1954 — Stalin
ve Lenin'in
portreleri
altında İngiliz
komünist
tarihçiler
delegasyonu
(Soldan sağa:
Christopher Hill,
Eric Hobsbawm,
tercüman
ve A. L. Morton.

dışlar ve mitlerin kitlesel yaratılışını gözlemlemişti.

Hobsbawm, siyasal gerekçelerle tarihi sürekli çarpıtanlara, yanı sıra rölativist ve post-modernistlere karşı, rasyonelliği ön plana çıkaracak bir cephenin oluşturulmasından yanaydı. İşin tuhafı rölativistlerin ve post-modernistlerin bir kısmı kendilerini solda görüyorlardı. Bu duruş, tarihçileri politik bağlamda beklenmedik şekilde bölebiliirdi. Söz konusu olan yeni yapılanmada cephenin oluşumunda, tıpkı 1950'lerde ve 1960'larda olduğu gibi, Marksist yaklaşım yine önemli bir rol oynayabiliirdi. Zira "tarihsel modernleştiriciler" küme-

si safında yer alan post-Braudelien Annales mensupları ve yapısal-ışlevsel sosyal antropolojistlerin nefesi tükenmişti. Özellikle sosyal antropoloji bir bilim disiplini olarak post-modern öznelliğe yamanarak gemiyi terk etmişti. Hobsbawm bir "akıl" koalisyonu yaratılarak insanlığın ve toplumların evrime yönelik tarihsel araştırmaları, yeni bir tarih anlayışını, bir an önce özendirmek gerektiğini söylüyordu. Tarih yeni bir "akıl" çağının itici gücü olmalı ve "kapsamlı neden soruları"nı, [big why questions] sorabilmeliydi.

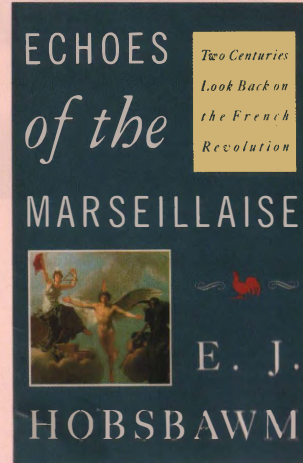
Ana hatlarını özetlediğimiz bu görüşleri Hobsbawm, Britanya

Akademisi'nin Marksist tarih anlayışı üzerine düzenlediği kolokyumda 13 Ekim 2004 günü dile getirmişti. *Le Monde Diplomatique* Aralık 2004 sayısında tebliğin tümünü "Le pari de la raison: Manifeste pour l'histoire" başlığıyla yayımlamıştı. Ardından bu ünlü uyarı kısaltılmış bir şekilde Eric Hobsbawm imzasıyla *Guardian*'ın 15 Ocak 2005 tarihli nüshasında yer aldı. Metnin ilk satırı Marx'tan bir alıntıyla başlıyordu: "Filozoflar bugüne değin dünyayı yorumladılar; asıl sorun onu değiştirmektir." [The philosophers so far have only interpreted the world; the point is to change it.]

Marseillaise'in Yankıları

Echoes of the Marseillaise
[Marseillaise'in Yankıları] Hobsbawm'ın Fransız Devrimi'nin 200'üncü yılı için hazırladığı bir kitaptı. *Marseillaise'in Yankıları*, Fransız Devrimi'nden çok şey öğrenebileceği gibi, devrimi yorumlayan çevrelerin değişime uğrayan görüşlerinden yararlanılabileceğini kaydediyordu. Uzun bir süre yorumculuk devrime arka çıkmış, artan oranda olumlu yorumda bulunmuşlardı. Ancak 200'üncü yüzyıla yirmi kala, revizyonist tarihçiler giderek kötümser oldular. Hobsbawm, bu eserinde bir kez daha Fransız Devrimi'nin küresel bağlamda odak oluşunu vurguluyordu. 19. Yüzyılda Fransız Devrimi üzerine yazanlar, devrimin kendi yaşamlarını köklü bir biçimde dönüştürdüğünü, ekonomiyi

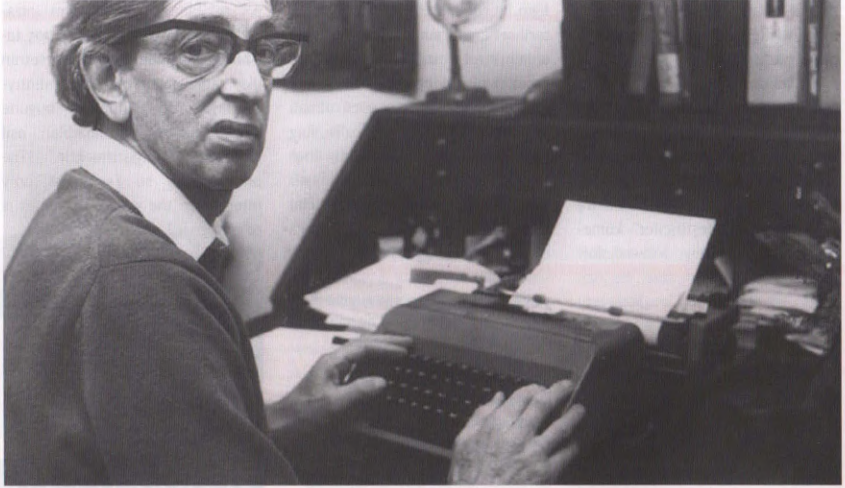
ve köylülüğün koşullarını iyileştirdiğini vurgulamışlardı. Devrimi bir tür prototip burjuva devrimi olarak görmüşlerdi: Orta sınıf egemen aristokrasiden gücü devralmıştı. Birçok kişi bu süreci proletarya devriminin izleyeceği kanısındaydı. 1917'den 1960'lı yıllara kadar Marksistler Fransız Devrimi'ni bir referans noktası olarak gördüler; siyasal boyutunun yanı sıra devrimin toplumsal ve ekonomik faktörlerine dikkat çektiler. 1970'li ve 80'li yıllarda kimi tarih çevreleri devrimin muhasebesini yapmaya koyuldu ve kazançlarına oranla yüksek bir maliyet ödendiği sonucuna vardılar. Hobsbawm, bu tür görüşlerin Marksizm ve komünizmin yıprandığı bir evrede birçok tarihçinin kişisel siyaset anlayışını yansıttığı kanısındaydı. Hobsbawm'a göre devrimi eleştiren bu çevreler yanılıyordu. Fransız Devrimi dünyayı geri dönüşü olmaksızın değiştirmişti ve ortaya koyduğu ilkelerle yarına ışık tutmuştu.

HOBBSAWM: 20. YÜZYILIN SON BÜYÜK TARİHÇİSİ

FERDAN ERGUT

"Bu koşullarda genç bir Yahudi entelektüel ne olabilirdi? Liberallerin hiçbir türünden olamazdı; zira çöken, -sosyal demokrasinin de dâhil olduğu- liberalizm dünyasının kendisiydi. Yahudiler olarak bizleri dışlayan milliyetçi partileri destekleyemezdik. Ya komünist olduk; ya da kendi kan ve toprak milliyetçiliğimizi -Siyonizmi- seçtik. Ama genç Siyonist entelektüeller bile kendilerini bir şekilde devrimeci Marksist ulusaleılar olarak görüyorlardı. Başka bir şansımız yoktu. Geleceksizlik yerine, kendimize bir gelecek seçtik ki, o da devrim demektir."

Eric Hobsbawm.

1917'de İskenderiye'de doğmuştu Eric Hobsbawm. 1913 yılında Avusturyalı genç ve başarılı bir kız öğrenci, ailesinin bir ödülü olarak İskenderiye'de iş kurmuş amcasının yanına gönderilir. Ondan birkaç yıl önce genç bir İngiliz delikanlı da o dönemde İngiltere yönetimindeki İskenderiye'ye Posta ve Telgraf İdaresi'nde çalışmak üzere gelmiştir. Hobsbawm'ın anne ve babası bu uzak diyarda ta-

nışırılar. Uzun 19. Yüzyıl üçlemesinin son kitabı "İmparatorluk Çağı" bu tanışmanın hikâyesiyle açılır. "Böyle bir karşılaşmanın" der Hobsbawm, "böyle bir yerde olması ya da evlilikle sonuçlanması bu kitabın kapsadığı dönemden (1875- 1914) önce çok büyük ihtimalle mümkün olamazdı". Emperyalizm çağı başlamış ve liberal burjuva toplumun adım adım çöküşünü hazırlamıştır. Çöküşün nihai

mührü 1914'te I. Dünya Savaşı'yla vurulacaktır.

Hobsbawm bu emperyal dönemin bütün kozmopolitliğini kendi şahsında toplamıştı. Avusturyalı Yahudi bir anne, İngiliz Yahudi bir baba, Viyana ve Berlin'de geçen bir çocukluk ve gençlik... Bu kozmopolitan kimlik, sadece tarihçiliğindeki geniş ilgi alanlarını değil, politik tercihini de

belirledi. Hobsbawm gençliğinden itibaren Bolşevik idealleri sahiplenmiş bir komünistti. Bir konuşmasında I. Dünya Savaşı sonrası yükselen faşizm ile kendi Yahudiliği arasındaki ilişkiyi çok güzel özetler: "Bu koşullarda genç bir Yahudi entelektüel ne olabilirdi? Liberallerin hiçbir türünden olamazdı; zira çöken, -sosyal demokrasinin de dâhil olduğu- liberalizm dünyasının kendisiydi. Yahudiler olarak bizleri dışlayan milliyetçi partileri destekleyemedik. Ya komünist olduk; ya da kendi kan ve toprak milliyetçiliğimizi - Siyonizmi seçtik. Ama genç Siyonist entelektüeller bile kendilerini bir şekilde devrimci Marksist ulusalcılar olarak görüyorlardı. Başka bir şansımız yoktu. Geleceksizlik yerine, kendimize bir gelecek seçtik ki, o da devrim demektir. Olumsuz değil; olumlu anlamda bir devrim: olmayan bir dünya yerine, yeni bir dünya."

İşte genç Eric için o anti-kapitalist yeni dünya Sovyetler Birliği'nin kuruluyordu. Otobiyografisi *Tuhaft Zamanlar* da şöyle yazar: "... mensubu olduğum kuşak için Ekim Devrimi, Çin'in hiç olmadığı şekilde dünyanın umudunu temsil ediyordu. Bu umudu sembolize eden Sovyetler Birliği'nin orak ve çekiciydi" (s. 82).

Hobsbawm'ın Britanya Komünist Partisi'ni (BKP) üyeliği, tarihçiliğinin gelişiminde önemli bir rol oynar. Her biri 20. yüzyılın büyük tarihçileri olacak olan bir grup Marksist tarihçi BKP içinde buluşacaktır: Maurice Dobb, E. P. Thompson, Christopher Hill, Eric Hobsbawm, Rodney Hilton, John Saville gibi tarihçiler 1946-1956 yılları arasında Britanya Komünist Partisi Tarihçiler Grubu'nu oluştururlar. Adı geçen bütün tarihçiler gibi Hobsbawm için de bu yıllar hayat boyu unutulmadı. Hepsisi için müthiş üretken bir işbirliği ortamıydı. Hobsbawm o yılları anarken bir komünist partisinden beklenmeyecek biçimde her isteyen istediği dönemi, istediği perspektiften çalışmaya özgür bırakıldığını (BKP'nin kendi tarihi hariç elbette!) belirtir. "Ne mutlu ki" der, "parti hiçbirimize ne ideolojik ne de politik bir yetki vermişti". İyi

bir Marksist olmayı hedeflemek dışında ne ortak bir konuları, ne ortak bir tarzları vardır. Söz konusu on yıl, Hobsbawm için "bir seminerdir". Onsuz, hiçbirinin bugün oldukları tarihçiler olamayacağını söylediği bir seminer... (alıntılayan Trimberger: 214-5)

BKP Tarihçiler Grubu'nun (BKP-TG) bütün farklılıklarına rağmen, dünya tarihçiliğinde bir gelenek oluşturacak dört ortak paydası vardı: i) Teorik olarak Kaba Marksizmin "altyapı, üst yapıyı belirler" determinizminin reddi; ii) *Problematic olarak* kapitalizmin kökenleri, gelişmesi ve yayılması meselesi; iii) Yapısal "sınıf analizi" yerine özneyle öne çıkartan "sınıf mücadelesi analizi" ve iv) Elitlerin veya hâkim sınıfların tarihi yerine alt sınıfların mücadeleleri ve tercihlerinin belirleyici olduğu "aşağıdan yukarı" tarih. (Kaye: 4-6)

1953'te Hobsbawm'ın da kurucuları arasında olduğu ve günümüzün en saygın tarih dergileri arasında yer alan *Past and Present* yayınlanmaya başlar. Dergi, esas olarak BKP-TG'nin inisiyatifleriyle çıkartılmış olsa da en başından beri -anti Marksist olmasa da- Marksist olmayan tarihçilere açıktır. Dahası, Marksist tarihçilerle diğerleri arasında verimli tartışmaların yapıldığı demokratik bir zemindir. Birçok örnek içinde Lawrance Stone'u zikredebiliriz. Stone, bir Marksist olmamasına rağmen önemli makalelerini *Past and Present*'de yayınlamıştı. Stone ve Hobsbawm arasında dergi sayfalarında geçen yeni tarihçilik ve "anlatının dönüşü" tartışması hâlâ önemini korur.

BKP-TG üyelerinin her birinin farklı dönemlerde uzmanlaştığını söylemiştim. Hobsbawm esas olarak 19. yüzyılı araştırıyordu. Bu böyle olmakla birlikte tarihçiliğinin derinliğini gösteren önemli bir örnek olay var: Dünya tarihçiliğinin önemli tartışma alanlarından biri 17. yüzyıl krizidir. Kriz var mıdır yok mudur? Varsa politik midir? İktisadi midir? Genel midir? Bu krizin kapitalizme geçiş bağlamındaki etkisi ne olmuştur v.s. Bütün bu tartışmayı tetikleyen

isim Hobsbawm'dır. 1954 yılında *Past and Present* dergisinde "17. Yüzyıl Krizi" üzerine iki bölümlük makalesini yazar. Makaleler, o günden bugüne tartışmanın kilit metinleridir.

Eric Hobsbawm'ı dünya tarihçiliğinde vazgeçilmez bir başvuru kaynağı haline getiren ise hiç şüphesiz 19. yüzyıla ilişkin derin vukufuydu. Bu "uzun yüzyıl"a dair 3 kitap üretti: *Devrim Çağı* (1789-1848), *Sermaye Çağı* (1848-1875) ve *İmparatorluk Çağı* (1875-1914).

Dönemlendirme meselesi çetrefil bir meseledir. Tarihçi, bir yandan dönemlendirme yapmadan yapamaz; ama diğer yandan da aslında "dönem" kavramının başı başına bir yorum meselesi olduğunu da bilmelidir. Bizim dışımızda nesnel bir olgu olarak "dönem" yoktur. Tarihçi seçtiği dönemin başlangıç ve bitişi, okuruna meşrulaştırmak durumundadır.

Hobsbawm'ın "Uzun 19. Yüzyıl"ı bunun iyi bir örneğidir. Hobsbawm için 19. yüzyıl 1789'da başlar, 1914'te biter. Bu döneme damgasını vuran "ikili devrim" olmuştur: İngiltere'deki Sanayi Devrimi ve Fransa'daki politik devrim. İngiltere'nin emperyal gücünü de arkasına alan Sanayi Devrimi sınıflar arasındaki uçurumu artırmış ve dönemin sonunda alt sınıflara ayaklanma ve devrimci eylemler dışında bir şans bırakmamıştı. Burjuvazinin Sanayi Devrimi yoluyla sağladığı toplumsal hegemonya bir yanda, Fransız Devrimi'yle sağladığı politik hegemonya, diğer yanda, 19. yüzyıl burjuva toplumunu belirlemişti. Bu politik devrimin sonucunda doğumla birlikte gelen ayrıcalıklar ve kastlar dünyası, "hak edenler" ve mülk sahipleri lehine ve bir daha geri dönülmemesine değmişti.

Sermaye Çağı ise liberal burjuvazinin küresel hâkimiyetini gerçekleştirdiği dönemdi. 1848 devrimlerinin yenilgisiyle açılan çağa, serbest piyasa, rekabet, akıl, bilim ve sanat, kısacası "muzaffer burjuvazi" damgasını vurdu. Hobsbawm daha kitabının girişinde tarafını okura belirtir: "Bu kitabın yazarı" der, "kitabın konusunu oluşturan

turan çağ hakkında belli bir tatsızlık, belki de belli bir küçümseme duyduğunu saklamıyor... On dokuzuncu yüzyıl ortasının burjuva dünyasının kesinliğine ve özgüvenine duyulan özlüme paylaşıyor. Tersine, yüzyıl önce bir avuç insanın kulak verip dinlemediği kişilere yakınlık duyuyor". Tarih öğrencisinin bu satırlardan öğreneceği çok şey var. Tarihçi, bir tarafsızlık halesine bürünmek yerine olgularını hangi perspektif içinden değerlendireceğini bütün açıklığı ile okuruna gösteriyor. Nesnellik, ancak kendi üzerinde düşünebilen böylesi bir bilinç ile mümkün olduğunu hatırlatırcasına...

Sermaye çağının bu ortamı, hiç beklenmedik bir biçimde *İmparatorluk Çağı* ile noktalanır. Rekabetçi, piyasacı muzafer liberal burjuvazinin çağı kısa sürmüş ve büyük şirketlerin, kitlesel üretimin ve emperyalizmin çağı başlamıştır. Liberalizmin kriz çağı, 1914'teki altüst oluşa kadar sürmüştür.

1914'le başlayan yüzyıl ise Hobsbawm'ın adlandırmasıyla *Aşırı-liklar Çağı*'dır. İçinde Büyük Buhran ve faşizmin yükselişinin de yer aldığı iki savaş arası dönem "Telalet çağı" olarak adlandırılır. 1950 ile 1973 arasındaki "altın çağ" ise kapitalizmin tarihinde görülmedik bir büyümenin ve refah artışının yaşandığı yıllardır. Bu dönemde benzer bir refah artışı Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği için de gözleniyordu. En önemlisi ise "köylülüğün ölümüdür". "İnsanlığın yüzde 80'i için orta çağ, 1950'lerde ansızın sona erdi". "Toprak Kayması" adını verdiği, petrol krizi ile başlayan ve "sosyalizmin sonu" ile biten dönem aslında "kısaca 20. yüzyılı da bitiren dönemdi.

Sovyet tipi sosyalizmin çöküşü, esas olarak küresel olarak son derece elverişsiz koşullarda tek ülkede sosyalizmi inşa etme çabasının çöküşüydü. Hobsbawm'ın bu tip bir sosyalizm üzerine yargısı nettir: "Sosyalizmin bu modelinin canlanması ya da yeniden doğması ne mümkündür, ne arzulanabilir, ne de - uygun koşullar olsa bile- gereklidir" (1996:569).

"Uzun" 19. yy ve "kısaca" 20. yy, aynı zamanda milliyetçiliğin doğduğu ve dünyaya yayıldığı yüzyıllardır. Doğum anı "devrim çağı"na eşlik eden devlet inşa süreçleriydi. Hobsbawm, fikri takiple milliyetçilik çalışmalarının köşe taşı hâline gelen iki kitabı da üretti: Terence Ranger ile birlikte derledikleri *Geleneğin İcadı* ve 1990'da kaleme aldığı *Millîyetler ve Milliyetçilik*...

Milliyetçilik, ilk dönemlerinde bir devlet yurtseverliği biçimindeydi. 18. yüzyıl sonundan itibaren gerçekleşen politik devrimlerin sonucunda kurulan devletlerde, egemenlik iddialarını pekiştirmek için sınırları içinde yaşayan halkların homojenleştirilmesi gerekiyordu. Ulusal pazar, vergilendirme, ortak para birimi, mülkiyet haklarının güvenceye alınması gibi sınıfsal bir temelde yükselen ve 1880'e kadar geçen dönemde devlet inşa sürecinde olan liberal burjuvazinin projesi olarak milliyetçilik, daha sonra alt orta sınıfların projesi hâline geldi. 19. yüzyılın sonundaki milliyetçilik esas olarak bu sınıfların mesleklerle erişim mücadelesinde diğer grupları dışlama aracı oldu.

Milliyetçilik, kronolojik olarak en yeni ideoloji olmasına rağmen, kökenlerini tarihin en eski noktasına kadar geri götürmek zorundadır. Tam da bu nedenle tarihin suistimali olmadan milliyetçilik yapılamaz. Hobsbawm (ve Ranger)'ın literatüre kazandırdıkları "geleneğin icadı", tam da bunu ima eder. Hiç yoktan yaratılmaz gelenekler. Ama son tahlilde geçmişe dönük bir seçme faaliyetidir. Geçmişin istenmeyen bölümleri ve/veya işe yaramayan bölümleri dışarıda bırakılır; olayların bağlamları göz ardı edilir. Bazı "gelenekler" ise tümüyle yeni yaratılmışlardır: Ulusal bayraklar, ulusal marşlar, ulusal günler, anıtlar, merasimler, armalar...

Geleneğin icadı da aslında orta sınıfların gerçekleştirdiği bir operasyondur. İşçi sınıfı ve üst sınıflara göre çok daha çeşitlilik gösteren, örgütlenme sorunları yaşayan orta sınıfları bir araya getirecek olan dinamik, icat edilen geleneklerdir.

Bütün hayatı boyunca daha adil ve eşitlikçi bir dünya için politik mücadele vermiş, bu mücadele doğrultusunda tarihe bakarken hep evrenselci bir perspektifi korumuş bu büyük tarihçi için yazdığımız anma yazısını, O'nun bütün genç tarihçilere düstur olacak bir öğüdüyle bitirelim: "Tarihçiler, ne kadar mikrokozmetik olurlarsa olsunlar evrenselci olmalıdırlar; çoğumuzun bağlı bulunduğu bir değere sadakat için değil; insanlığın - ya da onun herhangi bir parçasının- tarihini anlamanın gerekli koşulu olduğu için... Zira bütün insan toplulukları zorunlu olarak kendilerinden daha büyük ve karmaşık bir dünyanın parçasıdır -ve parçasıydılar-. Sadece Yahudiler için (veya Afrikalı Amerikalılar veya Yunanlılar, veya kadınlar, veya proleterler, veya eşcinseller için) tasarlanmış bir tarih, her ne kadar o grup üyeleri için rahatlatıcı bir tarih olsa da iyi bir tarih olamaz. Bin yılımızın sonunda, dünyanın büyük bölümündeki durumun da gösterdiği üzere kötü tarih, zararsız tarih değildir. Tehlikelidir. Masum klavyelerde yazılan cümleler ölüm fermanları olabilir" (1994:63).

KAYNAKÇA

Hobsbawm, Eric. 1994. "The Historian Between the Quest for the Universal and the Quest for Identity", *The Social Responsibility of the Historian* içinde, F. Bedarida (der.), Oxford: Bergham Books.

..... 1996. *Kısa 20. Yüzyıl, 1914-1991*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Kaye, Harvey. 1984. *The British Marxist Historians*. New York: St. Martin's Press.

Trimberger, Ellen Kay (1984); "E. P. Thompson: Understanding the Process of History", in Theda Skocpol (ed.), *Vision and Method in Historical Sociology*, Cambridge: Cambridge University Press.

DİPNOTLAR

- Hobsbawm'ın kaynaklık ettiği tartışma dünya tarihliğinde bütün verimliliği ile sürüyor. 17. yüzyıldaki kriz tartışmasına dair kitaplar yayınlanmaya devam ediyor. Ve bütün bu tartışmalar tarihçilerin yazdıklarına referanslarla ilerliyor. Bu örneği çok önemserim. Sadece Hobsbawm'ın 1954 yılında yazdığı makalelerin referans olma özelliği nedeniyle değil. Dünya ve Türkiye tarihliği arasındakilerin farklı anlamak açısından da önemlidir. Türkiye'de tarihçilerin böylesi kolektif bir tane ya bulur ya bulamazsınız. Akademik tartışma eksikliğimize dair bir açılma denemesi için bkz. Ergut, F. "Sosyal Bilimlerde Tartışma Ortamının Kurgulanması ve Tarihsel Sosyolojinin İmkânları", *Toplum ve Bilim*, no. 91, 213-228 (2002).

ANKARA KİTAP FUARI 2012

"Kitap Kurdunun Başkent'te Sonsuz Keşfi"

01-09 Aralık 2012

ANKARA TİCARET ODASI

CONGRESIUM ULUSLARARASI FUAR MERKEZİ-SÖĞÜTÖZÜ/ANKARA

ORGANİZASYON

3V
FUARCILIK

cOngresium
ankara
ato international convention & exhibition centre

Mithatpaşa Caddesi No: 39/1 Kızılay / ANKARA • Tel : 0 312 434 06 20 • Faks : 0 312 434 06 21
www.3vfuar.com • info@3vfuar.com

Zeugma'nın Esin Perileri yüzyıllar sonra yeniden uygarlığın hizmetinde...

Zeugma'nın yeni hazinesi, Muzalar
"Esin Perileri" Evi, gün yüzüne çıkıyor.
Türkiye'nin Bankası olarak
bu eşsiz kültürel projeye destek vermekten
mutluluk duyuyoruz.

EN BÜYÜK YATIRIMIMIZ GELECEĞE

TÜRKİYE BANKASI
Türkiye'nin Bankası

GİRİTLİ ŞEVKİ VE İZMİR SUİKASTI

AHMET MEHMETEFENDİOĞLU - CEMAL NECİP GÜREL

Türk siyasal hayatının en önemli dönüm noktalarından biri olarak kabul edilen İzmir Suikasti Olayı bugüne değin sadece siyasal ve hukuksal sonuçlarıyla değerlendirilmiştir. Bu çalışma Giritli Şevki Bey ve onun hikayesi üzerinden hareketle, İzmir Suikasti olayını farklı açılardan okuma çabası sunmayı amaçlamaktadır.

"Bu kadar hizmet ettik ama takdir olunmadık."

Giritli Şevki'nin İzmir Suikasti girişimi ile olan ilişkisi, 13 Haziran 1926 Pazar akşamı Karşıyaka Yalı Caddesinde bulunan 3 numaralı evinin kapısının

çalışması ile başlamıştı. Kapısını çalan eski dostu Edip Bey'di.

Edip Bey ya da yaygın olarak bilinen adı ile Sarı Edip Efe, İzmir Li-man İşletmesi'nde müfettiş olarak çalışan emekli bir zabıttı. II. Meşru-

riyet döneminde İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen fedailerinden olan Edip Bey; I. Dünya Savaşı sırasında İzmir ve havalisinde jandarma komutanlığı yapmış ve Mütareke döneminin ardından Yunan işgalinin ilk günlerinde Batı Anadolu'daki Ku-vayı Milliye örgütlenmesinin önde gelen üyeleri arasında yer almıştı.²

Sarı Edip Efe; İstibdat dönemi, II. Meşrutiyet'in ilanı, Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı ve imparatorluğun çöküşü ile sonuçlanan bir dönemin bütün sıkıntılarını yaşamış ve nihayetinde Milli Mücadele döneminde bir ateş çemberinden geçen kuşağın temsilcilerinden biriydi. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte emekli edilen Sarı Edip Efe yeni düzene ayak uydurmaya çalışıyordu. Milli Mücadele döneminde gösterdiği hizmetlerin karşılığı olarak kendisine Kuşadası civarında 130 dönüme yakın bir arazi tahsis edilmiş ve bunun yanı sıra geçimini sağlaması için İzmir Li-man İşletmeleri'nde bir de müfettişlik görevi verilmişti.³

Kuvayı Milliye döneminin ilk günle-rinde, Salihli'de yolları keşişen Giritli Şevki ve Sarı Edip Efe'nin beraberliği ilginç tesadüflerin ve kesişmelerin hikâyesiydi de aynı zamanda. Batı Anadolu Kuvayı Milliyesi'nin ilk çe-kirdeklerinin oluşturulduğu Salihli

20 Haziran 1926
tarihli Vakıf
gazete kupürü.

Görsel Matzeme Ahmet
Mehmetefendioğlu'ndan
alınmıştır.

de üstlenen Çerkes Ethem'in adam-
larından Dönme İbrahim adında bir
çeteciyi öldüren Giritli Şevki için Et-
hem ölüm emri vermişti.⁴

Yunan işgalinin yaşandığı, karmaşa
günlerinde meydana gelen otorite
boşluğunu silahlı gücüyle dolduran
Çerkes Ethem'in hakkında verdiği
idam kararından kurtulması imkânsız
olan Giritli Şevki, Sarı Edip Efe tara-
fından ölümden kurtarılmıştı. İşte o
gün başlayan dostlukları, Milli Müca-
dele dönemi ve sonrasında da devam
etmişti. Yıllar sonra Şevki Bey, Sarı
Efe ile olan bu güçlü ilişkisini gözyaş-
ları içerisinde şu sözlerle anlatacak-
tı: "Edip Beyi canım kadar severdim,
hayatımı uğruna güle güle fedadan
çekinmezdim..."⁵

13 Haziran Pazar akşamı Karşıyaka
Yalı'da gerçekleşen buluşmanın arka
planında böyle bir geçmiş ve dost-
luk vardı. Akşam saat 9 sularında
oturdukları rakı sofrasında derin bir
sohbete dalan eski dostlar, bir süre
çiftlik işlerinden bahsettiler. Anlaşı-
lan o ki hayat kavgası düşmanla sa-
vaşmaktan daha zorlu ve sivil haya-
ta alışmak zaman alıyordu. Sarı Edip
Efe sıkıntılı bir şekilde: "Gördün, bu
kadar hizmet ettik, bir şey olama-
dık. Takdir olunmadık" dedi. Şevki
bu sözlerle şaşırmaştı, Sarı Efe'yi
taniyanlar onun bu konuşmalarına
alışıktı.⁶ Ancak hemen devamında
söylediği sözler alışlageldik değildi:
"Muntazam ve esaslı bir teşkilatımız
var. Hükümeti devireceğiz. Birçok
arkadaşlar bizden bir işaret bekli-
yorlar. İşin başına kendimiz geçe-
lim. Dün Ankara'dan eski bir mebus
da geldi. Söz verirken yarın akşam
İdris'in bahçesinde toplanalım. Sen
de teşkilatımıza dâhil ol".⁷

Sarı Edip Efe'nin Giritli Şevki'den,
dâhil olmasını istediği teşkilat, Eski
Maarif Nazırı Şükrü Bey ve çevresin-
de kümelenen bir grup tarafından
oluşturulmuştu. Bu gizli teşkilatın
esas amacı Mustafa Kemal Paşa'yı bir
suikastla öldürmekti. Bu amaçla ha-
reket eden örgüt 1925 yılında birkaç
defa Ankara'da suikast için uygun bir
fırsat yakalamaya çalışmışsa da bun-
da başarılı olamamıştı.⁸

Gazi Mustafa Kemal'in 7 Mayıs
1926'da çıkacağı yurt gezisini haber
alan teşkilatın elebaşları bu durumu
amaçlarına ulaşmak için yeni bir fir-
sat olarak görmüşlerdi. Bu kapsamda
ilk olarak, 20 Mayıs'tan 13 Haziran
1926 tarihine kadar 24 gün sürecek
olan Bursa seyahati sırasında su-
ikastı gerçekleştirmek için durum
değerlendirmesi yapmışlarsa da ba-
şarılı olamayacaklarını anlatarak
vazgeçmişlerdi.⁹

Ankara ve Bursa girişimlerinin aka-
mete uğramasına karşın çetenin ba-
şarılı olabilmek için uygun zamanı,
uygun şehri ve kaçış güzergâhını
temin edebilme arayışları devam
etmişti. Bir sonraki hedefleri Gazi
Mustafa Kemal'in gezi programın-
daki yeni güzergâhı olacak olan
İzmir'di.

Suikastçılar için İzmir, deniz kıyısı
olması ve adalara olan yakınlığı ile
eylem sonrası kaçış için büyük bir
avantaj sağlamasının yanı sıra, çete
üyelerine yardım edecek eski bir
komitacı olan Sarı Edip Efe'nin bu-
rada yaşıyor olması; eylem öncesi
gerekli istihbaratın, eylem sırasında
kullanılacak silah, bomba ve adam-
ların temini ve kaçış için gerekli
düzenlemeleri yapabilecek birinin
varlığı açısından önemliydi. Teşki-
latın elebaşı olan Maarif Eski Nazırı
Şükrü Bey'in; "İzmir bu iş için pishmiş
yerdirdi." sözü ile suikastçılar yeniden
harekete geçmişlerdi.¹⁰

Sarı Edip Efe ise bu teşkilatın
İzmir'deki en büyük ayağı ve yardım-
cısı olacaktı. Sarı Edip Efe, bu amaçla

21 Haziran 1926
tarihli Vakit
gazetesinde
yayınlanan
Giritli Şevki
Bey'in resmi.

Görsel Malzeme Ahmed
Mehmet Efendi tarafından
alınmıştır.

Giritli Şevki'nin
gençlik yılları.

Görsel Malzeme
Gülperi Ataç tarafından
alınmıştır.

can borcu olan ve kendisini canı ka-
dar sevdiğini bildiği Giritli Şevki'den
yardım istemek için Karşıyaka'daki
evinin kapısını çalmış ve teşkilata
dâhil olmasını istemişti.

Sarı Edip Efe'nin kendisini ziyaret
etmesinden bir gün sonra, 14 Ha-
ziran Pazartesi günü akşam saat 8
sularında Karşıyaka'da İdris'in çiftli-
ğine giden Giritli Şevki, burada Ziya
Hurşit, Çopur Hilmi ve Sarı Edip Efe
ile birlikte, kurulan rakı sofrasında
sohbete başlamıştı. Daha çok Ziya
Hurşit konuşuyor, Sarı Edip Efe ise
onu onaylıyordu. Memleketin fela-
kete sürüklendiğinden ve Gazi Mus-
tafa Kemal'in mutlaka öldürülmesi
gerektiğinden söz ediyorlardı. Bu
konuşmaların hemen ardından söz
suikast konusuna gelmişti. Sarı Edip
Efe, edindiği bilgilere göre Çeşme
yolundaki önlemlerin artırıldığını
dolayısıyla burada bir eylem ger-
çekleştirmenin mümkün olmadığını
belirterek suikast için daha elverişli
olduğunu düşündüğünü Kemeraltı'nı
öneriyordu. Buna göre suikastın
Başoturak'la, Yemiş Çarşısı'ndan ge-
len caddelelerin Kemeralı'nda Hükü-
met Caddesi ile kavuştuğu noktada
yapılmasına karar verilmişti. Üç yo-
lun kesişme noktası olan bu mevki-
den geçen otomobil süratini yavaşla-
tacağı için hedefin kurtulma olasılığı
oldukça düşüktü. Bu yolun köşesinde
yer alan bir tuhafiyeci dükkânının
sahibi olan Nuri adlı şahsın Çopur
Hilmi'nin akrabası olması dolayısıyla
layz günü Hilmi diğer tetikçilerden
Öz İsmail ve Gürücü Yusuf'u dükkânının
içerisinde saklayabileceklerini dü-
şünmüştü. Planı göre Gazi Mustafa

Giritli Şevki Bey.

Giritli mahalleni Gülpınar Alın'dan almıştır.

Kemal'in caddeden geçiş saatine kadar dükkânın içerisinde saklanan Laz İsmail ve Gürcü Yusuf, arabanın görülmesiyle birlikte dükkândan çıkarak önce bombalar, sonra da tabanca ile çapraz ateşe başlayacaklardı. Kurulan ölüm kapanından kurtulan olur ise bu kez devreye yolun ilerisinde bekleyen Ziya Hurşit ve Çopur Hilmi girecekti. Her şey olup bittikten sonra suikastçılar yolun aşağısında Baki Bey'in yazıhanesi önünde bekleyen bir otomobil ile Karşıyaka'ya giden vapurların hareket ettiği işkale yerine gelecekler, vapura binerek Karşıyaka'ya geçecekler ve Giritli Şevki'nin tedarik edeceği motor ile Sakız Adası'na kaçacaklardı."

"VICDANIM, GAZİNİN GÖZ GÖRE ÖLDÜRÜLMESİNE KAIL OLMADI; NE YAPAYIM?"

14 Haziran akşamı Karşıyaka'da İdris'in bahçesinde yapılan toplantı alınan kararlarla rağmen Giritli Şevki Bey vicdani bir rahatsızlık içerisindeydi. Planlanan suikastın başarıya ulaşma şansının çok yüksek olacağını düşünen Şevki, bir yandan ilgili makamlara bu durumu bildirmeyi düşünürken, öte yandan da Sarı Edip Efe'nin kendisine yönelttiği; Başvekiliden tutun da İzmir Valisi Kazım Paşa'ya varıncaya kadar bütün paşaların ve mebusların bu girişimden haberdar olduğu ve şayet boşboğazlık edecek olursa bunu hayatıyla ödeyeceği tehdidinin gerçekliğini düşünüyordu. Bu duygusal karmaşa içerisinde sabahı eden Giritli Şevki, erkenden Karşıyaka Tren İstasyonu'na giderek burada memur olan dayızadesini görmüş ve Gazi Mustafa Kemal'in o gün gelmeyeceğini öğrenerek suikast girişimini ihbar etmeye karar verdi.¹²

15 Haziran 1926 Salı günü gerçekleşen bu olayların bir şahidi de Fikri Altay olmuştur.¹³ İzmir Liman İşletmeleri'ndeki yazıhanesini bu kumanda müfettiş olarak görev yapan Sarı Edip Efe ile paylaşılan Altay, başta Giritli Şevki olmak üzere pek çok arkadaşı Efe'yi sık sık ziyarette geldiği için, o sabah saat 10'da Şevki ve Efe'yi baş başa konuşurken gördüğünde

durumu yadırgamamıştı. Olağan bir gün ve sıradan olaylara tanıklık ettiğini düşündüğü bu anların aslında İzmir Suikastı'nı ortaya çıkaracak önemli bir dönüm noktası olduğunu çok sonra anlayacaktı. Sabah uzun süren bir görüşmenin ardından, Giritli Şevki'yi uğurlayan ve idaredeki amiri Fikri Altay'dan acil bir işi olduğu bahanesiyle 12'de kalkacak vapur ile İstanbul'a gitmek için izin isteyen Efe'nin yola çıkmasının ardından saat 15'te tekrar yazıhaneye gelen Giritli Şevki, Efe'nin kendisine haber vermeden İstanbul'a gittiğini öğrendi. Bu anın görgü tanığı Fikri Altay, Giritli Şevki'nin yaşadığı bu şoku şöyle anlatmaktadır: "... Sarardı sarıldı şöyle kapiya dayandı. Ne vakit diye sordu. Sendensona hemen gitti Mahmut Şevket Paşa vapuruna yetişti dedim. Şöyle 2-3 dakika sendeledi düşündü ve yavaş yavaş ayrıldı."¹⁴

Giritli Şevki, Sarı Edip Efe'nin kendisinden habersizce İstanbul'a gidişini öğrenince önceden tanıdığı ve güvendiği bir polis amiri olan Mehmet Ali Bey'e ulaşarak suikast girişimini ihbar etmişti. Şevki yaşadığı vicdani muhasebeyi daha sonra şu sözlerle ifade edecekti: "Vicdanım, Gazinin göz göre öldürülmesine kail olmadı; ne yapayım?"¹⁵

Durumun bir ihbar mektubu ile Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya bildirilmesinin ardından araştırmalara başlayan İzmir Valisi Kazım Paşa, ilk olarak Reiscimhur Gazi Mustafa Kemal'in İzmir ziyaretini ertelemesini istemişti. Zaman geçtikçe durumun hassasiyeti ve vahameti çıkmaya başlamıştı. Olayın tüm boyutlarıyla aydınlatılabilmesi ve soruşturmanın selameti için ilgili makam ve kişilerin bilgisi dışında gizli tutulmasına karar verilmişti.¹⁶

Vali Kazım Paşa'nın ve Emniyet amiri Mehmet Ali Bey'in izni ile çete üyeleri hakkında daha detaylı bilgi toplamak üzere tekrar Karşıyaka'ya giden Giritli Şevki; burada kendisini bekleyen Çopur Hilmi ile karşılaşmıştı. Çopur Hilmi'nin kendisine, akşam İdris'in bahçesinde yapılacak yeni bir toplantıyı haber vermesi üzerine toplantının kendi evinde yapılmasını önermişti. Akşam saat 9 sularında başlayan toplantıya İstanbul'a giden Sarı Edip Efe dışında daha önceki toplantılara katılmamış olan Laz İsmail ve Gürcü Yusuf da dâhil olmak üzere tüm teşkilat üyeleri katılmıştı.¹⁷

Gazi Mustafa Kemal'in bir günlük gecikme ile İzmir'e geleceği haberini gazetelerden öğrenen çete üyeleri Gazî'nin yurt gezilerindeki bu gecikmelerin olağan olduğunu bildikleri için durumdan şüphelenmemişler ve bu durumu bir fırsat olarak görerek suikast planlarını yeniden gözden geçirmek istemişlerdi. Dolayısıyla toplantının gündemi yine suikast idi. Suikast mahallinin değiştirilmesi üzerine tartışan çete üyeleri Bornova'da yapılacak Garden Parti'de suikastı gerçekleştirme fikrini tartışmış ancak bir karara varamayınca yine eski plana sadık kalarak Kemeralı'nda suikastı gerçekleştirme kararına dönmüşlerdi. Gece yarısı sona eren toplantının ardından Karşıyaka'dan ayrılan Ziya Hurşit ve arkadaşları otellerine dönerken, Şevki Bey soluğu valilikte almış, Komiser Mehmet Ali Bey'e son durumu rapor etmişti.¹⁸

Eldeki bilgileri yeniden değerlendiren İzmir polisi o gece sabaha karşı dörtte Ziya Hurşit ve arkadaşlarını

tutuklamışlardı. Operasyon son derece gizli ve sessizce yürütülmüştü. Öyle ki operasyona katılan polis memurları dahi zanlıların suikast girişimi nedeniyli tutuklandıklarını bilmiyorlardı.¹⁹

16 Haziran 1926 günü akşam saat 8 sularında İzmir'e ulaşan Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa, Basmane'de trenden inerek Tilkilik, Keçeciler, Mezarlıkbaşı, Başdurak, Kemeraltı güzergâhını izleyerek Kordon'a ulaşmıştı. Suikast teşebbüsünden habersiz İzmirli, Gazi Paşa'yı karşılamak için sokaklara dökülmüştü. Bir gün önce kendisine suikast yapılmak istenen güzergâhan halkın yoğun sevgi gösterileri arasında geçiş yapan Gazi Mustafa Kemal, dinlenmek üzere Naim Palas Otel'i ne çekildi.²⁰

Hükümet tarafından resmi bir duyuru yapılmadığı için henüz suikast gi-

Demeyi mizacı, simasının kırmızıya çalan renginden anlaşılıyordu. Belli belirsiz bir Giritli şivesi ile fakat muntazam konuşuyordu." Başlangıçta suikast girişimi hakkında fazla bilgi vermek istemeyen Giritli Şevki, genç muhabir Ahmet Cemalettin'in de Giritli ve dahası Hanyalı olduğunu öğrendikten sonra tüm bildiklerini detaylı olarak anlatmıştı.²⁴

18 Haziran 1926 Cuma günü yayınlanan resmi bir tebliğ ile kamuoyuna bilgi verildi. Böylelikle kamuoyu İzmir Suikastı girişimini öğrenmiş oluyordu. Kamuoyunun bilgilendirilmesinin ardından 20 Haziran 1926 tarihinde Vakit gazetesinde yayınlanan Giritli Şevki mülakatıyla birlikte kamuoyu, İzmir Suikastı girişimini birinci ağızdan ve en detaylı şekli ile öğrenmişti. Okuyucular tarafından yoğun ilgi ile karşılanan röportaj sebebiyle gazete öylene kadar durmaksızın baskı yapmasına karşın ta-

Suikastçıların konakladığı Ragıp Paşa Otel'inin cepheden görünümü.

Görsel malzeme: Gülperi Atıcı'dan alınmıştır.

Çopur Hilmi: "Ben bunlara alet olacak adam değilim. Ben haber vermeğe karar vermiştim, hatta bunu Şevki Bey'e söyledim. O benden evvel davrandı ve yine gidip haber vermeği düşünürken tevkiş edildim; Şevki Bey bana ihanet etti. Beraber haber versek daha insani hareket etmiş olmaz mıydı? ..."

rişimi hakkında kamuoyunun bilgisi yoktu ancak Gazi Mustafa Kemal'in yakın çevresi durumu biliyordu. 16 Haziran Çarşamba günü akşamı Naim Palas Otel'i'nde toplanan gazeteciler, sıkı güvenlik önlemlerinden ve hareketlilikten olağanüstü bir durum olduğunu anlamışlardı, ancak bilgi sahibi değillerdi. O gece geç saatlerde basın mensuplarının yanına inen Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal'den suikast girişimini öğrenen gazeteciler oldukça şaşırılmışlardı.²¹

Dönemin İzmir basınının genç muhabirlerinden olan Ahmet Cemalettin Bey (Saraçoğlu), o gece Naim Palas Otel'i'nde öğrendiği suikast teşebbüsü ile yakından ilgilenmişti. Gazetecilik içgüdüsü ile ihbarcının kimliğini öğrenmek için çaba harcayan Saraçoğlu yakın arkadaşı İsmail Hakkı (Ocak) Bey'e yönelttiği "Sahi ya!

Sen bu Giritli Şevki Bey'i tanırsın?" sorusunun akabinde, suikastın gizemli ihbarcısı Giritli Şevki'nin peşine düşmüştü.²²

17 Haziran Perşembe sabahı Giritli Şevki'yi bulmak ve onunla bir mülakat yapmak için harekete geçen genç gazeteciler ilk olarak Karşıyaka'ya giderek Şevki Bey'in izini sürmüşler ve nihayetinde evine ulaşmışlardı. Giritli Şevki'nin o gece eve gelmediğini öğrenmeleri üzerine İzmir'e dönerek arayışlarına devam etmişler ve öğleden sonra kendisine ulaşarak bir mülakat yapmayı başarmışlardı.²³

Ahmet Cemalettin Saraçoğlu o güne dair izlenimlerini şu ifadelerle aktararak: "Giritli Şevki Bey, orta boy ve yaşta beyaz tenli, kesik siyah bıyıklı, fevkalade temiz giyinmiş, papyon boyunbağı ve ipek gömlekli bir zattu.

lebi karşılaşması mümkün olmamıştı. Yoğun kamuoyu isteği üzerine ertesi gün yayına devam eden gazete 21 Haziran 1926 tarihli sayısında bu kez Giritli Şevki Bey'in bir resmini de okuyucularla buluşturacaktı.²⁵

İstiklal Mahkemesi'nin İzmir duruşmaları, 26 Haziran 1926 Cumartesi günü Elhamra Sineması'nın salonunda başladı. Milli Mücadele komutanlarından, İltihacı nazırlara kadar uzanan geniş bir yelpazede pek çok ismin şüpheli ve sanık sıfatıyla İstiklal Mahkemesi heyetinin önüne çıktığı duruşmalar kamuoyunda yoğun ilgi ile takip ediliyordu.²⁶

Yargılamalar sırasında en çok dikkati çeken nokta, ihbarı ile suikast girişimini ortaya çıkarmış olan Giritli Şevki Bey'in 20 Haziran 1926 tarihinde yayınlanan röportajın ardından

Elimizdeki kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre İstiklal Mahkemesi'nde verdiği ifadenin ardından davanın diğer sanıklarından hiçbirini Giritli Şevki'nin beyanlarına itiraz etmemiştir. Suikast girişiminin asli failleri arasında sayılan sanıklardan sadece Çopur Hilmi, Giritli Şevki'nin aleyhinde konuşmuş ve şu sözleri sarf etmiştir:

"Ben bunlara alet olacak adam değilim. Ben haber vermeğe karar vermiştim, hatta bunu Şevki Bey'e söyledim. O benden evvel davrandı ve yine gidip haber vermeği düşünürken tevkif edildim; Şevki Bey bana ihanet etti. Beraber haber versek daha insani hareket etmiş olmaz mıydı? Şevki Bey mahkemede sabıkası olmadığı-

Dava sürecindeki savunmasını Mason karşıtlığı üzerine kuran Giritli Şevki Bey, Masonluğun uluslararası yapısının milliyetçilik karşıtlığına denk düştüğünü ve bu yönü ile Türklüğe zarar verdiğini; Masonluğun sahip olduğu moral değerlerin Türk gençliğinin yüksek meziyetlerini içeriden kemirdiğini, bunların yanı sıra savaş karşıtlığını savunan Masonluk ideolojisinin memlekete zarar verdiğine değinmiştir.

Giritli Şevki Bey kızlarıyla yürüyüş yaparken.

Görsel malzeme Gülperi Ataç'dan alınmıştır.

ortadan kaybolması olmuştu. Ahmet Cemalettin Saraçoğlu'nun aktardığına göre bu ortadan kayboluş hakkında şehirde çeşitli dedikodular dolanmaya başlamıştı. Fısıltı gazetesine kulak verilecek olursa; Giritli Şevki'nin koruma altında tutulduğu, yurt dışına kaçırıldığı hatta öldürüldüğü hakkında çok çeşitli rivayetler vardı.²⁷

11 Temmuz 1926 tarihli yargılama celsesine kadar giderek artan bu dedikodular nihayet bulacaktı. O gün ortaya çıkan ve İstiklal Mahkemesi önünde ifade veren Giritli Şevki Bey artık davanın en önemli tanığı konumundaydı.

Mahkeme heyetinin yönelttiği sorulara açık ve net cevaplar veren Giritli Şevki 13 Haziran Pazar akşamından 15 Haziran Salı günü öğleden sonraya kadar yaşadıklarını tüm detaylarıyla anlattı. Sanığa ilk olarak Sarı Edip Efe ve Çopur Hilmi ile olan ilişkisi sorul-

muş, ardından Pazartesi günü İdris'in bahçesinde yapılan planlar hakkında bilgisine başvurulmuştu. İfadesinde, suikast girişimini öğrendikten sonra eyleme katılmak istemediğini, ancak Sarı Edip Efe'nin ısrarı sonucunda toplantıya katılmış bulunduğunu, olaydan uzun zaman önce Sarı Efe tarafından Salihli'de kendisine emanet edilen bombaları yine Sarı Efe'nin arzusu doğrultusunda Çopur Hilmi'ye teslim etmek zorunda kaldığını; Ziya Hurşit ve Sarı Efe tarafından kendilerine yapılan telkinlerde suikast işinin içinde başta İsmet Paşa olmak üzere üst düzey devlet adamları ve paşaların olduğunu bilgisi nedeniyle olayı hemen bildirmekten korktuğunu, ancak Gazi Paşa'nın o gün gelmeyeceğini öğrendikten sonra cesaretini toplayarak ilgili makamlara bilgi verdiğini ve ihbarın ardından Salı akşamı yapılan toplantıya İzmir Valisi Kazım Paşa'nın bilgisi dâhilinde katılarak gerekli bilgileri Polis Müdürü Mehmet Ali Bey'e rapor ettiğini beyan etti.²⁸

nı söyleyerek bir de yalan söyledi. Küçük bir tahkik, onun da müthiş bir şerir olduğunu gösterir. Benim sabıkam yoktur. Bunlar şahit değil, mücrimdir. Onların aleyhimdeki isnadlarını nefretle red ve faili asiller meyanında addedilmemekliği istihram ederim.²⁹

KİM BU ŞEVKİ?

Peki, kimdi bu Giritli Şevki? Kimilerine göre bir korkak, kimilerine göre çıkarları uğruna en yakın dostlarına bile ihanet edebilecek bir hain, to-runlarına göreyse henüz üç yaşını daha doldurmamış olan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kaderini değiştiren bir kahraman...

1874 yılında Girit'te doğan Mehmet Şevki Bey'in annesi Kamile Hanım babası ise Arif Bey'dir. Hanyalı Beşirakiler sülalesine mensup olan Mehmet Şevki Bey ve ailesi II. Meşrutiyet döneminin ilk yıllarında

İzmir'e yerleşmişlerdir. Girit'te sünger avcılığı, balıkçılık ve ticaretle uğraşan Beşiraki ailesinin oldukça varlıklı ve kalabalık bir nüfusa sahip olduğu bilinmektedir. İzmir Karşıyaka'ya yerleşen aile Girit yıllarındaki ticari işlerini İzmir'de de devam ettirmiş ve deniz ticareti ile hatırı sayılır bir zenginliğe sahip olmuştur. Ailenin bir dönem süngerçilik, balıkçılık ve nakliyat işinde çalışan altı gemilik bir filo ya sahip olduğu bilinmektedir.¹⁰

kin çevresinde Şevki Kaptan, Güzel Şevki ve Giritli Şevki lakapları ile tanınırmış.¹¹

Ege sahilleri ve adalar çevresinde sürdürdüğü ticari faaliyetleri sayesinde oldukça geniş bir çevre edinen Şevki Bey'in, buralarda demir atmadığı koy, ayak basmadığı iskele kalmadığı söylenir. Şevki Bey'in bilgisini ve deneyimini haber alma ve diğer askeri hizmetlerde kullanmış olması ihtimal dahilindedir.

diği ve ailenin burada koruma altında tutulduğu bilinmektedir. Giritli Şevki ve ailesi bu sık yer değiştirmeler nedeniyle mal varlıklarını büyük oranda kaybederek geçimlerini sağladıkları ticari hayattan uzaklaşmışlardır.¹⁴

KARŞIYAKA'DA TABANCA SESLERİ

Giritli Şevki'nin ismi İzmir Suikastı yargılamalarından sonra uzun yıllar kamuoyu tarafından duyulmadı.

**İstiklal Mahkemesi
İzmir
duruşmaları.**

Görsel malzeme
Zelma Bilge'den
alınmıştır.

Üç erkek ve bir kız kardeşe sahip olan Şevki Bey, ilk evliliğini Girit'te Neriman Hanım ile yapmış ve bu evlilikten Mahinur ve Neriman adında iki kız çocuk sahibi olmuştur. İlk eşinin vefat etmesi üzerine Çerkes Ethem'in akrabalarından Leman Hanım'la ikinci evliliğini yapan Şevki Bey'in bu evlilikten de Mehmet adında bir oğlu olmuştur. 1925 yılında doğan oğlu Mehmet'e daha sonra Erdoğan ismini veren Gazi Mustafa Kemal, 1935 yılında aileye Ataca soyadını verecektir.¹²

İzmir idadisi mezunu olduğu bilinen ve başta Rumca olmak üzere beş dil bilen Şevki Bey, sert mizacı ve kabadayı ruhu ile tanınır. Ailesi tarafından modayı yakından takip eden, lüks yaşamayı seven bir olarak anlatılan Giritli Şevki Bey'in yaşam tarzı nedeniyle oldukça maceralı ve inişli çıkışlı bir yaşamı olmuş. Ya-

Giritli Şevki isminin kamuoyu tarafından öğrenilmesindeki en önemli pay dönemin İzmir basınının genç muhabirlerinden Ahmet Cemalettin Saraçoğlu ve İsmail Hakkı Ocaktan'ın kendisi ile 17 Haziran 1926 tarihinde yapmış oldukları röportajın 20-21 Haziran 1926 tarihli gazetelerde yayınlanması sonucu olmuştur. Bu röportaj sayesinde suikast girişiminin tüm tafsilatı birinci ağızdan kamuoyuna duyurulmuş, bunun yanı sıra Giritli Şevki Bey'in açık kimliği, adresi ve resmi de deşifre olmuştur.¹³

İzmir Suikastı davası sonucunda idam edilen kimi sanık yakınlarının, intikam yemini ederek Şevki Bey'in peşine düştükleri için Şevki Bey ve ailesi bir dönem Çeşme'de, sonrasında Bodrum'da zorunlu ikamete tabi tutulmuşlardır. Devletin yakın koruması altında geçen bu yıllarda, Bodrum'daki hapishanenin boşaltıl-

aldığı tehditler sonucu, devlet korumasına alınarak önce Çeşme'de, sonrasında Bodrum'da geçirdiği yıllarının bu sessizlikteki payı oldukça büyüktür.

Uzun süren sessizliğin ardından 1933 yılında Giritli Şevki'nin adı bir kez daha kamuoyunun gündemine gelecektir. 2 Ağustos 1933 Çarşamba gecesi saat dört sularında Karşıyaka sahilinde yankılanan tabanca sesleri, yarattığı heyecanın akabinde heyecanlı bir polis takibine de sebep olmuştu. Karşıyaka Kulübü'nün önüne yaklaşan bir araç içerisinde açılan 6 el ateş sonrasında başlayan polis takibi Bayraklı civarında son bulmuştu. Osman Efendi adlı şoförün kullandığı araçta bulunulan; eski Adliye Vekili ve İzmir Mebusu Mahmut Esat (Bozkurt) Bey, İzmir Suikastı davasında yargılanan ve beraat eden Torbalı Emin ve İzmir

Suikastı girişimini ihbar eden Giritli Şevki Beylerdi.³⁵

Açılan ateş sonucu Karşıyaka Kulübü'nün üst katında bulunan Zühâl Mason Locası'na isabet eden mermiler, kasıtlı bir saldırı olduğuna işaret ediyordu. Ateş açılan araçta bulunan ve Masonluk aleyhtarı olmakla maruf

eski Adliye Vekili Mahmut Esat Bey'in varlığı ilk şüpheleri onun üzerine çekmiş olsa da yapılan ön soruşturma neticesinde ateş açanın Giritli Şevki Bey olduğu anlaşılmıştı.³⁶ Hadisenin gelişimi şu şekilde olmuştu: İzmir'e gelen Mahmut Esat Bey, Saraç Rıza Bey'den aldığı bir davete icabet etmek üzere Emin ve Şevki Beylerle birlikte

Gaffarzade Otel'i'ne giderler. Gece geç saatlere kadar birlikte olan grup sabaha karşı otelden ayrılarak Karşıyaka'ya gitmeye karar verirler. Araç, Karşıyaka Kulübü'nün önünden geçerken Şevki Bey tabancası ile havaya ateş açar.³⁷

Hakkında silah taşımak, meskün olan bir mahalle silah atmak ve istirahatı

Dedem Giritli Şevki Bey

GÜLPERİ ATACA

Aslında dedem Giritli Şevki hakkında tüm bildiklerim babamdan ve ailemden duyduklarıma dayanıyor. Aile içinde anlatılan şekliyle dedem Güzel Şevki, Girit'in çok köklü ailelerinden birisine mensupmuş. Ailenin bir kolunun tarihinin Kureys kabilesine kadar uzandığını biliyorum. Aile içinde anlatılanlardan anlayabildiğime göre büyük dedemiz bölgenin önde gelen tanınmış ve burada uzun yıllar görev yapan bürokratlarındanmış. Yine aile içinde anlatılan bilgilerden anne ve babasının eğitime çok önem veren insanlar olduğunu biliyorum. Aile tüm çocuklarına o günün koşullarında iyi bir eğitim verilmesi için ellerinden gelen her şeyi yapmışlardır. Dedem Giritli Şevki, Girit'in Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayırıldığı tarihe kadar burada yaşıyor. Girit'te bulunduğu süre içinde ticaretle uğraşıyor. Tüm Ege Adalarında, Bodrum başta olmak üzere tüm Ege sahillerinde ve kasabalarında tanınan ve büyük paralar kazanan bir tüccar olarak ün salıyor. Oldukça geniş olan ailenin diğer üyeleri de ticaretle uğraşıyor. Anne ve babam yıllar önce tatil için Bodrum'a gittiklerinde sünger çıkartan bazı eski denizcilerin dedemi

hatırladıklarını ve ona dair hikayeler anlattıklarını duymuştum. Aile, Adalarda ünlü Yunan armatör aile Onasis ailesiyle sünger ticaretinde yarışacak kadar büyük bir ticari aya sahip oluyor. Dedem Şevki Bey, Girit'te bulunduğu dönemde Girit'in bağımsızlığını kazanma süreci içinde bu bölgede Türklere karşı yapılan bir takım tedhiş ve baskı hareketleri karşısında buradaki Müslüman Türk halkını örgütleyen hareketler içinde önemli işler üstleniyor. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Girit'te örgütlenmesine görev alıyor. Burada tanıştığı arkadaşlarıyla olan dostluğu ömür boyu devam etmiştir. Girit'te bulunduğu dönemde birden fazla evlilik yapmış. Hayatı boyunca hep çok sık giyinmiş, çok para harcarmış kıyafetleri için. Elbiselerinin çoğu yurtdışındaki özel terziyelerde dikilirmiş. Bu nedenle kendisini Güzel Şevki derlermiş. Kabadayı ruhlı, sert mizaca sahip birisiymiş. Capkınılığı ve birden fazla yaptığı evlilikleriyle tanınıyor. Yine bu evliliklerden çocukları olduğunu ve Girit'te yaptığı ve sayısını bilemediğimiz evliliklerinden bazı çocuklarını bugün Yunanistan'da yaşadığını duydum. Dedem, babam da dahil olmak üzere ailenin tüm çocuklarının eğitimine çok önem vermişti. Kardeşlerinin çocuklarını da okutmuştur. Bu sayede aileden sinema sanatçılarından sporculara, avukatlara ve politikacılara kadar çok geniş bir yelpazede tanınmış insanlar çıkmıştır. Bu akrabalarımızdan birisi romanlara konu olacak hayatını filme çekmek istemiş ama geçirdiği bir hastalık buna engel olmuştur. Dedem Giritli Şevki Bey, Girit'in bağımsızlığını kazanmasından sonra ailenin tüm mal varlığını paraya çevirerek İzmir'e, Karşıyaka'ya yerleşiyorlar. Bugünkü Karşıyaka sahilinde bulunan öğretmene evine yakın bir yerde yaşamaya başlıyorlar. Ailemiz İzmir Suikastı'nın gerçekleştiği tarihe kadar İzmir'de yaşıyor. İzmir'de bulunduğu dönemde ticaretle uğraşmaya, adalara eskisi kadar olamasa da gidip gelmeye devam ediyor. Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmesinden sonra arkadaşlarıyla birlikte Milli Mücadele'ye destek veriyor, para yardımı yapıyor. İkinci Meşrutiyet döneminde Girit'i yani evlerini yani vatanlarını kaybetmiş ve İzmir'e gelerek yeni bir hayat kurmuşlar, çok geçmeden İzmir'in Yunan işgali

altında kaldığını görmüşler. Gidecek bir yerleri kalmadığını görünce bu kez Kuva-yı Milliye'ye katılıp canla başla vatanlarını savunmuşlar. Milli Mücadele'den tanıdıkları bazı arkadaşlarının kıskırtmasıyla adı İzmir Suikastı'na karıştırılmak istenmiş ama bunu başaramamışlar. İzmir Suikastı meselesi ailenin kaderini derinden etkileyen bir hadise olmuş. Suikast girişimine ismi karışanların sonu malum, o dönemde idam edilen kimi ailelerin yakınlarının intikam yemini etmelerinden dolayı dedem Şevki Bey uzun süre devlet himayesi altına alınıyor. Dedeciğim ve babacığımın o dönemi hep kaçarak ve saklanarak geçmiş. O yüzden bu konu aile içerisinde çok konuşulmazdı. Neler yaşadığımız tüm tafsilatı ile bilmiyoruz ancak bildiğimiz küçük anekdotlar ve başta dedem olmak üzere ailenin bu yüzden epeyce hırpalandığıdır. İhbarı neden yapıldığına gelecek olursak, ben dedemin kişisel bir korku ya da endişe içine düşerek ihbarda bulunduğu kanaatini taşımıyorum. Kabadayı ruhlı, sert mizaca sahip bir olduğunu söylemişim. Kuva-yı Milliye döneminde Yunan işgaline karşı var gücüyle savaşmış bir insanın kişisel kaygılarla hareket edeceğine inanmıyorum. Atatürk'e olan sevgisi, bağlılığı ise hep aile içinde anlatılagelmıştır.

İzmir Suikastı'nın gerçekleşme tarihi 1926, henüz üç yaşına bile gelmemiş bir devletin üstelik Milli Mücadele gibi ağır bir süreçten henüz kendini toparlayamamış bir ülkenin bu suikast ile ne hale gelebileceğini düşünebiliyor musunuz? Ben dedem Şevki Bey'in ihbarı yaparken bütün bunları düşünerek karar verdiğini düşünüyorum. Tabii bir de bu suikast olayı olduğunda en küçüğü bir yaşını doldurmuş üç çocuk babası olduğunu da unutmamak gerekir. Risk alabilecek bir durumda değildi. Dolayısıyla korkusu kişisel nedenden değil, başsız kalan bir devletin başına gelebileceklerden olmalı diye düşünüyorum.

Bu nedenle dedem Giritli Şevki Bey, kendi hayatına karşılık en yakın dostlarını idam sehpasında gönderen biri değil, dostlarına rağmen ülkesini düşünen biri olmuştur hep bizim gözümüzde. Dedem Giritli Şevki Bey ile ilgili en çok üzüldüğüm şey çok sevdiği İzmir Karşıyaka'da adını yaşatacak bir sokak, bir park dahi bulunmaması olmuştur.

Giritli Şevki'nin oğlu Mehmet Erdoğan Ataca ve torunu Gülperi Ataca.

Görsel Malmeme Gülperi Ataca'dan alınmıştır.

umumiyei selbetmek iddiaları ile takibat başlatılan Giritli Şevki Bey sulh ceza hâkimi önündeki ilk ifadesinde "Masonların memlekete çok zararları vardır, bunun için kızım, locaya karşı silah attım." beyanında bulunduktan sonra asayiş ihlal suçlaması ile tutuklu olarak yargılanmasına karar verilmişti.¹⁸

Dava sürecindeki savunmasını Mason karıştılgı üzerine kuran Giritli Şevki Bey, Masonluğun uluslararası yapısının milliyetçilik karıştılgılarına denk düştüğünü ve bu yönü ile Türkiye'ye zarar verdiğini; Masonluğun sahip olduğu moral değerlerin Türk gençliğinin yüksek mezyetlerini içerdiren kemirmediğini, bunların yanı sıra savaş karıştılgısını savunan Masonluk ideolojisinin memlekete zarar verdiğine değinmiştir. Masonlukla ilgili bilgilerini Mahmut Esat Bey'in yayınları ve konferanslarından öğrendiğine dikkat çeken Giritli Şevki Bey, eyleminin şahıslarla bir ilintisinin olmadığını, aksine Masonluğun kurumsal yapısına karşı bir protesto niteliği taşıdığının altını çizmiştir.¹⁹

Dava sırasında, Giritli Şevki Bey lehine şahitlik yapan Mahmut Esat Bozkurt; Giritli Şevki Bey'i İzmir idadisinde tanıdığını ve çok sevdiğini söyledikten sonra, "Bilhassa Gazi Hazretleri'ne yapılacak suikastı haber vermekle vatana yaptığı hizmeti unutamam. Hâsılı çok severim" sözleri ile kendisini sahiplenmiştir.⁴⁰ Şahitliği sırasında, Masonluk aleyhtarları olduğuna da değinen Mahmut Esat Bey, milli ve vatani menfaatlere muhalif bir yapılanma olarak gördüğü Masonluk hakkında fikri mücadeleden yana olduğunu ancak silahlı bir mücadeleye karşı olduğunu değerlendirerek Şevki Bey'in milli duyguları ile galeyana gelerek havaya birkaç el ateş açmış olduğunu ifade etmiştir.⁴¹

Dava sonucunda Giritli Şevki Bey memleket dâhilinde ve kanun karışısında tanınmış ve yer almış bir teşekkül aleyhine silâhla hakaret yapması ve gece vakti halkın huzur ve istirahatini bozması ve bu vesile ile asayişe dokunan hareketi takdiri sebep şiddet addedilerek beş gün

hafif hapis ve beş lira hafif para cezasına mahkûm edilmiştir. Giritli Şevki Bey'in cezası daha önce hiçbir sabıkası olmaması sebebi ile tecil edilmiştir.⁴²

Devletin yakın koruması altında geçen zorunlu ikamet günlerinde yaşadıkları güçlükler Leman Hanım ve Şevki Bey'in arasını açmış ve sonuçta Leman Hanım oğlu Mehmet Erdoğan'ı yanına alarak İstanbul'a taşınmıştır.⁴³

İzmir Suikastı davasının hiç bilinmeyen bir yüzünü yansıtan bu olayın etkisi aile üzerinde derin izler bırakmıştır. Ailesi, Mehmet Erdoğan Bey'in 1950'li yıllarda İstanbul'da bir saldırıya uğradığı, fakat zarar görmeden kurtulmuş olduğu bilgisini vermektedir. Bu durum kimi sanık yakınlarının duyduğu kını ve yarattıkları tehdidin büyüklüğünü yansıtmaktadır.

Girit'ten İzmir'e uzanan, fırtınalı bir hayatın aktörü olan Giritli Şevki Bey 1956 yılında İzmir'de hayatını kaybetmiştir.

DİPNOTLAR

1. "Adı geçen Bakı, ünlü İtihatçı Sapanaklı Hakkı'nın en az kendisi kadar ünlü olan kardeşi olan Sapanaklı Bakı Bey'dir. İtihat ve Terakki kâdroları içinde yer alan Bakı Bey olayın gerçekleştiği günlerde İzmir Kemeralında Halimağa Çarşısı No:46'da tütün ticareti ile uğraşan bir tüccardır. Bkz. Ticari ve İktisadi İzmir Rehberi 1926, Yay. Haz. Sabri Yetkin, İzm. B.Ş. Kült. Yay. İzmir, 2002, s.53. Suikast girişimi içinde adı geçen Bakı Bey olayı sonrasında Güllük'e yerleşti. Olduğu tarihe kadar burada Süki Koçmanla birlikte madencilik faaliyetleri yaptı."
2. Toplumsal Tarih dergisinin Haziran 2002 sayısında yer alan "Yeni Bir Belgenin Işığında İzmir Suikastı" başlıklı makale yazınlandktan sonra bu belge açısından güzel gelişmeler oldu. Daha makalenin dizide olduğu günlerde makalemizde bu belgeyi alınına aldığımız zaman çok fazla bilgi bulamadık. İzmir Suikastı girişiminin ilk önemli ismi olan Giritli Şevki Bey ve Sarı Edip Efe'nin ailelerini eleştirdi. Okuyacağınız bu makale bir önceki makaleyi tamamlayacak nitelikte olup büyük ölçüde başta torunu Gülperi ve Ayper Ataca olmak üzere aile üyelerinden alınan yeni bilgilerle yazılmıştır. Makaleye dedesinin anlatımları bir yazıyla da katkıda bulunan ve dedesinin anlatımlarını kitap üzerinde çalışan Gülperi Hanım nezdinde aile üyelerine paylaşımlarından dolayı müteşekkirimiz. Bu iki makalenin devamı niteliğinde yine aile üyelerinden alınan bilgi ve belgelere dayalı olarak üzerinde çalıştığımız Sarı Edip Efe'yi konu olan bir diğer makalemizi de Toplumsal Tarih'in gelecek sayılarında birinde yayımlamak düşüncesindedir."
3. Ataturk'un Sırdığı: Kılıç Ali'nin Anıları, Yay. Haz. Hulusi Turgut, İş Bankası Yay., İstanbul, 2006, s. 476.
4. Cemal Avcı, İzmir Suikastı, 10 Kült. San. Yay., İstanbul, 2007, s. 87.

4. R.C., "Ataturk'e Suikastın Tafsilatı ve İç Yüzü", Yeni Sabah, 27 Ağustos 1947. Bu makalede, Ahmet Cemaleddin Saraçoğlu'nun R.C. rumuzu ile Yeni Sabah gazetesinde, 21 Ağustos 1947 - 06 Mayıs 1948 tarihleri arasında "Ataturk'e Suikastın Tafsilatı ve İç Yüzü" başlığı ile yayınlanan tefrikasından geniş ölçüde yararlanmışlardır.
5. A.g.t., 27 Ağustos 1947.
6. Sarı Efe'nin bu dönemdeki benzeri içerikli konuşmalarına şahit olan Fikri Altay ve Nail Morali anlatımlarında bu noktaya değinmişlerdir. Bu anlatımlar için bkz. Nail Morali, Mütareke'de İzmir, İzmir, 2002, s.136. ve Ahmet Mehmeteliendoğlu, Cemal Necip Gürel, "Yeni Bir Belgenin Işığında İzmir Suikastı", Toplumsal Tarih, Haziran 2012, s.222., s. 30.
7. A.g.t., 27 Ağustos 1947.
8. Avcı, a.g.e., s. 68-70.
9. Osman Selim Kocahanoglu, Ataturk'e Kurulan Pusma, İstanbul, 2003, ss. 37-38; Feridun Kandemir, İzmir Suikastının İç Yüzü, Cilt I, Ekicigil Yay. 1955, s. 40.
10. Ahenk, 26 Haziran 1946.
11. A.g.t., 27 Ağustos 1947.
12. A.g.t., 28 Ağustos 1947.
13. Fikri Altay (1883-1965) Fahrettin Altay Paşa'nın kardeşi olan ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Karsyaka Belediye Başkanlığı yapan Fikri Altay; 1935 yılında İzmir Liman İşletmesi Anonim Şirketi'nin kurulumuyla birlikte üstlenmiş olduğu Karsyaka Belediye Reisliği'nin yanı sıra bu kuruma başmülk etmiş olarak da hizmet vermeye başlamıştır.
14. Mehmeteliendoğlu, Gürel, a.g.m., s. 31.
15. A.g.t., 28 Ağustos 1947.
16. Milliyet, 23 Şubat 1964.
17. A.g.t., 28 Ağustos 1947.
18. A.g.t., 28 Ağustos 1947.
19. A.g.t., 23 Ağustos 1947.
20. Ergün Aybars, İstanbul Mahkemeleri Cilt I-II, İzmir, 1995, s. 425. Bu makaleyi okuyarak değerli

- düşüncelerini bizimle paylaşan hocamız Prof. Dr. Ergün Aybars'a çok teşekkür ederiz.
21. Ahmet Cemaleddin Saraçoğlu, Gazeteler, Gazeteciler ve Olaylar Etrafında Mütareke Yıllarında İstanbul, Yay. Haz. İsmail Dervişoğlu, Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 295.
22. Saraçoğlu, a.g.e., s. 297.
23. A.g.t., 26 Ağustos 1947.
24. A.g.t., 27 Ağustos 1947.
25. Vakit, 21 Haziran 1946.
26. Avcı, a.g.e., s. 91-93.
27. A.g.t., 11 Kasım Ağustos 1947.
28. Ahenk, 12 Temmuz 1946.
29. Ahenk, 12 Temmuz 1946.
30. Gülperi Ataca, 07.07.2012 tarihli görüşme.
31. Gülperi Ataca, 02.06.2012 tarihli görüşme.
32. Gülperi Ataca, 02.06.2012 tarihli görüşme.
33. Bu mülakatın gerçekleşme süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Saraçoğlu, a.g.e., s. 290-299.
34. Gülperi Ataca, 02.06.2012 tarihli görüşme.
35. Hızmet, 3 Ağustos 1933. Giritli Şevki Bey'in evi Zühâl Locası'nın bulunduğu Karsyaka Külliyesi'nin karşısındaki 3 numaralı hanedir.
36. Süha Umur, "1933 Yılında Bir Olay", Mimar Sinan Dergisi, 1978, s.27, s.50-51.
37. Hızmet, 7 Ağustos 1933.
38. Son Posta, 6 Ağustos 1933.
39. Hızmet, 7 Ağustos 1933. Dava sürecini yakından takip eden Zühâl Locası yetkililerimiz, Giritli Şevki Bey'in mudafaaimesinin Mahmut Esat Bey tarafından yazıldığına dair iddiaları için kızı, Umur, a.g.m., s. 53.
40. Halkın Sesi, 7 Ağustos 1933.
41. Mahmut Esat Bozkurt ve Masonluk hakkında ayrıntılı bir çalışmaya için bkz. Ergün Aybars, "Mahmut Esat Bozkurt ve Masonluk", (Edişli) Türkiye Tarihî Araştırmaları Dergisi, 1999, Cilt II, Sayı 4-5, s. 245-247. Aybars Fikri Altay, a.g.m., s. 49-54.
42. Halkın Sesi, 7 Ağustos 1933.
43. Gülperi Ataca, 02.06.2012 tarihli görüşme.

1990'LARIN BAŞINDA TÜRKİYE'DE KALDIRILIŞINA DEK
AYI OYNATICILIĞI*

TENCERELERİ KAYNAR, AYILARI OYNAR İKEN

PELİN TÜNAYDIN

*Bir seyirlik eğlence biçimi olarak ayı oynatma yüzyıllardır ve dünyanın pek çok yerinde Romanların geleneksel meslekleri arasında bulunuyordu. Ancak özellikle geçtiğimiz yirmi yıl içerisinde dünya çapındaki hayvanları koruma hareketi ayı oynatıcılığına gitgide daha fazla odaklanmaya başladı. Yürütülen geniş çaplı uluslararası kampanyaların neticesinde, hepsi 2000 sonrası olmak üzere Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Hindistan gibi en sık rastlanan ülkeler de dâhil ayı oynatıcılığı pek çok yerde tarih oldu.***

Romanya'nın
Oltenya
bölgesinden bir
duvar resmi.

1990'ların başında Türkiye (ve eşzamanlı olarak Yunanistan), hayvan refahı için çalışmalar yapan Londra menşeli World Society for the Protection of Animals (WSPA; kuruluş: 1981) ile Turizm ve Orman Bakanlık-

ları, Türkiye Hayvanları Koruma Derneği (THKD; kuruluş: 1924) ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin işbirliği yaptığı LIBEARTY adlı bir ayıları kurtarma kampanyasına şahit oldu. Avrupa'dan ithal edilen bu proje ve

ayıların vahim durumu basında geniş yer bulurken ayı oynatıcılarının akıbetinin ne olduğu ise neredeyse hiç sorgulanmadı.² Yani bu süreçte, özgürleştirici bir hareket, Romanlara beslenen önyargıları ortaya serip ye-

niden üreterek modernleşmeci ideolojinin ekmeğine yağ sürmüştü.

SÜMERLERE KADAR UZANAN BİR MESLEK

Ayı oynatıcılığının varlığına ilişkin bilinen en eski kaynaklar Sümerlere kadar uzanıyor. Assiriolog Ignace Jay Gelb'in incelediği, MÖ 2. binyıldan kalma bir tablette, tapınak eğlence toplulukları arasında çalgıcı, şarkıcı ve yılan oynatıcıların yanı sıra ayıcılar da sıralanıyor.³ Her ne kadar yüzlerce, binlerce hayvanın ve insanın birbirlerine kırdırdığı arena vahşetinin gölgesinde kalmış ise de, Eski Roma'da da halka temaşa niyetine ayların ve maymunların dans ettirildiğini, onlara çeşitli numaralar yaptırıldığını öğreniyoruz.⁴ Bizans İmparatorluğu'na geldiğindeyse, ayı oynatıcılarının mensup olduğu grubun adı açıkça belirtiliyor: 12. yüzyıl âlimi Theodore Balsamon onları *Athinganoi* addedilen, "ayıcı, yılan oynatıcı ve genel itibarıyla hayvan terbiyecisi; ayrıca akrobat ve hokkabaz olarak" faaliyet gösteren ve daha sonradan 9. yüzyılın zındık mezhebinden ziyade Çingenelerle (*Atsinganoi*) özdeşleştirilen gruba dâhil ediyor.⁵ Ancak hayvanlarla sergiledikleri gösteriler seyirlik olmakla kalmayıp kehanet de içerdiğinden, "peşlerinde dolaştırdıkları ayı yahut benzeri bir hayvanla basit insanları eğlendirirken aynı zamanda onlara zarar veren" her altı yılına aforoz ediliyor.⁶

Aynı dönemlerde pek çok Batı ve Doğu ülkesinde olduğu gibi, ayı oynatma Osmanlı İmparatorluğu'nda da popüler bir eğlence biçimiydi. Gerçi ayı oynatıcılığının halkın gündelik hayatındaki yeri hakkında pek bir bilgiye sahip değiliz, ama 16. yüzyılda Belon, Wratislaw ve du Fresne-Canaye gibi çeşitli yabancı seyyahların, aralarında ayların da bulunduğu vahşi hayvanatın İstanbul'da zincirli zincirsiz dolaştırılmasından duydukları şaşkınlığı ifade ettiklerini biliyoruz.⁷ Öte yandan, çeşitli Osmanlı kaynakları ayı oynatıcılarının saray şenliklerinde ve esnaf aylarında sıklıkla yer aldıklarını gösteriyor. Örneğin,

IV. Murad'ın (h. 1612-1640) 1638'deki Bağdat seferi öncesinde düzenlenen şenliklerde, esnaf alayı içerisinde ayıcılara da rastlıyoruz. Evliya Çelebi'ye göre yetmiş kişiden oluşan ayıcı esnafının hepsi de Sultan Balat

Şah Mahallesi'nde meskün Çingenelerdir ve "aylaların çatal zincirler ile keşân-ber-keşân çökerek ellerinde sopaları ve dâireleriyle ubür ederken kâhice ayların,

Levni,
Sürûdname-i
Vehbî, TSM
A3993: 66b.

Vehbî, Sürûdname-i
Sultanı Alimî'nin
Düğün Kütübü,
haz. Mertol Tulum,
İstanbul: Kahireli
Yayınları, 2008; s. 94,
kitabından alınmıştır.

1909 posta
damgalı bir
"Şam'da
Ayıcılar"
kartpostali.

Yazarın kolleksiyonu.

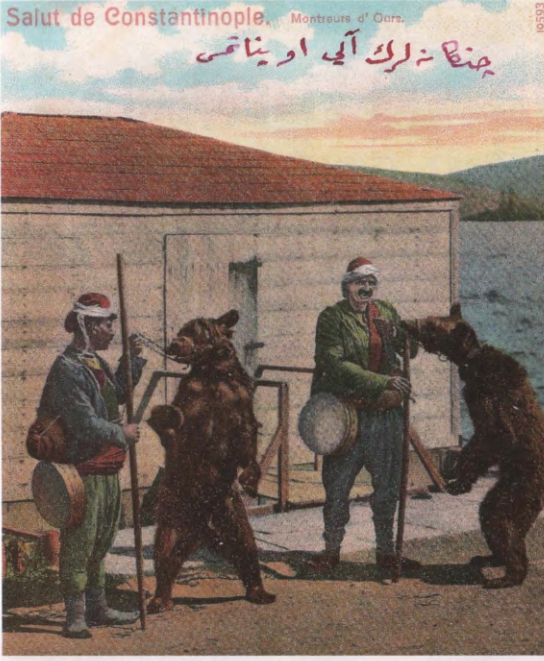
Max Fruchtermann'ın bir fotokartından renklendirilmiş, "Çingenelerin ayı oynatması" ibareli bir İstanbul kartpostalı.

Yazarın koleksiyonu.

KÜLTÜR TARİHİ

Aşağıdaki fotokartın arkasında pek de güvenilir gibi durmayan farklı notlar ve 1924 ile 1930-33 tarihleri yer alıyor.

Yazarın koleksiyonu.

Kalk-a beri ya Vasil
Ye necisden bir fasıl
Seni dağda dutdular
Adem deyü oynatdılar,
Kur yayını divâna
Bahçada dolap döner
Sen de döne görsünler

deyü bu elfâz-ı mühmelâtlar ile alay-
köşkü dibinde her bir vasılcıyan birer
güne şakalar ederek ubür ederler.⁸
Surnameler ise Çingene ayıcı ve
maymuncuların hanım sultanların
düğünleri ile şehzadelerin sünnetleri

şerefine düzenlenen saray şenliklerinde yaptıkları gösterileri ayrıntılı bir biçimde sunuyor. Daha sonra III. Mehmed (h. 1595-1603) olarak tahta çıkacak Şehzade Mehmed'in 1582'de Atmeydanı'nda düzenlenen ve tam elli iki gün süren sünnet düğününde, ayıcılar meydana iki ayı getirirler ve her biri kendi ayısını övmeye başlar: "Bu benim hırs-ı dilirim ve bebr-heybet ü savlet-şirim, zeyrek ü dâna ve zi-şevket ü tûvânâdur. (...) Zâhidler gibi erba'ine girür ve sûfiler gibi halâyıka el virür. Azmışlara râh-ber ve kalmışlara yâr u yâver olup riyâzet demlerinde dest ü pâyin yalamagla rûzgârı geçer ve âdâbı sıyânetinden bir mekşûfetu'r-re's hâtun görse öninden kaçar." Öteki ayıcı ise bütün bunlara karşı çıkar: "Evkât-ı gazabında ashâb-ı cünûn gibi gümürdenür ve hengâm-ı ta'abda erbâb-ı fûnûn gibi somur somurdur. Gâyet-i hırsından lahm-ı nazîfi kokmayınca yimez ve fart-ı şehvetinden aylar olur ki nefesine uyup uyumaz," diyerek diğerini meydanda kendini göstermeye davet eder. Bu atışmaları, ayların arka ayakları üstüne kalkıp dövüşmeleri izler. Ancak çok geçmeden sakinleşen aylar "rezmi bezme döndürüp şevk ile semâ'a turdılar ve her biri başka mehter olup karşı-be-karşı surnâ çalup ol dâyirede el gün arasında defa kef urdılar." Kâh çoban taklidi yapıp ellerinde asayla çölleri, vadileri dolaşan, kâh bahçıvan olup bağları, çayırıları seyreyleyen aylar sonunda "ol hayvânîklarıyla serbe-zemîn idüp 'avdet eylediler."⁹ İntizâmî ayıcıların milletine dair bir bilgi vermemiştir, ama Löwenklau ayların sergilediği bu gösterilerin Çingeneler tarafından düzenlendiğini belirtir.¹⁰

IV. Mehmed'in (h. 1648-1687) 1675 yılında Edirne'de kız kardeşi Hatice Sultan'ın evlenmesi şerefine düzenlediği ve on sekiz gün süren şenlikte de aylar, maymunlar, eşekler, keçiler, tazılar ve yılanlarla pek çok gösteri yapılır. John Covel'in gözlemlerinden aktarıldığına göre, bu şenlikte özellikle ayların gösterilerine genişçe yer ayrılır ve bir çocuğun bir ayıyla güreşmesi o kadar beğenilir ki,

bu oyun IV. Mehmed'in önünde birkaç defa yinelenir."

Vehbî'nin kaleminden okuduğumuz, III. Ahmed'in (h. 1703-1730) şehzadeleri Süleyman, Mustafa, Mehmed ve Bayezid için 1720'de İstanbul'da yapılan on beş günlük sünnet düğününde ise, Çingene ayıcılar "Ayı gördüm tal'at-ı meymûni geldi yâdîma" narasıyla meydana gelirler. Arkalarından Çomar isimli bir kapı kethüdası,

"Şimdi esnâ-yı sür-ı a'zamdır
Ma'rîfet 'arzın idecek demdir

Beni samsonlara sun ayı gibi
Türki yırlat biraz Hevayî gibi

Tırsî ile müşâ'are ideyim
Gidiyi mâlâmât idüp gideyim

Ayularla güleşmeğe kâdir
Bir benim gibi gör boz er nâdir"

tede imparatorluğun her köşesinde toplumsal ve hukuki açıdan ötekileştirilen "buçuk millet"e mensup ayıcı Çingeneler ile toplumun geri kalanının huzur içinde bir arada yaşadığı anlamına gelmez. Örneğin, 1761 yılının Ekim ayında İstanbul kadısına gönderilen bir hüküm, Eğrikapı'daki Hoca Ali Mahallesi'nin sakinlerinin, kırsal kesimlerden göç edenlerle giderek kalabalıklaşan ve evvelce Müslümanlara ait evlere doğru yayılmaya başlayan Çingeneler hakkındaki şikâyetlerini konu ediyor. İhbar ettikleri diğer meseleler de, Çingenelerin oynatmak için besledikleri hayvanların gürültüsü ile süpürge yapmak için topladıkları fundaların yangın tehlikesi arz etmesi. Hükümde ayrıca Mustafa adlı ayıcı bir Çingene'nin, fahiş bedele bir ev almak istemesi öne çıkarılıyor.¹⁵ Bütün bunlar, hayvanlar ile fundalara ilişkin şikâyetlerin muhtemelen Çingeneleri Müslüman mahalleleri dışında

Foto Paysağiste L. Çeraz tarafından basılmış bu fotoğrafın arkasına "Ayıcı 1959" notu düşülmüş.

Yazarın koleksiyonu.

Ayı oynatıcılığı 1930'larda üç yaşlı Roman tarafından getirilmiş ve avcılardan satın alınan ayıların burunlarına halkayı, boyunlarına zinciri artık hayatta olmayan bu ayıcılar takar, aynı zamanda göbek atma, yatma, selam verme, güreşme gibi numaraları öğretirlermiş.

tekerlemesiyle meydana atılarak bir ayı ile güreşmeye başlar, seyirciler gülmekten kırılır. Ardından ayıcılar da soyunup, zincir ve halkalarını çıkardıkları ayılarla "pençe-derpençe, kelle-der-kelle" güreşirler. Tabii bu oyunlar ayıların galibiyetiyle sonuçlanır. Arkalarından meydana çıkan maymuncular hayvanlara tıpkı birer insan gibi numaralar yaptırılır ve "her biri dâire-i dest-i ümmidlerinden kabza kabza nukre-i râyicü'l-vakt-i ihsân ile toldurup, şevklerinden kıbtıyân dahi mânend-i sa'dân taklalar" atarlar.¹²

Lakin ayı oynatıcılığının saray şenliklerinin ayrılmaz bir parçası oluşu, Osmanlı belgelerinde sıklıkla "ehl-i fesad" olarak tanımlanan,¹³ Müslümanlıklarına kuşkuyla yaklaşılıp ayrımcı vergilendirme ve iskân politikalarına tabi tutulan¹⁴ ve son ker-

tirmek için ortaya atılmış mazeretler olduğunu düşündürürken, alınan kararlar Çingenelerin kendi mahalleleri dışına taşmamaları, bu durum devam edecek olursa şehir dışından göç edenlerin geldikleri yerlere geri gönderilecekleri yönünde. Dikkat çekici olan, söz konusu Çingenelerin itikadı belirtilmezken mahalle sakinlerinin ehl-i İslam olduğunun vurgulanması: Türkiye'deki Romanların gündelik yaşamlarına olumsuz tesir etmeyi sürdüren, inanç temelli tanıdık bir ayrımcılık gereksesi bu.

İki asırdan fazla bir zaman sonra, 1914'te yayınlanan Umumi Bahçeler Talimatnamesi'nin bir maddesi, seyyar çalgıcı, muganni, hokkabaz ve kundura boyacılarının yanı sıra hayvan oynatıcılarını da umumi bahçelere girmekten men ediyor.¹⁶ Aynı yıla ait bir başka belge ise ayıların,

dolayısıyla da ayı oynatıcılığının başkentte ne kadar yaygın olmayı sürdürdüğüne ilişkin daha net bir fikir veriyor: Haliç köprülerinin geçiş tarifesinde her bir ayı için 20 para bedel biçilmiş. Karşılaşırma imkânı sağlaması bakımından, diğer ücretlerden bazıları şöyle: Yayılardan 10 para; her bir kuzu, koyun ve keçi için

"İzmit-Üç yolunda ayı oynatan Çingene"17 ibaredi taşıyan bu fotoğraf.

Yazarın koleksiyonu.

"Arvin'de Boğa
Döğüşü" konulu
bir kartpostal.

Yatımı koleksiyonu.

Ayı oynatıcıları genellikle ayıları yaşadıkları yerlere götürmez, Maçka Parkı'ndaki ağaçlara yahut Yenikapı sahilindeki kayalara bağlarlarmış. 6 Ekim 1993 sabahı sayıları yirmiye bulan ayılarını almak için Maçka Parkı'na geldiklerinde ise geride ağaç gövdelerindeki kırık zincirler ile gece operasyonunda kullanılıp olduğu gibi bırakılmış projektörlerden başka bir şey bulamamışlar.

10 para; yüklü hamallardan 20 para; her bir deve için 1 kuruş; her bir bisiklet ve motosikletten 1 kuruş; binek otomobillerinden 2 kuruş 20 para.¹⁷ Böyle bir tarifenin mevcut oluşu bile, Osmanlı'nın bu son yıllarında ayıcılığı hâlâ sıkça rastlandığının bir göstergesi addedilebilir.

HAMAMDA KADINLAR NASIL BAYILIR?

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde ayı oynatıcılığının bir süre ortalıktan kaybolduktan sonra 1950'lerden itibaren İstanbul'da yeniden görülmeye başlandı¹⁸ söyleniyor, ki bu, ayıcıların anlatılarıyla da örtüşüyor. Görüşüğüm eski ayı oynatıcıları, Trakya'nın ayıcılarıyla ünlü küçük bir ilçesinden geliyorlar. Ayı oynatıcılığı buraya 1930'larda üç yaşlı Roman tarafından getirilmiş ve avcılardan satın alınan ayıların burun-

larına halkayı, boyunlarına zinciri artık hayatta olmayan bu ayıcılar takar, aynı zamanda göbek atma, yatma, selam verme, güreşme gibi numaraları öğretirlermiş. Biri köylerde diğeri şehirlerde olmak üzere iki türü olan ayıcılığın ilkinde köy dolaşarak daha sonra satmak üzere buğday, mısır gibi tahıllar karşılığında ayı oynatılır ya da ayılara sırt çiğnettirilirken, şehirlerdekinde ise nakit para alınır, bunun kazancı daha fazla olurmuş.

İstanbul'da ayıcılık yapanlar Sultanahmet, Aksaray, Sirkeci gibi turistlerin yoğun olduğu semtlerde günün birkaç saati dolaşır, otellerin önünde bekler yahut yurtdışından gelen büyük yolcu gemilerini gözlerlermiş. En azından mesleğin son dönemlerinde, gelirlerinin büyük kısmını ayıları oynatmaktan ziyade turistlerle fotoğraf çekterek elde ederken, kimi zaman

da gazinolara ve yabancı konukların bulunduğu özel davetlere çağılır, önceden anlaşılan tutar karşılığında gösteri yaparlarmış.

Görüşüğüm ayıcıların bahsettiği bir konu da, İstanbullularla aralarında vuku bulan sürtüşmeler oldu. Turistlerle alışverişlerini —zaman zaman pek de yersiz olmayarak— farklı yönere çeken yerel halka verdikleri sert tepkiler şikâyetlere ve polis takibine yol açmış. Öte yandan, zabıta onlara sık sık ceza kesiyor, turistlerin bol olduğu meydanlardan kovalıyor, kimi zaman da Okmeydanı'ndaki dilenci kampına götürüyormuş. Sebepleri hakkında bilgilendirilmedikleri bu muameleye ilişkin olarak bir ayıcı "Ne bileyim artık, çirkin mi görüyor-dular?" diyecekti. 80'lerin ortasından itibaren ise, çiftler halinde gezen ayıcıları, görünürde halkı onlardan korumak, ama işin aslında kazanç-

Arkın'ın
"28-12-917"
notu diğil üdüp
bir deve gireli
fotoğrafi.

Yazarın koleksiyonu.

ların neredeyse yarısını ellerinden almak maksadıyla birer polis memuru takip etmeye başlamış.

Ayı oynatıcılarının yetkililerin tacinize uğradığı bir başka konu ise yaşam alanları olmuş. Pek çoğu Edirnekapı'da inşa ettikleri evlerde, bazıları da Kâğıthane'de çadırlarda yaşayan ayıcıların 90'ların başında Edirnekapı'daki evleri Büyükkşehir Belediyesi tarafından yıkılmış. Evlerin metrekareye göre karşılığı kendilerine verilmiş, ama yeni yerleşim yeri olarak gösterilen Haramidere her gün dolaştıkları semtlerden o kadar uzak kalmış ki, çoğu Kâğıthane'ye gelip çadırdı yaşamaya başlamış.

"AYILARI ALDILAR, ÇOK EZİYET ÇEKTİK."

Ayı oynatıcıları genellikle ayıları yasadıkları yerlere götürmez, Maçka Parkı'ndaki ağaçlara yahut Yenikapı sahilindeki kayalara bağlarlarmış. 6 Ekim 1993⁹ sabahı sayıları yirmiyi bulan ayıların almak için Maçka Parkı'na geldiklerinde ise geride ağaç gövdelerindeki kırk zincirler ile gece operasyonunda kullanılıp olduğu gibi bırakılmış projektorlerden başka bir şey bulamamışlar. 80'lerin sonlarında, Bedrettin Dalan'ın Büyükkşehir Belediye Başkanı olduğu dönemde ayıların toplanmasına ve karşılığında—ilerleyen yıllarda Balkan ülkelerinde ve Hindistan'da olduğu gibi—ayı-

cılara para yahut iş verilmesine ilişkin görüşmelerde bulunulduğundan, hemen belediyenin yolunu tutup neler olduğunu öğrenmiş ve oradan öncekilere benzer para yahut iş vaatleriyle ayrılmışlar.¹⁰ Ancak sözler yerine getirilmemiş ve bir süre sonra kapılar yüzlerine tamamen kapanmış. Aylara nasıl el konulduğuna bakılırsa, ayıcılardan birinin "Çaldılar ayılarımızı. Hırsızlık yaptılar," demesi hiç şaşırtıcı değil. Geçim yollarını kaybettikten sonra hurdacılık veya kâğıt toplayıcılığı yapmaya başlayan, kimileri de Trakya'ya geri dönen ayıcılar bugün izin verile mesleklerine bir an bile düşünmeden devam edeceklerini söylüyorlar. İçlerinden biri ise şöyle hayıflanıyor: "Ayı oynatırken benim hayatım bir bambaşkaydı." Aylara karşılık ellerine verilen tek şey, mesleğin ortadan kaldırılmasının gerekçelerini belirten bir kâğıt parçası olmuş. Bu gerekçeler, huzuru bozmak, çocuklara kötü örnek olmak, halk sağlığını tehdit etmek olarak sıralanmış.

Peki, bu gerekçelerin bir temeli var mıydı, yoksa arkalarında başkaca sebepler mi yatıyordu? Hayvanları koruma çevreleri açısından ayı oynatıcılığı kaldırma kampanyası, ayıların eğlence uğruna doğal ortamlarından kopararak tutsak edilmesi ve ıstırap çekerek doğalarında olmayan hareketler yapmak zorunda bırakılmalarına karşı gecikmiş bir müdahaleydi. Türkiye'de ayı oynati-

cılığının yasaklanmasına giden süreç Batılı bir örgütün girişimleriyle devletin gündemine alınmış ve toplanan ayıların yerleştirildiği, Bursa Ovakorusu'nda bulunan barınak da aynı örgütün mali desteğiyle kurulmuştu. Kültür Bakanlığı'nın, ayıların toplandığı 1993 yılını "İstanbul yılı" ilan etmiş olması ve ardından kültürel tanıtım ve kentsel dönüşüm projelerine hız verilmiş olması da hayli dikkat çekicidir.¹¹ "Egzotik bir anakronizm"¹² addedilmiş olabilecek ayı oynatıcılığının ortadan kaldırılması o dönemde devletin imajını yeniden inşa ederek bir Avrupa ülkesi olarak kabul görme özleminin örtüştüğü kanısındayım. Madalyonun diğer yüzünde ise, Martin Stokes'un "milli kültürün emsal niteliğindeki biçimlerinin üretilmesi"¹³ olarak ifade ettiği süreç devam etmiştir. Bilhassa da, ayı oynatıcılığına—hayvanlar açısından—pekâlâ benzer bir faaliyet olan deve güreşlerinin Kül-

Cüneyd Orhon
Fotoğraf
Stüdyosu'nda
(kuruluş:
1954, Kadıköy)
basılmış bir
fotoğraf.

Yazarın koleksiyonu.

tür ve, Turizm Bakanlığı tarafından hâlâ "halk sporları" arasında sayılarak kukaklandığı unutulmamalıdır.²⁴ İlgincidir, geçtiğimiz aylar içerisinde, güreştirilen devlerin eziyet çektiğini belirten şikâyetler meclise iletilmiş, bu durum hem hayvan korumacılar hem de deveçiler arasında tartışmalara sebep olmuş, ancak bakanlık geri adım atmamıştır.²⁵ Halen Ege, Akdeniz ve Marmara bölgelerinin çeşitli kesimlerinde düzenlenen deve güreşi festivalleri belediyelerin ve bir ölçüde de Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın maddi desteğiyle yürütülmektedir.²⁶

1980'ler ve 90'lar, meydanlarda toplanmanın, anlık karşılaşma ve eğlencelerin yerini gitgide stadyumlar, sergi ve konser salonları, kapalı alışveriş merkezleri ve eğlence

parkları gibi, kitlelerin eğlenmesi için tasarlanmış mekânların almaya başlamasına tanıklık etti. Açık kamusal alanların tertibi ve kullanımındaki böylece değişimler ve dahası bu alanlardaki daralma da yasaklanma sürecini hızlandırmıştır — bilhassa da belirli grupları ve kesimleri yakın takibe alarak denetleme ve dışlama çabalarıyla bir araya gelince. 20. yüzyılın son on-yirmi yılında, elekçilik, sepetçilik, kalaycılık gibi Romanlara geçim kaynağı olan pek çok geleneksel meslek de büyük bir düşüş yaşamış ya da tümüyle kaybolmuştur. Bunun yanı sıra, girişilen büyük kentsel projeler neticesinde başta ağırlıklı olarak Romanların ikamet ettiği semtler gelmek üzere eski mahalleler imha edilmiştir. Ancak ayı oynatıcılığının yok oluşu bu ikinciyi daha yakın durmaktadır, nitekim

sosyoekonomik bir evrim sürecinin doğal sonucundan ziyade, 'Avrupa treni'ne yetişmeye çabalayan devlet dış baskılar neticesinde doğrudan müdahalede bulunmasından kaynaklanmaktadır.

Sonuç itibarıyla, o dönemde Romanların dernekleşme ve hak arama faaliyetlerinin noksanlığı, bu konuya ilişkin farkındalığın mevcut olması ve dahası, farklı Roman meslek grupları arasındaki kopukluk ve sınıfsal katmanlaşma, Türkiye'deki ayıcılar devletin ayrımcı politikalarıyla uluslararası hayvanları koruma hareketinin yok sayıcı adımları arasında çapraz ateşte bırakmıştır.

PELİN TUNAYDIN
SABANCI ÜNİVERSİTESİ,
KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR
MASTER PROGRAMI

DİPNOTLAR

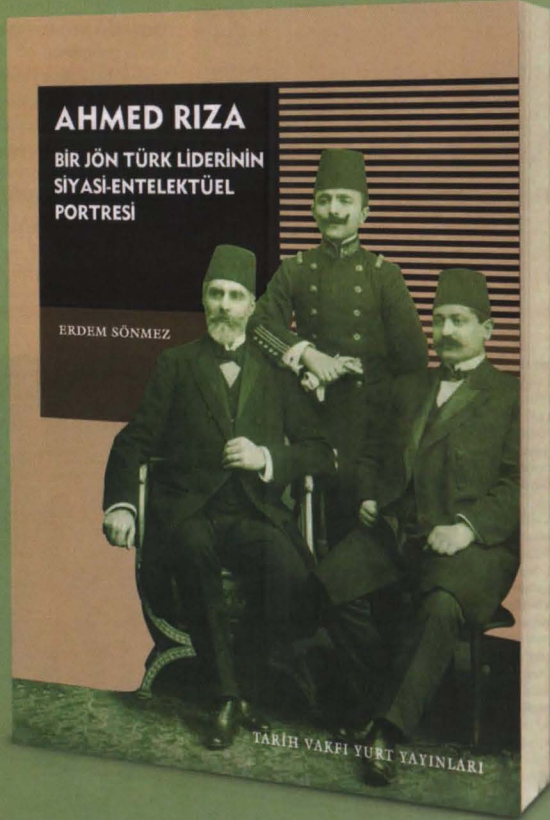
- * Bu metin Gypsy Lore Society'nin 19-22 Eylül 2012 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen konferansında yaptığım sunumun genişletilmiş Türkçe hali olup, şu anda üzerinde çalıştığım master tezimin bir kısmını oluşturmaktadır. Benimleesi meslekleriyle ilgili bilgileri paylaştan Trakyalı ayıcılar arasında özellikle Bilal, Hasan ve İbrahim beyler ile beni onlarla buluşturan Ali Mezaracıoğlu, Sezin Kaplan, Erşin Kaplan ve bilhassa da Engin Kaplan'a sonsuz teşekkür borçluyum. Ayrıca başta İrvin Cemil Schick olmak üzere, soruları ve yorumlarıyla katkıda bulunan Stephen Steiner, Elena Marușakova, Carol Silverman, Sonia Tamar Seaman ve Danielle Van Dobben'e müteakkirim.
- ** Bulgaristan'da ve daha genel olarak Balkanlar'da ayı oynatıcılığının geçmişi için bkz. Elena Marușakova ve Vesselin Popov, "Bear-Trainees in Bulgaria (Tradition and Contemporary Situation)", *Ethnologia Bulgarica* 1 (1998): 106-116; T.P. Vukanović, "Gypsy Bear-Leaders in the Balkan Peninsula", *Journal of the Gypsy Lore Society* 3. ser. 3B, 3-4 (Temmuz-Ekim 1999): 106-127.
- 1 Bu tür haberler için bkz. İsmet Sungurbey, *Hayvan Hakları: Bir İnsanlık Kitabı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basımevi ve Film Merkezi, 1993 (genişletilmiş 2. basım): 555-558 dn. 649, 907.
- 2 Görebildiğimiz değişimlerin üçü de Nazım Alpan'a ait: "Aycılık Turizme Kurban", *Milliyet*, 18 Haziran 1992; *Başka Dünyanın İnsanları*, *Çingeneler*, İstanbul: Özan Yayıncılık, 1993; "Ayıların Özgürlük Yaradı: Bir Elleri Yağda Öbür Elleri Armutta", *Milliyet* Yazar, 11 Nisan 1999.
- 3 I.J. Gelb, "Homo Ludens in Early Mesopotamia", *Studia Orientalia* 46 (1979): 64-64.
- 4 George Jennison, *Ani mals for Show and Pleasure in Ancient Rome*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2005 [1937]: 78, 128-129, 167-168.
- 5 George C. Soulis, "The Gypsies in the Byzantine Empire and the Balkans in the Late Middle Ages", *Dumbarton Oaks Papers* 15 (1960): 147-147, 163.
- 6 Marie Theres Fögen, "Balsamon on Magic: From Roman Secular Law to Byzantine Canon Law", *Byzantine Magic* içinde, ed. Henry Maguire, Washington, D.C.: Dumbarton Oaks, 1995: 100.
- 7 Metin And, *İstanbul in the 16th Century: The City – The Palace – Daily Life*, İstanbul: Akbank, 1994: 149, 166.
- 8 Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*: 1-6. Kitaplar, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağı, Robert Dankoff, Zekeriya Kurşun ve İbrahim Sezgin, İstanbul: YKY, 2011: 1280.
- 9 Haz. Mehmet Arslan, *Osmalı Saray Düşünceleri ve Şenlikleri 2: İntizamı Sümâmesi*, İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, 2009: 428-429 (Topkapı Sarayı Nüshası).
- 10 Johannes Leunclavius, *Neuwe Chronica türkischer Nation*, Frankfurt a.M., 1590: 478.
- 11 Özdemir Nutku, *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği (1675)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1972: 100.
- 12 Haz. Mehmet Arslan, *Osmalı Saray Düşünceleri ve Şenlikleri 3: Vehbi Sümâmesi*, İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, 2009: 207-208.
- 13 Faika Çelik, "Exploring Marginality in the Ottoman Empire: Gypsies or People of Malice (Ehl-i Fesad) as Viewed by the Ottomans", *European University Institute Working Paper*, RSCAS No. 2004/39.
- 14 Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Eyal Glinio, "Neither Muslims nor Zimmis: The Gypsies (Roma) in the Ottoman State", *Romani Studies* 14 (2), 2004: 117-144; Faika Çelik, *Gypsies (Roma) in the Orbit of Islam: The Ottoman Experience (1450-1600)*, yayınlanmamış master tezi, McGill Üniversitesi, Montreal, 2014; Ahmet Uçar, "Çingenelere Dair II. Abdülhamid'e 1891 Yılında Sunulmuş Bir Rapor", *Bir Çingeneye Yolculuğu* içinde, haz. Hasan Suver, Başak Karave Aslınur Kara, İstanbul: Fatih Belediyesi Başkanlığı, 2010: 129-141.
- 15 Haz. Ahmet Kalfa vd., *İstanbul Ahkâmı Değerleri*, İstanbul'da 504 yıl Hicri 2 (1755-1765), İstanbul: İstanbul Araştırmaları Merkezi, 1998: 238-239.
- 16 Osman Nuri Ergin, *Meclis-i Umûr-ı Belediyeye*, 4. cilt, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995 [1330/1914]: 217.
- 17 A.g.e.: 2000-2001.
- 18 Reşad Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, 3. cilt, İstanbul: Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, 1958-1978: 534.
- 19 Görüştiğimiz ayıcıların hatırlamadığı bu tarih, toplanarak Bursa'ya götürülen ayılardan bir kısmını incileyen bir makalede: Paul Koenig, "Adaptation of Blind Brown Bears to a New Environment and its Residents: Stereotype and Play as Welfare Indicators", *Ursus* 10 (1998): 579.
- 20 Bu bilgiyi, WSPA ile Turizm ve Orman Bakanlıkları arasında ön protokol imzalandığını ve "burunlarına halka takılarak sokaklarda oynatılan ayıcıların sahiplerinden satın alınarak, doğal ortama salınması için hazırlanan proje içindeki kredi" bulunduğunu bildiren bir gazete haberi de desteklüyor: "Ayıların Kredi Bulundu", *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1992.
- 21 Oktay Ekinci, *İstanbul'u Sarsan On Yıl (1983-1993)*, İstanbul: Anıhatır Kitaplar, 1994: 151.
- 22 Bu ifadeye İrvin Cemil Schick'ten aldım: "İstanbul'da 1910'da Gerçekleşen Büyük İtaliye Bir Mekan Üzerinde Çekişme Vakası", *Toplumsal Tarih* 200 (Ağustos 2010): 23.
- 23 Martin Stokes, "Beloved Istanbul: Realism and the Transnational Imaginary in Turkish Popular Culture", *Mass Mediations: New Approaches to Popular Culture in the Middle East and Beyond* içinde, der. Walter Armbrust, Berkeley, Los Angeles ve Londra: University of California Press, 2000: 227.
- 24 <http://www.kultur.gov.tr/TR/teke/1-1834/deve-guresleri.html> sunu eniş tarihli: 29 Mart 2012. Bu metin yenilenen siteye henüz konulmamış, ama "Halk Sporları" başlığı altında, güreş, at yarışları, cirit, boğa güreşi, horoz dövüşü ve avcılığın yanı sıra deve güreşi de sıralanıyor.
- 25 Zafer Şahin, "Deve Güreşi Yasaklanıyor", *Yeni Asır*, 20 Mart 2012; "Güres Yasaklanırsa Suvuk Olurlar", *Hürriyet*, 25 Mart 2012; "Ananevi Deve Güreşleri", *Aydın Yeri*, 29 Mart 2012: <http://www.deveciler.com/forum/viewtopic.php?t=6173365id=6aa5500bb680ec2b30e47da8dec90,sonresim tarihli 29 Mart 2012>.
- 26 Saner Gülsöken, *Ayırın Develeri*, İstanbul: Ege Yayınları, 2010: 125-129. Aralık-Mart ayları arasında, yani devlerin kızgınam dönemine düzenlenene deve güreşlerinin belediyelere yüklediği masraflarda kıstıymıydı gıdimesi için geçtiğimiz seneyen karar alınmıştı: "Deve Güreşleri İçin Toplandılar", *1315*, 14 Ocak 2011.

AHMED RIZA

BİR JÖN TÜRK LİDERİNİN SİYASİ-ENTELEKTÜEL PORTRESİ

On dokuzuncu yüzyılın meşrutiyetçi hareketlerinin önde gelen isimleri arasında diğerlerinden belirgin şekilde ayrılan bir isim vardır: Namık Kemal'den 18 yaş küçük, Enver Paşa'dan 23 yaş büyük olan bu isim, Yeni Osmanlılar ile ittihatçılar arasındaki Jön Türk kuşağının en önemli mensuplarından biri olan Ahmed Rıza'dır. Yeni Osmanlıların siyasal tasarılarının sonraki kuşaktaki taşıyıcısı olan Jön Türk hareketinin birçok bakımdan başideoloğu olması ve mutlakiyetçi II. Abdülhamid idaresine karşı verdiği uzun soluklu mücadele, yaşamı boyunca adıyla birlikte anılacak büyük bir saygınlık ve ünü de beraberinde getirmiştir. I. Jön Türk Kongresi'nde iki ana gruptan birinin lideri pozisyonundadır. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise yapılan törenlerde "hürriyetçilerin babası" olarak karşılanır. Hayatının belirli dönemlerinde görüş ayrılıkları nedeniyle geri çekilen ya da yer yer siyaseten etkisiz bırakılan Ahmed Rıza'nın yaşamı meşrutiyet hareketinin erken ve geç dönemlerinden izler taşıması açısından da önemlidir.

Erdem Sönmez'in elinizdeki çalışması, son yıllarda farklı bakış açılarından kaynaklanan eleştirilere de maruz bırakılan Ahmed Rıza'yı hayatı ve düşüncelerinden yola çıkarak ele alırken, çoğu tek yönlü olan bu eleştirilere yönelik farklı bir tarihsel bağlam ve bakış açısı öneriyor.

ERKEN MODERN DÖNEMDE DÂMÂD-I ŞEHİRİYÂRÎ

JULIETTE DUMAS

Erken modern dönemde Osmanlı padişah damatlarına ayırdığımız çalışmanın önceki sayımızdaki bölümünde, onursal dâmâd-ı şehriyârî unvanının anlamlarına değinmiştik. Bu bölümde bu unvanın getirdiği yükümlülükleri inceleyeceğiz. Prenseslerle evlilik ilişkileri çerçevesinde, padişah damatlarına Osmanlı topraklarında geçerli olan geleneksel İslamî âdetlerin ötesinde bazı sorumluluklar yükleniyordu. Bir prensesle evlenmenin sonucu olarak örğ ve âdetlere eklenen, hatta bazen bunlarla ters düşebilen bu yükümlülüklerin önemi durumun özgüllüğü ile doğru orantılıydı. Bu yükümlülükler yalnızca padişah damatlarına dayatılıyordu.

1. Ahmed (1590, Manisa — 1617, İstanbul). Ahmed'in kızları henüz çocuk yaşta evlendirildi: 1605 yılında doğduğu tahmin edilen Ayşe Sultan, Nasuh Paşa ile 1612'de, henüz yedi yaşında iken evlendi; Gevherhan Sultan ise Öküz Mehmed Paşa ile evlendiğinde ancak üç yaşındaydı.

ÇEVİREN: ESRA ATUK

2. EVLİLİKLE GELEN EK YÜKÜMLÜLÜKLER

Yükümlülüklerden bir tanesi diğer tüm yükümlülüklerin üzerinde yer alıyordu: Damadın eşine, yani kul'un prensese, beyin ya da paşanın hanedana itaat etme yükümlülüğü. Evlilik ilişkisi her şeyden önce çiftler arasında prensesin temsil ettiği hanedana boyun eğme fikrine dayanıyordu. İtaat padişah damadına dayatılan yükümlülükler arasında belki de en çok bilineniydi. Bu durum Osmanlı topraklarına yolu düşen Batılı seyyahları da fazlasıyla şaşırtmış, bunlar tarafından çeşitli vesilelerle dile getirilmişti. Örneğin, 1573-1578 yılları arasında Osmanlı başkentinde konaklayan Alman Luteryen vaiz Stephan Gerlach anılarına şu notu düşmüştü:

"Sultanlarla evlenen beyler, karıların kulu kölesi olmaya mahkumdurlar, hatta karıları onlara: "Sen benim babamın kölesisin !" bile diyebilirler, dolayısıyla

da karılarının bütün isteklerini yerine getirmek zorundadırlar.³

Yine 16. yüzyılda bu topraklara uğrayan başka bir Batılı seyyah, İtalyan Ottoviano Bon'un anılarında da buna benzer ifadelerle rastlıyoruz:

"Paşa karısı bu prenseslerin çoğu eşlerinin efendileridir, onlara hakaret ederler ve canlarının istediği gibi emir verirler. Belllerinde her zaman ayrıcalıklarının ve üstünlüklerinin, ve birer kul olarak kocalarının kendilerine borçlu olduğu saygının simgesi olan değerli taşlarla süslü bir hançer taşırlar; iyilik ya da kötülük olsun, onların istediği her şeyi yapmak, padişahla iyi geçinmenin ve iktidarını korumanın tek yoludur."²

Erkek eşin karısına bu şekilde itaat etmesinin Osmanlı İmparatorluğu'nda geçerli olan İslami evlilik adetleriyle nasıl çeliştiğini hatırlatmamız gerekir

günlüğünde sözü edilen prenses akli melekeleri yerinde, yetişkin bir genç kadındı. İsmihan Sultan, Sokollu Mehmed Paşa ile evlendiğinde on yedi yaşındaydı;³ benzer şekilde, 16. yüzyılda prenseslerin çoğu ergin yaşta evlendiriliyor, on beş yaşından önce evlendirilenlere çok az rastlanıyordu.⁴ Kuşkusuz bu evliliklerde çiftler arasında önemli bir yaş farkı bulunuyordu, çünkü prenseslere eş olarak genellikle kariyerlerinde ilerlemiş olan erkekler seçiliyordu. Ancak, 17. yüzyıl başlarından itibaren yaş farkının iyice arttığını gözlemliyoruz: Bu dönemden sonra prensesler henüz çocuk yaşta evlendirilmeye, damatlar ise kariyerlerinin doruğunda, yani iyice yaşlı paşalardan seçilmeye başladı. Örneğin, I. Ahmed'in kızları henüz çocuk yaşta evlendirildi: 1605 yılında doğduğu tahmin edilen Ayşe Sultan, Nasuh Paşa ile 1612'de, henüz yedi yaşında iken evlendi;⁵ Gevherhan Sultan ise

Dâmâd-ı şehriyârî'ye dayatılan evlilik kurallarından üçüncüsü de hanedan üyelerinin sahip oldukları ayrıcalıklı statü ile ilgili hükrimizi güçlendirir. İtaat ve tekeşlilik yükümlülüklerinin yanında, padişah damatlarının boşanması da yasaktı. Eşlerden her birinin boşanma karşısındaki durumu ilginç bir gözlem konusudur, çünkü yine hanedanın mutlak üstünlüğünü yansıtmaktadır.

mi? İslam hükümlerine uygun olarak kadının eşine boyun eğmesini evlilik ilişkilerinin en temel kuralı olarak kabul eden erkeğin egemenliği ilkesi Osmanlı toplumunun tümü için geçerliydi. Erkek eşin karısına itaati — modern çağda gerek Osmanlı, gerekse komşu Batı toplumları için — son derece istisnai bir durum oluşturduğundan, yukarıda adı geçen seyyahların dikkatini çekebilmişti.

Ancak, erkek eşin hanedanın temsilcisi olan karısına itaat etmesi fikrini kısmen yeniden çözümlememiz gerekir. Bu ilke Gerlach'ın sözünü ettiği çift için (İsmihan Sultan ve Sokollu Mehmed Paşa) geçerli olabildiyse ve 16. yüzyılda genel olarak uygulanabildiyse, bunun nedeni bu çiftlerin görece dengeli olmasıdır. Seyyahın

Öküz Mehmed Paşa ile evlendiğinde ancak üç yaşındaydı.⁶ Ardından, bu kural düzenli olarak uygulandı: Prensesler ilk evliliklerini yaşı ilerlemiş erkeklerle çocuk yaşta yken yapıyor, böylece hayatlarının kalan kısmında birkaç kez daha evlendirilebiliyorlardı. Örneğin 18. yüzyılda, III. Ahmed henüz saltanatının başlarında iken yeğenleri olan II. Mustafa'nın kızlarını evlendirmeye karar verdiğinde, vakanüvislerin ifadesine göre bunlardan ikisi beş ve altı, en küçüğü ise sadece üç yaşındaydı.⁷

Bu koşullar altında, padişah damadının gerçekten karısına, yani bir çocuğa itaat ettiğinden söz edebilir miyiz? En azından 17. yüzyıldan itibaren, itaatin fiili olmaktan çok şekli olduğunu düşünmek daha akla

yakın olacaktır. Sonuçta, padişah damatlarından beklenen eşlerine karşı tam ve mutlak bir itaat sergilemeleri değil, bir hanedan üyesine, yani statü bakımından kendilerinden üstün olan bir kişiye borçlu oldukları saygıyı göstermeleriydi. Dolayısıyla, bu evliliklerin hipergamik özelliği çiftler arasındaki ilişkileri etkiliyor ve aile içindeki hiyerarşik dengenin kadının lehine bozulmasına neden oluyordu. Oysa, Osmanlı toplumunun üst katmanlarında bu tür hipergamik evliliklere hanedan dışında da rastlanabiliyordu. İncelediğimiz dönemden daha ileri tarihlerde de olsa, Mısır'da ya da Halep'te bunun örneklerini görüyoruz.⁸ Ancak, Osmanlı toplumunda hiyerarşi ilişkilerinin her alana hüküm olması nedeniyle belirli bir saygı ifadesi doğal olarak ken-

1573-1578 arasında İstanbul'da kalan Alman Luteren vaiz Stephan Gerlach Sultanlarla evlenen beyler, karılarının kulu kölesi olmaya mahkûmdur.⁹

Erhard Collman, 1996, *Kağıt üstünde olanın izi: Düşünce ve Felsefe*.

ğinde, daha önceki karısını, ona birkaç erkek evlat vermiş olmasına karşılığın boşanmış. Oğullarından biri [Hasan Paşa] şimdilerde Halep beylerbeyliğine atandı. Paşanın eski karısı da başka bir adamla evlendirildi. Piyale Paşa da aynı olayları yaşadı.”⁹

Preselelerle evlenecek olan erkeklere dayatılan bu yükümlülük, Selânikî'nin anlattığı ve Hammer'in şu ifadelerle aktardığı dramatik bir olaya da neden olmuştu:

“Ufak tefek ve çirkin, ama son derece akıllı bir kadın olan Sokollu'nun dul

si, yani İslam mevzuatı ile güvence altına alınmış olan çökeşlilik hakkından vazgeçmesi gerekiyordu.

Bu, üzerinde biraz durmayı hak eden ilginç bir durumdur. Çökeşlilik yalnızca İslam dininin kabul ettiği bir hak değil, hanedanın ilk dönemlerinden itibaren – zaman içinde nikâhli eşlerin yerini konumlarına göre farklı unvanlar verilen cariyeler almış olmakla birlikte – padişahların da yücelttiği bir aile modelidir. Cem Behar ve Alan Duben'in imparatorluğun son dönemlerinde Türk ailesi üzerine yaptıkları çalışmalar, çökeşliliğe neredeyse sadece Osmanlı seçkinlerinin ailelerinde, özellikle de paşalar arasında yaygın olduğunu göstermiştir.” Başka bir deyişle, sözünü ettiğimiz yasak çökeşliliğin en çok görüldüğü kesimi, yani paşaları etkiliyordu. Dolayısıyla, burada hüküm süren ailenin üstünlüğünü ve sıradan insanlara uygulanan kanunların üzerinde olduğunu göstererek hanedanın farkını vurgulamayı amaçlayan bir kuralla karşı karşıya olduğumuzu kabul etmemiz gerekir.

Acaba bu kural cariyeleri de kapsayacak kadar ileri gidiyor muydu? Bazılarına göre öyle. Örneğin, yine Gerlach şunları anlatıyor:

“Paşa, sultan hanımı ziyaret edeceği zaman, sağına soluna bakması hoş görülmez, sadece önüne bakmasına izin verilmiştir. Eğer cariyelerden birine ilgi duyduğunu belirten bir bakışı fark edilirse, cariyeye o gecenin sabahına çıkmazmış. Türk kadınları o kadar kıskançmış ki, kocalarının cariyelerden birine yakınlık duyduğunu fark ettiklerinde, cariyeyi daha o gece boğdurlarmış. Hatta Rumeli defterdarının karısı kocasının sevdiği cariyeleri ocağa atıp yaktırmış.”¹²

Hammer'in aktardığı örnek de bir o kadar dehşet verici:

“Piyale'nin dul eşi III. Selim'in kızı Gevherhan Sultan, [...] kocasının yanından geçerken hafifçe boynunu okşadığını gördüğü cariyelerden birini bir gün kendi elleriyle bıçaklamıştı [...]”¹³

Sokollu Mehmed Paşa (Mahlasıyla Tavi: Sokoloviç 1505 – İstanbul 11 Ekim 1579). İlk adı Bayo Sokoloviç. Sokollu Mehmed Paşa İsmihan Sultan ile evlendiğinde İsmihan on yedi yaşındaydı. Belgrad'daki Sokollu Mehmed Paşa Çeşmesi 1578.

dini dayatsa da, itaat zorunluluğu hanedan dışı evliliklerin hiçbirinde belirtilmiyordu. Dolayısıyla, yalnızca dış görünüşle de sınırlı olsa, bu itaat vurgusunda bir hanedan özelliği görmemiz gerekir. Koşulsuz saygı kadına değil, daha çok temsil ettiği hanedana gösteriliyordu.

Simgesel boyun eğme *dâmâd-ı şehriyârî*'ye dayatılan evlilik yükümlülüklerinden yalnızca bir tanesiydi. Bununla birlikte daha istisnai bir yükümlülük de geliyordu : Tek eşlilik. Gerlach'ın bu konuda günlüğüne yazdıklarına bakalım:

“Paşalar bir sultanla evlendirilirlerse, daha önceki karılarını, ondan çocukları olsa bile boşamak zorunda kalıyorlar. Nitekim Mehmed Paşa da şimdiki eşi olan sultanla evlendirildi-

eşi Esmâ, Osman Paşa ile evlenme çabaları boşa çıkınca, Budin valisi Üveys Paşa'nın halefi, cesur ve savaş sanatlarında usta bir adam olan, ama bir Osmanlı prensesiyle evlenebilmek için karısını ve çocuklarını kovduğundan herkesin hor gördüğü Kalaylıkoz Ali Paşa ile evlendi. Peçevi'ye göre, boşanma üzerine [Ali Paşa'nın] karısının dudaklarından Budin kayalıklarını eriten feryatlar ve hırslı adamın günlerini kısaltacak beddualar döküldü; gerçekten de, Ali Paşa bundan bir yıl sonra öldü ve Budin yakınlarında bir tepeye gömüldü.”¹⁰

Tekeşlilik kuralı yalnızca evlilik esnasında değil, evlilikten sonra da uygulanıyordu: Müstakbel damadın eski eşlerini boşaması yeterli olmuyor, üstü kapalı olarak bundan sonra başka bir eş almamayı taahhüt etme-

Bu örnekler gördükleri kadar kanıtlayıcı değildir. En azından cariyelerle ilişkinin yasak olduğunu göstermezler. Örnekleri bakılırsa, padişah damatları bu ilişkilerini devam ettirebiliyor ve padişahın tepki görmüyorlardı. Ancak, bu durum eşlerinin pek hoşuna gitmiyor ve bazen sorunu radikal bir biçimde çözmeyi tercih ediyorlardı.

Ayrıca, verilen örnekler genellikle damadın değil, prenseslerin cariyeleri ile ilgilidir. Kölelerin sahipleriyle ilişkilerini düzenleyen kurallar, gerçekten de kadın ya da erkek köle sahiplerine bunların yaşam ve ölümüne karar verme hakkını veriyordu. Ancak, Gerlach'ın sözünü ettiği ve Hammer'in ima ettiği kıskançlığın gerçek anlamda bir kıskançlık olmadığını düşünebiliriz. Prensese belki de kocasıyla cariyelerden biri arasındaki ilişkinin iki olası sonucunu ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Bunlardan biri tamamen ekonomiktir: Bir cariye'nin değeri güzelliğine ve bekâretine bağlıydı. Cariye kocasının ilgisine karşılık verirse, prensesin bir gün bir müttefik edinmek amacıyla üst düzey bir devlet görevlisi-ne vermek üzere yetiştirdiği, eğitim verdiği bu kızı yapılan tüm yatırım boşa giderdi.¹⁴ Bununla birlikte, bu kadar radikal bir tepkiyi doğrulamaya yetmediğinden bu açıklamanın yalnızca kısmen geçerli olabileceğini belirtelim. Zira, prensesin kocası ile cariyesi arasındaki olası bir ilişkinin korkulması gereken çok daha önemli bir sonucu vardı: Eğer bu ilişkiden bir çocuk dünyaya gelirse, nikâhlı eşin çocuklarıyla aynı statüye sahip olmaması için hiçbir neden yoktu.¹⁵ Başka bir deyişle, prensesin esas korkusu kendi oğullarına ve kızlarına rakip olacak bir çocuğun doğmasıydı. Bu düşünce de elbette (hanedan üyeleri hariç) herkesten üstün oldukları fikriyle yetiştirilen bu kadınların hoşuna gitmiyordu.

Dâmad-ı şehriyârî'ye dayatılan evlilik kurallarından üçüncüsü de hanedan üyelerinin sahip oldukları ayrıcalıklı statü ile ilgili fikrimizi güçlendirir. İtaat ve tekeşlilik yükümlülüklerinin yanında, padişah

damatlarının boşanması da yasaktı. Eşlerden her birinin boşanma karışındaki durumu ilginç bir gözlem konusudur, çünkü yine hanedanın mutlak üstünlüğünü yansıtmaktadır. Bu makalenin sınırları içerisinde gözden geçirdiğimiz üç yüz yıllık Osmanlı tarihi boyunca, erkek eşin girişiyle gerçekleşen hiçbir boşanma vakasına rastlamıyoruz; hatta bunu akıllarından bile geçirmediklerini, çünkü böyle bir şeye kalkışmanın imkânsız olduğunu görüyoruz. Padişah damatlığı statüsüne yükselmenin bir *kul* için ne kadar ayrıcalıklı bir onur olduğunu düşünürsek, dama-

tiliminde olduğundan, bu boşanmalar genellikle zavallı istenmeyen kocaların ölümüne ya da mahvına sebep olur. Dolayısıyla bunlar, her halükârda karılarına çok itaatli davranmak zorundadır."¹⁷

Gerçekten de prensesler gerektiğinde kendilerine verilen bu boşanma hakkını kullanmakta tereddüt etmiyorlardı. İlk ve en bilinen örneklerden bir tanesi, Şah Sultan'ın Lütfi Paşa'dan boşanmasıdır. I. Selim'in kızı olan Şah Sultan, Lütfi Paşa ile büyük olasılıkla ağabeyinin saltanatının başlarında evlendirilmişti. Önceleri

din sonradan bu statüden vaz geçme hakkına sahip olmadığını da kabul etmemiz gerekir. Damat açısından verilen söz nihaidir. Karısı tahammül edilmez şekilde davranırsa da (hatta Ottoviano Bon "şeytani" sözcüğünü kullanacak kadar ileri gider),¹⁶ padişah damadının onun tüm taleplerine boyun eğmekten ve saygı göstermekten başka seçeneği yoktur.

Üstelik, kendisinin sahip olmadığı boşanma hakkına karısı sahip olduğundan, saygıda kesinlikle kusur etmemelidir. Yine Ottoviano Bon'un hatırlattığı gibi:

"Ve bazen bu kadınlar kocalarını kovalar ve başka eşler alırlar, ama elbette padişahın onayı olmadan değil. Padişah prenseslerin arzusu-na ve ikna kabiliyetine teslim olma-

Yanya valisi olan Lütfi Paşa, daha sonra başkente çağrıldı ve 1539'dan 1541'e kadar sadrazamlık yaptı. İktidarı çok sağlam görünüyordu, ancak padişahın (I. Süleyman) başkentte bulunmadığı bir sırada eşiyle anlaşmazlığa düştü. D'Ohsson bu olayın öyküsünü Hasanbeyzade'den alıntılayarak aktarı:

"Bir gün, ahlaksız davranışlar içinde yakaladığı Müslüman bir kadının, vücudunun burada adını zikredemeyeceğimiz bir yerinden usturaıyla kesilerek cezalandırılmasını emredecek kadar ileri gitti. Bu cezanın densizliği ve barbarlığı karşısında herkes ısrarı etti. Lütfi Paşa padişah efendisinin kızkardeşi olan bir sultanla evliydi. Duruma öfkelenen bu prenses, kocasına çok şiddetli ve keskin ifadelerle çıktı. Namusa şayy göstermek ge-

Şah Sultan Cemil ve Tekkesi, Eyüp. I. Selim'in kızı olan Şah Sultan, Lütfi Paşa ile büyük olasılıkla ağabeyinin saltanatının başlarında evlendirilmişti.

IV. Murad
(1612 - 1640),
17. Osmanlı
padişahı 1623 ile
1640 arasında
hüküm sürdü.
Melek Ahmed
Paşa önce
Murad'ın kızı
Kaya İsmihan
Sultan'la, onun
ölümünün
ardından da I.
Ahmed'in kızı
Fatma Sultan'la
evlendi.

rekmiyor muydu? dedi ona. Bu kadar zalim ve sarsıcı bir cezayı nereden icat ettin? Ceza suça uygundur, diye cevap verdi sadrazam, ve bundan sonra dinimizi ve kanunlarımızı hiçe sayarak namussuzluk eden her kadına bu ceza verilecek. Bu sözler üzerine, sultan onu hakaretlerle ezdi ve onu edepsizlik, barbarlık, zorbalıkla suçladı. Öfkeden deliye dönen sadrazam, silahlarına sarılarak karısının üzerine yürüdü; sultanın çığlıklarına cariyeler ve haremâları yetiştirilen ve sadrazamı efendilerini daire-sinden yumruklarla dışarı attılar. Bu

lek Ahmed Paşa'yı çağırttı ve devlet mührünü kendisine vererek onu sadrazam yaptı.¹⁹

Görünen o ki, Kaya İsmihan Sultan'ın boşanma tehdidi etkisini göstermişti: Melek Ahmed Paşa Bağdat'a gönderilmek yerine devlet mührünü teslim alarak sadrazam oldu ve bu görevde bir yıldan biraz daha fazla kaldı.²⁰

Paşanın ikinci eşi Fatma Sultan'ın yaptığı şantaj ise bundan çok farklıydı. Evliya Çelebi bu prensesi pek de hoş olmayan ifadelerle anlatır.

Dâmâd-ı şehriyârî bir statünün ortaya çıkması sistemin alışılmamış sonuçlarından biriydi. Bu terimin özelliği doğasında gizlidir: Bir unvan değil, imparatorluğun bazı yüksek rütbeli görevlilerine verilen bir onurdur. Verildiği kişiyi hanedanla birleştiren özel bağa işaret eder; o kişiyi kendisiyle aynı mevkide bulunan benzerlerinden ayırır, ama kendisine hanedan ailesi içinde gerçek bir yer kazandırmaz.

fevkalâde olay Lütfi Paşa'nın mahvına sebep oldu. Süleyman bu davranışı için onu açıkça suçladı, sultandan ayrılmasını emretti, derhal görevinden aldı ve ölümüne kadar kalacağı Dimetoka'ya sürgüne gönderdi.¹⁸

Bir prensese el kaldırmak elbette padişaha karşı işlenmiş bir suçtur; Lütfi Paşa da yalnızca görevinden alındığı ve sürgüne gönderildiği için şanslı kabul edilmelidir. Sonraki dönemlerde padişahlar kendilerini rahatsız eden damatlardan kurtulmak konusunda daha tez davranacaklardır.

Vakanüvislerin anlatıtları bize oldukça ilginç başka örnekler de verir. Bu örneklerin hepsi de bir prensesin boşanmasının ve bu şekilde eşinin kariyerini mahvetmesinin ne kadar kolay olduğunu gösterir. Anlatılara göre, prensesler de bu düzenlemenin pekâlâ farkındaydılar ve şantaj yapmak için kullanmakta tereddüt etmiyorlardı.

Elimizdeki örneklerden biri şaşırtıcı bir şekilde aynı damat, ama birbirini izleyen iki prenses gelin ile ilgilidir: Önce IV. Murad'ın kızı Kaya İsmihan

Sultan'la, onun ölümünün ardından da I. Ahmed'in kızı Fatma Sultan'la evlenen Melek Ahmed Paşa'nın öyküsü. Bu padişah damadını tehdit eden ilk boşanma rüzgârı, genç eşi Kaya İsmihan Sultan padişaha şantaj yaparak taşraya gönderilmesini engellemeye çalıştığında esmişti:

"Birkaç gün önce, kendi zayıflığının ve devlet işlerinde gözden düştüğünün farkına varan bu vezir [İlçir Paşa], sadrazamlığa göz diken herkesten kurtulmaya başladı; Kaya Sultan'ın şanlı kocası Melek Ahmed Paşa da işte o sırada Arslan Paşa adlı kişinin [eski vali] ölümüyle boşalan Bağdat eyaleti [valiliğine getirildiğinden], aceleyle Üsküdar'a geçti. Ama sultan bundan padişaha şikâyetçi oldu: 'Ama daha yeni döndü! Derhal gitmesini gerektirecek bir durum varsa, o zaman boşanmama müsaade edilsin!' Bunum üzerine, Melek Ahmed Paşa'nın gidişi padişah rızasıyla iptal olundu.

Öyle ki, üçüncü gün, devlet mührü getirilerek kendisine teslim edildi. Yanlış bir kararla gönderildiği Bağdat yolundan dönerken, padişah Me-

Düğün günü paşa gerdek odasına girdiğinde, altıncı evliliğini yapmış olan yeni gelin kendisini aşırı küstah bir tavırla karşılamıştı — en azından paşanın ertesi gün kendisine anlattıklarının aktaran Evliya Çelebi'ye göre... :

"Evliya, bunlar aramızda bir sır olarak kalsın. Gerdek gecesi karım olacak bu kadından geçirdiğim işkenceler Malta tutsaklarına bile reva görülmemiştir. Allah beni affetsin, ne utanmaz, terbiyesiz, ölçsüz bir kadını! Bir besmele çektikten sonra hareme girer girmez, onu gördüm. Artık kocayım güya ve bu da benim ilk gecem —bana en azından bir parça saygı göstermesi gerekir. Orada öylece hareketsiz oturdu, yerinden bir parmak bile kıpırdamadı. Yaklaştım ve elini öptüm. [...] Dudaklarından dökülen ilk inci şu oldu: 'Sevgili paşam, eğer benden bir şey elde etmek istiyorsanız, sarayda da olsanız, herhangi bir hükümet makamında bulunmak üzere uzakta da olsanız, bilin ki aylık masraflarım her ay 15 kesedir. [...]'"²¹

Ardından, prenses yeni kocasının karşılaması gereken masrafların

uzun listesini sıralamaya girişmişti. Bunun üzerine Melek Ahmed Paşa yoksulluğunu, kendisi gibi bir gazinin mütevacı durumunu, son çare olarak da bir önceki eşi Kaya İsmihan Sultan'ın kendisine bu kadar masraf çıkarmadığını ileri sürerek itiraz etmeyi denerdi:

"Bu masraflar benim için çok fazla. Lütfen biraz azaltın. Rahmetli Kaya Sultan'ın talep ettiği masrafları karşılamaya gücüm yetiyordu; ama bunlar onunkilerin beş katı ediyor ve benim bunları karşılayacak gelirim yok'. 'Sevgili paşam', diye cevap verdi, 'beni Kaya Sultan'la aynı kefeye mi koyuyorsunuz? O benim erkek kardeşimin kızıydı. Ben ise padişahınız Sultan Ahmet Han'ın kızıyım. Babamın şu kulunun yaptığına bakın! Kaya olacak kızı benimle bir tutuyor!"²²

Bundan sonra işler tatsızlaştı, ama son söz yine prensesindi. Tartışmaya açık bir tehditle noktayı koydu:

"Paşam", dedi, 'benimle geçinmeyi beceremeyeceksiniz sizi boşarım, ölü ya da diri. Çeyizim için bir Mısır hazinesi ödemeye hazır olun."²³

Sert bir ifade: "Seni boşarım, ölü ya da diri". Başka bir deyişle, Fatma Sultan istekleri kabul edilmezse kocasını boşayabileceğinden ya da idam ettirebileceğinden emindi. Her iki durumda da özgür kalacak ve hak ettiğine inandığı parayı alacaktı. Melek Ahmed Paşa da tehdidi tüm boyutlarıyla kavramıştı ve sonunda boyun eğmekten başka çaresi yoktu. Böylece karısının bu mücadeleyi kazanmasının ne kadar kolay, kendisinin ise hakkını savunmak konusunda ne kadar çaresiz olduğunu kabul etmiş oluyordu.

Padişahın kulu olan kocasından mevki bakımından üstün olan prenses, evlilik ilişkisi içindeki iktidarın tüm kartlarını elinde tutuyordu. Kocasını kendisine (sembolik de olsa) itaat borçluymuş; karısıyla sınırlı, tekeşli bir ilişki yürütmek zorundaydı; son olarak, Demokles'in kılıcı gibi başının üzerinde sallanan ve karısıyla

arasındaki itaat ilişkisini iyiden iyiye güçlendiren boşanma tehdidiyle her an karşı karşıyaydı. Prensesin bir sözüyle aralarındaki evlilik bağı çözülebilir ve zavallı damadı çok güç bir durumda bırakabilir, hatta basbayağı idamına neden olabilirdi. Burada, evlilik ilişkisinde prenseslere tanınan ayrıcalıkların birbiriyle yakından ilintili olduğunu görürüz. Hepsisi de hanedan üyelerinin sıradan insanlar karşısındaki üstünlüğü fikrine katkıda bulunur. Padişah damatlarının boşanamamalarına karşılık bu hakkın prenseslere bu kadar kolaylıkla

tanınmış olması hanedan üyeleri ile toplumun geri kalanı arasına mesafe konmasına yardımcı olur. Hanedan üyeleri herkesin tabi olduğu kurallara uymazlar, kuralların üzerindedirler, yalnızca onlar için geçerli olan düzenlemeler vardır, çünkü onlar Tanrı'nın seçtiği insanlar olarak olağanüstü varlıklardır ve Tanrı bu hanedanı hüküm sürmesi için seçmiştir, iktidarının sürekliliği onu esirgediğinin göstergesidir.²⁴

Hüküm süren hanedanlar üstünlüklerini göstermek konusunda her zaman hayal gücü ve doğaçlamanın sınırlarını zorlamış, son derece özgün yöntemler geliştirmiştir. Norbert Elias *Société de cour* (Saray Toplum) adlı kitabında Fransa kralının en güzel konutları inşa etme hakkı-

nı kendisine sakladığını, bu şekilde herkesin kendi statüsüne özgü protokol kurallarına saygı göstermek zorunda olduğu bir konut hiyerarşisi oluşturduğunu hatırlatmıştır: Buna göre, en gösterişli sarayları yalnızca hükümdar ve ailesi yaptırabilirdi.²⁵ Yine Elias'a göre, saray toplumunun örgütlenmesinin de belirli bir amacı vardı: Kendisinin hemen altında yer alan sınıfları yalnızca kralın kendi arzusuna göre bahşettiği paye dağıtım konusunda birbirleriyle rekabete zorlayarak kralın üstünlüğünü güvence altına almak.²⁶ Aynı şekilde,

Avrupa'da hüküm süren hanedanların benimsediği evlilik ilişkileri de kadınların bu hanedanlar arasında alınıp verilmesiyle kraliyet soyunun üstünlüğünü vurgulamayı amaçlıyordu.²⁷

Batı Avrupa hanedanları soylarının üstünlüğünü vurgulamaya yönelik önlemler alma konusunda yalnız değildi: Yöntemleri farklı olmakla birlikte, Osmanlılar da aynı biçimde davrandılar. Bu noktada Osmanlı devlet kültürünün aynı temellere dayanmadığını hatırlatmamız gerekir: Osmanlılar Bizans İmparatorluğu, İslam Ortadoğu'su (özellikle Mısır'da hüküm süren hanedanlar) ve Asya Türklerinden oluşan üçlü bir mirasın temsilcileriydi.²⁸ İslam Âdetlerine uymaya özen gösterecekler de, soylar-

IV. Murad'ın kızı adına yapılan İsmihan Sultan Kütüphanesi. Kaya İsmihan Sultan'ın şanlı kocası Melek Ahmed Paşa boşanan Bağdat eyaleti (valiliğine getirildiğinden), aceleyle Üsküdar'a geçti. Sultan bundan padişaha şikâyetçi oldu: 'Ama daha yeni döndü!'

rının üstünlüğünü göstermek zorunda olduklarının bilincindeydiler. Bu çabanın çeşitli ifadeleri arasında en şaşırtıcı olanlardan biri de, hanedan üyelerinin kul'larla birlikteliğine dayanan istisnai bir evlilik sisteminin kurulmasıydı: Erkekler için cariyegözdeler, kadınlar için padişahın kul'ları olan damatlar. *Dâmâd-ı şehriyârî* gibi yoktan var edilen bir statünün ortaya çıkması bu sistemin alışılmaması sonuçlarından biriydi. Bu terimin özelliği doğasında gizlidir: Bir unvan değil, imparatorluğun bazı yüksek rütbeli görevlilerine verilen bir onurdur. Tam da bu nedenle, verildiği kişiyi hanedanla birleştiren özel bağa işaret eder; o kişiyi kendisiyle aynı mevkide bulunan benzerlerinden ayırır, ama yine de kendisine hanedan ailesi içinde gerek bir yer kazandırmaz. *Dâmâd-ı şehriyârî*, ortaklığı tanımak için kendisine yalnızca onursal bir ayrıcalık veren bir paye bahşedilen hanedan ortağıdır.

Buna karşılık, bu paye hanedana karşı neredeyse tam bir itaat gerektirir. *Dâmâd-ı şehriyârî* İslam hükümlerile korunan evlilik içi pek

çok hakkından bu nedenle mahrum kalır; yine İslam kültüründe içkin ifade edemez hale gelir. Uygulamada olayların her zaman bu şekilde gelişmemiş olması kuvvetle muhtemeldir; ancak simgesel olarak, tüm kurallar hanedan temsilcisinin kocası üzerindeki üstünlüğünü ifade edecek şekilde ayarlanmıştır. Padişah damatlarının bu durumdan hiç yarar sağlamadıkları izlenimine kapılmayalım: Özellikle kariyer bakımından, padişah ailesiyle kurulan bu bağ çok sayıda güvenceyi birlikte getiriyordu ve padişahın koruması damatlardan bazılarını oldukça zor durumlardan kurtarmıştı. *Dâmâd-ı şehriyârî*'lerin hanedanla kurdukları bağdan (kendileri ya da aileleri için) sağladıkları (ya da sağlamayı umdukları) yararlar konusu başlıbaşına üzerinde durulması gereken bir araştırma konusudur.

Böylece, hanedan soyundan gelen kızlara uygulanan evlilik sisteminin hanedanın üstünlüğünü ifade etmesi için olağanüstü bir fırsat sunduğunu söyleyebiliriz. Bu sistem ve *dâmâd-ı şehriyârî*'ler için getirdiği

ek yükümlülükler sayesinde, devletin en güçlü adamları (ve bunlar arasından padişah damadı olmakla onurlandırılmış olan en seçkinleri) hanedanın temsilcisi olan karılarına kayıtsız şartsız itaat etmek zorundaydılar. Bunun da ötesinde, Osmanlı hanedanı tüm soylar üzerindeki üstünlüğünü yücelterek bir istisna olduğunu da kanıtlamış oluyordu. Ancak bu sıfatla İslam ilkelerine bile ters düşen evlilik kurallarını dayatabiliyordu. Tanrı seçtiği ve devamlılığını sağlayarak kendisini korumaya devam ettiği için, hanedan da Tanrı karşısında istisnai davranış kuralları sergilemeye cesaret edebiliyordu. Kendisini Tanrı'nın iradesinin ifadesi olarak kabul edilen kanunların üzerine yerleştiren Osmanlı hanedanı, insan üstü niteliğini de göstermiş oluyor, bu şekilde kendisini kutsallaştırıyordu. Bu soydan gelen kişilerin kutsalılığı çeşitli vesilelerle bazen yoku sayılmış olabilir,²⁹ ama *dâmâd-ı şehriyârî*'lerin evlilik yükümlülükleriyle de ortaya konan hanedanın istisnai niteliği imparatorluğun oyu oluşuna kadar varlığını korumuştur.

DİPNOTLAR

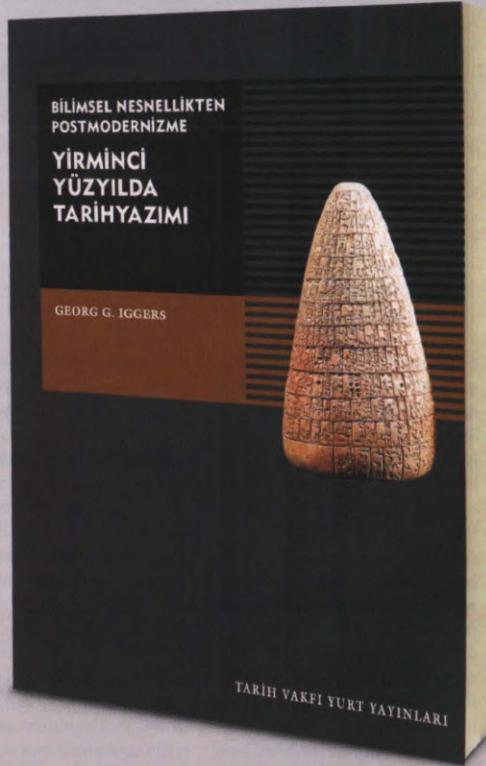
- Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, yayına haz. K. Beydilli, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2006; cilt 2, s. 58.
- Ottaviano Bon, *The Sultan's Seraglio: An intimate portrait of life at the Ottoman Court. From the Seventeenth-century edition of John Withers*. Londra, Saqi Books, 1996: 53.
- N. Sakaçoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*: 198-200; Ç. Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*: 40-41.
- N. Sakaçoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*: 150-222; Ç. M. Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*: 31-46.
- N. Sakaçoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*: 232-233; Ç. M. Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*: 50-51.
- J. Hammer, *Histoire générale de l'Empire ottoman*: cilt 8, s. 87. Bkz. N. Sakaçoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*: 234-235. Uluçay Geverhan Sultanı dansöz etmez.
- Anonim Osmanlı Tarihi (1699-1116 / 1688-1704), yayına haz. A. Özcan, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2000: 148.
- Bu bölgede de ilgilili çalışmaları, bkz. Margaret L. Meriwether, *The Kin Who count: Family and Society in Ottoman Aleppo, 1770-1840*. Austin, University of Texas Press, 1999; Mary A. Fay, "Women and Waqf: Toward a Women Reconsideration of Women Place in the Mamluk Household" *International Journal of Middle East Studies* 29/1 (Subat 1997): 33-50; yine aynı yazarın "Women and Waqf: Property, Power and the Domain of Gender in Eighteenth-Century Egypt", in *Women in the Ottoman Empire, Middle Eastern Women in the Early Modern Era*, ed. M. C. Zulfı. Leiden, Brill, 1997: 28-47.

- S. Gerlach, *Türkiye Günlüğü*: cilt 2, s. 584-585.
- J. Hammer, *Histoire générale de l'Empire ottoman*: cilt 7, s. 73. İslanikiTarihi'ne göre.
- Cem Behar ve Alan Duben, *İstanbul Households: Marriage, Family and Fertility, 1880-1940*. Cambridge, Cambridge University Press, 1991.
- S. Gerlach, *Türkiye Günlüğü*: cilt 2, s. 584-585.
- J. Hammer, *Histoire générale de l'Empire ottoman*: cilt 7, s. 73.
- Özellikle bkz. Ehud R. Toledano, *Slavery and Abolition in the Ottoman Middle East*. Seattle and London, University of Washington Press, 1994: 24-30; Meis Kunt, "Kulların Kulları", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, Humaniter Bilimler* 3 (1997): 27-42; ayrıca bkz. Halil İnalçık, "Hüseyin Paşa", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1950): cilt 5, s. 613.
- R. Brunschwig, "Abd", *Encyclopaedia of Islam*, 2nd edition (Leiden, 1960): cilt 1, s. 26-31.
- O. Bon, *The Sultan's Seraglio*: 53.
- O. Bon, *The Sultan's Seraglio*: 53.
- Mouradja D'Othson, *Tableau général de l'empire ottoman*. İstanbul, İsis, 2000: cilt 4, s. 351.
- Mehmed İpsirli (ed.), *Tarih-i Na'imî*. Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2007: cilt 3, s. 1266.
- Ömer M. Alper, "Ahmed Paşa (Melek)", *Yasamları ve Yaftaları Osmancılar Ansiklopedisi*: cilt 1, s. 150-151; Necdet Sakaçoğlu, "Ahmed Paşa (Melek)", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*: cilt 1, s. 128-129.
- Robert Dankoff (ed.), *The Intimate Life of an Ottoman Statesman, Melek Ahmed Pasha (1588-1666) as Portrayed in Evliya Çelebi's Book of Travels*. New York, State University of New York, 1991: 259.
- R. Dankoff (ed.), *The Intimate Life*: 260.
- R. Dankoff (ed.), *The Intimate Life*: 261.

- Bununla birlikte, söylemleuygulama arasındaki olası, hattatözlöğünü farklı dikkate almamız gerekir. Vakavüvislerin anlatılan kuskus presensleri elleri karşısında mutlak iktidar sahibi oldukları göstermektedir, ama presenslerin de padişahın onayına tabi olduğunu unutmamak gerekir. Ottaviano Bon'dan yaptığımız alıntıda ve yukarıda verdiğimiz iki örnekte bu durum açıkça belirmektedir. Oysa, padişahın kendi kızlarına ya da sevdiklerinin kızlarına karşı her zaman iyi niyetle davranacağını güvencesi yoktur. İbrahim'in kızkardeşlerine yaptığı kötü muamele (gözdelerine hizmet etmeye zorlaması, Edirne'ye sürmesi) bunun kanıtı olan örneklerden biridir. Siyasetenlerle padişahın özellikleri ya da duyduğu bazı evliliklerin bozulması, önemini yitiren başka evliliklere oranla muhtemelen daha güçlü. Doğrudan statüsüne yapılan saldırılar dışında, bir prensesin talebi ettiği boşanmanın siyasal duruma ve ilgili kişiler arasındaki ilişkilere göre bakılabilir ya da reddedildiğini düşünebiliriz.
- Norbert Elias, *La société de cour*. Paris, Flammarion, 1985: 17-45.
- N. Elias, *La société de cour*: 119.
- Bu konu üzerine, bkz. Lucien Bély, *La société des princes. XVIe-XVIIIe siècles*. Paris, Fayard, 1999.
- Cemal Kafadar, *Between Two Worlds. The Constructions of the Ottoman State*. Berkeley / Los Angeles / Londra, University of California Press, 1995; passim; H. İnalçık, *The Ottoman Empire*: 65-70.
- Örneğin, II. Osman'ın yargısız infazı sırasında, Bkz. Nicolas Vatın ve Gilles Veinstein, *Le sérial ébranlé. Essai sur les morts, dépositions et avènements des sultans ottomans. XIVe - XIXe siècle*. Paris, Fayard, 2003: 183-258.

BİLİMSEL NESNELLİKTEN POSTMODERNİZME YİRMİNCİ YÜZYILDA TARİHYAZIMI

Tarihin sonu geldi mi? Tarihle edebiyat arasındaki farklılıklar ve benzerlikler nelerdir? Tarih anlatısının odak noktasında devlet ve siyaset mi, yoksa toplumsal ve ekonomik yaşam mı yer almalı? Marksist tarih yaklaşımı günümüz dünyasında geçerliliğini koruyor mu? Dünya tarihi tek bir zaman çizgisi üzerinde, bütüncül bir süreç olarak hep ileriye doğru mu evriliyor, yoksa aynı yüzyılın tarihi içinde bile farklı zaman çizgileri mi söz konusu? Tarihyazımı, o tarihin içindeki gerçek bireylerin gündelik yaşamlarıyla ne derece örtüşüyor? Georg G. Iggers, tarihyazımında kilometre taşları olan Leopold von Ranke, Weber, Marx ve Marksist tarih yazımı, Annales okulu, yapısalcılık, Frankfurt okulu, Foucault, Derrida, Thompson, postmodernizm gibi akımları, içinde şekillendikleri koşullarla birlikte ele alırken ayrı bir disiplin olarak doğduğu 19. yüzyıldan günümüze dek tarihyazımının serüvenini ve ardında bıraktığı soruları anlatıyor.

5.
basım

ÜNİVERSİTE DÜZEYİNDEKİ İNKILÂP TARİHİ DERSLERİNE FARKLI BİR MODEL İLE BAKMAK

YÜCEL KABAPINAR

Birtakım yetkin kişilerin doğrunun, yanlısın ne olduğuna ilişkin yaklaşımlarının, bir bütün olarak başka bireylerin zihnine akıtılarak nakledilmesi söz konusu ise burada bir bilinç oluşumundan değil, bir bakışın bir başkasına yansıtılmasından ya da empoze edilmesinden söz edilebilir. Bu muhtemelen, tarihsel bilginin ya da bakış açısının tekil naklidir. Böylesi bir öğrenme sürecinin sonuçlanacağı adrese, çok özel bir çaba gösterilmedikçe, muhtemeldir ki, ezber ya da tek boyutlu bir bakış olacaktır.

Geçtiğimiz günlerde gazetelerde ve gazetelerin web sitelerinde yayımlanan üniversite düzeyindeki İnkılâp Tarihi derslerinin kaldırılmasına ilişkin haber, gündem yaratan/değiştiren haberlerden biri idi.

Üniversite düzeyindeki İnkılâp Tarihi dersleri, özellikle 2004 yılından itibaren başlayan ve ilköğretimden liseye kadar olan sınıf düzeylerindeki program değişikliklerinin ardından ilginç bir durumda kalmıştır. Bütünüyle olmasa da, yapılandırmacı öğrenme anlayışının etkisi altındaki ilköğretim ve lise düzeyindeki Sosyal Bilgiler, İnkılâp Tarihi ve Tarih gibi derslerin kavram ve içerik algısı önemli ölçüde değişmiştir. Nitekim 2004 yılı sonrasında önce ilköğretim birinci kademedan başlayarak ikinci kademe ile devam eden program değişikliği sürecinde Sosyal Bilgiler dersi (4-5. sınıf) öğretim programlarında yeni anlayış ile ilgili olarak şunlar söylenmekteydi:

"Sosyal Bilgiler dersinin en önemli amaçlarından birisi de; öğrencilerde, kanıt kullanma, kanıta dayalı

akıl yürütme becerilerini geliştirmektir. Bu açıdan Sosyal Bilgiler dersinde öğrencileri kanıt niteliği taşıyan birinci elden kaynaklar ve ikinci elden kaynaklarla karşılaştırmak gereklidir."

Yeni anlayışın 8. Sınıf T.C. İnkılâp Tarihi Atatürkçülük Programı'na olan yansımalarını özetleyen ifadeler de şu şekildedir:

"Öğretmen, önce bu temalara ilişkin öğrencilerin ön bilgilerini yoklamalıdır. Daha sonra farklı kaynakları kullanarak olay ve olguları araştırmaları için uygun bir ortam sağlamalıdır. Öğrencilerin bireysel ya da grup olarak birinci ve ikinci elden kaynaklar üzerinde 'bir sosyal bilimci gibi' çalışmalarını sağlamalıdır. Bu yolla onların, kendi anlayışlarını sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturmalarına yardımcı olmalıdır. Tarih konuları öğrencilere sorun merkezli olarak sunulabilir. Örneğin; 'Atatürk, 1920'de kurulan yeni devletin mali kaynak sorununu nasıl çözdü?' sorusu ortaya atılabilir. Bu hususta aşağıdaki aşamalar takip edilebilir:

- Sorun tanımlanmalı ve sınırlandırılmalı,
- Sorunun çözümüne yönelik öğren-cilerin görüşleri alınmalı,
- Öğrencilerin veri toplamaları sağlanmalı,
- Toplanan veriler ışığında görüşler tekrar ele alınmalı ve tartışılmalı,
- Öğrenciler bir rapor yazmalıdır."

Söylem düzeyindeki bu değişikliklerden başka programın konu içeriğinde de genişlemeler olmuştur. Sözgelimi ilköğretim 8. sınıf İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersi programında 1945 sonrası Türkiye tarihinden konuların sunulduğu "Türkiye İçin Yeni Dönem" ile "SSCB Dağıldıktan Sonra" üniteleri, "Körfez Savaşları'nın Türkiye'ye etkilerinin" incelendiği konulardan "AB'ye Girenken" adlı üniteye dek programın çerçevesi oldukça genişlemiştir. Yine lise düzeyinde de "Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi" dersi konulmuş ve konu kapsamı yakın zamanlara kadar getirilmiştir. Öte yan-

dan ifade edilmektedir ki, açıklanan bu değişim daha çok öğrenme anlayışı, program içeriği ve kısmen ders kitapları temelinde gerçekleşmiş olup, sınıf içi öğretim sürecinde ve ölçme değerlendirme boyutlarında nitelik sorunlarının büyük oranda devam ettiği bilinmektedir.

Bu çerçevede çalışmaya temel anlamını veren bakış açısı; ilköğretim ve lise programlarında (sınıf içi uygulamada derin sorunlar olsa da) bu kavramsal ve içerik değişimi varken, üniversite düzeyinde İnkılâp Tarihi dersi nasıl işlenmelidir? Bu çerçevede aşağıda üniversite düzeyindeki İnkılâp Tarihi dersi için yazar tarafından hazırlanan ve iki yıl süre ile uygulanan özel bir öğretim programı ve anlayışı tanıtılacaktır. Ardından da bu içerik ve anlayış ile ilgili derse devam eden öğretmen adaylarının görüşleri sunulacaktır.

YÖNTEM

Araştırma nitel bir araştırma olup; yeni bir öğretim yönteminin öğretici tarafından sınıfta uygulanması nedeniyle "eylem araştırması" olarak modellenmiştir. Bir öğretim yılı boyunca kanıt temelli tarih öğretiminin sınıflarda uygulanmasının ardından öğrencilere üç sorudan oluşan açık uçlu bir anket uygulanmıştır. Bu anketteki sorular ilköğretimden liseye dek gördükleri tarih öğretimi hakkın-

daki görüşleri ile bir yıl boyunca izledikleri derste uygulanan yöntemle ilişkin bakış açılarını sormaya ilintilidir. Araştırmaya Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi'nin Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı (60 öğrenci) ile Bilgisayar Öğretmenliği (25 öğrenci) ve Özel Eğitim Öğretmenliği (25 öğrenci) bölümlerine devam eden toplam 110 öğrenci katılmıştır. Elde edilen veriler nitel veri çözümleme yöntemlerinden içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu çerçevede öğrenci yanıtları belirli kategorilere göre sınıflandırılarak nicelleştirilmiş ve tablolar halinde sunulmuştur. Güvenilirliği artırma adına öğrenci cevaplarından örneklerle araştırmada yer verilmiştir. Pratik nedenlerden dolayı sadece iki sorunun sonuçları sunulacaktır.

ÖĞRETİM SÜRECİ

TC Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersinin içeriği var olan program içeriğinin ötesinde araştırmacı tarafından güncellenmiş ve iki dönem boyunca sürecek bir öğretim programı geliştirilmiştir. Bu çerçevede dersin program içeriğinin sınırı değiştirilmiş ve 1980'lere dek genişletilmiştir. Dileyen öğrencilere daha da yakın dönemlere ilişkin konu saptama özgürlüğü verilmiştir. Bazı öğrenciler "28 Şubat Süreci" gibi çok yakın döneme ilişkin bir konuyu da araştırma konusu olarak seçmişlerdir. Lise dü-

zeyindeki "Çağdaş Dünya ve Türkiye Tarihi" dersinin program içeriğinin neredeyse günümüze dek geldiği bir süreç var iken üniversite düzeyindeki İnkılâp Tarihi dersinin Demokrat Parti dönemini yüzeysel bir şekilde kapsayarak sonlanması çok da anlamlı olmayacaktır.

Bu çerçevede işe koşulan bir başka ilke de konuların sayısıyla ilgiliydi. Nicelik olarak çok konunun yüzeysel olarak işlenmesi yerine az sayıda konunun görece derinlemesine irdelenmesi amaçlanmıştır. Yine ders konularının araştırmacı tarafından seçilirken üzerinde durulan bir başka boyut da lise programlarında çok da değinilmeyen "tartışmalı" konuların öğrenci önüne getirilmesidir. Kısaca, programın kronolojik olarak genişletilmesi, az sayıda konunun derinlemesine irdelenmesi ve bu konuların tartışmalı konulardan seçilmesi temel ilkeler olarak yer almaktadır. Bu ilkelere uygun yola çıkılarak oluşturulan öğretim programı aşağıda sunulmuştur.

Aşağıdaki program içeriğinden de görüleceği üzere konular zıt bakış açılarını içerecek şekilde ve zaman zaman soru halinde öğretmen adaylarına sunulmuştur. Yine konu başlıkları çoklu bakış açılarını irdelemeyi gerektirecek şekilde biçimlendirilmiştir. Önemli bir başka boyut da öğrencilerin tüm eğitim hayatları boyunca okudukları ve dinledikleri

Öğretim Programı

- Üniversitede Ödev Yapmak Ne Demektir: İlkelerin Tanıtılması
- Tarihin/Sosyal Bilimlerin Yöntemi ve Derse Vereceği Yön
- Mustafa Belgeseli
- Veda Filmi
- Basına Yansıyan Eleştiriler Işığında Mustafa ve Veda Belgesellerini Tartışmak
- Mustafa Kemal'i Anadolu'ya Kim Gönderdi: Bitmeyen Bir Tartışmayı Gündeme Getirmek.
- Neden ve Sonuçlarıyla Sarıkamış: Alınması Gereken Ders(ler)
- Çanakkale Savaşları Sürecinde Gündelik Yaşam İçerisinde Türk ve Anzak Askeri Olmak
- "Tehcirdi" ve "Soykırım" Bağlamında Ermeni Sorununa Bakmak

- "Devrim Mahkemeleri" "Adaletsizlik Kurumlarıydı" Bağlamında İstiklal Mahkemelerine Bakmak
- Başarıydı – Başarısızlığın Gölgesinde Lozan Antlaşması'na Bakmak
- Siyasi ve İnsani Boyutlarıyla Mübadeleye Bakmak: Gerekli miydi Gerekiz miydi?
- Osmanlı Harf Reformlarından Türk Devriminin Harf İnkılabına: Gerekliydi Gerekizdi?
- Türk Tarih Tezi, Güneş-Dil Teorisi: Ulus Oluşturma Yolunda Abartılar Yaşanılışı Bir Sürec miydi?
- "Aydınlanma Ocaklarıydı", "Komünist Yuvalarıydı" Bağlamında Köy Enstitülerini İrdelemek
- Varlık Vergisi: Azınlıklara Karşı Yapılan Bir Yanlış mıydı?
- II. Dünya Savaşı'na Girmek-Girmemek:

- "İsmet Paşa Bizi Aç Bıraktı-Babasız Bırakmadı İkilemi"
- Varlık Vergisi: Azınlıklara Yaptığımız Haksızlık mı Yoksa Gereklik miydi?
- Çok Partili Yaşam ve DP: Siyasi ve Ekonomik Politikaları: Darbeye Giden Yolda Neler Oldu?
- Kore Savaşı: NATO'ya Giriş Yolunda Mehmetçik Kurban mı Edildi?
- Anlık Tepki-Sistematiik Hareket Bağlamında 6-7 Eylül Olayları: Yürütümü, Kızarmalı mı?
- Özgürlük Hareketi-ydi- Darbelere Yol Veren Darbeydi Bağlamında 1960 Askeri Darbesi
- Kıbrıs Olayları:1960'lardan Günümüze Çözümlemeyen Uluslararası Bir Yara
- Muhtıralar ve Darbeler: Sürecinde Türkiye: Neden Kın Döküldü?

"resmi bakışın" ötesinde konu başlıklarının oluşturulmasıdır. Bu çerçevede öğretmen adayları başlıktaki zıt bakış açılarını savunan tarihçilerin kitaplarını okumakla sorumlu idiler. Bu çerçevede bir örnek vermek gerekirse, sözgelimi en 'sorunlu' konulardan biri olan " 'Tehcirdi' ve 'Soykırım'dı' Bağlamında Ermeni Sorununa Bakmak" konusunu irdeleyen öğrenciler salt Türk görüşünü savunan tarihçileri değil, Vahakn N. Dadrian, Verjine Svazlian ve Taner Akçam gibi diğer perspektifi savunan tarihçilerin kitaplarını da okudular. Hatta dönemi yaşayanların anı/günlük kitaplarını da incelediler.

Çünkü tarihsel konu ya da sorunlarla ilintili bilinç, bir bakıma tarihin metodolojik bakış açısını bilerek, hassasiyetlerini göz önüne alarak, temel kavramlarını kullanarak bireyin tarihsel konu ve sorunları yorumlayışı ile ilgili nitelikli bir bakış açısı geliştirme sürecidir. Birtakım yetkin kişilerin (ders kitabı yazarı ya da öğretmen) doğrunun/yanlışın ne olduğuna ilişkin yaklaşımlarının, bir bütün olarak başka bireylerin (öğrencilerin) zihnine aktırarak/kazınarak nakledilmesi söz konusu ise burada bir bilinç oluşumundan değil, bir bakışın bir başkasına yansıtılmasından ya da empoze edilmesinden söz edilebilir. Bu muhtemelen, tarihsel bilginin ya da yorumun/bakış

açısının tekil/biricik naklidir. Böylece bir öğrenme sürecinin sonuçlanacağı adres de, çok özel bir çaba gösterilmedikçe, muhtemeldir ki, ezber ya da tek boyutlu bir bakış olacaktır. Bu noktada bilinç, bireyin zihinsel donanımlarının sorunun (olanaklı olduğunca) bütününe üzerinde yoğunlaşması, durumu farklı tarihsel kaynaklara inerek irdelemesi ve bireysel çıkarımlara ulaşması ile ilgili olsa gerektir. Tıpkı Ermeni sorununda da olduğu gibi, olayın büyük fotoğrafının anlaşılabilmesinin yolu, "öteki"nin ne dediğinin, olayı nasıl açıkladığının anlaşılmasında gizlidir. Bir tarihsel olayın yorumlanışına kısmen ya da bütünüyle katılmıyorsa bile, bunun sağlıklı ve anlamlı olmasının kilit noktası, karşı olduğun bakış açısının ne söylediğini anlamandır. İşte bu noktada Ermeni bakışını ortaya koyan yazarların kitapları da öğrencilere tavsiye edilmiştir. Üstelik konuya ilişkin tarihsel empatinin geliştirilmesinin yolu da bu farklı kaynakları okumaktan, bakış açılarını anlamaktan geçmektedir. Böylesi bir sürecin ardından bireyin/öğrencinin görece "daha dengeli" bir bakış geliştirmesi beklenebilir.

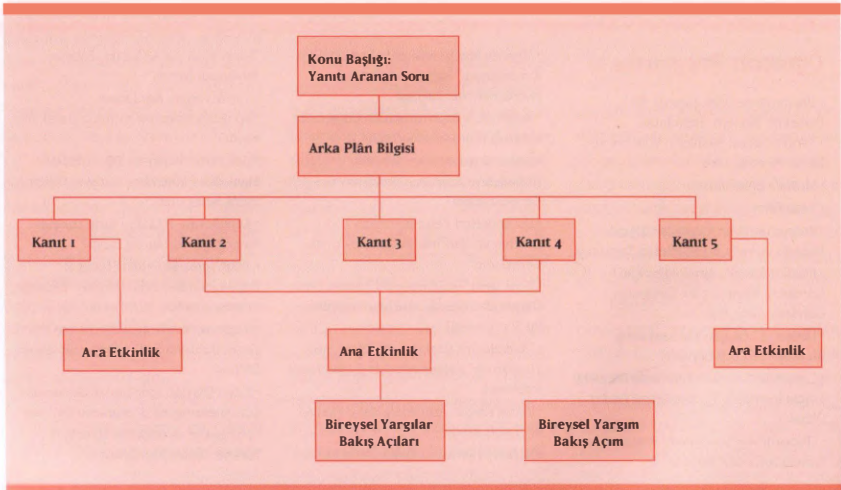
Öğretim sürecinde belgesel ve tarihsel filmlerden de yararlanılmıştır. Mustafa belgeseli, Veda filmi, Gelibolu belgeseli (Tolga Örnek), Ortak

Acı: 1915 Türkler ve Ermeniler belgeseli (Taha Akyol), Salkım Hanımın Taneleri filmi (Varlık Vergisi), Köy Enstitüleri belgeseli (Can Dündar), Güz Sancısı filmi (6-7 Eylül Olayları) kısmen ya da bütünüyle izlenmiş, tartışılmış ve bu film ve belgesellerin objektif olup olmadıkları da irdelenmiştir. Öğretim sürecinde farklı bir yaklaşımla karşılaşan öğrencileri bu sürece hazırlama noktasında programın ilk ve ikinci haftası "Üniversitede Ödev Yapmak Ne Demektir: İlkelerin Tanıtılması" ve "Tarihin/Sosyal Bilimlerin Yöntemi ve Derse Vereceği Yön" başlıklı konular işlenmiştir. İlk haftada ödevlerini hazırlarken, yazarken ve derste sunarken izleyecekleri ilkeler oldukça detaylı bir yönerge ile açıklanmıştır. Bu yönergede yer alan maddelerden sadece üçüne aşağıda yer verilmiştir.

1. Ödevlerde en az 6 akademik kaynak/kitap kullanılacaktır. İnternetten hiçbir yazılı kaynak (görseller hariç) kabul edilmeyecektir. Ödev en fazla 10 sayfa olacaktır. Ödevler bilgisayarda değil, el ile yazılacaktır.

2. Ödevler "kes-yapıştır" türü, kaynakların alt alta yığılması şeklinde hazırlanmayacaktır. Ödev öğrencinin/öğrencilerin kendi emek ürünü olacaktır. Öğrenci(ler) yeterince okuma yaptıktan ve yeterli bilgi ile donandıktan, yani konunun görece

Şema 1. Kanıt temelli tarih öğretimi anlayışının genel yapısı.

uzmanı olduktan sonra konunun başlıklarını belirleyerek bir "İçindekiler" hazırlamalıdır. Bunun ardından akademik kaynaklardan da yararlanarak ödevlerini kendileri bu başlıklara göre yazmalıdırlar. Bunu yaparken *tarihçilerin konu ile ilgili yorumlarını/farklı bakış açılarını/çeliştikleri noktaları/önyargılı bakış açılarını/objektif olma çabalarını/kullandıkları kaynakların yeterliliğini tartışarak* bizlere sunmalı ve bu bağlamdaki *kendi yorumlarını yapmalı, duruş noktalarını* belirlemelidirler. Ödevlerin hazırlanması, yazılması ve sunulması sürecinde

temel ilkelerimizi tarihin metodolojisinden almaktayız.

3. Ödevin bitiminde "Sonsöz" yazılacaktır. Ödevin bu bölümünün iki sayfa olması beklenmektedir. Burada çalıştığınız konudaki farklı bakış açıları, ilginç ya da bulduğunuz önemli noktalar tartışılacak ve sizin bu çalıştığınız olaya kişisel bakış açınızın (bu çalışma sonucunda sizde kalanların) ne olduğu sergilenecektir. Sonsözde akademik kaynaklardaki bilgiler/bakış açıları tartışılacak ama doğrudan alıntı yapılmayacaktır. Kısaca Sonsöz bütünüyle size ait olacaktır."

Görüldüğü üzere öğrenciler en az altı kaynağı okumakla yükümlüdürler. Kendilerinin (öğrenciler tek başına ya da iki kişi olarak çalıştılar) seçtiği konu başlığını irdelerken doğal ve kaçınılmaz olarak farklı bakış açılarını ortaya koyan kitaplara ulaşmak zorunda idiler. Bu kaynakları okumalarının ardından kendi bakış açılarını dengeli olarak koymalarının beklendiği Sonsözlerini yazmaları istenmiştir. İkinci hafta ise "Tarihin/Sosyal Bilimlerin Yöntemi ve Derse Vereceği Yön" adlı konu işlenmiş ve bu çerçevede aşağıdaki ilkeler çerçevesinde bir

Tablo 1: İnkılâp Tarihi dersinin önceki (ilköğretim-lise) tarih derslerinden farklı olan boyutlarına ilişkin bulgular

Öğrenci Görüşleri	SnfÖğr f	Bİgssyr f	ÖzlEğt f	Toplam f
Yakın tarihimizdeki pek çok önemli olayı öğrendik	19	5	7	31
Dersin işleniş öğrenciyi objektif olmaya yönlendiriyor	15	4	1	20
Öğrenmeye yönelik ödevler hazırladığımız için kalıcı bilgiler edindik	7	5	4	16
Derste ne düşündüğümüz önemsendi/fikrimiz soruldu	7	4	4	15
Empati kurmaya yönlendirdi/empati yapmayı öğrendim	6	1	6	13
Konulara farklı bakış açılarıyla bakabildim	12	-	-	12
Ezberlemek önemli olmaktan çıktı	9	2	1	12
Sunumlar topluluk karşısında konuşabilme yeteneği kazandırdı	5	3	3	11
Görsellerle ders işleyiş dersi zenginleştirdi/canlı kıldı	6	1	2	9
Öğretmen merkezli ders öğrenci merkezli hale geldi	4	2	3	9
Tarihi yüzeysel değil, ayrıntılı olarak inceledik	5	3	-	8
Dersler/ödevler zordu ama tarihimizi öğrendiğim için mutlu oldum	4	1	2	7
Araştırma yapmayı/ödev hazırlamayı/görüşümüzü söylemeyi öğretti	3	3	1	7
Konunun sonunda kesin bir sonuç yok, bireysel bakış açımız var	3	-	3	6
Farklı görüşleri yansıtan kaynaklardan farklı görüşleri öğrendik	-	-	5	5
Bilgiler daha kalıcı oldu	5	-	-	5
Sunum yaptığımız konuyu iyi; diğerlerini de yeterince öğrendik.	3	2	-	5
Dersin amacı araştırarak, tartışarak öğretmek ve olayları kurcalamak	3	1	-	4
İnkılâp tarihinin sıkılmadan da işlenebileceğini gördük	3	1	-	4
Sunumlar konuya hâkimiyetimizi artırıyor	-	2	2	4
Daha önce duyduğumu kabulleniyordum; şimdi düşünüyorum	3	-	-	3
Günümüz ve geçmiş arasında bağlantı kurup ders almayı öğrendik	2	-	1	3
Ötekini ötekileştirmenin gereksizliğini anlamak olumlu bir şey	2	-	-	2
Her an konuşulabilecek güncel konularda bilgim oldu	2	-	-	2
Bu derste öğretmen, öğrenci ve araştırmacı oldum	-	2	-	2
Toplam	128	42	45	215
Diğer	24	17	15	56
Toplam	152	59	60	271

Siyahın tem siyah olmadığı, beyazın da aslında tem beyaz olmadığını öğrendim. Ben tuttuğu sadece tarih olan değil, hayata bakımda da bu tutumu ver seni. Kotiler her zaman foto olmayabilir diye düşünürüz artık. Kotiler iyiler, siyahlar - beyazlar, sağlar - sollar her grup her zaman doğru değil yapamayabilir ki tarih bunun en büyük kanıtı. Belki bu yüzden biraz daha yavaşladım hayata karşı ve olayları değerlendirdikten insani boyutuna gittikten sonra geçtiğini farkettim.

İlk bapta şu diyenem gerekir ki bu derisi gördüyse ağırtır- maya baplamasıdır demekti. Bu deri insani ağırtırmaya seile ediyor. Bunun yanında merak duygunu çok önemli. Asla bense buca zikris deyatiler bu bilgiler doğru mu yanlış mı merakı uyandırıyor insanda. Ee bu da otomatikla ağırtırmaya galestiriyor. Kitap okuma alışkanlığı, olaylara başka bir açıdan bakma, empati kurma ve en önemlisi insana has olduğu için değer verme algıları geliyor insanda.

dersin işlenmesi söz konusu olmuş- tur. Bunlar;

- tarihsel bilginin/bakış açısının üretilmesinin temelinde kanıtların olduğunu fark etmeleri;
- aynı kanıtları kullansalar dahi tarihçilerin/sosyal bilimcilerin farklı bakış açıları ve yorumlar üretebilecekleri;
- kanıtları analiz etmek yoluyla kendilerinin de tarihsel ya da sosyal bilimlerle ilintili konulara ilişkin yorum/bakış açısı üretebilecekleri;
- tarihin ve sosyal bilimlerin yorumlanmasında mutlak doğrunun yer olmadığı;
- tarihsel ve sosyal konularla/sorunlarla ilgili kanıtların güvenilirliğini sorgulamanın öneminin kavranması;
- tarih ve sosyal bilgiler dersinin, kullanılan yöntemle bağlı olarak ezber ile özdeşleşmek durumunda olmadığını görmelerini sağlamasıdır.

Kanıt temelli tarih öğretimi olarak da adlandırılabilir bu öğretim anlayışın genel örüntüsü şema 1'de anlatılmış/özetlenmiştir.

Şemadaki Kanıt 1-2-3 olarak nitelenenler öğrencinin okuyacağı ve farklı bakış açılarını edineceği kitapları/makaleleri simgelemektedir. Ara ve ana etkinlikler ise ödevin sunumu sürecindeki tartışmaları göstermektedir. Ödevinde yazacağı Sonsöz de şemadaki "bireysel yargısı ya da bakış açısı"nı ifade etmektedir. Bu aşamada zihinlerde oluşması gereken soru, böylesi bir ders içeriği ve ilke örüntüsü ile biçimlenen bir dersin sınavlarının nasıl yapıldığıdır. Dersin final sınavında sorulan sorulara aşağıda yer verilmiştir.

"Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Dersi Final Sınavı (17.01.2011)

SORULAR

1. Ermeni sorununa ilişkin Türk ve Ermeni görüşlerinin genel çerçevesini yazarak bu soruna dengeli bir bakış sergileyecek kişisel görüşünüzü yazınız? (40 puan)
2. Gelibolu'daki Türk ve Anzak askerlerinin siperlerdeki yaşamını ve Gelibolu'daki savaşları irdeleyen bir kitap yazsaydınız kitabın adını ne koyardınız? Orada yaşananları tasvir eden ve kitabınızın önsözü niteliğinde bir yazı hazırlayınız. (40 puan)

3. Objektif olma çabaları noktasında Mustafa belgeseli ile Veda filmini karşılaştırarak bu iki yapıta ilişkin kişisel duruşunuzu nedenleriyle birlikte yazınız. (20 puan)

Bu sınav sorularının değerlendirilmesi boyutunda ön plana çıkan yaklaşım, 1. ve 3. sorularda öğrencinin hangi bakış açısını seçerse seçsin, o bakış açısını hangi gerekçelerle desteklediğini açıklaması, diğer bakış açısını ise seçmemiş gerekçelerini ortaya koyabilmesidir. Yine olaya dengeli bir bakışla bakıp bakmadığı da yazdıkları yanıtlarda aranan başka bir boyut olmuştur. Sınavdaki 2. soru ise hem yaratıcılıklarını (kitabının adının seçilmesinde) hem de edindikleri bilgileri ne derece etkinlik sürecinde (kitabın önsözünü yazma noktasında) kullanabildiklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır."

BULGULAR

Öğretmen adaylarına sorulan ilk soru "İnkılâp Tarihi dersinin öğretmenince hazırlanan amaçları, konuları, ödevlerini ve sunumlarını düşündüğünüzde önceki (ilköğretimden lise-ye dek olan) tarih derslerinden farklı boyutlar gördünüz mü" olmuştur. Öğrencilerin bu soruya verdikleri

yanıtların analiz sonuçları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1'den de görüleceği üzere öğretmen adaylarının en çok vurguladıkları boyutlar, yakın tarihteki konuların irdelenmesi, objektif olmaya yönlendirme, kalıcı bilgi edinimi, ne düşündüklerinin/fikirlerinin sorulması ve önemsenmesi, tarihsel olaylarla ilgili empati kurmaya yönlendirme, farklı bakışla olaylara bakma ve ezberlemenin önemli olmaktan çıkması en çok önemsenen noktaları başında gelmektedir. Burada ifade edilen boyutların bir bölümünü kapsayan iki öğretmen adayının soruya ilişkin yanıtlarına yukarıda yer verilmiştir. (Ö24 ve Ö42)

Görüldüğü gibi Ö24'ün "Dersin işlenişi öğrenciyi objektif olmaya yönlendiriyor" kategorisinde değerlendirilen açıklamalarında vurguladığı nokta siyah ile beyaz arasında gidip gelen değerlendirmelerin ötesinde bir bakış açısının derste geçerli olduğunu vurgulamış ve bunun yaşamının diğer alanlarını da etkilediğinin altı "hayata karşı yumuşadım" ifadeleri ile çizilmiştir. Bu anlamda tarih öğretiminin metodolojik boyutunun işe koşulduğu öğretim ortamlarında "görüşlerde esneklik ve dengeli bakış" anlayışının ortaya çıkabildiği görülmektedir. Buna karşılık Ö42 ise araştırma ve merak duygusu boyutuna vurgu yapmaktadır. Kitap okuma alışkanlığı, olayla-

ra başka açıdan bakma ve belki de bunun sonucu olarak empati kurma da diğer özellikler olarak öğretmen adayları tarafından altı çizilmiştir. Öğretmen adaylarına sorulan ikinci açık uçlu soruda ise "Böylesi bir tarih dersinin öğrencide geliştirebileceği beceri ve perspektifler neler olabilir?" sorusu sorulmuştur. Soruya verilen yanıtların analizi Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablodan da görüleceği gibi öğretmen adaylarının kendilerinde geliştirecek beceri ve perspektif olarak en çok vurguladıkları boyut "olaylara farklı boyutlardan bakabilme" olarak kendini göstermiştir. Diğer yandan araştırma sürecine ilişkin deneyim,

Tablo 2. Dersin öğrencide geliştirebileceği beceri ve perspektiflere ilişkin bulgular

Öğrenci Görüşleri	SnfÖğr f	Bİgsyr f	Özlğt f	Toplam f
Olaylara farklı boyutlardan bakabilme yeteneği sağlıyor	24	5	7	36
Bir konuyu nasıl araştıracağımızı öğretti	10	7	2	19
Düşünmeye sevk ediyor	10	3	4	17
Olaylara objektif yaklaşmayı öğretiyor	14	1	1	16
Topluluk karşısında konuşabilme yeteneği sağlıyor	6	5	5	16
Empati yapmayı öğretip insanların anlamamızı sağlıyor	8	1	6	15
Eleştirel bakmayı öğrendik	8	-	4	12
Yazılı ve görsel kaynaklar derse olan ilgiyi artırdı	6	3	3	12
Özgüven sağlayıp başarıma duygusu veriyor	6	4	1	11
Merak ve sorgulama duygusu uyandırıyor	8	3	-	11
Fikirlerimizi eleştirilme korkusu yaşamadan ifade edebildik	5	2	3	10
Farklı kaynakları inceleme ezberciliği ortadan kaldırıyor	8	1	1	10
Bilmediğim yakın tarih konularında bilgilennememe yardımcı oldu	4	4	1	9
Tarihteki önemli olaylarla ilgili bilgi sahibi olduk	1	4	4	9
Sunum yapılan konuya derinlemesine hâkim olunuyor	2	7	-	9
Bir dersin nasıl anlatılacağını sunum yoluyla öğrendik	7	-	-	7
Önyargılı olmadan meseleleri anlamada faydalı oluyor	6	1	-	7
Yorum yapma kabiliyeti gelişiyor	6	1	-	7
Öğrenciyi merkeze alıp onu pasif olmaktan çıkarabiliyor	3	1	2	6
Öğrenci görerek, duyarak, hissederek daha iyi öğreniyor	4	1	-	5
Konuları yüzeysel değil, ayrıntılı işleyince anlamak kolaylaştı	2	1	1	4
Öğrencide sorumluluk ve disiplinli çalışma duygularını geliştiriyor	2	1	1	4
Nasıl düşündüğümüzün farkında olmamızı sağlıyor	-	2	1	3
Hoşgörülü olmayı öğretip tahammülü kazandırabilir	2	-	-	2
Bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olunmayacağını öğrendim	2	-	-	2
Toplam	154	58	47	259
Diğer	14	9	12	35
Toplam	168	67	59	294

Ö13 (Sınıf Öğretmenliği)

Ö46 (Ulusal Öğretmenliği)

Ö68 (Özel Eğitim)

3. Böylece bir tarih dersinin öğrencide geliştirebileceği beceri ve perspektifler neler olabilir?

Bir kere öğrenci olaylara tek bir ağzından duyduğuna ya da benzeri etmez. Farklı kaynaklardan edilebilen yorumlar olarak kanunları kendi kafasında şekillendirir ve savunacağı şeyi ona göre savunur. Farklı bakış açılarına sahip olur. Bu da öğrenciyi geliştirir ve olaylara çok yönlü bakmayı sağlar.

• Bir kere öğrenci derste pasif konumundan aktif konuma geçiyor. Genel kültürü gelişiyor. Yorum yapabilme kabiliyeti gelişiyor. Objektif düşünmeye çalışırken kendini bile eleştirebiliyor. Araştırma yeteneği gelişiyor. Derste yapılan sunumlar (bir öğretimci adayları için) sınıfa hakim olma, topluluk karşısındaki dayanımı, yer menzili, sağlıyor.

Tarihin görece bir şey olduğunu bu yüzden farklı okunabilir olduğunu gördüm.

Kesin öğretir olmayıp farklı yönleriyle tartışmaktır diğer kişi ve tarafların farklı yönleri olduğunu anlamak gibi olduğunu öğrendim.

Böylece bu tarih dersinin en önemli katkısı, tek doğru olanı olmadığını ve farklı bakışların olduğunu öğretti.

Öğrenci farklı bakış açıları görebilerek hayatına daha doğru bir şekilde bakması konusunda yardımcı olabilir.

düşünmeye yönelme, olaylara objektif yaklaşma çabası, topluluk karşısında konuşabilme, empati yaparak insanları anlayabilme, eleştirel bakma, özgüven ve başarıya duygusu verme, merak ve sorgulama düşüncesi oluşturma diğer gelişebilecek beceri ve perspektifler olarak dile getirilmiştir. Bunlardan başka, öğretmen adaylarının ifadeleri arasında yer alan "fikirlerimizi eleştirilme korkusu yaşamadan ifade edebildim" ile "hoşgörülü olmayı öğretip tahammülü kazandırabilir" bakış açıları da diğer ilginç ve ayırt edici açıklamalar arasındadır. Nitekim Ö13 ve Ö46 yukarıda ifade edilen kategorilerden bazıları yukarıdaki yazılarında dile getirmişlerdir.

Olaylara farklı boyutlardan bakabilme, öğrenciyi merkeze alıp onu pasif olmaktan çıkarma, yorum yapma kabiliyetinin gelişmesi, olaylara objektif yaklaşmayı öğretmesi, bir konunun nasıl araştırılacağını öğretmesi, topluluk karşısında konuşabilme yeteneği sağlama bu iki öğretmen

adayının ifade ettiği boyutlardan bazılarıdır. Ö68 ise tarihin metodolojisine ilişkin birtakım çıkarımlarda bulunmuştur. Buna ilişkin örnek yukarıda sunulmuştur.

Görüldüğü üzere Ö68 tarihin göreceliği üzerinde durarak kesin doğruların olmadığını, ötekileri anlamamanın önemli olduğunu ifade etmiştir. Tek doğrunun geçersizliği ve farklı bakış açılarının varlığının kavranması dersin kattığı perspektifler olarak öğrenci tarafından belirtilmiştir. Hayata daha olgun bakmak da böylesi bir yaklaşımın sonucu olarak ifade edilmiştir.

SONUÇ

Var olan programdaki kavramlar ve içerikle üniversite düzeyindeki İnkılâp Tarihi dersi, ilköğretim ve lisedeki programların gerisinde kalmış gibi görünmektedir. Araştırma sonucu göstermektedir ki, tarihin metodolojisinin ilkeleri ve tarih öğretiminin yöntemleri çerçevesinde

oluşturulacak bir ders öğrencilerden kabul görmektedir. Bu çerçevede kronolojik olarak genişleyen bir müfredat programı kapsamı içerisinde, farklı bakış açılarını kapsayan bir ders çerçevesi, İnkılâp Tarihi dersini daha anlamlı kılacaktır. Bu haliyle dersin isim ve kapsam olarak "Çağdaş Türkiye Tarihi" biçimine dönüşeceği de anlaşılmaktadır. Yukarıda anılan yöndeki değişiklikler, teorik olarak programlarda var olsa da pek çok üniversitede anlam ve kapsam olarak sınırlı bir işleve sahip olan/ olması sağlanan bu dersi, daha anlamlı kılacaktır. Okuyucu olarak siz ne dersiniz?

AÇIKLAMA:

Bu öğretim programına iki yıl devam ettikten sonra İnkılâp Tarihi dersleri uzaktan eğitim şekline dönüştürüldü. Öğrenciler internet ortamına yüklenen ve ezber gerektirecek nitelikteki bilgileri okuyup test soruları girmektedirler. Bu sınavda sorulan bir test sorusu "Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayan heyetin başındaki kişi kimdir?" şeklinde idi.

TEŞEKKÜR:

Araştırmanın analiz sürecindeki katkılarından dolayı Yunus Satılmış'a teşekkürlerimi sunarım.

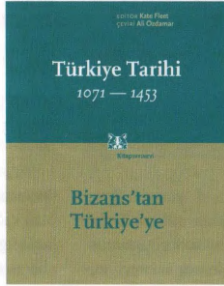
Türkiye Tarihi

Kurucu Editör

Metin Kunt

Sabancı Üniversitesi Tarih Profesörü

Cambridge History of Turkey artık Türkçe'de. Dört ciltlik bu tarih Türklerin Anadolu'ya girdiği dönem olan 11. yüzyıl sonundan başlayarak Osmanlı devletinin kuruluşunu, 15.-16. yüzyıllarda doğuda İran sınırından batıda Macaristan'a, güneyde Kuzey Afrika ve Arap yarımadasına kadar uzanan muazzam toprakları olan güçlü bir imparatorluk haline gelişini kapsıyor. Son cilt imparatorluğun 1. Dünya Savaşı sonrasında parçalanışına ve küllerinden doğan modern Türkiye devletinin tarihine dair. Birçok ülkeden yazarların katkıları son yıllarda Osmanlı tarihi ile Türkiye araştırmalarında görülen son derece önemli ilerlemeleri yansıtıyor.

Cilt I

1071-1453

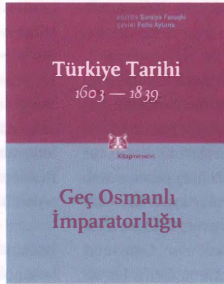
Bizans'tan Türkiye'ye
Kate Fleet (ed.)

Cilt II

1453-1603

Bir Dünya Gücü olarak Osmanlı İmparatorluğu
Suraiya N. Faroqhi
ve Kate Fleet (ed.)

Cilt III

1603-1839

Geç Osmanlı İmparatorluğu
Suraiya N. Faroqhi (ed.)

Cilt IV

1839 - 2010

Modern Dünyada Türkiye
Reşat Kasaba (ed.)

KitapyAYINEVİ

www.kitapyayinevi.com

SOKAĞA TERK EDİLEN BEBEKLER VE

PERA'NIN HAYIRSEVER KADINLARI

DİLEK ÖZKAN

1861'de Rum Ortodoks cemaatinin, kadın mensupları öncülüğünde kurulan "Pera'nın Hayırsever Kadınları Cemiyeti" Osmanlı'daki ilk kadın cemiyeti olmasından öte, genel olarak İstanbul'un sosyal hayatında yeni bir fenomenin-hayırsever faaliyetin- yerleşmesinde etkili olur. Osmanlı'da Rum cemaatinin gelişmesi ve refahın artması; yani Batı'dakine benzer bir şehirli sınıfa dönüşme sürecinde hayırseverliğin önemli bir işlevi vardı. Hayırseverlik, artık Hristiyan öğretilerinden yola çıkarak dini görevlerini yerine getirme amacı değil, daha çok modern Helenizmin yüz karası olarak görülen Rumları, Yunanlaştırmak amacı taşıyordu.

Pera'lı Hayırsever Kadınlar Cemiyeti mührü.

Akilas Milas, Sfrayides Konstantinoupolos (İstanbul Mühürleri) Atılım 1996.

Osmanlı modernleşme süreci özellikle Tanzimat döneminde hayırsever cemiyetlerin de kurumsallaşmasında etkili oldu. Tanzimat'ın başlattığı yapısal dönüşüm, gayrimüslim cemaatlerin eğitim ve hayırseverlik gibi kendi cemaatlerini ilgilendiren meselelerde söz sahibi olmalarını ve bu konuları ruhban sınıfına dâhil olmayan üyelerin de katılımıyla yönetmesini mümkün hale getirdi.

Özellikle, 1860'lardan itibaren Ortodoks Hristiyan cemaatinde düşkünlere ve fakirlere yardım konusunun yoğun olarak gündeme gelmeye

başladığı görülür. 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da onlarca hayırsever kurumun, yoksul cemaat mensuplarına yardım etmek amacıyla kurulduğu dikkat çeker.¹ Bu hayırsever kuruluşların öncelikli hedefi yoksul çocukların eğitimi, fakir ailelerin desteklenmesi, yetimler ve sokağa terk edilen bebeklerin bakımı gibi konulardır.

1861'de Rum Ortodoks cemaatinin, kadın mensupları öncülüğünde kurulan "Pera'nın Hayırsever Kadınları Cemiyeti" Osmanlı'daki ilk kadın cemiyeti olmasından öte, genel olarak İstanbul'un sosyal hayatında yeni bir fenomenin-hayırsever faaliyetin- yerleşmesinde etkili olur. Cemiyetin üyeleri arasında Eleni Zarifi, Harikleia Zafiropoulou, Pinelopi Vlastou, Eleni Skiliti, Loukia Karatheodori, Virginia Kaliadou gibi İstanbul Rum Ortodoks cemaatinin ileri gelen, varlıklı üyelerinin eşlerinin olduğu görülür.² Faaliyet süresi boyunca cemiyet, sadece fakirlere yardım etmekle kalmayıp, açtığı klinikle yüzlerce yardıma muhtaç insanın sağlık problemlerinin giderilmesine de yar-

dımcı olur. Ekonomik durumu kötü olan kadınların çalışarak geçimlerini sağladığı çeşitli atölyeler de yüzlerce ailenin emek kapısı olur.

Osmanlı'da yaşayan Rumların ve genel olarak Rum cemaatinin gelişmesi ve refahın artması; yani Batı'dakine benzer bir şehirli sınıfa dönüşme sürecinde hayırseverliğin önemli bir işlevi vardı. Hayırseverlik, artık Hristiyan öğretilerinden yola çıkarak dini görevlerini yerine getirme amacı değil, daha çok modern Helenizmin yüz karası olarak görülen Rumları, Yunanlaştırmak amacı taşıyordu.

İstanbul Rum cemaatinin ileri gelenlerini oluşturan ve daha çok "Fenerliler" olarak bilinen üst sınıf, hem Osmanlı bürokrasisinde elde ettikleri konumları, hem de ticaretle olan meşguliyetleri neticesinde kazandıkları maddi birikimleri sayesinde 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rum cemaatinin ideolojik olarak yönlendirilmesinde etkili olmaya başlamıştı. 1821'deki Yunan Devrimi'nin ardından kesintiye uğrayan bu sü-

reç, daha sonra Batı'da eğitim gören ikinci kuşakların, özellikle bankacılık ve dış ticaret alanlarında ve doktorluk, mühendislik, öğretmenlik gibi mesleklerde ön plana çıkmasıyla yeniden pekişir. Elde ettikleri itibar ve maddiyat, önce Patrikhane'nin finansal konularında söz sahibi olmalarına, daha sonra da cemaatin eğitim ve sosyal meselelerine tamamen yön vermelerine yol açar. Böylece, 1862'de kabul edilen cemaatin anayasası niteliğinde olan yönetmelikle laik üyeler olarak, cemaat yönetimindeki yerlerini sabitleştirir ve ruhban sınıfına karşı üstünlüklerini kanıtlamış olurlar. Ancak, ortada daha büyük bir mesele vardır: Ortak bir kültür, dil ve sosyal statü tahayyülleriyle uyumlayan bir Rum cemaati. Bu durum, cemaatin eğitimi ve prestijini ilgilendiren meseleleri bir sosyal yükümlülükle, sorumlulukla ele almalarını gerektirmektedir. Bu açıdan hayırseverlik pratiklerini, kendi egemen konularını güçlendirme ve dünya görüşlerini cemaatin genelinde ve daha çok fakir mensuplar üzerinde empoze etme amacına da hizmet etmekteydi.³

Zengin cemaat mensuplarının öncülüğünde kurulan hayırsever cemiyetlerin faaliyetlerinin çok yönlü amaçlar taşıdıkları görülür. Fakirlere yardım, yetimlerin ve kimsesiz çocukların korunmasının yanında, fakirlikten kötü yola düşmesi muhtemel olan kadınların da hedef kitlelerinin arasına alınmış olması, bu gibi cemiyetlerin amaçlarının genel olarak Rum cemaatinin refahını ve prestijini hedeflediklerini akla getirir. Çalışma ahlakının edinilmesinin işsizlikle, fakirlikle ve düşkünlükle mücadele edilmesindeki en önemli unsur olduğu cemaat toplantılarında sıklıkla dile getirilen bir ögedir. Bu yüzden de yardıma muhtaçlara yapılacak en büyük yardımın, onlara iş olanakları sağlanması olacağı defalarca dile getirilir.⁴

Pera'nın Hayırsever Kadınları Cemiyeti kuruluşunun ertesi yılı faaliyetlerin aktarıldığı bir toplantı raporunda, yardıma muhtaç 1.000 aileye para ve erzak, fakir öğrencilere giysi

ve ayakkabı, borçlarından dolayı tutuklulara yiyecek ve kıyafet desteği verdikleri ve bazı tutukluları cins ve din ayrımı gözetmeksizin borçlarını ödeyerek serbest bıraktıkları; bir yangından dolayı yaralananlara, doktorlardan oluşan bir kurulda tedavi ve ilaç desteği verdikleri ve ayrıca bir muayenehane açarak, cemaatin fakir ve hasta olanlara ilaç ve ücretsiz tedavi imkânı sağladıkları belirtilir.⁵

Ancak, bu ve benzeri yardımların gerçek yardım olmadığı daha 1864'te cemaatin doktorlarından olan Alexander Mavroyenis tarafından dile getirilir ve cemiyetin asıl yapacağı yardımın çalışabilecek durumda olanlar için iş olanakları yaratmak olduğu vurgulanır. Pratikte ise bu düşüncenin olgunlaşıp gerçekleştirilmesi için aradan neredeyse on beş yıl geçmesi gerekecektir. 1879'daki cemiyet nizamnamesinde artık muhtaç kişilere parasal veya benzeri şekilde nakdi yardım yapılmayacağı, bunun yerine cemiyetin açtığı atölyelerde çalışabilecek durumda olanlara iş bularak yardım edileceği açıkça ifade edilmektedir.⁶

Böylece, 1876 Mayıs'ında yoksul ve işsiz kadınların çalışacağı bir imalathane-atölye için Tarlabası, Kalyoncu Kulluk Sokağı'nda bir yer bulunur ve çalışmaya başlanır. Altı ay sonra atölyede çalışan kadın sayısı 60'a ulaşmıştır. Atölye aynı yılın ekim ayında Kalyoncu Kulluk Sokağı'ndan yine Tarlabası'nda Su Deresi Sokağı'na taşınır. Ancak burasının da atölye, kreş, muayene-

hane ve eczane için yeterli gelmeyeceği anlaşıldığından, Yunan zengin Andreas Singrou'nun cemiyete Beyoğlu'nda Nane Sokağı'nda bir arazi ve inşaat malzemeleri için 1.000 lira bağışlaması ve toplanan diğer bağışlarla, cemiyet 2.500 lira sermayeyle yeni bir binanın yapımına girer. Mayıs 1877'de mimar Ernesto Vlastos'un yürüttüğü inşaat aynı yılın sonunda tamamlanır. Bugün Beyoğluspor Kulübü'ne tahsis edi-

len bu binada, 1890'ların sonunda a) her yıl yaklaşık 2.000 fakir ve yardıma muhtaç kişiye nakdi yardım, erzak ya da iş tedarik eden genel bir birim b) yaklaşık 200 kadının çalıştığı bir dikiş atölyesi c) yaklaşık 200 kadının çalıştığı bir çamaşırhane ve ütüleme birimi d) pazarları hariç hafta içi her sabah açık olan ve fakir hastalara ücretsiz doktor tedavisi ve durumu ciddi olanlara yiyecek sağlayan bir muayenehane bulunmaktaydı ve ayrıca e) hastabakıcı ve hemşire biriminde yaklaşık 15 hemşire eğitilmekteydi. Bu hemşireler hastaları evlerinde ziyaret ettiği gibi, muayenehane biriminde de hizmet vermekteydi.⁷

Ekonomik durumu kötü olan kadınların çalıştığı atölyelerden biri.

İmerologion / Etilmiki Filen Theropika Katastomatou, 1904-1906 Tıp, Afet Gerardi, en Konstantinoupoli, [Milli Hayırseverlik Kurumları Yılı B. Afet Gerardi Baskısı, İstanbul Cilt 1, 1997]

Pera Yetimleri Atölyesi.

Akiles Pallas, İyileşen Kurumlarımızın (İstanbul) Müberrirleri Atölyesi, 1904.

1900'lü yılların ilk çeyreğinde ise Pera'nın Hayırsever Kadınları Cemiyeti'nin hedef kitlesinin daha belirgin bir dönüşüm geçirdiğini görüyoruz. Buna göre cemiyet kadınları ve genç kızlara iş olanağı sağlamayı, hastalara doktor ve ilaç yardımı yapmayı ve Pera ve Galata civarında yaşayan genç, yetim, dul ve yaşlıların ihtiyaçlarının tedarikini hedefler.⁸ Genel olarak, Pera'nın

vilayetlerinden gelen Rumların sayısı oldukça fazladır. Özellikle genç kadınlar, orta ve üst sınıfa mensup soydaşlarının evlerinde çalışmak üzere geliyordu. Aynı dönemlerde bütün büyük ölçekli Avrupa şehirlerinde ve başkentlerinde sıklıkla ve daha ciddi boyutlarda yaşanan evlilik dışı ilişkiler İstanbul'da da yaşanıyordu.⁹ Görünen o ki bu dönemde, pek çok kadının bu ve benzeri ilişkilerden

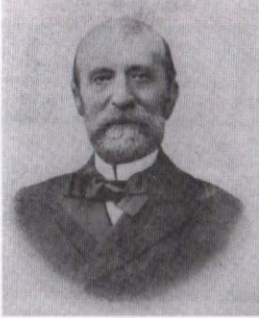
rin bakımıyla ilgilenmesi bildiğimiz kadarıyla 1830'ların sonlarına kadar geliyor. Pera'daki ilk Rum Ortodoks kilisesi olan Panaiya Kilisesi'nin, pek çok kadın için gayr-i meşru ya da bakamayacak durumda olduğu yeni doğmuş bebeğini bıraktığı tanınmış bir mekân olduğunu görüyoruz. Panaiya Kilisesi'nin 1837'deki bir yürütme toplantısında bu bebeklerin durumu ilk defa tartışılmış ve bunların bakımı için bir miktar para ayrılmasına karar verilmiş.¹⁰ Bu durumun 1865 yılına kadar devam ettiği ve on beş yıl içinde bebeklerin bakım masrafı olarak ayrılan miktarın 300.000 Osmanlı Kuruş'u bulduğu belirtiliyor. Aynı yıl, kilisenin üstlendiği rol ve ayrılan para konusu tekrar tartışılır ve bu meselerin kilisenin imkânlarını aştığı ifade edilerek, Pera'nın Hayırsever Kadınları Cemiyeti'nin sorumluluğuna bırakılması teklif edilir. Aslında, dikkat çekilen başka bir konu da bebeklerin ölüm oranındaki inanılmaz artıştır. Cemiyet, bebeklerin bakımını üstlenir ve böylece bu işin sorumluluğu kiliseden çıkar. Cemiyet içinde oluşturulan bir kurul, kilisenin bu iş için ayırdığı yıllık 50.000 kuruş olan miktarı ve Cuma günü ayınlarında cemaat mensuplarından toplanacak yardım ve bağışları bebeklerin bakımında kullanmak üzere göreve başlar. 1865'ten 1874'e kadar cemiyet sorunsuz bir şekilde oluşturduğu kurulla, bu yetimlerin verilerini düzenli olarak tutar. Toplanan bağışlarla ve kiliseden gelen yardımla, bebeklerin sütannelerine verilmeleri sağlanır ve gerektiği durumlarda doktor çağırarak bebeklerin sağlık kontrolleri yaptırılır.¹²

1870-1877 yılları arasındaki kayıtlarda yılda ortalama 25-30 bebeğin cemiyetin himayesine verildiği, ölüm oranının ise yılda 15-20 arasında olduğu görülür. Bebeklerin ölüm oranlarındaki artış sonraki yıllarda da devam ederken cemiyet, faaliyet alanının daha çok yoksul kadınlar için açtığı atölyeye yöneldiği gerekçesiyle 1877'de kiliseye bebeklerin bakımı görevini sürdüremeyeceğini bildirir. Bunun üzerine Pera cemaatinden Bayan Nikolaidou tek başına bu işi üstüne alır. Bayan Nikolaidou'nun ne

Andreas Singros ve Eleni Zarifi.

Interologion/ Ethnika
İlinir/İtspika
Kinasimata,
1904-1906 Tip.

Afoi Gerardi, en
Konstantinoupoli,
[Milli Hayırseverlik
Kurumları] Yılığı,
Afo Gerardi Basım,
İstanbul, cilt. 3, 1907.

"Ben Maria Karvuoreal Panayia yetimi Periolis'i aylık 60 kuruş maaş karşılığında evimde besleyeceğimi belirtirim ve herhangi bir nedenle çocuğun Beyoğlu Panayia Yetimleri tarafından benden geri istenmesi durumunda, bu şahsı kendimden ve evimden herhangi bir direniş göstermeden vermeye zorunlu olduğumu kabul ederim..."

Hayırsever Kadınları Cemiyeti her yıl yaklaşık 10.500 kişiye yardım ediyordu. Bunlardan 8.000'i hastalardan, diğer 2.000'i sağlık sorunu olmayan yoksul insanlardan oluşuyordu. Yaklaşık 500 kadın da her yıl cemiyetin açtığı atölyelerde çalışarak geçimlerini sağlamaya çalışıyordu.⁹

Pera'nın Hayırsever Kadınları Cemiyeti'nin el attığı alanlardan biri de sokağa terke dilen bebeklerin bakımı ve tedavisiydi. 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren İstanbul'un bir göç merkezi haline gelmesi ve sokağa terk edilen bebeklerin sayısındaki artış dikkat çekicidir. İstanbul'a yeni ekonomik beklentilerle çevre vilayetlerden, fışe adalarından, Anadolu ve Rumeli

meydana gelen ya da fakir bir ailenin bakamayacak durumda oldukları çocuklarını Pera'nın sokaklarına ve özellikle de kilise kapılarına bırakması sıkça rastlanan bir olaydı. Hatta Avrupa'ya kıyasla bu olgunun İstanbul gibi kozmopolit bir şehirde çok daha az olması, "acaba başka ne gibi yöntemlere başvuruluyordu?" sorusunu akla getiriyor. Muhtemelen daha çok geleneksel yöntemlerle, bu gibi meseleler aile içinde hallediliyor ve istenmeyen çocuğun başka bir yere verilmesi ya da durum bir şekilde örtbas edilerek çocuğun aile içerisinde büyütülmesi mümkün oluyordu.

Aslında, Rum cemaatinin terk edilen gayr-i meşru çocukların ve yetimle-

Pera yetimleri,

İnönüoğlu / İkinik
İkinci Dünya Savaşı
Katliamları,
1904-1906 İly.
Afet Gerçekleri, en
Konstantinopol,
[Milli Haya] ve etlik
Kurumları Yurum,
Afet Gerçekleri
İstanbul, Cilt 1, 1907.

kadar süreyle bebeklerin bakımını sürdürdüğü tam olarak bilinmez. Fakat 1887'de yani yaklaşık on yıl sonra Nikalaidou'nun ölümüyle ilgisiz kalan bebeklerin yeni umudu Korfulu Doktor Zavitzianos olur.

"Haysiyet ve nâmuslarına bir leke
iras edilmemek için ebeveyni ta-
rafından bir sûret-i gaddârâne
geceyarıları sokak ortalarına aç
ve bi-ilaç terk olunub mahzan âlem-i
insaniyete ve cemiyet-i beşeriyeye
bir hidmet-i merhametgüsterane ol-
mak üzere mezkûr Noturdam Kilisesi
tarafından toplatdırılan biçâregân-ı
etfâlîn suret-i müdâvâtı hakkında
mumâilehy Mösyo Zavigiono tara-
fından ibraz olunan âsâr-ı hamiyet
ve gayret bütün cihân-ı medeniyet
için lisân-ı sitâyış ile yâd ve tezkâr
olunmağa şâyân umûr-ı haysiyeden
bulundugundan bu bâbda itnâb-ı
makâla hacet görülmecz."⁷³

Zavitianos'un 1902'de Fransızca ve 1904'te Yunanca olarak yayınladığı, Pera'da sokağa terk edilen ve Panaiya Kilisesi'nin himayesinde olan bebeklerle ilgili çalışması muhtemelen Osmanlı'da bu konuyu ayrıntılarıyla ele alan tek çalışma. Zavitianos, bebeklerin ölüm oranlarındaki büyük

artış üzerine, 12 Haziran 1887'de kiliseye götürdüğü teklifle Panaiya yetimlerinin bakımını üstlendiğini belirtir. Fransızca olan çalışma, geçen süre boyunca bebeklere ilişkin tuttuğu detaylı notlarını ve gözlemlerini aktarırcan Yunanca olan çalışma, bu meselenin Rum cemaati açısından önemi ve sosyal boyutunu ele alır. Kitapta bebeklere ilişkin tuttuğu kayıtlardan birisi şöyledir:

18 günlük erkek çocuk, 31 Ekim 1892'de terk edildi. 3200 gram ağırlığında. Klineje getirildiğinde gastro-intestinal catarrh'dan etkilenmişti. Kilit ve ishali vardı, neyse ki iyi sütle onu kendine getirebildik. Sütnanesi kendi çocuğunu zo günlükken kaybetti. Ne yazık ki, onu emzirmeye devam etmek istemedi ve bu yüzden başka birini bulmak lazım. 1892 Temmuz'unda tekrar ishal oldu ve 300 gram kaybetti. Çabucak kendini topladı ve o zamandan beri sağlıklı. Şubat 1893'te evlatlık olarak verildi."

1889'dan itibaren, Zavitzianos'un sistemli bir şekilde, tamamen kendi maddi imkânlarıyla bu işle özveriyle uğraştığı görülür. Aktardığı bilgilere göre, bebeklerin büyütüldüğü ortamdaki sağlık koşullarının iyileşmesi ve

hiyyene verilen önem hayatta kalma şanslarını artırmış ve ölüm oranları düşmüştür. Cemaat içerisindeki dayanışmanın da bu yetimlerin bakımı çerçevesinde güçlendirilmeye çalışıldığı görülür. Cemaatin zengin üyelerinin hayırsever faaliyetlerde bulunması özendirilir, yetimlerin durumu gündeme getirilerek cömert bağışlar yapılmasının zengin soydaşların görevi olduğu hatırlatılır. Yoksul Rum ailelerin oturduğu bölgelerden beklenen sütanneler bulunur, böylece hem bu ailelerin küçük de olsa bir ekonomik geliri hem de bebeğin bir aile ortamında, anne sütüyle beslenmesi sağlanır.

Sütanesi olmayı kabul eden kadınlarla aşağıdakine benzer bir sözleşme imzalanıyordu. Böylece çocuğun ailede kalması engelleniyordu.

"Ben Maria Karvuoreal Panayla yetimi Periolis'i aylık 60 kuruş maaş karşılığında evimde besleyeceğimi belirtirim ve herhangi bir nedenle çocuğun Boyoğlu Panayla Yetimleri tarafından benden geri alınması durumunda, bu şahsı kendimden ve evimden herhangi bir deneş göstermeden vermeye zorunlu olduğumu kabul ederim. Beslediğim yetimi de

lat edinmeye karar verdiğim durumda, evlat edinmeden bir ay önce bu kararımı bildirmekle yükümlüyüm. Ki yönetim çocuğun vaziyeti için kurallara göre karar versin. İmzalarım, 31 Ağustos 1911".⁵

Bir başka dayanışma örneğini de 1896'da Kadınlar Atölyesi (Εργαστήριο των Δεσποινίδων) adında kurulan yeni bir cemiyetle görüyoruz. Kadınlar Atölyesi bebeklerin ihtiyacı olan giysilerin dikimi görevini üstlenir. Cemiyet mensupları haftada iki kere Doktor Zavitzianos'un evinde bir araya gelerek cemaat yetimlerinin giysilerini diker. Daha sonra bu cemiyetin Panaiya Yetimleri Kadınlar Kurulu

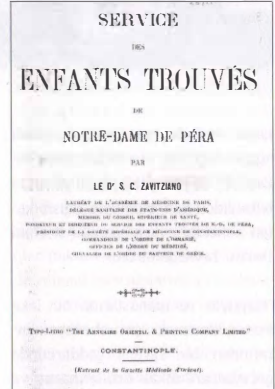
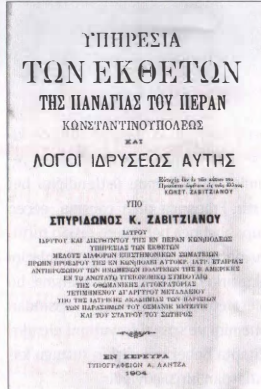
sunulmuş ve çalışmalarından dolayı kendisine bir Osmanlı medidiye nişanı verilmesi layık görülmüştür. Bu çalışmanın Zavitzianos'a İstanbul Rum cemaatinin seçkin mensupları arasında istediği prestiji getirdiğine hiç şüphe yok. Ancak, sokağa terk edilen bebekler meselesine daha derinlemesine baktığımızda bu konunun 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında gayrimüslim cemaatler ve Osmanlı yönetimi arasında cereyan eden yeni bir çatışma alanı olduğunu görmekteyiz.

Osmanlı'da "sosyal devlet ve toplumsal refah"ı ilgilendiren meseleler daha çok imarethaneler ve vakıflar aracılığıyla fakirlere haftanın bel-

hatsız edici bir durumdu.⁶ Benzer bir tavır Zavitzianos da kitabında açıkça dile getirir, Helenizmden uzaklaşan ve Batılılar gibi görünmeye çalışan Rumlar, Zavitzianos tarafından sertçe eleştirilir. Katoliklerin kurumlarında ikamet eden Rum yetimleri onu daha da hırçınlaştırır.⁷ Abdülhamid misyonerlerin imkânlarını göz önünde tutarak onlarla yarışamayacağını anlasa da, onlara karşı savaşını Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerini mümkün olduğunca zorlaştırmak suretiyle sürdürmeye çalışır. Terk edilen bebekler meselesinde de, hangi cemaate ait olduklarını kimlik tespitiyle zorunlu hale getirilmesi ve bu işle Zaptiye Nezareti'nin sorumlu tutulması Osmanlı yetkililerinin önce-

Korfulu Doktor S.C. Zavitzianos'un kitaplarının Yunanca ve Fransızca baskılarının kapakları.

Gennadios Kütüphanesi.

(Επιτροπή των Δεσποινίδων επί των Ορφανών της Παναγίας) adlı başka bir cemiyete dönüştüğünü ve genel olarak bebeklerin bakımında Zavitzianos'la birlikte yer aldığını görüyoruz. Bu kurul, yetimlerin giysilerinin temin edilmesi işinin yanında, bebeklerin temizliği, sağlık kontrolleri, sütannelerinin evlerine yapılan ziyaretler gibi işlerle de uğraşmaktadı. Bu kurulum öncülüğünü ise daha sonra Burgazada Kız Yetimhanesi'nin müdürü olarak karşımıza çıkacak olan Bayan Noemi Zoiron'un yürüttüğünü görüyoruz.⁸

Zavitzianos'un faaliyetleriyle ilgili birtakım kaynaklar Osmanlı Arşivi'nde de karşımıza çıkar. Zavitzianos'un çalışmasının bir özeti şeklinde olacak bir rapor padişaha

li günleri dağıtılan yemekler, toplu sünnet düğünleri gibi geleneksel yöntemlerle ve padişah ihسانlarıyla karşılanıyordu. Bu alanda kurumsal yapıların ortaya çıkması da ancak 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın başlarında mümkün oldu. Özellikle II. Abdülhamid'in bu alanda önemli girişimleri vardır: Çocuk islahatları, yetimhaneleri ve Darülaceze'nin kuruluşu vs. Bu kurumlar onun adıyla anılırdı.⁹ Fakat Abdülhamid'in ihسانlarının ve toplumsal refah projesinin hedefinin Müslümanlarla sınırlı kaldığı ve genel olarak diğer cemaatleri kapsaymadığı da başka bir gerçek. Katolik ve Protestan misyonerlerin, özellikle Hristiyan çocukları ve yetimler hedef alan faaliyetleri ise, Abdülhamid için olduğu kadar, diğer cemaat liderleri için de oldukça ra-

likli hedefinin bebeklerin misyonerlerin eline düşmelerini engellemek olduğunu akla getirir.

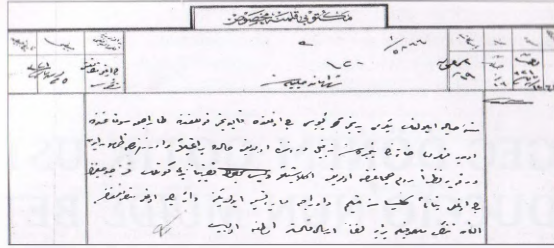
Kimlik tespiti bütün cemaat yetkililerinin huzura çağırılmasını ve bebeklerin üzerindeki kıyafetlerin herkesin önünde açılmasını gerektiriyordu ve bu işlem bazen saatlerce sürüyordu. Bu da yarı baygın, hayatta kalma savaşını veren bebeklerin yaşama şanslarını düşürüyordu. Zavitzianos'un raporunda da açıkça ifade edilerek eleştirilen bu süreç, aslında daha birkaç günlük olan bu bebeklerin nasıl bir kimlik savaşını içerisinde yer aldıklarını gösterir.¹⁰ Belki de Zavitzianos, gönderdiği raporla Rum cemaatinin himayesinde olan bebeklerin nasıl profesyonel bir şekilde bakıldığını gösterme ve olası merkeziyetçi

müdahaleleri engelleme amacını taşıyordu.

Osmanlı Arşivi'nde bu bebeklere ilişkin tutulan bir kayıt örneği:

"Kalyoncu kulluğu sokağında [...] numaralı hanenin penceresine [...]olduğu halde bırakılan ve üzerinde zuhur ederi varakaya nazaran Rum cemaatinden olduğu anlaşılan [...] takriben yedi günlük kız çocuğunun Beyoğlu Panayia Kilisesi'ne teslim edildiğine dair Beyoğlu Mutasarrıflığına alınan tezkere ..." BOA. ZB. 372/115. 1902

20. yüzyıl başlarında ise terk edilen bebeklerin en azından Rum cemaatine ait oldukları tespit edilenler için izlenen prosedürün nasıl olduğunu, Osmanlı Başbakanlık Arşivi'nde, Zaptiye Nezareti kayıtlarına yansıyan belgelerden de görebiliyoruz.²¹ Dört yıl içerisinde (1906-1910) Zaptiye Nezareti tarafından kaydı tutulan ve Pera sokaklarına terk edilen bebek sayısı yirmi biri bulmaktadır. Bebeklerin üzerlerine ilgilendirilmiş bir not kâğıdı, Rum Ortodoks cemaatine ait olduklarını belirten bir ibare içerir, bu da

Osmanlı Arşivi'nde bebeklere ilişkin tutulan bir kayıt örneği.

BOA. ZB. 372/115. 1902

bebeklerin bu işle uğraştığı bilinen Panayia Kilisesi'ne teslim edileceği anlamına gelir. Kilise bebekleri, artık adı "Panayia Yetimleri, Pera Kardeşlik Cemiyeti" olan Zavitzianos'un öncülüğünde kurulan cemiyete verir. Zavitzianos'un muayenesinden geçen bebekler, daha çok Dolapdere, Tatavla, Tarlabası taraflarında oturan süttannelerine gönderilir. Hayatta kalmayı başaran ve birkaç yaşına gelen yetimler, öncelikle evlatlık edinmek isteyen ailelere verilir, verilemeyenlerden erkek olanlar 7 yaşına geldiğinde Büyükkada'daki yetimhaneye, kız olanlar daha küçük yaşlardan itibaren Burgazada'da 1906'da açılan Sinisoğlu Kızlar Yetimhanesi'ne gönderiliyordu.

Böylece, 20. yüzyıla geldiğimizde Rum cemaatinde, terk edilen bebeklere ve yetimlere ilişkin genel olarak ortak "milli" hassasiyetin oluşturulmaya çalışıldığını; cemaatin prestijine gölge etmesinden duyulan rahatsızlıkla, çalışma ahlakının teşvik edilerek fakirliğin ve cehaletin önüne geçilmesi gayret edildiğini; ve cemaat yetimlerinden Rum kimliğini benimseyen eğitimi ve meslek sahibi kişiler yaratılmasının amaçlandığını görüyoruz. Bu çatışmalı ve zorlu bir süreç olsa da, bugüne bıraktığı izlerden dikkat çekici olduğu görülmektedir.

DİLEK ÖZKAN

ATINA ÜNİVERSİTESİ MODERN YUNAN TARİHİ DOKTORA ÖĞRENCİSİ

DİPNOTLAR

- 1 Bu konuda Yunancada Haris Eksertzoğlu'nun, *Türkçe Tarih Vakfı* tarafından yayınlanan *Etniki tauyotia stin Konstantinoupoli ton 19to aiona. Ho Hellinikos Filologikos Syllogos Konstantinoupolos 1861-1912*, [19. Yüzyıl İstanbul'da Rum Kimliği: Rum Filoloji Derneği 1861-1912] Athina: Nefek, 1996 adlı çalışması Eli Kanner'in *Ftoheia kai Iñlanthropia stin orthodokai koinotita tis Konstantinoupolis, 1753-1912* [İstanbul Ortodoks Cemaatinde Yoksulluk ve Filanthropi] Athina: Katartı, 2004 adlı çalışması konuyu daha detaylı inceleyen değerli çalışmaları arasındadır.
- 2 Eli Kanner: *Ftoheia kai Iñlanthropia stin orthodokai koinotita tis Konstantinoupolis, 1753-1912* [İstanbul Ortodoks Cemaatinde Yoksulluk ve Filanthropi] Athina: Katartı, 2004, s. 146.
- 3 Rum cemaatinde hayrseverlik tartışmasında Kanner'in çalışması dışında, daha güncel bir yaklaşım için Haris Exertzoğlu, "Medicine, Philanthropy and Construction of Poverty in Istanbul in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries", in *Economy and Society on Both Shores of the Aegean*, ed. Banu, Loranstanatar, Kechriotis, Vangelis. Athens: Alpha Bank Historical Archives, 2010, s. 249-275.
- 4 Kanner, age.
- 5 *Praktika tis deuterias etiasias syneleuseos tis en Staurodromio Iñloptothou Adelofitosis ton Kyriou tin etin lanouariou 1863*, Konstantinoupoli 1863 [Pera'nın Hayrsever Kadınların Cemiyetinin İkinci Yıl Toplantı Bildirileri, Ocak1863]. İstanbul, s. 9-10.
- 6 *Kanonismos tis en Staurodromio Iñloptothou ton kyriou Adelofitosis meta tin tou ergastirion*

- idrisin. *Syntatheis epi tis proedrias tis k. Hristinis Zafeiropoulou kai epikyrttheis ti 6 lanouariou 1879*, Konstantinoupoli 1879, [Pera'nın Hayrsever Kadınları Cemiyeti'nin, İmalathane Kurulduktan Sonra Hristinis Zafiropoulou başkanlığında hazırlanan yönetmeliği, Ocak 1879'da onaylandı. İstanbul 1879], s. 8.
- 7 Kyriaki Mamoni, Lida Istikopolou. *Geinaikotai Syllogos stin Konstantinoupoli (1861-1922)* [İstanbul'daki Kadın Cemiyetleri]. Estia: Athens, 2002, s. 35-36.
- 8 *Kanonismos tis Peran Filoptothou Adelofitosis ton Kirion Konstantinoupoli 1910*. [Pera'nın Hayrsever Kadınları Cemiyeti Nizamnamesi 1910] s. 4.
- 9 I. G. Sakellariadis. *O Faros tis Anatolis: Eñkiklopedikon imerologion en Konstantinoupoli*. Tip. Alai Gerardoı, 1901-1902. [Anadolü'nün Feneri: İstanbul Günlük Ansiklopedisi, Ali Gerardo Basımı] s. 276.
- 10 Meroi Anastasiadou. "La Protection de l'enfance abandonnée dans l'Empire Ottoman au XIXe siècle. Le cas de la communauté grecque orthodoxe de Beyoğlu (İstanbul), *Södost-Forchungen*, 59-60, 2000-2001, 272-322. Rachel Ginnis Fuchs, *Abandoned Children: Foundlings and Child Welfare in Nineteenth-Century France* (Albany: SUNY Press, 1984).
- 11 S. K. Zavitzianos, *Servie des enfants trouves de Notre-Dame de Pera*. İstanbul, (The Annuaire Oriental 6 Printing Company Ltd. 1904), s. 33.
- 12 Mountzoflos, "Ek ton Prighkionhazis: Ta orjania tis Panagias tou Staurodromiou". (Pera'nın Maryemana Yetimleri), *Tahidromos Gazetesi*, 25 Ekim1906, s.1-2.
- 13 BOA. YTE 143/6.

- 14 Zavitzianos s. 66.
- 15 Beyoğlu Panayia Yetimleri Cemiyeti'ne ilişkin birincil kaynaklar halenAtina Üniversitesi bünyesinde oluşturulan "İstanbul Rum Cemaati Arşivi"ndemevcut.
- 16 Noemi A. Zoiroı, *Imerologion/ Etnika Filanthropika Katastimata. 1904-1906* [Milli Hayrseverlik Kurumları, Yılışıl. Tip. Alai Gerardoı, en Konstantinoupoli, vol.3 1907, s. 224-230.
- 17 Nadr Özбек, "Philanthropic Activity Ottoman Patriotism and the Hamidian Regime 1876-1909", *Middle East Studies*, 37 (2005), 59-81.
- 18 Nazan Maksudyen, "Hearing the Voiceless-Seeing the Invisible: Orphans and Destitute Children as Actors of Social, Economic and Political History in the Late Ottoman Empire" PhD. Diss. Sabancı University, 2008.
- 19 Spyridon Zavitzianos, *Ypiresia ton ektheton tis Panagias tou Peran Konstantinoupolos kai Logoi Idriseos autis*. "Skopsis peri tis Katastaseos tou Hellismou kai Stiasias tis Ypiresias ton ektheton en Konstantinoupoli-İ İstanbul Pera, Panayia ya Terk Edilen Bebeklerin Bakımı ve Kuruluş Gerekçeleri: Hellenizmin Durumu Üzerine Düşünceler ve İstanbul'da Terk Edilen Bebeklerin Bakımı Kerkira Tipofralion A. Lanza 1904, s. 10-12.
- 20 BOA. YTE143/61.
- 21 BOA. ZB. 373/33 (1322, 1906), 372/69 (1321, 1905), 373/34 (1322, 1906), 372/171 (1321, 1905), 378/30 (1325, 1910), 372/13 (1321, 1905), 372/19 (1321, 1906), 372/115 (1321, 1905), 372/172 (1321, 1905), 373/83 (1322, 1906), 374/95 (1322, 1906), 374/96 (1322, 1906), 374/102 (1322, 1906), 376/32 (1324, 1908), 375/60 (1322, 1906), 375/25 (1322, 1906).

GEÇ DÖNEM GOTİK USTALARINDAN DUCCIO'NUN MÜJDE BETİMLEMESİ

Müjde hikâyesi dört İncil yazarından sadece Luka tarafından anlatılmıştır. Geç dönem Gotik ustalarından Duccio tarafından yapılan betimlemede sahne yuvarlak ve sivri kemerler ile son derece sade ama çok iyi betimlenmiş bir mimari içine yerleştirilmiştir. Sahnede olması gerektiği gibi sadece Melek Cebrael ve Bakire Meryem gösterilmiştir.

Buoninsegna
di Duccio
(1278-1318)
Müjde,
1308-11.

Ahşap üzerine
tempera, 43 x
44 cm (panonun
tamamı 5 x 5 m),
National
Gallery, Londra.

Luka'nın yazdığına göre;

"Elizabet'e hamileliğinin altıncı ayında Tanrı, Melek Cebrail'i Celile'de bulunan Nasıra adlı kentte, Davut soyundan Yusuf adlı adamla nişanlı kızı gönderdi. Kızın adı Meryem'di. Onun yanına giren melek, 'Selam, ey Tanrı'nın lütfuna erişen kız! Rab se-ninledir' dedi. Söylenenlere çok şaşır-an Meryem bu selamın ne anlama gelebileceğini düşünmeye başladı. Ama melek ona, 'Korkma Meryem' dedi. 'Sen Tanrı'nın lütfuna eriştin. Bak gebe kalıp bir oğul doğuracak, adını İsa koyacaksın. O büyük ola-cak, kendisine 'Yüceler Yücesi'nin Oğlu' denecek. Rab Tanrı O'na, atası Davut'un tahtını verecek. O da son-suza dek Yakup'un soyu üzerinde hüküm sürecek, egemenliğinin sonu gelmeyecektir' "

Meryem meleğe, 'Bu nasıl olur? Ben erkeğe varmadım ki' dedi. Melek ona şöyle yanıtlı verdi: 'Kutsal Ruh senin üzerine gelecek, Yüceler Yücesi'nin gücü sana gölge salacak. Bunun için doğacak olana kutsal, Tanrı Oğlu denecek. Bak senin ak-rabalarından Elizabet de yaşlılığın-da bir oğla gebe kaldı. Kısır bilinen bu kadın şimdi altıncı ayındadır. Tanrı'nın yapamayacağı hiçbir şey yoktur. 'Ben Rab'in kuluym' dedi Meryem, 'Bana dediğin gibi olsun.' Bundan sonra Melek onun yanın-dan ayrıldı." (Luka:1:26-27)

Bu olay Hristiyan ikonografisi için-de kurgusuna hemen hemen hiç dokunulmadan yüzlerce yıl boyunca² hemen hemen her sanatçı tarafın-dan işlenmiştir. Olay, bir Hristiyan için, hem Meryem'in sağlığını hem de İsa'nın mucizevi doğumunu sun-ması bakımından son derece önem-lidir. Sahnede her zaman sadece Melek ve Meryem bulunur. Karşı-sında aniden gördüğü melek yüzün-den şaşırılmış hatta ürkmüş, telaşla yerinden kalkan, az önce okumak-ta olduğu kitabını sıkıca tutan, bir yandan başını örtmeye çalışırken gözlerini utangaç bir biçimde yere eğer Meryem ile mekân henüz gökten indiğini, henüz tam olarak

yere basmadığı izlenimini arkada kalan ayağı ve kanatlarındaki ya da eteklerindeki hareket ile veren me-leğin bu ifadeleri, erken dönem örneklerinden beri vurgulanmaya çalışılmıştır. Dönemler ve üslup-lar içinde değişen tek şey belki de içinde bulundukları mekân ve bu mekânın ayrıntılarıdır. Bu sahne-nin bir başka değişmezi de çoğu zaman Cebrail'in elinde olan, bazı örneklerde ise içinde bulundukları odanın bir kenarına (çoğu zaman da iki figür arasına) yerleştirilmiş olan vazo içindeki, Meryem'in saflığının ve bakireliğinin sembolü olan, be-yaz zambaklardır. Burada görülen müjde sahnesinde ikilinin arasın-da zambakların durduğu iki kulplu vazounun ters perspektifi sanat tarihçilerinin ilgisini çeker. Ancak Duccio'nun bu resmi erken 14. yüz-yılda yapmış olduğunu göz önüne alarak doğru perspektif beklemek için zamanın henüz çok erken oldu-ğunu söyleyebiliriz.³ Ayrıca pence-relerden görünen dış mekân, altın varak ile boyanarak olası bir ger-çeklikten de kaçılmıştır. Bu sah-nelerde hemen hemen hiçbir zaman unutulmayan bir başka unsur ise gökyüzünden doğrudan Meryem'e ulaşan belli belirsiz çizginin bir ucunda betimlenen ve kutsal ruhu simgeleyen beyaz güvercindir. Klasik bir müjde sahnesi için gereken tüm bu öğeler Duccio'nun resminde de görülmektedir.

1311'de Siena Katedrali için yapılan iki yüzü de resimli pano Maesta⁴ atlar panosu olarak bilinir ve Hristiyan âleminde yapılmış en gör-kemli örneklerden biridir. Çağdaş kaynaklar, atlar panosunun büyük bir törenle atölyeden katedrale ta-şındığını, bu sırada kilise çanlarının ve trompetlerin çalındığını, şimdi-ye kadar İtalya'da böyle bir olaya rastlanmadığını yazar. 18. yüzyılda çeşitli parçalara ayrılmış, *predellas* ve *pinakolo*⁶ ları dünyada pek çok koleksiyona dağılmıştır. Panonun ön yüzünde merkezde azizler ve meleklerle çevrili olarak kucağında Çocuk İsa ile oturan Meryem betim-lemesi vardır. Panonun tepe bölü-

mündeki panellerde Meryem'in ölü-müne dair sahneler, panonun etek kısmında *predella* bölümündeki kü-çük panolarda ise Meryem'e Müjde, Peygamber İlaya, İsa'nın Doğuşu, Kâhin Krallların Tapınması, Süleyman Peygamber, Tapınağa Takdim, Masumların Katli, Mısır'a Kaçış olarak bilinen, yine *Kutsal Kitab*'in çeşitli bölümlerinde anlatı-lan sahneler yer alır. Arka yüzeyde orta panelde ise, genellikle İsa'nın Acıları (*Passion*) olarak bilinen ve *Kudüs'e Giriş*'ten *Emmaus*'ta Ye-mek olayına kadar İsa'nın hayatın-dan kesitler anlatan sahneler yer alır. Bu yüzün *predella* bölümünde İsa'nın Mucizeleri, tepe kısmında-ki panolarda ise İsa'nın ölümünden sonra *Diriliş*'ine dair görüntüler vardır. Pano yapıldığı dönemde de büyük sansasyon yaratmış, büyük bir törenle atölyeden Katedrale ta-şınmıştır.

14. yüzyıl İtalya'sının en önemli sanatçılarından biri olan Duccio, sanat tarihinde Siena ekolü olarak da bilinen resim geleneğinin yeşer-diği büyük bir atölye yönetmiştir. Çağdaşları arasında eserleri en iyi belgelenmiş olanlar arasında yer alır. Üslubunda Bizans kaynakları ile birlikte Pisanı'nın heykelleri ve Fransız Gotik metal işçiliğinin etkisi olduğu genel kabuller arasındadır ve bu konu Vasari'nin *Sanatçıların Hayatları* kitabında da, Ghiberti'nin görüşü olarak zikredilir. Bizans resmetme geleneğindeki durağan figürler, oval yüzler ve iri gözler, panodaki bazı figürlerde görüldü de, Duccio'nun döneminde bir risk ala-rak, figürlerine çeşitli pozlar verdi-rerek ve onları düz ve hareketsiz yü-zeyler gibi göstermekten kaçınarak, bu gelenekten uzaklaşmaya çalıştığını söylemek mümkündür. Bu kaçış bir tür *maniera* (üsluplaşma) olarak da değerlendirilir. Bu üsluplaşma ve Duccio'nun özellikle İsa'nın tutuk-lanması sahnesinde, her biri ayrı bir hareket halinde gösterilmiş figürleri ile panonun ön yüzünde Meryem'in ayakları dibinde diz çökmüş azizlerin ifadelerinde ve drapeli giysilerinde dikkat çeker.

İngiliz Minyatürçüleri, Müjde, St. Albans
Dua Kitabı, 1120s.

Paşömen üzerine resimleme, 18 x 14 cm
St Godehard's Church, Hildesheim, Almanya

ANDREA DEL SARTO, Müjde, 1512-13.

Ahşap üzerine yağlıboya, 183 x 184 cm
Galleria Palatina (Palazzo Pitti), Floransa, İtalya

EL GRECO, Müjde, 1608-14

Tuval üzerine yağlıboya, 291 x 205 cm
Colección Santander Central Hispano, Madrid, İspanya

GUIDO DA SIENA, Müjde, 1270s

Ahşap üzerine tempera, 34 x 46 cm
University Art Museum, Princeton, ABD

DİPNOTLAR

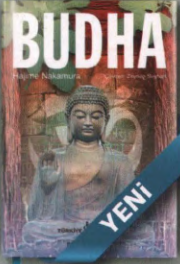
1. Elizabet, Hristiyanlar için önemli bir karakter olan ve aşağı yukarı İsa ile aynı zamanlarda doğan Val'uzci Yahya'nın annesidir. Aynı zamanda Meryem ile de bir akrabalık ilişkisi vardır. Kısır olan Elzabet de çok geç yaşında ve mucizevi bir biçimde hamile kalmıştır. Bu olay da Luka İncil'inde (Luka: 1:5-25) anlatılır.
2. Müjde sadece yukarıda sözü edilen dönemlerin değil, birçok çağdaş sanatçının da ilgisini çekmiş, Oscar Kokoschka, Rene Magritte, Salvador Dali, Gerhard Richter, Andy Warhol ve hatta Komar ve

- Melamid bile kendi üslup ve malzemeleri ile bu konuyu resmetmişlerdir.
3. Perspektif, en genel anlamı ile gerçekte algıladığımız dünyayı, algıladığımız yakın bir gerçeklikle iki boyutlu yüzey üzerine aktarmaktır. Bu bir anlamda doğanın taklidi. Tanrı'nın yarattığını "gerçekmiş gibi" algılanabilecek biçimde yeniden yaratmak, göstermek ise tek yaratıcının Tanrı olduğunu inanan birisi için izahı pek mümkün olmayan, bir anlamda Tanrı ile yarışmak olarak algılanabilecek bir durumdur. Bu yüzden de tüm Ortaçağ boyunca perspektif kullanarak doğanın temsili mümkün olmamıştır. Bunun için, insan,

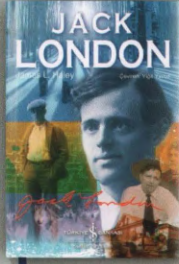
doğa vb kavramların yeniden ele alınacağı ve başka şekillerde okunacağı Rönesans dönemini beklemek gerekmektedir.

4. Melekler ve azizlerle çevrili olarak kucağında Çocuk İsa ile bir tahtta oturan betimlenen Meryem sahneleri için kullanılır.
5. Panoların alt bölümlerinde yer alan, dikdörtgen ve genellikle resimlenmiş bölüm.
6. Panoların tepelerinde yer alan ve altında bir Gotik mimari eleman olan, çoğunlukla uçan payandaların en üstünde yer alan küçük piramidal formlar. Bu konik formlar yapıda göğe doğru yükselmeyi de görsel olarak sağlayan dikmelerdir.

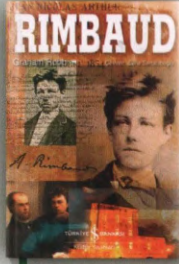
BIYOĞRAFI DİZİMİZİN 14. KİTABI: BUDHA

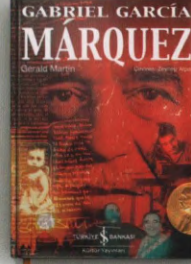
Budha
Hajime Nakamura
çev. Zeynep Seyhan
756 s., 50 TL

Jack London
James L. Haley
çev. Yiğit Yavuz
384 s., 45 TL

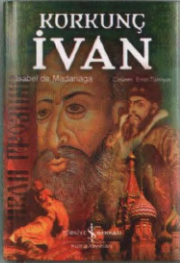
Rimbaud
Graham Robb
çev. Süha Sertabiboğlu
580 s., 48 TL

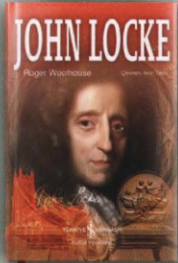
Gabriel García Marquez
Gerald Martin
çev. Zeynep Alpar
732 s., 55 TL

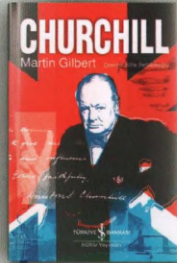
Olof Palme
Henrik Berggren
çev. Turhan Kayaoğlu
636 s., 45 TL

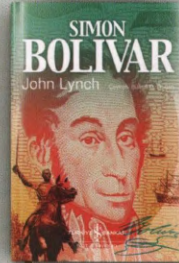
Korkut İvan
Isabel de Madariaga
çev. Emin Tanrıyar
600 s., 45 TL

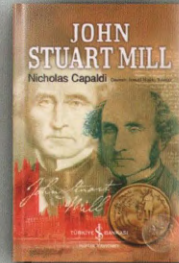
John Locke
Roger Woolhouse
çev. Akin Terzi
624 s., 45 TL

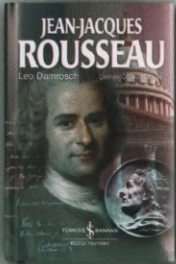
Churchill
Martin Gilbert
çev. Süha Sertabiboğlu
1232 s., 55 TL

Simon Bolívar
John Lynch
çev. Bülent Ö. Doğan
460 s., 30 TL

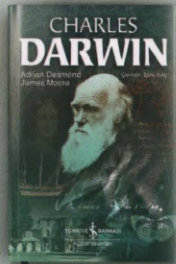
John Stuart Mill
Nicholas Capaldi
çev. İsmail Hakkı Yılmaz
476 s., 30 TL

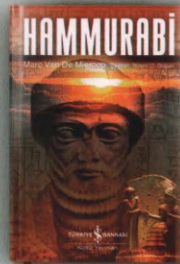
Jean-Jacques Rousseau
Leo Damrosch
çev. Özge Özköprülü
584 s., 32 TL

Immanuel Kant
Manfred Kuehn
çev. Bülent Ö. Doğan
535 s., 32 TL

Charles Darwin
Adrian Desmond, James Moore
çev. Ebru Kılıç
976 s., 50 TL

Hammurabi
Marc Van De Mieroop
çev. Bülent Ö. Doğan
172 s., 25 TL

Mersin kitabevimiz
açıldı.

Kitabevlerimiz: İstanbul - Kadıköy, Tel: (0216) 348 97 84 Eminönü - Müze, Tel: (0212) 511 13 37
Caddebostan, Tel: (0216) 386 65 62 Bakırköy, Tel: (0212) 571 20 32 Beşiktaş, Tel: (0212) 258 77 43
Ankara - Yenışehir, Tel: (0312) 430 33 66 Altındağ, Tel: (0312) 324 10 74 • İzmir - Karşıyaka,
Tel: (0232) 364 71 42 • Diyarbakır - Ofis, Tel: (0412) 228 42 16 • Eskişehir, Tel: (0222) 220 49 13
Trabzon - Merkez, Tel: (0462) 326 98 39 • Mersin, Tel: (0324) 238 18 14

TÜRKİYE
BANKASI
Kültür Yayınları